ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال - جاۋابلار مەجمۇئەسى

ئىسلامي ئەدەپ - يوسۇن ھەققىدە سوئال - جاۋابلار

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

ئىسلامي ئەدەپ - يوسۇن ھەققىدە سوئال - جاۋابلار

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
خەتتات: سۇلايمان ئىسمائىل خالى

ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال - جاۋابلار مەجمۇئەسى

ISBN 978-7-105-13206-5
9 787105 132065
定价：15.00 元

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال - جاۋابلار مەجمۇئەسى

ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن هەققىدە سوئال-جاۋابلار

تەرجىمە قىلغۇچى: سەيىت تىلۋالدى

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

نەشرىياتىمىز

زۇڭلى ۋېن جيابـاۋ 2009-يىل 11-ئاينىڭ 7-كۈنى ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ قاھىرەدىكى باش ئىشتابىدا بەرگەن «مەدەنىيەتنىڭ كۆپ خىللىقىغا ھۆرمەت قىلايلى» سەرلەۋھىلىك دوكلاتىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: ''تەبىئەت دۇنياسىدىكى مەۋجۇداتلارنىڭ خىلمۇخىللىقىغا ئوخشاش، دۇنيا مەدەنىيىتىمۇ رەڭدارلىققا ئىگە. مىسالەن، دۇنيادا 200 دىن ئارتۇق دۆلەت ۋە رايون، 2500 دىن ئارتۇق مىللەت، 6000 دىن ئارتۇق تىل بار. مىللىتى، ئۆڭى ۋە تارىخي مەدەنىيىتى خىلمۇخىل دۇنيا ئەھلى مانا بۇگۈنكىدەك رەڭدار دۇنيانى ئورتاق ياراتقان. بۇ ھال بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان خىلمۇخىل ئاۋازلارنىڭ يېقىملىق بىر كۈيني شەكىللەندۈرگىنىگە ئوخشايدۇ. قىسقىسى، قۇرۇمـاس دەريـا كەبـى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى خىلمۇخىل مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئۇچرىشىشى ۋە سىڭىشىشى نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن''.

ئىسلام مەدەنىيىتى بىلەن جۇڭخـۇا مەدەنىيىتىنىڭ ئۇچرىشىشى ۋە ئالاقىسى ناھايىتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. جۇڭگودىكى مۇسۇلمان مىللەتلەر ئاشۇ تارىخنىڭ مەھسۇلى. ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە بۇ ئىككى خىل بۇيۇك مەدەنىيەت ئالاقىسى توسقۇنسىز رېئاللىققا ئايلىنىپ، دۇنيادىكى ئۆزگىچە ۋە گۈزەل مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنى رويابقا چىقارماقتا.

ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىش ــ نۆۋەتتىكى جۇڭگونىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدىكى ئۇلۇغـۋار ئىستراتېگىيە. ئىناق جەمئىيەت قۇرۇشنىڭ ئەھمىيىتى مەدەنىيىتى ۋە ئېتىقادى پەرقلىق كىشىلەرنىڭ بىر-بىرىنى ھۆرمەت قىلىشى ۋە چۈشىنىشى ئاساسىدا گەۋدىلىنىدۇ.

ئىسلام مەدەنىيىتى جۇڭخـۇا كۇلتۇرىچىلىق مەدەنىيىتى، ھىندىستان

www.uyghurkitap.com

بۇددىزم مەدەنىيىتى ۋە ياۋروپا خرىستىيان مەدەنىيىتى بىلەن بىللە دۇنيادىكى تۆت چوڭ مەدەنىيەت دەپ ئاتىلىدۇ. ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى تارىخىدا ئاجايىپ سەلتەنەت سۈرگەن ئىسلام مەدەنىيىتى ھالا بۈگۈنكى كۈندىمۇ جاھاندىكى ئۆڭكى ۋە مىللىتى خىلمۇخىل بولغان 1 مىليارد تىن ئارتۇق مۇسۇلمانلىنىڭ تۇرمۇشىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسەتمەكتە. ئەمما، دۇنياۋى پىكىرلەرنى يېتەكلەش ھوقۇقى غەرب تاراتقۇلىرىغا مەنسۇپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىسلام مەدەنىيىتى دۇنيا مىقياسىدا خاتا ئىزاھلىنىۋاتىدۇ، ھەتتا قەستەن بۇرمىلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىنسانىيەت تارىخىغا غايەت زور تەسىرلەرنى كۆرسەتكەن ۋە تۆھپىلەرنى قوشقان بۇ مەدەنىيەت قانداقتۇر سىرلىق چۈمپەردىگە مەھكۇم قىلىپ قويۇلۇۋاتىدۇ. بۈگۈنكى جۇڭگودىمۇ ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە مۇسۇلمانلار ئوخشاشلا باشقا ئېتىقادتىكىلەرنىڭ ھەقىقىي چۈشىنىشىدىن مەھرۇم قېلىۋاتىدۇ، ھەتتا ئاز ساندىكىلەرنىڭ خاتا ئىزاھلىشى ۋە بۇرمىلىشىغا ئۇچراۋاتىدۇ. بۇنداق بىنورمال خاھىشلار سوتسىيالىستىك ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا تەسىر يەتكۈزمەكتە.

يۇقىرىقىدەك بىر تەرەپلىمە قاراشلارنى پەقەت مەدەنىيەتلەر دىيالوگى ئارقىلىق ئاجىزلاشتۇرغىلى، ھەتتا يوقاتقىلى بولىدۇ. بۇ ھەم دۇنياۋى ئورتاق قاراش. بۇنداق دىيالوگ چوقۇم ھەر تەرەپلىمە قانات يايدۇرۇلۇشى لازىم. جۈملىدىن، مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنى ئىلمىي مۇھاكىمىلەرگە تەشكىللەپلا قالماي، مەدەنىيەتنىڭ ۋاستىچىلىرىدىن بولغان ئاۋام-پۇقراغىمۇ ئۆزئارا چۈشىنىش پۇرستى يارىتىپ بېرىش لازىم.

شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى ئارقىسىدا «ئىسلام ئەقىدىلىرىدىن سوئال-جاۋابلار»، «‹قۇرئان كەرىم›دىن سوئال-جاۋابلار»، «ھەدىس شەرىفتىن سوئال-جاۋابلار»، «ئىسلامىيەتتىكى ئايالىلارغا ئائىت بىلىملەردىن سوئال-جاۋابلار»، «ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن ھەققىدە سوئال-جاۋابلار»، «ئىسلام سەنئىتىدىن سوئال-جاۋابلار» ۋە «مۇسۇلمانچە يېمەك-ئىچمەكلەر

ھەققىدە سوئال-جاۋابلار» قاتارلىق يەتتە پارچە كىتابنى تەرجىمە ۋە نەشر قىلىپ، ئوقۇرمەنلەرگە سۇندۇق.

ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇم بولغايكى، بۇ كىتابلاردا ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنلىرى ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن يورۇتۇپ بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن، ھەربىر پارچە كىتاب ئىدىيەۋى قاراش ۋە يېزىقچىلىق ئۇسلۇبى جەھەتتە خاس ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ئۆزگىچە. شۇنداقتىمۇ، بۇ كىتابلاردا «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىف تۇتقا قىلىنىپ، ئىسلامىيەتتىكى ئىمان-ئېتىقاد بىلىملىرى ۋە ھالقىما مەدەنىيەت تەسىراتىنى يورۇتۇپ بېرىش ئاساس قىلىندى. تەرجىمە ۋە تەھرىرلىك داۋامىدا لىللالىق، كەڭ قورساقلىق ۋە تىنچلىقىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن ئىسلامغا خاس دىنىي روھىنى ئىمكانىيەتلىرىمىزنىڭ بارىچە تولۇق ئىپادىلەپ، ئىمان-ئېتىقادنىڭ ماھىيىتىنى يورۇتۇپ بېرىشكە تىرىشتۇق، ئۇشبۇ مەجمۇئەنىڭ ھەر ساھە ئوقۇرمەنلىرىگە ئىسلامىيەتكە دائىر ساۋاتلاردىن ئەتراپلىق ئۇچۇر بېرەلەيدىغانلىقىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

«ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال-جاۋابلار مەجمۇئەسى» تەھرىر ھەيئىتى
2011-يىل 2-ئاينىڭ 7-كۈنى

ھايات گۈزەللىكىگە ئىنتىلىش، مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنى تارتىايلى

ـ «ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال ـ جاۋابلار مەجمۇئەسى»گە باش مۇقەددىمە

«ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال ـ جاۋابلار مەجمۇئەسى»نىڭ نەشر قىلىنغانلىقى كاتتا ئەھمىيەتلىك ئىش.

ئېچىۋېتىلگەن جۇڭگو ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە مۇسۇلمان مىللەتلەرنى چوڭقۇرراق چۈشىنىشنى ئۈمىد قىلىدۇ؛ شۇڭا، دۇنياغا يۈزلەنگەن جۇڭگولۇقلارنىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشى ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان باش شۇجى خۇ جىنتاۋ ۋە زۇڭلى ۋېن جيابаۋ كۆپ قېتىم: "مەدەنىيەتنىڭ كۆپ خىللىقىنى باراۋەرلىك، ئېچىۋېتىش روھى بىلەن قوغدايلى"، "دىننىڭ ئىجتىمائىي ئىناقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتتىكى ئىجابىي رولىنى جارى قىلدۇرايلى" دەپ كۆرسەتتى. بۇ بايانلار ئېلىمىز ھۆكۈمىتىنىڭ دۇنيادىكى مەدەنىيەتلەرگە تۇتقان تۇپ مەيدانىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ بىباھا جەۋھەرلىرىدىن بولغان ئىسلام مەدەنىيىتى بىلەن جۇڭخۇا مەدەنىيىتى ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ۋە كامالىتى ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. بولۇپمۇ ئىسلامىيەت يىلتىزى تېرەن مەدەنىيەت سىستېمىسى بولۇش سالاھىيتى بىلەن تارىختىن بۇيان كىشىلەرنىڭ رېئال ھاياتى ۋە ئىنسانلار بىلەن رېئال دۇنيا ئارىسىدىكى ھەرخىل باغلىنىشلارنى، شۇنداقلا ئىنسانلارنىڭ كىشىلىك ھاياتتىكى ھەقىقەت، دىيانەت، پەزىلەت خۇسۇسىدا

ئىزدىنىشلىرى ۋە غايىۋى جەمئىيەتكە بولغان ئىنتىلىشلىرىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ كەلدى. دېمەك، مەدەنىيەتلەر رەڭدارلىقىنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتىنى تولۇق تونۇپ، دىنىنىڭ جەمئىيەت ئىناقلىقىنى كۈچەيتىشتىكى ئىجابىي رولىنى جارى قىلدۇرۇش ــ بۇگۈنكى كۈن ئېتىبارىدىن قارىغاندا ھەقىقەتەن ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەردىن بولۇپ قالدى.

ھەرقايسى دۆلەت ۋە مىللەتلەر مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشى، ئۆزئارا سىڭدۈرۈشى، ئۆزئارا ئۆگىنىشى لازىم. مەدەنىيەت ئالاقىسى ئىنسانلار جەمئىيىتىنى ئالغا سىلجىتىدىغان قۇدرەتلىك كۈچ؛ پەرقلىق مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئۆچرىشىشى ــ ئىنسانلار تۇرمۇشىدىكى بىر تۈرلۈك مىزان. چۈنكى، ئالاقە ۋە ئۇچرىشىشلارنىڭ نەتىجىسىدە ئاردىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارنى تۈگىتىپ، تارقىتىش داۋامىدىكى مەدەنىيەتنىڭ ئەسلىي مەنىسىنى قاچۇرۇپ قويۇشتىن ساقلىنىپ، مەدەنىيەت ئورتاقلىقىنى ئىنسانلار ئارا ھەمكارلىق ۋە ئۆيۇشۇشچانلىقىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان كۈچكە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ. شۇڭا، ئېلىمىز ئوتتۇرىغا قويغان ئەسلىنى ساقلاش بىلەن يېڭىنى قوبۇل قىلىشنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش، جۈملىدىن ئەنئەنىنى قەدىرلەش بىلەن باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىدىن پايدىلىنىش، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنى مەدەنىي ۋە ماس قەدەمدە ئىلگىرى سۈرۈش ئىدىيەسىدە چىڭ تۇرۇش ئەڭ ئاقىلانە تاللاش. ئۇنىڭ ئۈستىگە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنىڭ مۇھىم ئاساسى ــــ مىللەتلەر ئارا ئىدىيە، ھېسسىيات ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئالاقە، ئۇچرىشىش ۋە چۈشىنىشنى كۈچەيتىپ، سەممىيەت، سەۋر-تاقەت، كەڭ قورساقلىق ۋە ئوچۇق پىكىرلىكتىن ئىبارەت ئىجتىمائىي پىسخىكىنى ئورتاق يارىتىشتا، شۇنداقلا ئۆزئارا ھۆرمەت، ئۆزئارا كۆيۈنۈش، ئۆزئارا چۈشىنىش ۋە ئۆزئارا ھەمدەمدە بولۇشتىن ئىبارەت جەمئىيەت كەيپىياتىنى مۇستەھكەم تۇرغۇزۇشتا.

ھالبۇكى، مەدەنىيەت رەڭدارلىقىنى ھۆرمەتلەش جەھەتتە،

نەزەرىيەگە ناقىس، ئۆگىنىشكە قىيىن ئىكەنلىكىمىزنى چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتىمىز. جۇملىدىن، ئادەمىيەت بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، ئادەمىيەت پەنلىرىگە بولغان روھنى ئۇرغۇتۇشقا سەل قاراۋاتىمىز؛ باشقىلارنىڭ مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشقىلا ئەمەس، ھەتتا مىللىتىمىزگە خاس ھايىاتلىق تەربىيەسى، ئەخلاق تەربىيەسى، جاھاندارچىلىق تەربىيەسى، پاراغەت تەربىيەسى، بايلىق تەربىيەسى ۋە پۇقرالىق تەربىيەسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئادەمىيەت روھى تەربىيەسىگىمۇ يېتەرلىك كۆڭۈل بۆلۈپ كېتەلمەيۋاتىمىز. شۇڭا، تەربىيەمىزدە ئۇقۇملاشقان، پىرىنسىپلاشقان قۇرۇق ۋەز-نەسىھەت سامانىدەك بولغىنى بىلەن، كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىغا شۇڭغۇپ كىرەلەيدىغان، كىشىنى تەسىرلەندۈرەلەيدىغان نەرسىلەر يوق دېيەرلىك. شۇ سەۋەبتىن نۇرغۇنلىرىمىزنىڭ نېگىزلىك مەسىلىلەر خۇسۇسىدىكى پىكىر-قارىشى مۇجمەللىشىپ كەتكەچكە، ھەتتا ئەقەللىي ساۋاتلاردىنمۇ بىخەۋەر ھالغا چۈشۈپ قالدۇق. بۇنىڭ سەۋەبى ئىككى: بىرى، مائارىپىمىز پۈچەكلىشىپ كەتتى؛ يەنە بىرى، ئۆگىنىشكە بەكلا قېرىق بولۇپ كەتتۇق. بۇ ئىككىسىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئاخىر ماددىي جەھەتتە توققۇزىمىز تەل بولسىمۇ، مەنىۋى يۈكسەكلىكتىن بارا-بارا يىراقلىشىپ كەتتۇق. مەدەنىيەت تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتقان، ئېتىقاد سۇسلاشقان، ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە جەمئىيەت مېخانىزمى بارلىق كىشىلەرنى قىممەت قارىشى ۋە ھايات قىممىتى جەھەتتە يېتەكلەشكە قادىر بولالمىغان چاغدا، نۇرغۇن كىشى، بولۇپمۇ ياشلار گاڭگىراش، تىت-تىتلىق، ئۇمىدسىزلىك، شۇبھىلىك ۋە مەنىۋى ئازغۇنلۇق ئىچىدە قالدۇ؛ بۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل جەمئىيەتتىكى كىرىزىس ئالامەتلىرى كۈچىيىپ كېتىدۇ.

شۇڭا، مەنىۋى قۇرۇلۇشنى كۈچەيتىپ، بىلىم ئارقىلىق پەزىلەت يېتىلدۈرۈش، ئېتىقاد ئارقىلىق روھنى يېتەكلەش ئىنتايىن مۇھىم ۋە تەخىرسىزدۇر. قىسقىسى، نۆۋەتتىكى ھەممىدىن مۇھىم ۋەزىپىمىز — ئۆگىنىش. چۈنكى، بىلىمنىڭ كۆپ بولسا نەزەر دائىرەڭ كېڭىيىدۇ؛ نەزەر

دائىرەڭ كېڭەيگەنسېرى كۆكسى ـ قارنىڭمۇ تەبىئىيلا كېڭىيىپ بارىدۇ؛ كاللاڭدا ئىجادىي پىكىرلەر بىخلاپ، ۋۇجۇدۇڭ كۈچكە تولىدۇ، شۇنداللا يات مەدەنىيەتلەر بىلەن بىمالال ئۇچرىشىپ، ئۇلار بىلەن مۇلاقاتتا بولالايسەن. بىلگىنكى، مەدەنىيەتلەر ئارا ئۇچرىشىش ۋە ئالاقىنى كۈچەيتكەنسىرى، مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە، جۇڭگولۇقلارنىڭ سەرخىل مەدەنىيەتلەرنى قوبۇل قىلىش ۋە مەدەنىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن مەنپەئەتلىنىش ئىقتىدارى بەك كۈچلۈك. شۇڭا، دىن مەدەنىيىتىدىكى ئىناقلىق ۋە تىنچلىقنى تەرغىب قىلىدىغان ئىجابىي ئامىللارنى قېزىپ ۋە رەتلەپ، دىنىنىڭ يامانلىقتىن توسۇپ، ياخشىلىققا باشلايدىغان ئېسىل ئەنئەنىسىنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرۇپ، دىنىنىڭ جەمئىيەت ئىناقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتتىكى رولىنى تەتقىقات قىممىتى بار، قايىل قىلارلىق ئامىللارنىڭ ۋاستىسى بىلەن تولۇق ئىشقا سېلىشىمىز لازىم. دۇنيا مۇسۇلمانلىرى بىلەن جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بۇيۇك ئورتاقلىقى ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىسىدە. ھالبۇكى، ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىشتا ئۆگىنىش ۋە تەربىيەلىنىشكە تايىنىمىز. ئادەم تۇغۇلۇپلا هەممىنى بىلگەن ئەمەس؛ دۇنيادا ئازمايدىغان كىم بار؟ ئازغۇنلۇقنىڭ كارى چاغلىق، چۇنكى، ئۇنى كىتاب ئوقۇش ۋە ئۆگىنىش ئارقىلىق تۈگەتكىلى بولىدۇ. شۇڭا، بىلمىگەننى سوراپ ئۆگىنىشنى تەۋسىيە قىلىمىز. چۇنكى، ئۆگىنىش ــ مەدەنىيەتنى ئەجدادتىن ـ ئەۋلادقا ئۇلايدىغان ۋاستە.

بۇ بىر يۇرۇش مەجمۇئەنىڭ تۇنجى تۈركۈمى يەتتە پارچە كىتابتىن تۈزۈلگەن. كىتابلاردا «قۇرئان كەرىم» بىلەن هەدىس شەرىف يېتەكچى قىلىنىپ، ئىسلامىيەتكە ئائىت ئاساسىي بىلىملەر ۋە مەدەنىيەت ساۋاتلىرى ئەپلىك سوئال ـ جاۋاب شەكلىدە، مۇقەددەس پۈتۈكلەردىكى كەلىمە ـ تېرمىنلارغا مەنە ئېيتىش ئارقىلىق يورۇتۇپ بېرىلگەن، شۇنداقلا ئىسلامىيەتكە خاس يۈكسەك مەدەنىيەت روھىنى شەرھلەش ئارقىلىق، كىشىلەرنى ئۆزىنىڭ روھىيىتىگە شۇڭغۇشقا دالالەت قىلىنغان. شۇڭا، بۇ كىتابلار مۇسۇلمان ئوقۇرمەنلەرنىڭ بىلىمىنى بېيىتىپ، ئۇلارغا

ئالىيجانابلىقنى، مەنسۈى يۈكسەكلىكنى، شۇنداقلا مەردۇ مەردانىلىكنى ئۆگىتىپلا قالماي، مۇسۇلمان بولمىغانلارنىڭمۇ ئىسلام مەدەنىيىتىگە ئائىت ساۋاتلارنى سىستېمىلىق ئۆگىنىشىگە ھەمدەمدە بولۇپ، ئۇ ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ پانىي دۇنيادا ئەبەدىي ئەسقاتمىدىغان ئەقىل-پاراسەتنى ئىگىلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ.

ئىسلام دىنىدا ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەر، قەۋملەر ۋە مەدەنىيەتلەر ئارا ئالاقە ۋە ئۇچرىشىش ئەزەلدىنلا تەشەببۇس قىلىنىدۇ. يەنە كېلىپ مۇسۇلمانلار ئىنسانلار ئومۇمىي مەدەنىيىتىگە ئىسلامىيەتتىكى ئالاقلىشىش روھى، تەقدىرداشلىق ئىدىيەسى، شۇنداقلا ئىسلامىيەتنىڭ يات مەدەنىيەتلەرگە تۇتىدىغان كەڭ قورساقلىق ۋە سغدۇرۇشچان پوزىتسىيەسى نۇقتىسىدىن مۇئامىلە قىلىدۇ. مەدەنىيەت ئالاقىسىنى كۈچەيتىپ، ئىناق جەمئىيەت قۇرۇش مۇددىئاسىدا يېزىلغان بۇ مەجمۇئەنىڭ مۇئەللىپلىرى ئاساسەن دېگۈدەك چەت ئەللەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان ياش ۋە مۇنەۋۋەر مۇسۇلمان ئالىملار، شۇنداقلا ئېلىمىزدە ئىسلام دىنى ئوقۇتۇشى بىلەن مەشغۇل تەتقىقاتچىلار. مەجمۇئەنىڭ باش تۈزگۈچىسى ئاخۇن كۇڭ دېجۇن بىلەن بىرنەچچە قېتىم سىرداشتا، مۇئەللىپلەرنىڭ ئىزگۇ تىلەك، دۇرۇس ئېتىقاد ۋە ئىسلام مەدەنىيىتى ئىشتياقى بىلەن تويۇنغان كىشىلەردىن ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ، ئۇلارنىڭ چېچەنلىكى، پاراسىتى، قابىللىقى ۋە داددىللىقىدىن بەكمۇ تەسىرلەندىم. ئۇلار ئەسلىدە بىلىمى مول، پىكرى ئوچۇق، ھەقىقىي قابىلىيەتلىك ياش ئالىملار ئىكەن. بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپىنىڭ روھىي ماھىيىتىنى توغرا ئىگىلەپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۆز ئەمەلىيىتىگە تەتبىقلاش بىلەن بىرگە ئىلگىرىكى تەبىرىي نۇقسانلارنى تۈزىتىپ، بەزى مەسىلىلەرنى ناھايىتى چوڭقۇر تەھلىل قىلالىغانلىقىدىن بەكمۇ سۆيۈندۈم.

مۇشۇ پۇرسەتتە، بۇ مەجمۇئەنى تۈزۈشكە قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسگە ئېھتىرام ۋە تەشەككۈر بىلدۈرىمەن! ئاللاھ تائالا مۇشۇ خىزمەتكە ئىشتىراك قىلغان ئاغا-ئىنى، ئاچا-سىڭىللارغا ئىككى

دۇنيالىق خەيرىيەت ۋە ساۋادەت ئاتا قىلغاي!

ھەممىمىز ئورتاق ئۆگىنەيلى، ئۆزئارا چۈشىنىشكە تىرىشايلى؛ مەنىۋى دۇنيايىمىزدا ئۆزئارا ئەسرالىشىپ، يۈرەك-باغرىمىزنى شادلىقتا ئاۋۇندۇرايلى! مۇشۇنداق قىلغاندىلا ھاياتىمىز بارغانسېرى گۈزەللىككە تولىدۇ.

ئىبراھىم ماچىمىك

2011-يىل 7-ئاينىڭ 20-كۈنى

ئەزگۈ مەدەنىيەت يوقالماس ئەبەد

— «ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال-جاۋابلار مەجمۇئەسى»گە مۇقەددىمە

مىلادىيە 7-ئەسىرنىڭ باشلىرى جانلانغان ئىسلام دىنى 23 يىل ئىچىدە پۈتكۈل ئەرەب يېرىم ئارىلىنى بىرلىككە كەلتۈردى؛ 80 يىل جەريانىدا ئاسىيا، ياۋروپا ۋە ئافرىقىغا تارقىلىپ، ئاخىر دۇنيانىڭ ھەممە جايلىرىغچە بېرىپ يەتتى. بۈگۈنكى دۇنيادا ھەر بەش ئادەمنىڭ بىرى مۇسۇلمان. 55 دۆلەت ئىسلام دىنىنى دۆلەت دىنى قىلغان؛ 22 دۆلەت ئەرەب تىلى، يەنى «قۇرئان كەرىم»نىڭ تىلىنى دۆلەت تىلى قىلغان. ئىسلامىيەتنىڭ خەلقئارادا سىياسىي، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت ساھەلىرىگە تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقى قەل سىغمايدىغان ئەھمىيەت. دۇنياۋى زومىگەرلىك ۋە ئۇنىڭدىن تۆرەلگەن ئاشقۇنلۇق، ھەتتا تېررورلۇقنىڭ ۋەسۋەسىلىرى سەۋەبلىك، "دۇنيا مەدەنىيىتىگە زور تۆھپىلەرنى قوشقان" مۇسۇلمانلارنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈپ، ئىسلام ھەقىقىتى نۇرغۇن كىشىنىڭ نەزەرىدە ئاتام زامانىدىكى نەرسىگە ئايلىنىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ماتېرىياللار ئىسلام دىنىنىڭ دۇنيادا يەنىلا ئەڭ تېز گۈللىنىۋاتقان دىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ.

دۇرۇس، مۇسۇلمانلارنىڭ نۆۋەتتىكى ھالىتى ھەققىدە پەرقلىق ھۆكۈملەرنى چىقىرىپ، پىكىر-قاراشلىرىنىزنى خالىغانچە بايان قىلسىڭىز بولىدۇ. شۇنداقتىمۇ، ئىسلام دىنى بىلەن مۇسۇلمانلارغا پايدىسىز ۋەزىيەتتىمۇ ئىسلامىيەتنىڭ بۇرۇنقى ھاياتىي كۈچىدىن قالمىغانلىقىنى ئىنكار قىلالمايسىز. دۇنياۋىلىششى دولقۇنى ھەممىنى مەپتۇن قىلىۋالغان بۈگۈنكى كۈندە، ئىسلام دىنى نۇرغۇن دىنلار ئارا ئەڭ جانلىق ئورۇنغا

ئۆتۈپ، نۇرغۇن دۆلەت ۋە رايوننىڭ سىياسىي تۈرمۇشىغا روشەن تەسىرلەرنى كۆرسەتمەكتە.

ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ سەلتەنەت سۈرگەن زامانلىرىمۇ، خارابلاشقان دەۋرلىرىمۇ بولغان. ئەمما، ئۇ زاۋاللىق ئىچىدە يوقلىپ كەتمىدى؛ ئاجىزلىق دەستىدىن نەپەستىن قالمىدى. ئەكسىچە، جەزىرىدە ئۇزاق مۇددەت چاڭقىغان چىداملىق گىياھنىڭ بىر قەتىرە شەبنەمدە قايتا ياشارغىنىدەك جانلانماقتا. خوش، ئۇنداقتا، ئىسلامىيەتنىڭ تارقىلىشى ۋە تەسىرچانلىقىغا سەۋەب بولۇۋاتقان ئىچكى ئامىل زادى نېمە؟ بۇ مەسىلە خۇسۇسىدا ئىقتىساد، سىياسىي ۋە تارىخ ساھەلىرىدىن نۇرغۇن سەۋەبلىك ئامىللارنى كۆرسىتەلەيمىز. ئەمما، "خەلقئارا ئۆلچەم" نامىدىكى ئاتالمىش قېلىپلاشقان بايانلار ۋە پىكىر زوراۋانلىقنىڭ توساقلىرىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ قاراپ باقىدىغان بولساق، ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى سولماس ھاياتىي كۈچنىڭ دەل ئۇنىڭدىكى مۇلاقات روھى بىلەن تەقدىرداشلىق ئىدىيەسىدە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز.

ئامېرىكىلىق خەنزۇ ئالىم دۇ ۋېيمىڭ ئەپەندى "مەدەنىيەتلىك جۇڭگو" ئۇقۇمىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنى: "مۇلاقات ئەقلىيلىكىنى ۋاستە قىلىپ، تەسەۋۋۇردىن پەيدىنپەي رېئاللىققا كۆچكەن 'پىكىر بايان قىلغۇچى ئىجتىمائىي قاتلام'نىڭ ئالاقىسى ئارقىلىق تىل، رايون ۋە ئېتنىقاد پەرقى، ھەتتا جىنس، ياش، كەسىپ ياكى تەبىقە ئايرىمىسى پەيدا قىلغان ياتلىشىشنى پەيدىنپەي تۈگىتىش ئۈمىدى" دەپ ئىزاھلىغانىدى. ھەيران قالارلىق يېرى: ئاللاھ تائالا بۇنىڭدىن 1400 يىل ئىلگىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرگەن «قۇرئان كەرىم»دە، خىلمۇخىل قەۋم ۋە ئىنسانلار توپىنى دەل ئۆزئارا ئۇچرىشىپ مۇلاقاتتا بولسۇن، دېگەن ئۇمىدتە ياراتقانلىقى ھەققىدە مۇنداق ئايەتنى نازىل قىلغان: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىز ھەقىقەتەن (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت) بىر ئەر، بىر ئايالدىن ياراتتۇق؛ ئۆزئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق ...﴾ ("ھۇجۇرات" سۈرىسى 13-ئايەت). بۇ ئايەتنى "مەدەنىيەتلەر

مۇلاقىتى" ھەققىدىكى ئەڭ دەسلەپكى بايانات دېيىشكە بولىدۇ.

دېمەك، "مەدەنىيەتلەر مۇلاقىتى" دېگەن بۇ كەلىمە دەل ھەرقايسى مەدەنىيەتلەر ئارىسىدىكى پەرقلەر ۋەجىدىن كېلىپ چىققان. ئۇچ بۈيۈك دۇنياۋى دىنىنىڭ بىرى بولغان ئىسلام دىنىدا، ئېتىقاد پۈتكۈل ئىسلام مەدەنىيىتىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئىسلامىيەتتە ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە تەۋە ئىككى تۈرلۈك مۇھىم پاكتىنىڭ ئىنسانلارنىڭ ئىدىيەسى، ئەمەللىرى ۋە ئۆزئارا مۇناسىۋىتىگە ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقى بىمالال ئېتىراپ قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىرى: "ئىنسانىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ۋە مەدەنىيەت تەۋەلىكىدىكى پەرقلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسىدىن؛ ھەرقانداق ئادەم ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنى توسۇشقا ياكى ئاللاھ تائالانىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئۆزگەرتىشكە قادىر ئەمەستۇر" دېگەن پاكىت. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالادىن ۋەھىيكى: ﴿ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا ئىدى، ھەممە ئادەمنى ئەلۋەتتە (بىر دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان) بىر ئۈممەت قىلاتتى. ئۇلار داۋاملىق ھەر خىل دىنلاردا بولىدۇ؛ پەقەت پەرۋەردىگارىڭنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشكەنلەرلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئاللاھ ئۇلارنى شۇ رەھمەت ئۈچۈن يارىتتى﴾ ("ھۇد" سۈرىسى 118 ـ، 119 ـ ئايەتلەر). مۇفەسسىرلەر مەزكۇر ئايەتتىكى "شۇنىڭ ئۈچۈن" دېگەن كەلىمىنى "ئىنسانلار ئارىسىدىكى پەرقلەر ۋەجىدىن" دەپ شەرھلەيدۇ. يەنە بىرى، "ئىنسانلار ئارىسىدىكى پەرق ۋە غاپىللىق، ئازغۇنلۇقلار ئۈستىدە ھېساب ئېلىش مەھشەردە ئاللاھقىلا خاستۇر؛ پانىيدا ئۇ ئاللاھتىن ئۆزگىنىڭ قولىدىن كەلمەس" دېگەن پاكىت. ئاللاھ دېدىكى: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئىنسانلارنى ئاشۇ يولغا چاقىرغىن، بۈيرۇلغىنىڭ بويىچە توغرا يولدا چىڭ تۇرغىن، مۇشرىكلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن ۋە ئېيتقىن: ﴿ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا ئىمان ئېيتتىم، ئارىڭلاردا ئادىل بولۇشقا بۈيرۇلدۇم، ئاللاھ بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىزدۇر، سىلەرنىڭمۇ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر، بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈندۇر، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر، سىلەر بىلەن بىزنىڭ مۇنازىرىلىشىپ يۈرۈشىمىزنىڭ ھاجىتى

يوق، ئاللاھ (قىيامەت كۈنى) بىزنى يىغىدۇ، ئاخىر قايتىدىغان جايىمىز ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر»﴾ (''شۇرا'' سۈرىسى 15-ئايەت).

دېمەك، ئىسلام مەدەنىيىتى خىلمۇخىل دىن، دۆلەت، ئىرق ۋە خىلمۇخىل تىللارغا كەڭ قۇچاق ئاچتى. جۈملىدىن، ھېچقانداق مەدەنىيەتنى ئەسلي زاتىدىكى پەرقلەر ۋەجىدىن چەتكە قاقماي، بىرلىككە كەلگەن مەدەنىيەت كاتېگورىيەسى ئىچىگە ھەرخىل مەدەنىيەت ئامىللىرىنى مۇجەسسەملەپ، يەھۇدىيلار، ناسارالار، سابىيلار ۋە باشقا خىلمۇخىل دىن مۇخلىسلىرىنىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ھمايىسىدە ھايات كەچۈرۈشىگە ئىمكانىيەتلەر يارىتىپ، ئۇلارنىڭ ئېتىقادى ۋە دىنىي ئەھەللىرىنى ھېچقانداق دەخلى-تەرۈزغا ئۇچراتمىدى. باش ئېپىسكوپ يەشۇئ مىلادىيە 1249 ~ 1259-يىللىرى مۇنداق دەپ يازغان: ''پەرۋەردىگار ئەرەبلەرنى بىزگە ھۆكۈمدار قىلدى؛ ئەمما، ئۇلارنىڭ بىزگە مۇلايىم ۋە خۇشخۇي مۇئامىلىدە بولغانلىقى جاھان ئەھلىگە ئايان. ئۇلار خىرىستىيان دىنىغا دۇشمەنلىك قىلمايلا قالماستىن، ئەكسىچە دىنىمىزغا، پەيغەمبىرىمىزگە، پوپلىرىمىزغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، چېركاۋ ۋە مونастىر سېلىشىمىزنى قوللىدى.'' شۇنىڭغا ئوخشاش خىلمۇخىل دىن ۋە مىللەتكە تەۋە كىشىلەرنىڭ ھاياتى ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ھەممىتىگە نائىل قىلىنغاچقا، ئۇلار مۇسۇلمانلار بىلەن بىللە ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىگە ئۆزلىرىنىڭ بىر كىشىلىك ھەسسىسىنى قوشتى. ئامېرىكىلىق ئالىم فىلىپ خۇرى ھىتتى «ئەرەب ئومۇمىي تارىخى» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: ''شانلىق ئەرەب-ئىسلام مەدەنىيىتىگە يات دىن مۇخلىسلىرىمۇ بەلگىلىك تۆھپىلەرنى قوشقان. مىسالەن، 'تەرجىمانلارنىڭ پىرى' ئاتالغان ھۇنەين ئىبنى ئىسھاق نېستورىيان ئىدى؛ ئارخىمىد ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلغان سابىت ئىبنى قۇرەي بىلەن مۇنەججىم ئەلبەتتانى كېيىنكى كۈنلەردە ئىمان ئېيتقان سابىيلاردىن ئىدى.'' بۇ بايانلار — ئىسلامىيەتنىڭ كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەتنى قوللىغانلىقى ۋە تەشەببۇس قىلغانلىقىنىڭ دەلىلى. ئىسلام مەدەنىيىتى قانداقتۇر بەزىلەرنىڭ ئويلىغىنىدەك نوقۇل ''ئىلاھىيەت

مەدەنىيەتى"لا ئەمەس، بەلكى دىن، تىل، ئەدەبىيات، پەلسەپە، تەبىئىي پەن، ماتېماتىكا، ئىنسانشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق ۋە باشقا خىلمۇخىل پەنلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن قوينى كەڭرى، رەڭدار مەدەنىيەت. چۈنكى، ئۇ ئەبۇ ھەنىفە ياراتقان ئىلمىي فىقھە بىلەن پىكرەن ئەقائىد ئېقىمى، مالىك ئىبنى ئەنەس ياراتقان ئىلمىي فىقھە بىلەن ئەھلى ھەدىس ئېقىمى، ئەلشافئىي ياراتقان ئۇسۇل ئەل فىقھە، ئەشئەرى ياراتقان ئىلمى كالام، ئەلتەبەرىنىڭ تەفسىرلىرى (تەفسىر ئەلتەبەرى)، بۇخارى ھەدىسلىرى (سەھىھۇل بۇخارى)، ئەلجاھىز ئەدەبىياتى، خەلىلى رىسالىلىرى، سىبەۋەيھى گرامماتىكسى، ئابدۇلقاھىر ئىستىلىستىكسى، ئىبنى سىنا تېبابىتى، ئەلمۇتەنەببى نەزمىلىرى، ئىبنى ھەيسەم كۆز كېسەللىكلىرى تېبابىتى، بىرۇنى ماتېماتىكسى، غەززالىنىڭ تەسەۋۋۇپ ئىستىقامىتى، ئىبنى رۇشىد پەلسەپەسى، ئىبنى خەلدۇننىڭ تارىخ تەتقىقاتى بىلەن ئۇ ياراتقان جەمئىيەتشۇناسلىق، ئىبنى تەيمىيە ئوتتۇرىغا قويغان ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىش تەلىماتى، ئىبنى ئەرەبنىڭ تەسەۋۋۇپ ئىدىيەسى، ئىبنى ھەزمنىڭ ئىلمىي زاھىر نەزەرىيەسى، شادىبنىڭ ئىرادە نەزەرىيەسى، شۇنداقلا پەيلاسوپلارغا خاس ئىدراكچىلىق ئىدىيەسى بىلەن فەقىھلەر (قانۇنشۇناسلار)گە خاس ئىجراكارلىق روھى، جەدىتلەر (يېڭىلىق تەرەپدارلىرى)نىڭ مەنتىقىي خۇلاسىلىرى بىلەن مۇتەئەسسىپلەرنىڭ ئەنئەنىۋى ئادەتلىرى قاتارلىق كۆرمەكلىغان مەزمۇنلارنىڭ يۇغۇرۇلمىسى.

ئىسلامىيەتنىڭ كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەتكە كەڭ قۇچاق ئاچقانلىقى ئىسلام دۇنياسىدىكى چوڭ-چوڭ كۇتۇپخانىلارغا جۇغلانغان ھەددى-ھىسابسىز كىتابلاردىن، دۇنيانىڭ جاي-جايلىرىدىكى خىلمۇخىل ئۇسلۇبتا سېلىنغان رەڭگارەڭ ئىمارەتلەردىن ئايانىدۇر. مىسالەن، ئاندالۇسىيە (ھازىرقى ئىسپانىيە)دىكى قەلئەتۇل ھەمرا (قىزىل ئوردا)، مىسىردىكى ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى، ھىندىستاندىكى تاج ماھال مەقبەرىسى ... ھەتتا، ئاللاھ تائالاغا ئاتاپ نامىاز ئوقۇلىدىغان مۇقەددەس جاي ــ جامە، مەسچىتلەر ئىچىدە ئەڭ ئۇسلۇبىدا

سېلىنغانلىرىمۇ، ياۋروپا ئۇسلۇبىدا سېلىنغانلىرىمۇ، جۇڭگو ئۇسلۇبىدا سېلىنغانلىرىمۇ ئۇچرايدۇ. بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىش كېرەككى، ئىسلامىيەت كەڭ قورساق، كۆپ مەنبەلىك ۋە ئاكتۇئال مەدەنىيەت بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا مەنسۇپ تەۋەررۇكلەر ئىچىدە يېتەكچى ئورۇنغا قويۇشقا بولمايدىغان بىر قىسىم مەزمۇنلارمۇ ئۇچرايدۇ. ئەمما، ئۇلارنى يەڭگىلتەكلىك بىلەن ئىنكار قىلىۋېتىش يىراكى چېقىرىپ تاشلاش ئوبيېكتىپ چارە ئەمەس، ھەتتا ئۇنداق قىلىش ئىسلامىيەتنىڭ كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت ئامىللىرىغىمۇ ئورۇن بېرىش روھىغا مۇخالىپ. شۇڭا، ئىسلام مەدەنىيىتى مىراسلىرى ئارىسىدا ئەبۇ ئەل ئەتاھىيەنىڭ تەسىۋە نەزمىلىرى بىلەن ئەبۇ نۇۋاسنىڭ شاراب نەزمىلىرىنى، «ۋەھج ئەل بەلاغە» بىلەن «مېكبىر كېچە»نى، جۇنەيدنىڭ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەددىس شەرىف يولىنىلا تۇتۇش شەرت قىلىنغان تەسەۋۋۇپ ئىدىيەسى بىلەن ھەللاجى ۋە ئىبنى سەبۇئىنىڭ ئاجايىپ-غارايىپ بايانلىرىنى، خىلمۇخىل مەزھەپتىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن ئىسلامىيەتتىن چەتلەپ كەتكەن پىكىر-قاراشلارنى بىرلا ۋاقىتتا ئۇچرىتىمىز. ئەمما، ئۇنداق نادۇرۇس مىراسلارنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋېتىش ياكى چېقىرىپ تاشلاش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، ئۇلار ــ ئالىم، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىلىم تەتقىقاتى ۋە سېلىشتۇرما تەتقىقات ساھەسىدە قازانغان مۇۋەپپەقىيەتلىرى. مۇھىمى، ئەقىل كۆزى بار كىشىلەر ئۇنداق مىراسلاردىكى پاسسىپ ئامىل ۋە ئاشقۇن ئىدىيەلەرنىڭ تەسىرىگە ئاسانلىقچە ئۇچراپ كەتمەيدۇ، ئەلۋەتتە. ئاللاھ تائالا نۇرغۇن نەرسىلەر ئارىسىدىن شاكىلىنى چېقىرىپ تاشلاپ مېغىزىنى قوبۇللاش ھەققىدە شۇنداق دېدىكى: ﴿... (ئى مۇھەممەد!) سۆزگە قۇلاق سېلىپ، ئۇ سۆزنىڭ ئەڭ ياخشىسىغا ئەگىشىدىغانلارغا خۇش خەۋەر بەرگىن. ئەنە شۇلار ئاللاھ ھىدايەت قىلغان كىشىلەردۇر، ئەنە شۇلار ئەقىللىك كىشىلەردۇر﴾ (''زۇمەر'' سۈرىسى 17 ـ ، 18 ـ ئايەت).

ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ كۆپ مەنبەلىكلىكى شۇنىڭدىنمۇ ئايانكى، «قۇرئان كەرىم» بىلەن ھەددىس شەرىف مۇقەددەس قانۇنچىلىقنىڭ

مەنبەسى ھېسابلانسىمۇ، ئەمما ئۇلاردىكى ئىمان-ئېتىقاد، ئەمەل-ئىبادەت ۋە ئەدەپ-ئەخلاققا ئائىت ئاز بىر قىسىم "مۇتلەق" مەزمۇنلاردىن باشقا، "ئېھتىمالەن" مەزمۇنلار ھېسابلانغان نۇرغۇن نۇقتىلارنى پەرقلىق چۈشىنىش ۋە ئۇ ھەقتە باشقىچە قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ. ئىسلام دىنىدىكى تۆت چوڭ فىقھەچىلەر ئېقىمى (شەرئىەت ئېقىمى) — مۇقەددەس دەستۇرلارنىڭ تېكىستلىرىنى خىلمۇخىل نۇقتىدىن چۈشىنىشكە ئىجازەت بېرىلىدىغانلىقىنىڭ مەھسۇلى؛ شۇنداقلا ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ مول مەزمۇنلۇق خىلمۇخىل ئاممىلاردىن يۇغۇرۇلغانلىقىنىڭ كونكرېت دەلىلى. ئىسلام دىنىدىكى تۆت چوڭ فىقھەچىلەر ئېقىمى خىلمۇخىل تەلىمات ئېقىملىرىغا ئوخشايدۇ. ئەمما، ئۇلار قانداقتۇر ئۆزئارا تىركىشىدىغان قارىمۇقارشى مۇناسىۋەتتە ئەمەس، بەلكى پەرقلىرىنى ساقلاش شەرتى بىلەن بىر-بىرىنى تولۇقلاش مۇناسىۋىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. مۇبادا، ئىسلام مەدەنىيىتىدە بارلىق ئەمەللەرگە «قۇرئان كەرىم» بىلەن ھەدىس شەرىفنى پەرقلىق نۇقتىلاردىن چۈشىنىشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ دېيىلسە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلەر دەۋرىدىن باشلانغان ئۇنداق كۆپ مەنبەلىك چۈشىنىش ئادىتى ھالا بۈگۈنكى كۈندىمۇ داۋام ئەتمەكتە. دېمەك، رەڭگارەڭ ھاياتلىق قويىنىدا ساقلىنىۋاتقان كۆپ مەنبەلىك ئاممىلار دەل ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى ھەممىگە ئايان پاكىتلاردىندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: "پانىيدىكى ئەمەللىرىڭلار (قايسىسىنىڭ ھەق، قايسىسىنىڭ باتىل ئىكەنلىكى) ئۆزۈڭلەرگە بەش قولدەك ئايانداۇر" دېگەن تەلىمى كۆپ مەنبەلىك ئىسلام مەدەنىيىتىگە كەڭرى زېمىن ھازىرلىغاندى. قىسقىسى، ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ئەرەبلەر يول ئاچقان، مۇسۇلمان ئەمەسلەرنىڭمۇ ئىشتىراكىدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ئورتاق ياراتقان ئۆزگىچە ئىسلام پەن-مەدەنىيىتى يۇقىرىقىدەك مەدەنىيەت خۇسۇسىيىتىنىڭ بىۋاستە ھاسلاتى.

ئوچۇق پىكىرلىك — كۆپ مەنبەلىك ئىدىيەۋى پىكىرنىڭ تەبىئىي راۋاجى. مۇسۇلمانلار گەرچە ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيىتى ۋە بۇرچىدىن

ئالەمچە پەخرلەنسمۇ، ئەمما بېكىنمچىلىكىكە قارشى بولغاچقا، ھەرقانداق مەدەنىيەتكە قۇچاق ئاچالايدۇ. جۇملىدىن، ئۆزلىرىنىڭ قىممەت قارىشى ئاساسىدا، يات مەدەنىيەتلەرنىڭ مېغىزىنى تاللاپ قوبۇل قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ھەرقايسى قەۋملەرگە ئىلگىرى چۈشكەن ۋەھيلەرنى دەللىلەپ دېدىكى: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ بىز ساڭا ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلارنى ئېتىراپ قىلغۇچى ۋە ئۇلارغا شاھىت بولغۇچى ھەق كىتاب (قۇرئان)نى نازىل قىلدۇق.﴾ [''مائىدە'' سۈرىسى 48 ـ ئايەت]. دېمەك، «قۇرئان كەرىم»دە ئىلگىرى نازىل قىلىنغان مۇقەددەس كىتابلاردىكى ھەقىقەتنى دەللىلەپ، بۇرۇنقىلارنىڭ مەدەنىيىتىدىكى ئىجابىي ئامىللارنى ئېتىراپ قىلىش، تولۇقلاش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش مەقسەت قىلىنغان. بۇنىڭدىن ئايانكى، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ نېگىزلىك بۇرچى ــ ئىنسانلار ياراتقان ئىلگىرىكى مەدەنىيەتنى ۋەيران قىلىپ يوقتىۋېتىش ئەمەس، بەلكى ئۇنى تولۇقلاپ كامالەتكە يەتكۈزۈشتۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا: ''مەن گۈزەل ئەخلاقلارنى كامالەتكە يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم!'' دېگەنىدى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ يەھۇدىي دىنى مەدەنىيىتى، خرىستىيان دىنى مەدەنىيىتى ۋە باشقا بېشارەتلىك دىنلارغا خاس مەدەنىيەتلەرنى ئېتىراپ قىلغانلىقى شۇ سەۋەبتىن ئىدى. شۇڭا، ئىسلام دىنىدا مۇسۇلمانلارنىڭ بارلىق ۋەھيى كىتابلار ۋە پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرمىكى پەرز قىلىنغان. مۇشۇ پەرزنى ئادا قىلالىغاندىلا ئاندىن ئىماني كاملىققا يەتكىلى بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿پەيغەمبەر پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان كىتابقا ئىمان كەلتۈردى، مۆمىنلەرمۇ ئىمان كەلتۈردى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈردى. (ئۇلار): ''ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممىسگە ئىمان ئېيتىمىز)'' دەيدۇ.﴾ (''بەقەرە'' سۈرىسى 285 ـ ئايەت).

ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئىنسانلار ياراتقان بارلىق مەدەنىيەت

(كۆڭزىچىلار مەدەنىيىتى بىلەن خرىستىيان مەدەنىيىتىمۇ شۇنداق ئېچىدە) لەرگە بولغان كەڭ قورساقلىق ئاللاھ تائالانىڭ ھەربىر قەۋم ياكى مەدەنىيەت توپىغا پەيغەمبەر ئەۋەتكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەر قەۋمنىڭ بىر ھىدايەتكە چاقىرغۇچىسى بولىدۇ﴾ (''رەئدە'' سۈرىسى 7-ئايەت)؛ ﴿ھەقىقەتەن بىز سېنى خۇش خەۋەر بەرگۈچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ھەق دىن بىلەن ئەۋەتتۇق. قانداقلا بىر قەۋم بولسۇن، ئۇنىڭغا پەيغەمبەر كەلگەن﴾ (''فاتىر'' سۈرىسى 24-ئايەت)؛ ﴿... پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ ھېچكىمنى جازالىغىنىمىز يوق﴾ (''ئىسرا'' سۈرىسى 15-ئايەت). بۇ ئايەتلەردىن ئاللاھ تائالانىڭ بەنى ئىسرائىل قەۋمى بىلەن ئەرەب قەۋمىگە مۇسا ئەلەيھىسسالام، ئىسا ئەلەيھىسسالام ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قاتارلىق پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەنلىكىنى باشقا، يەنە جۇڭخۇا مەدەنىيىتى، ھىندى مەدەنىيىتى، شۇنداقلا بارلىق ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى سۈبىيېكتلىرى ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەۋەتكەنلىكىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ. ئىلمىگەرلىكتىكى كەڭ قورساقلىق بىلەن داڭ چىقارغان ھازىرقى زامان ئىسلام مۇتەپەككۇرى نازىم ئەل قىزىر «ئىمان مەنزىللىرى» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە يۇنان پەيلاسوپلىرى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ''مىسىر، جۇڭگو ۋە ھىندىستاندىكى قەدىمكىلەرنىڭ نۇرغۇن پەلسەپىلىرى ئىلاھىي ۋەھيلەرنىڭ ئىزنالىرىدىن ئىدى، ئەمما ئۇنى تارىخنىڭ دولقۇنلىرى يالماپ كەتتى؛ ئاشۇ ئىزنالارنى قالدۇرغانلار پەيلاسوپ دەپ ئاتالغىنى بىلەن، ئۇلار يا پەيغەمبەر ۋە ياكى پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرىدىن بولۇشى مۇمكىن دېگەن قاراشنى بەكرەك ياقلايمەن.'' مەشھۇر ئىسلام ئالىمى مەۋدۇدى كۆڭزىچىلار مەدەنىيىتىنىڭ ئاساسچىسى كۆڭزى بىلەن بۇددا مەدەنىيىتىنىڭ ئاساسچىسى ساكيامۇنى ئاللاھ تائالا ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەردىنمۇ - ئەمەسمۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۇستىدە توختىلىپ، ھەم مۇسۇلمانلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئىمان - ئېتىقادىنى قەدىرلىگەن، ھەم ئۆزىنىڭ كۆڭۈل - كۆكسىنىڭ كەڭلىكىنى گەۋدىلەندۈرگەن ئاساستا مۇنداق دەپ

كۆرسەتكەندى: ''ئاللاھ تائالانىڭ ھىندىستان، جۇڭگو، ئىران (پېرسىيە)، مىسىر، ئافرىقا، ياۋروپا، شۇنداقلا دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىكى رايونلارغا ئەۋەتكەن بارلىق پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈرىمىز. ئەمما، ھېچقانداق پاكىت ئاساسىدىن خەۋەرسىز بولغىنىمىز ئۈچۈن، ئاشۇ زېمىنلاردىكى زادى كىمنىڭ ئاللاھ تائالا ئەۋەتكەن ھەقىقىي پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى كونكرېت ھۆكۈملەشكە ئاجىزمىز. شۇنداقتىمۇ، دۇنيادىكى خىلمۇخىل دىنلارغا ئاساس سالغۇچىلار ئىچىدىكى ھەرقانداق كىشىنى سۈندۈرۈشقا ياكى ھاقارەتلەشكە ئەسلا ھەققىمىز يوق. ئۇلار گەرچە ئاللاھ تائالا ئەۋەتكەن ھەقىقىي پەيغەمبەر بولسىمۇ، ئەمما كېيىنكىلەرنىڭ ئۇلار تەرغىب قىلغان دىنىنى گويا مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى ئۆزگەرتىۋەتكەندەك ئۆزگەرتىۋەتكەنلىكىدىن خەۋەرسىز بولۇشىمىز مۇمكىن. ناۋادا ئاشۇ دىنلار ھەققىدە قاراشلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا قويماقچى بولساق، ئاشۇ دىنلارنىڭ نۆۋەتتىكى قائىدە-يوسۇنلىرى ۋە پائالىيەتلىرى ئاساسىدا گەپنىڭ ئۆزىنىلا بايان قىلىشىمىز، ئاللاھنىڭ مەلۇم پەيغەمبىرىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلىپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئاشۇ دىنلارنىڭ ئاساسچىلىرى ھەققىدە 'لام' دەپ ئېغىز ئاچماسلىقىمىز لازىم.'' مۇسۇلمان بولۇش سۈپىتىڭ بىلەن مەلۇم بىر دىن ياكى مەزھەبنىيەتنىڭ قىسمەن مەزمۇنىغا ناقايىل بولساڭمۇ، ئەمما ئاشۇ دىن ياكى مەزھەبنىيەتنىڭ ئاساسچىسى ھەققىدە ''ئاقىلەي-كۆكىلەي'' دەپ يۇرۇشتىن ھەزەر قىل. بۇ گەپنىڭ يېشىمى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ كالامىدىن ئايانىدۇر: ﴿ئۇلار: «ئاللاھنىڭ پەيغەمبەلىرىنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممىسگە ئىمان ئېيتىمىز)» دەيدۇ﴾ (''بەقەرە'' سۈرىسى 285-ئايەت). مۇسۇلمانلارنىڭ ئىنسانىيەت ياراتقان ھەرقانداق مەزھەبنىيەتنى تونۇش ۋە ئېتىراپ قىلىش پوزىتسىيەسى دەل يۇقىرىقى ئايەتتىكى ئوچۇق پىكىرلىكنى مەنبە قىلىدۇ.

شۇڭا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ ئىسلام مەزھەبنىيىتىنى تارقاتقان زامانلاردا، ئەرەبلەرنىڭ جاھىلىيەت دەۋرىگە تەۋە ئۆرپ-ئادەت ۋە

مەدەنىيەت ھادىسلىرىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋەتمەي، ئۇلارنىڭ شاكىلىنى چىقىرىۋېتىپ، مېغىزىنى قوبۇل قىلغانىدى. مىسالەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەج پائالىيىتىدە ئەرەبلەرنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋاراسلىق قىلغان سەفا-مەرۋە تاغلىرى ئارىسىدا يۈگۈرۈش ئادىتىنى ساقلاپ قېلىپ، بىر قىسىم ئەرەبلەرنىڭ كەئبىنى يالىڭاچ ئايلىنىدىغان قىلىقىنى بىكار قىلدى؛ نىكاھ شەرئىتىدە ئەرەبلەرنىڭ ئىلگىرىكى ئۇچ تۇرلۇك نىكاھ ئۇسۇلىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان نىكاھ شەكلىنى ساقلاپ قالدى؛ ساھابىلەرنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن باشقا خانلىقلارنىڭ مۆھۈر تۇتۇش ئادىتىنى قوبۇللاپ، مۆھۈرىگە "مۇھەممەدۇن رەسۇلىللاھ" (ئاللاھنىڭ ئەلچىسى — مۇھەممەد) دەپ ئويدۇردى؛ بىرلەشمە جىھاد مەزگىلىدە، قارشى قوشۇننى پېرسىيەلىك سەلمانىنىڭ تەكلىپى بويىچە لەخمە كولاش تەدبىرى ئارقىلىق يەتكەنىدى؛ ساھابىلەرمۇ رىملىقلارنىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش تۈزۈمى بىلەن پارسىلارنىڭ غەللە-پاراق تۈزۈمىنى قوبۇللىغانىدى ... قىسقىسى، ئىسلامىيەتنىڭ يات مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنى قوبۇللاش روھىنى شەرھلەشتە "ئىلىم چىندە (جۇڭگودا) بولسىمۇ، يىراق دېمەي بېرىپ ئۆگىنىڭلار!" دېگەن ھەدىستىنمۇ سەرخىل كەلىمە بولمىسا كېرەك.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "مۇسۇلمانلار بەجايىكى ھەسەل ھەرىسى كەبى ئېسىل شەربەتلەرنى سۈمۈرۈپ، مەززىلىك نازۇنېمەتلەرنى يىغىدۇ" دېگەنىدى؛ تۆتىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئەلىمۇ: "ئىلىم — مۆمىنلەر يىتىۋرۈپ قويغان بىباھا گۆھەردۇركى، ئۇ ھەتتا مۇشرىكلاردا بولسىمۇ ھەر زامان تىلەپ ئالغۇلۇق!" دېگەنىدى. ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئىمان-ئېتىقادى ۋە مەدەنىيىتىنى قەدىرلەپلا قالماي، پارس مەدەنىيىتى، رىم مەدەنىيىتى ۋە ھىندى مەدەنىيىتىنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرىدىن خۇرۇج ئېلىش بىلەن بىللە، يۇنانىنىڭ ئىلىم مىراسلىرىنى قوبۇللاپ، ئۇلارنى تەرجىمە قىلىپ تاۋلىغان ۋە ئۇلارغا يېڭى مەنىلەرنى قوشقانىدى. ئۇلار بۇ جەريانىدا يۇنان پەلسەپەسىدىكى

مېتافىزىكىغا ئوخشاش ئۆزلىرىنىڭ ئىمان-ئېتىقادى ۋە مېتودولوگىيەسىگە مۇخالىپ تەركىبلەرنىلا شاللاپ چىقىرىۋەتتى. فىلىپ خۇرى ھەتتى بۇ ھەقتە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئەپلاتون تەلىماتى بىلەن ئارىستوتېل تەلىماتى ئىبنى سىنا ۋە ئىبنى رۇشدلارنىڭ ۋاستىسىدە لاتىن دۇنياسىغا كىرىپ، ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ياۋروپا پەلسەپە تەتقىقاتىغا ھەل قىلغۇچ تەسىرلەرنى كۆرسەتكەنىدى." مانا بۇلار ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى ئوچۇق پىكىرلىك ۋە كەڭ قورساقلىقنىڭ تىپىك دەلىللىرىدىن. ئاشۇ ئوچۇق پىكىرلىك مەدەنىيەت ئەينى زاماندا "يۇز يىللىق تەرجىمە ھەرىكىتى"نى قوزغاپ، ئىسلام پەن-مەدەنىيىتىنى باشلامچى ئورۇنغا ئۆتكۈزگەنىدى. ئامېرىكا ئالىمى فىلىپ خۇرى ھەتتى مۇنداق دەيدۇ: "ئەرەبلەرنىڭ ۋۇجۇدقا چىقارغىنى قانداقتۇر ئىمپېرىيەلا ئەمەس، بەلكى بىر مەدەنىيەت. ئۇلار ئېفرات دەرياسى بويلىرى، دەجلە دەرياسى ۋادىسى، نىل دەريا سى ۋادىسى ۋە ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ شەرقىي قىرغىقى قاتارلىق رايونلاردا بىر مەھەل سەلتەنەت سۈرگەن قەدىمكى مەدەنىيەتنى بەرپا قىلىپ، يۇنان-رىم مەدەنىيىتىنىڭ ئۆزگىچىلىكلىرىنى قوبۇللاپ ئۆزلەشتۈردى. مۇسۇلمانلار كېيىن ئاشۇ مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنىڭ نۇرغۇنلىرىنى ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ياۋروپاغا يەتكۈزۈپ، غەرب دۇنياسىنى ئويغىتىش ئارقىلىق ياۋروپانى يېقىنقى زامان ئەدەبىياتى-سەنئەتىنى قايتا گۈللەندۈرۈش يولىغا باشلاپ كىردى. ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ھەرقانداق مىللەت ئىنسانىيەت تەرەققىياتىغا تۆھپە قوشۇشتا ئەرەبلەر ۋە ئەرەب تىلىدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيتتى."

كەڭ قورساقلىق — مۇلاقات ۋە تەقدىرداشلىق ئىدىيەسىنىڭ مۇقەررەر مەزمۇنى. ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ يات مەدەنىيەت تۇركۈملىرىگە تۇتقان كەڭ قورساقلىق پوزىتسىيەسى ئۇنىڭدىكى ھەممىباب قىممەت قارىشىنى مەنبە قىلىدۇ. شۇڭا، ئىسلام مەدەنىيىتى گۈللىنىشكە باشلىغان زامانلاردا ئاللاھ تائالا: "ئى ئەرەبلەر!" دەپ ئەمەس، بەلكى «ئى ئىنسانلار!» ("بەقەرە" سۈرىسى 21-ئايەت) دەپ خىتاب قىلغانىدى؛ ئۆزىنى: "مۇسۇلمانلارنىڭ پەرۋەردىگارى" ياكى "ئەرەبلەرنىڭ ئىلاھى"

دەپ ئەمەس، بەلكى ﴿ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى﴾ (''فاتىھە'' سۈرىسى 2-ئايەت) دەپ ئاتىغاندەك؛ ئىسلامىيەتنىڭ بىرەر رايون ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل دۇنيا ئالدىدىكى بۇرچىنى جاكارلاپ، ﴿ئى مۇھەممەد!) سېنى پۈتكۈل ئەھلى جاھان ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق﴾ (''ئەنبىيا'' سۈرىسى 107-ئايەت) دەپ ۋەھيى قىلغاندەك.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەر ۋاقىتلىق نامىزىنىڭ ئاخىرىدىكى دۇئاسىدا، ئىسلامىيەتنىڭ پۈتكۈل ئىنسانلارغا قىلغان رەھمىتىنى مۇنداق ئىبارىلەرگە يىغىنچاقلايتتى:

ئى رەببىم! سۇبھانالاھ، كائىناتنىڭ غوجىسى، كۈللىياتنىڭ ھۆكۈمدارى، يېگانىلىكىڭگە شاھىدمەن!

ئى رەببىم! سۇبھانالاھ، كائىناتنىڭ غوجىسى، كۈللىياتنىڭ ھۆكۈمدارى، مۇھەممەدنىڭ قۇلۇڭ ۋە رەسۇلىڭ ئىكەنلىكىگە شاھىدمەن!

ئى رەببىم! سۇبھانالاھ، كائىناتنىڭ غوجىسى، كۈللىياتنىڭ ھۆكۈمدارى، جىمى بەندىلىرىڭنىڭ قېرىنداش ئىكەنلىكىگە شاھىدمەن!

بۇ دۇئادىكى ''قېرىنداش'' ئىبارىسى قانداقتۇر ئەرەبلەر ۋە ياكى مۇسۇلمانلارنىلا ئەمەس، بەلكى بارلىق مىللەتلەرنى، خىلمۇخىل ئۆڭ ۋە خىلمۇخىل مەدەنىيەتتىكى ھەممە قەۋملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولۇپ، يەر يۈزىدىكى ئىنسانلارنىڭ بىردەك ئاللاھنىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. ھەزرىتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇئاسىدا ئاللاھ تائالانىڭ مېھرىبانلىقى بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ بەلگىلىرىدىن بولمىش گۇۋاھلىق سۆزىنى باراۋەر بايان قىلىش ئارقىلىق، تىلاۋەتلىرىنىڭ قانداقتۇر ئۇگۇت-نەسىھەتلا ئەمەس، بەلكى ئىمان-ئېتىقادنىڭ يادرولۇق مەزمۇنلىرىدىن ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىگەنىدى. شۇنىڭدەك، ئاللاھ تائالانىڭ مېھرىبانلىقىنى تائەت-ئىبادەتلىرىدە گەۋدىلەندۈرۈپ، ئۇنى ئاللاھقا يېقىنلىشىش يولىدىكى كۈندىلىك دۇئا-تىلاۋەتلىرىگە ۋە بەش پەرزىنىڭ بىرى بولغان ھەر ۋاقىتلىق نامىزىغا سىڭدۈرۈپ، ئاللاھ تائالا مەرھەمەت قىلغان ئۇ مېھرىبانلىقنىڭ قانداقتۇر پانىي دۇنيادىكى شەپقەت بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان مۇقەددەس

ھىممەت ئىكەنلىكىنى ئايان قىلغاندى.

پەيغەمبەر ۋە خەلپىلەر زامانىدا، مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە بولغان كەڭ قورساقلىق ئىدىيەسى بىلەن ئىنسانلار ئارىسىدىكى باراۋەرلىك ئېڭى كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك ئەمەللىرىدىن ئىدى. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ بىر مېيىتنى لەھەتكە ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى ـ دە، دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، مېيىتقا ھۆرمەت بىلدۈرۈۋېدى، بىراۋ ئېيتتى:

ـ ئۇ بىر يەھۇدىيغۇ!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياندۇرۇپ سورىدى:

ـ يەھۇدىي ئادەم ئەمەسمۇ؟

شۇڭا، ئىسلامىيەتتە "زاتى ئېسىل قەۋم"، "پەرۋەردىگارنىڭ نەزەرى چۈشكەنلەر" دېگەندەك تۈتۈرۈقسىز نەزەريىلەرگە ئورۇن يوق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى: "ئىنسانلار ئۆزئارا باراۋەرگى گويا تارغاقنىڭ چىشلىرىغا ئوخشايدۇ؛ ... ئەرەبلەر يات قەۋملەردىن ئۈستۈن ئەمەس، يات قەۋملەرمۇ ئەرەبلەردىن ئۈستۈن ئەمەس؛ ئاق ئۆڭلۈكلەر قارا ئۆڭلۈكلەردىن ئۈستۈن ئەمەس، قارا ئۆڭلۈكلەرمۇ ئاق ئۆڭلۈكلەردىن ئۈستۈن ئەمەس؛ ئىنسانلارنىڭ ئۈستۈنلۈكى پەقەت ئاللاھ تائالاغا بولغان تەقۋادارلىقتىلا باغلىقتۇر."

ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپە بولغان زامانلاردا، نەجرانىدىكى ناسارالار بىلەن ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇللىلاھنىڭ ھامىيلىقىدىكى ناسارالارنىڭ ھاياتى، مال-مۈلكى ۋە دىنىي ئېتىقادىنى قوغدايدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئېپىسكوپ ۋە باستىرلىرىنى ئۆزگەرتمەيدىغانلىقى توغرىسىدا پۈتۈملەشكەنىدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇ پۈتۈمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا ناسارالار بىلەن قىلىشقان ئەھدىنىڭ راۋاجى ئىدى. چۈنكى، ئىسلام شەرئىتىدە ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئەبەدىلئەبەد ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇللىلاھنىڭ پاناھىدا تۇرىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. خەلىپە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ زامانىدا، ئېرۇسالىمدىكى ناسارالار بىلەن تۈزۈلگەن پۈتۈمدە مۇنداق دېيىلگەنىدى: "يات

دىندىكىلەرنىڭ ھاياتى، مال-مۈلكى، چېركاۋ ۋە سەلىپلىرى ئامان-ئېسەن ساقلىنىدۇ؛ باشقىلارنىڭ چېركاۋلارنى ماكان تۇتۇۋېلىشىغا يول قويۇلمايدۇ؛ چېركاۋدىكى سەلىپ قاتارلىق ھەرقانداق تەئەللۇقات زىيان-زەخمەتتىن قوغدىلىدۇ؛ ھەرقانداق ئادەمنىڭ ناسارالارنىڭ ئېتىقادىنى كەمسىتىشىگە ۋە ئۇلارغا زىيان يەتكۈزۈشىگە ئىمكان بېرىلمەيدۇ ....'' خەلىپە ئۆمەر بۇ پۈتۈمگە ئۆزى باش بولۇپ ئەمەل قىلغانىدى. بىر كۈنى خەلىپە ئۆمەر ئېرۇسالىمدىكى چېركاۋدىكى چاغدا ناماز ۋاقتى بولۇپ قالدى، ئەمما ئۇ نامازنى چېركاۋدا ئوقۇمىدى. چۈنكى، خەلىپە ئۆمەر كېيىنكى كۈنلەردە مۇسۇلمانلارنىڭ چېركاۋنى مەسچىت قىلىۋېلىپ، ناسارالارنى قوغلاپ چىقىرىشىدىن ئەنسىرىگەنىدى. مىسر ۋالىيسى ئامۇرنىڭ ئوغلى تەكەببۇرلۇق قىلىپ، قۇبتىدىكى بىر ناسارانىڭ ئوغلىنى ئۇرۇپ قويغانىدى. قۇبتىلىقلار مىسىردىن مەدىنەگە ئاتايىن كېلىپ، خەلىپە ئۆمەرگە مىسر ۋالىيسىنىڭ ئۇستىدىن ئەرز قىلدى. خەلىپە ئۆمەر دەۋاگەرنىڭ ئەنتىنى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، ئامۇر بىلەن ئوغلىنى دەرھال چاقىرتىپ كېلىپ، قۇبتىلىقنىڭ ئوغلىغا: ''سېنى قانداق ئۇرغان بولسا، سەنمۇ شۇنداق ئۇرۇۋال!'' دەپ بۇيرۇدى ۋە ئامۇرنى: ''ئىنسان ھاياتقا ھۆر يارالغان تۇرسا، باشقىلارنى قۇل قىلىش ھوقۇقىنى سائا كىم بەردى؟!'' دەپ ئەيىبلىدى. خەلىپە ھەزرىتى ئەلى دۇبۇلغا-ساۋۇتىنى يىتتۈرۈپ قويغانىدى، ئۇنى بىر ناسارا تېپىۋالدى. ھەزرىتى ئەلى كېيىن دۇبۇلغا-ساۋۇتىنى ھېلىقى ناسارانىڭ ئۇچىسىدا كۆرۈپ تونۇدى. ناسارا: ''بۇ دېگەن ئۆزۈمنىڭ دۇبۇلغا-ساۋۇتى'' دەپ تۇرۇۋالدى. ھەزرىتى ئەلى دېدىكى: ''بۇنى پەقەت قانۇنلا ئادىل ھۆكۈملىگەي!'' شۇنداق قىلىپ ئۇ ئىككىسى قازىنىڭ ئالدىغا باردى. قازى ھەزرىتى ئەلىدىن دۇبۇلغا-ساۋۇتىنى مېنىڭ دەيدىغانلىغا ئىسپات كۆرسىتىشىنى تەلەپ قىلغانىدى، ھەزرىتى ئەلى ئىسپات كۆرسىتەلمىدى. قازى دۇبۇلغا-ساۋۇتنىڭ ناسارانىڭ ئۇچىسىدا تۇرغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۇنى ناساراغا بۇيرۇپ بەردى. ئەمما، ناسارا قازىنىڭ دۇبۇلغا-ساۋۇتىنى ئۆزىگە بۇيرۇپ بېرىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ

باقمىغاندى. بۇنىڭغا ھەيران قالغان ناسارا ئىختىيارسىز شۇنداق دېدى: "بۇنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ قانۇنى ئىكەنلىكىگە شاھىدمەنكى، خەلىپە مېنى قازىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى؛ قازى دۇبۇلغا- ساۋۇتنى ماڭا بۇيرۇغاچقا، مەن ئۇتتۇم، خەلىپە ئۇتتۇردى؛ ئەمما، خەلىپىنىڭ كۆڭلىگە ئۆزىنىڭ راست سۆزلەۋاتقانلىقى بەش قولدەك ئايانداۇر! ئى، بەندىلەرنىڭ يولباشچىسى! لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇللىلاھ، دەپ گۇۋاھلىق بېرىمەن! بۇ دۇبۇلغا- ساۋۇت دەرھەقىقەت سېنىڭ؛ ئېتىڭنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپ قالغاندا تېپىۋالغانىدىم." ئەمما، ھەزرىتى ئەلى:

— سەن ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدۇڭ، — دېدى ناسارا غا، — ئەمدى دۇبۇلغا- ساۋۇت سېنىڭ بولسۇن!

مانا مۇشۇنداق قىلىپ، ئەل ئاتىسى بىلەن مۇسۇلمان بولمىغان پۇقرا (مەدەنىيىتى يات قەۋم)غا تەڭ كېلىدە قارىيالمىغان ئىسلام مەدەنىيىتى "دۇنيا تارىخى ۋە مەدەنىيىتىدە بىر قېتىملىق زور ئۆزگىرىشنى بارلىققا كەلتۈرۈپ"، "پەلسەپە ۋە ئىلىم- پەن پىرلىرى تۇشمۇتۇشتىن مەيدانغا كەلگەن دەۋرنى ياراتتى".

ئىسلامىيەت ئاشۇنداق قويىنى كەڭ مەدەنىيەتتۇركى، ئىسلام ئەللىرىدە ياشايدىغان مۇسۇلمان بولمىغانلاردىن نىكاھلىنىش ۋە نىكاھتىن ئاجرىشىش قاتارلىق ئۆزلىرىنىڭ دىنىي يوسۇنلىرىغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلاردا ئىسلام شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىش تەلەپ قىلىنمايتتى. جۈملىدىن، ساھابىلەر ئۇ زامانىدا مۇسۇلمان بولمىغان پۇقرالارغا: "ئۆزلىرىگە تەئەللۇق ئىشلارنى ئۆز ئەركى بويىچە بىر ياقلىق قىلغاي!" دەپ يارلىق قىلغانىدى. ئىسلام مەدەنىيىتى مۇسۇلمان بولمىغانلار "ھالال" ھېسابلىغان ئىشلاردا ئۇلارنى ئوڭايسىزلاندۇرمايدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم» دە چوشقا گۆشىنى قەتئىي يېيىشكە بولمايدىغانلىقى ئېنىق ئېيتىلغان، ئىسلامىيەتتە ھاراقنىڭ بارلىق يامانلىقىنىڭ ئانىسى ئىكەنلىكى بېكىتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمان ئەمەس (ناسارا) لەرنىڭ چوشقا گۆشى يېيىشى، ھاراق- شاراب ئىچىشى مەنئى قىلىنغان ئەمەس. ھەتتا بىر قىسىم فەقىھلەر ناسارالارنىڭ چوشقا گۆشى ياكى

ھاراق - شارابنى زىيان سالغانلاردىن ئۇنى ئۆز باھاسىدا تۆلەپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلدۇ.

ئامېرىكىلىق ئالىم جون ل. ئېسپوسىتو ئىسلام دىنى بىلەن ياۋروپانىڭ مۇناسىۋىتى توغرۇلۇق گەپ بولغاندا، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ كەڭ قورساقلىقى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ۋەزانتىيە ۋە پېرسىيە دىيارىدىكى چەت ئەل ھۆكۈمرانلىرىغا ئەل بولغان مۇسۇلمان بولمىغانلار ھۆرلۈكتىن مەھرۇم قىلىنغان ئەمەس؛ ئىسلام دىنى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ يولغا قويۇلۇشى مۇسۇلمان بولمىغانلار ئۈچۈن پەقەت ھۆكۈمرانىنىڭ ئالماشقانلىقىدىنلا دېرەك بېرەتتى، يەنە كېلىپ يېڭى ھۆكۈمران ئۇلار ئۈچۈن تېخىمۇ يېقىشلىق، تېخىمۇ كەڭ قورساق ئىدى. مانا ھازىر نۇرغۇن كىشى تېخىمۇ كەڭرى يەرلىك ئاپتونومىيەدىن بەھرىمەن بولماقتا، تاپشۇرىدىغان باج - سېلىقى تېخىمۇ ئازىيىپ بارماقتا .... دىن نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئىسلام دىنى يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارنى تېخىمۇ كۆپ دىنىي ئەركىنلىكتىن بەھرىلەندۈرۈش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ناھايىتى ئەپۇچىان دىن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى."

جون.ل.ئېسپوسىتو ھازىرغىچە تالاش - تارتىش قىلىنۇاتقان ئوسمان ئىمپېرىيەسى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئۆزىگىمۇ، ئۆزگىگىمۇ ھايانلىق بەخش ئېتەلەيدىغان ئۇنداق سىياسەت ئۆز ۋاقتىدىكى خرىستىيان ئەللىرىنىڭ ئەسەبىي ئىچى تارلىقىغا كۆچلۈك سېلىشتۇرما ئىدى. سۇلتان مۇھەممەد II زامانىسىدىكى بالقان دېھقانلىرى دائىم: 'تۈركلەرنىڭ سەللىسى پاپانىڭ بەھەيۋەت تاجىدىن ئۇلۇغكەن' دېيىشەتتى."

ئەنگلىيە ئوتتۇرا شەرق تارىخى تەتقىقاتچىسى بېرنارد لۇيىس ئىسلام مەدەنىيىتى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئوتتۇرا شەرقتىكى ئىسلام مەدەنىيىتى كامالەتكە يەتكەن زامانلاردا، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنى نۇرغۇن جەھەتتىن شۇ دەۋرنىڭ ئەڭ يۇكسەك پەللىسىگە چىقارغانىدى ... ئىسلام دىنى ئەلچىسى ئارقىلىق ئۆزلىرىگە ۋەھىي قىلىنغان بۇيۇك ھەقىقەتنىڭ پۈتۈن دۇنياغا ئورتاق ئىكەنلىكىنى

جاكارلاش بىلەن ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولغان تۇنجى دىن ئەمەس. جۇملىدىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نەزەردە، ئۇ ئاللاھتىن ۋەھيى ئالغان ئەڭ ئاخىرقى ئىسلام دىنى ھامىيسى، ئاللاھنىڭ ۋەھيلىرىنى پانىيدىكى بەندىلەرگە يەتكۈزۈش مەجبۇرىيىتى يۈكلەنگەن پەيغەمبەر. مۇسۇلمانلار ــ مۇشۇ مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىش يولىدا قۇدرەت بىلەن ئالغا باسقان تۇنجى قەۋم. ئۇلار بىرلا قەۋم، رايون ۋە مەدەنىيەت پاسىلىدىن ھالقىپ كەتكەن دىن مەدەنىيىتىنى يارىتتى. دېمەك، ئوتتۇرا ئەسىرلەردە كامالەتكە يەتكەن ئىسلامىيەت ــ نۇرغۇن قەۋمگە چېتىلىدىغان، ھەتتا قىتئەلەرنى ئۆزئارا باغلىغان دۇنياۋى مەدەنىيەت.''

''يىراق قەدىمكى زامانىدىن ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان يۇنانلاشقان مەدەنىيەتكە سېلىشتۇرغاندا، ئىسلام مەدەنىيىتى ئۆزگىچە يول تۇتقان. قىسقىسى، ئىنسانلارنى زامانىۋى ھەممىباب مەدەنىيەتكە باشلىغىنى قانداقتۇر يۇنانلىقلار ياكى لاتىنلاشقان خرىستىيان مەدەنىيىتى بولماستىن، ئەكسىچە، ئەرەبلەر يارىتقان ئىسلام مەدەنىيىتىدۇر.''

1400 نەچچە يىللىق ئەگىرى-توقاي مۇسابىنى بېسىپ ئۆتكەن ئىسلام مەدەنىيىتى نۇرغۇن تالاش-تارتىشقا سەۋەب بولغان ''دۇنياۋىلىشىش'' دەۋرىگە قەدەم قويغاندىن بۇيان، ئاجايىپ خرىسلارغا دۇچ كەلدى. جۇملىدىن، ''11-سېنتەبىر ۋەقەسى''دىن كېيىن، ئامېرىكا باشلىغان ''تېررورلۇققا قارشى'' ئۇرۇشتا ئافغانىستان بىلەن ئىراق قورال كۈچى بىلەن بويسۇندۇرۇلدى (گەرچە ئۇرۇش تېخى ئاياغلاشمىغان بولسىمۇ)؛ بۇ ھال سەمىيۇئىل خانتىڭتوننىڭ ''مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى'' نەزەريەسىنى قوللايدىغانلارغا تەييار دەستەك بولۇپ بەردى. ئەمما، بۇنى ''مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى'' دېگەندىن كۆرە ''نېفىت تالىشىش ئۇرۇشى'' دېسە ئەڭ مۇۋاپىق بولىدىغانلىقى كۆزى ئۆتكۈر كىشىلەرنىڭ ھەممىسگە ئايان. بەزى ئەللەر گەرچە ''تېررورلۇققا قارشى تۇرۇش''تا قوش ئۆلچەم قوللىنىپ، ''تېررورىزم''غا قەستەن زېمىن ھازىرلاپ، شەرق ۋە غەرب دانىشلىرىنىڭ بىردەك تەشەببۇسىدىكى ''مەدەنىيەتلەر ئۇچرىشىشى''غا كاشىلا پەيدا قىلغان بولسىمۇ، ''مەدەنىيەتلەر

توقۇنۇشى" دېگەن بۇ ئەپسانىگە ئىشەنمەيدىغان ئاساسىي ئېقىمدىكى ئىسلام مۇتەپەككۇرلىرى ۋە ئالىملىرىنىڭ نەزەرىدە، مەدەنىيەتلەر ئارا ئاساسىي مۇقام قانداقتۇر قارشىلىشىش ۋە ئۇرۇش ئەمەس، بەلكى ئۆچرىشىش ۋە سىڭىشىشتۇر. "ئۆزئارا چۈشىنىش ۋە سىڭىشىش"نىڭ "ھەرقايسى قەۋم ۋە ئىنسانلار توپى (مەدەنىيەت)"نىڭ ھاياتلىق نىشانى ئىكەنلىكى «قۇرئان كەرىم»دە بۇنىڭدىن 14 ئەسىر بۇرۇنلا بايان قىلىنغان. جۈملىدىن ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىز ھەقىقەتەن (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت) بىر ئەر، بىر ئايالدىن ياراتتۇق؛ ئۆز ئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق ...﴾ ("ھۇجۇرات" سۈرىسى13-ئايەت). دېمەك، ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى كەڭ قورساقلىق ۋە مۇلاقاتچانلىق دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ئەھلىسىلىپنىڭ شەرققە يۈرۈشى، موڭغۇللارنىڭ غەربنى ئىستىلا قىلىشىدەك "توقۇنۇش"لار ھەممىگە ئايان بولغان زامانلاردىمۇ ئۆزۈلۈپ قالغان ئەمەس. مىسالەن، سالاھىددىن ئەييۇبنىڭ ھەق تۆلەپ ھۆرلۈككە چىقىشقا قۇربى يەتمىگەن مىڭدىن ئارتۇق يوقسۇل ئەسىرنى بىراقلا قويۇپ بېرىپ، ئەھلىسىلىپكە ئىسلام دىنىنىڭ كۆكسى-قارنى كەڭ دىن ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەنلىكى ئەھلىسىلىپنىڭ ئاتامانى ئالائىن رىچاردنىڭ 2700 ئەسىرنى بىراقلا قەتلىئام قىلمۇقتەكەنلىكىگە كۈچلۈك سېلىشتۇرما بولغانىدى؛ موڭغۇللارنىڭ غالىب قوشۇنى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى ۋە مەدەنىيىتىنى قوبۇللاپ، ئۇنى يىراق-يىراق جايلارغا تاراتقاندى.

بۇگۈنكى كۈندە، بەزىلەر ئاللىقاچان ئۆتمۈشكە ئايلىنىپ كەتكەن "ئىس-تۈتەك"لەرنى ئىچكى ۋە تاشقى سەۋەبلەر ۋەجىدىن ئىسلامىيەت دۇنياسىدىكى بەزىبىر جايلارغا زورلاپ تېڭىپ، ئۆزلىرىنىڭ "مەدەنىيەت ساھىبى"لىق سالاھىيىتى ۋە شان-شەرىپىگە مۇخالىپ ئەمەللەردە بولماقتا. ئەمما، ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى ئەپۇچانلىق ۋە مۇلاقات روھى يەنىلا بۇرۇنقىدەك مۇستەھكەم. مىسالەن، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئىرانىنىڭ سابىق پرېزىدېنتى سەييد مۇھەممەد ھاتەمىنىڭ

تەكلىپىگە بىنائەن، 2003-يىلىنى دۇنياۋى "مەدەنىيەتلەر ئۇچرىشىش يىلى" قىلىپ بېكىتتى؛ يۇسۇف قەرزاۋى ۋەكىللىكىدىكى غوللۇق ئىسلام ئالىملىرى غەرب ئالىملىرى بىلەن سۆزلىشىش مەقسىتىدە ئۇيۇشتۇرۇلغان دۇنياۋى مۇھاكىمىلەردە، غەرب دۇنياسىنىڭ مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىگە ئاقىلانە ۋە ھەققانىي پوزىتسىيە تۇتۇشىنى مۇراجىئەت قىلىش بىلەن بىللە، ئۇلارنى خالىسلىق ۋە كەڭ قورساقلىققا ئۇندەپ، ئاشقۇنلۇق بىلەن تېررورلۇقنى پەيدا قىلىۋاتقان مەنبەنى ئۇزۇل-كېسىل قۇرۇتۇشقا چاقىردى. جۈملىدىن ۋە چەت ئەل ئىلىم ساھەسىدىكى بىر قىسىم مۇسۇلمان ۋە مۇسۇلمان بولمىغان ئالىملارنىڭ ئېلىمىزنىڭ يىنچۇەن، كۈنمىڭ ۋە بېيجىڭ شەھەرلىرىدە "ئىسلام مەدەنىيىتى-بۇددا مەدەنىيىتى ئۇچرىشىشى"، "ئىسلام مەدەنىيىتى-كۈڭزى مەدەنىيىتى ئۇچرىشىشى" قاتارلىق مەزمۇنلار بويىچە قانات يايدۇرغان خەلقئارالىق ئىلىم مۇھاكىمىلىرىنىڭ خىلمۇخىل دىن ۋە خىلمۇخىل مەدەنىيەتلەر ئارا ئىناقلىقتا بىللە ئۆتۈشكە تۇرتكە بولۇش جەھەتتىكى تەسىرى چوڭقۇر بولدى. قىسقىسى، بۇ پائالىيەتلەر ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى يېگانە سۇلكەت-سالاپىتىنى نامايان قىلىپ، زوراۋانلىق سىياسىتى ۋە زومىگەرلىك دىپلوماتىيەسىنى ئۇزۇل-كېسىل تۇگىتىپ، دۇنياۋى تىنچلىق ۋە ئىناقلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدىكى مۇراجىئەتنىڭ نامايان بولىدۇر.

ھەممەيلەنگە ئايانكى، ئىناق جەمئىيەت قۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى — دىنلار ۋە مەدەنىيەتلەر ئارا چۈشىنىش ۋە ئەپۇچانلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش. ئەدناسى، بىر-بىرىنى چۈشىنىشنىڭ نېمىلىكىنى بىلمىگەنلەر ئارىسىدا ئىناقلىقتا بىللە ئۆتۈشنىڭ بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ "11-سېنتەبىر ۋەقەسى"دىن كېيىن، نۇرغۇن كىشى مۇسۇلمانلارنى تېررورچىلارغا تەڭلەشتۇرۇۋالىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ھال ئىناق جەمئىيەت قۇرۇش ئىدىيەسىگە پۈتۈنلەي مۇخالىپ. قىسقىسى، بىز مۇلاقاتقا، ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ چۈشىنىشكە موھتاج. چۈنكى، ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ بىلىش-ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىشنىڭلا ئەمەس، بەلكى تىنچ يىللارىدىكى مەدەنىيەتلەر

ۋە دىنلار ئارا ئىناقلىقتا بىللە ئۆتۈشنىڭمۇ ئالدىنقى شەرتى.

بۇ مەجمۇئە ئىسلامىيەت ھەققىدە يېزىلغان ئىلگىرىكى نۇرغۇن ئىلمىي ئەسەرلەردىن مۇئەللىپلىرىنىڭ پۈتۈنلەي مۇسۇلمان ئىكەنلىكى بىلەن پەرقلىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئېلىمىز ئۇقۇرمەنلىرى ئىلگىرىكىدەك مۇسۇلمان بولمىغانلارنىڭ ئىسلامىيەت ھەققىدىكى ئەسەرلىرىدىن بەھرلىنىش بىلەن بىللە، مۇسۇلمان ئالىملار يازغان ئەسەرلەرنمۇ ئوقۇپ، ئىسلام مەدەنىيىتى سەمەرىلىرىنى مۇسۇلمان مۇئەللىپلەرنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. دىن مەدەنىيىتى ئۇستىدىكى ئىزدىنىش ۋە تەتقىقاتتا ھەممىنى ئەينەن كۆچۈرۈپ قويۇش ئۇسۇلى بىلەنلا "ئىش تامام، ۋەسسالام" قىلىشقا بولمىسا كېرەك. چۈنكى، دىن دېمەك بىۋاستە تۇيغۇ ۋە تەسىرات دېمەكتۇر؛ ئۆز ئەمەلىيىتىگە ئەينەن تەتبىقلاش دېمەكتۇر. شۇڭا، دىن مەدەنىيىتى ئۇستىدىكى تەتقىقاتتا باشقىلارنىڭ بايانلىرىلا ئەمەس، مۇھىمى ئۆزىنىڭ شەرھلىرىمۇ بولۇشى شەرت. جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك بىر قىسىم ئالىملار مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: "دىن تەتقىقاتىدا نەزەرىيە قاتلىمى بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ، ئاشۇ دىن ئېتىقادچىلىرىنىڭ ئىچكى دۇنياسى ۋە روھىيىتىگە شۇڭغۇپ كىرىشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا دىننىڭ يادرولۇق ماھىيىتىنى يورۇتۇپ بەرگىلى بولمايدۇ." بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، بىر تۈركۈم نەۋقىران مۇسۇلمان ئالىملىرىنىڭ تاراتقۇلاردا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان مۇسۇلمانلار ۋە ئىسلام دىنىغا ئائىت ئۇچۇر ۋە ساۋاتلارنى جۇڭگولۇقلارغا ئۆز ئاغزىدا بايان قىلىپ بېرىشى ئەلۋەتتە تەرىپكە نائىل زۆرۈرىيەت. بولۇپمۇ دۇنياۋى تاراتقۇلارنىڭ پىكىر ھوقۇقى پۈتۈنلەي غەرب دۇنياسىغا مەنسۇپ بولۇپ كەتكەن بۈگۈنكى دەۋردە، دىن ۋە مەدەنىيەتنىڭ ئۆزىنى ئىزھار قىلىشى كۆپ قۇتۇپلۇق دۇنيا ۋە كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەتكە تەۋە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ زۆرۈر ئىنكاسى، شۇنداقلا ئىناق جەمئىيەت قۇرۇشتا كەم بولسا بولمايدىغان مەدەنىيەت ئاڭلىلىقى بولۇپ قالدى.

مەزكۇر مەجمۇئەدە ئىسلامىيەتكە دائىر ئاساسىي مەزمۇن ۋە

مەدەنىيەت سوئال-جاۋاب شەكلىدە تونۇشتۇرۇلغان. شۇڭا، تۇرمۇش رېتمى تېزلىشىپ كەتكەن بۈگۈنكى كۈندىكى ئوقۇرمەنلەر ئۈنۈمدىن ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىغا ئائىت مەزمۇنلارنى تېز ئىگىلىۋالالايدۇ. مەزكۇر مەجمۇئەنىڭ ئوقۇرمەنلىرى ئاۋام-پۇقرا، ئەكىس ئەتتۇرگىنى "ساۋات"لار بولسىمۇ، ئەمما مۇئەللىپلەرنىڭ مەلۇماتى ۋە يېزىقچىلىق ئۇسلۇبى خىلمۇخىل بولغاچقا، چۈشىنىشلىك "ساۋات"لارنىڭ ئارىسىغا قىيىنراق كەسپىي ئاتالغۇلار ياكى مەزمۇنلار كىرىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، ئوقۇرمەنلەر ئادەتتىمۇ مەدەنىيەت ئۇچۇرلىرىنى خاھىشەن تاللاپ قوبۇللايدىغان بولغاچقا، خىلمۇخىل ئۇسلۇبتىكى بۇ مەجمۇئەدىن ئوقۇرمەنلەر ئۆز خاھىشى بويىچە بەھرە ئالالايدۇ، ئەلۋەتتە.

بۇنداق ئەسەرلەرنى تۈزۈش تۈنجى قېتىملىق ئىش بولغىنى ئۈچۈن، كىتابلارنىڭ مەزمۇن ۋە شەكلىدە نۇقسانلار مەۋجۇت، ئەلۋەتتە. شۇڭا، ئوقۇرمەنلەر ئايانمىاي تۈزىتىشىپ بەرگەي. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەرقانداق ئادەمدىن سەۋەنلىك ئۆتىدۇ، ئەمما سەۋەنلىكىگە ۋاقتىدا تۆۋە قىلغانلار - ئادەملەرنىڭ ياخشىلىرىدۇر" دېگەنىدى. دېمەك، بەندىلەر يازغان ئەسەرلەردىكى سەۋەنلىكلەرنى ۋاقتىدا تۈزىتىپ ئوڭشاشمۇ نورمال ئىشلاردىن. نېمىلا بولمىسۇن، بۇ مەجمۇئە قۇم-شېغىل چېچىپ ئۇنچە-مارجان ئالغاندەك ئىسلام مەدەنىيىتىگە ئائىت تېخمۇ ئەتراپلىق، تېخمۇ ئىلمىي كىتابلارنى مەيدانغا كەلتۈرۈشنى تەقەززا قىلغانلىقى بىلەن قىممەتلىك. ئېلىمىز - مەدەنىيەتتە بۈيۈك دۆلەت. شۇڭا، غەربنىڭ پىكىر زومىگەرلىكىنى تەرك ئېتىپ، ھەم ئېلىمىزگە، ھەم دۇنياغا مەنسۇپ بولغان ئىسلام مەدەنىيىتى تەتقىقات سىستېمىسىنى قۇرۇپ چىقىشىمىز لازىم. "يولۇم چەكسىز ئاياغىمدا، ئۇزاق مەنزىل كۆتەر ئۇنچە؛ بىراق ئىزدەپ ھەققەتنى، تېنىم قاندىن تۆكەر ئۇنچە" (چۇ يۈەننىڭ «جۇدالىق زارى» ناملىق ئەسىرىدىن - تەرجىمانىدىن). ئىشەنچىمىز كاملىكى، ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتىدە، بەش مىڭ يىللىق مەدەنىيەت ئاساسىغا ۋە ئوچۇق

پىكىرلىك، ئەپۇچان مەدەنىيەت سىياسىتىگە نائىللىقى بىلەن ئېلىمىز ئىسلام مەدەنىيىتى تەتقىقاتى ۋە مەدەنىيەتلەر ئۇچرىشىشى چەكسىز ھەم پارلاق ئىستىقبالغا ئېرىشكۈسى.

سالىھ

2011 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى

www.uyghurkitap.com

مۇندەرىجە

نەشرىياتتىن 1

ھايات گۈزەللىكىگە ئىنتىلىپ، مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنى يارىتايلى .....

ـ «ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال-جاۋابلار مەجمۇئەسى»گە باش مۇقەددىمە

..... ئىبراھىم ماچىمىڭ 4

ئەزگۈ مەدەنىيەت، يوقالماس ئەبەد .....

ـ «ئىسلامىيەت ساۋاتلىرىدىن سوئال-جاۋابلار مەجمۇئەسى»گە مۇقەددىمە ...

..... سالىھ 10

بىرىنچى قىسىم ئەخلاق پىرىنسىپلىرىدىن ئاساس

1. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن دېگەن نېمە؟ 1

2. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن قانداق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

..... 2

3. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ ئالاھىدىلىكى نېمە؟ 3

4. ئىسلام مەدەنىيىتىدە نېمە ئۈچۈن ئەخلاق مۇقەددەس ئورۇندا تۇرىدۇ؟

..... 3

5. ئىسلامىي ئەخلاق قارىشى نېمە ئۈچۈن ھەممىباب كېلىدۇ؟ 4

6. نېمە ئۈچۈن ئىسلامىي ئەخلاق مىزانىنى مۇقىملىققا ئىگە، دەيمىز؟ .

..... 5

7. نېمە ئۈچۈن ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمى ئومۇملۇققا ئىگە، دەيمىز؟.

..... 5

8. نېمە ئۈچۈن ئىسلامىي ئەخلاق ئىدىيەسىنى رېئال ھاياتقا ناھايىتى ماس كېلىدۇ، دەيمىز؟ 6

9. ئىسلامىي ئەخلاقتا قانداق باراۋەرلىك تەلەپ قىلىنىدۇ؟ 7

1

10. نېمە ئۈچۈن ئىسلامىي ئەخلاقتا نىيەت بەكرەك تەكتلىنىدۇ، دەيمىز؟ 7
11. ئىسلامىي ئەخلاق نېمە ئۈچۈن كۆچلۈك ئەمەلىيەتچانلىققا ئىگە؟... 8
12. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىدا ئىقتىسادىي پائالىيەتكە ئەھمىيەت بېرىلەمدۇ؟ 9
13. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى ۋە ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننى ئەتراپلىق چۈشىنىشنىڭ زۆرۈرىيىتى نېمە؟ 10
14. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن تەتقىقاتىنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟ 10
15. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى بىلەن ئىسلام شەرىئىتىنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ 11
16. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى بىلەن ئىسلام شەرىئىتىنىڭ پەرقى نەدە؟ 12
17. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى بىلەن ئىسلام ئېتىقادىنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ 13
18. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ مەنبەسى قايسىلار؟ 14
19. ئىسلامىيەت مۇسۇلمانلاردىن قانداق تۆپكى گۈزەل ئەخلاقلارنى ھازىرلاشنى تەلەپ قىلىدۇ؟ 17
20. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىدىكى ''ئەمەل'' بىلەن ''خەير-ئېھسان''نىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ 18
21. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ زامانىمىزدىكى مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدىكى رولى نېمە؟ 20
22. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى رولى نېمە؟ . 21
23. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىكى رولى نېمە؟ 22
24. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ خەلقئارا ئالاقىدىكى رولى نېمە؟ ..24
25. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى قانداق تۆپ كاتېگورىيەلەرنى ئۆز

ئىچىگە ئالىدۇ؟ 25
26. ئىسلامىيەتنىڭ ئائىلە ئەدەپ-يوسۇنى جەھەتتىكى ئۆلچەملىرى قايسىلار؟ 30
27. ئىسلامىيەتنىڭ ئېكولوگىيەلىك ئەدەپ-ئەخلاق پرىنسىپى جەھەتتىكى ئۆلچەملىرى قايسىلار؟ 32
28. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى ئورنى قانداق؟ 33
29. ئىسلامىي ئەخلاق قارىشى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ 34
30. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇندا نېمە ئۈچۈن خالىسلىق، ئەپۇچانلىق ۋە ئوتتۇراھال يول تۇتۇش تەكىتلىنىدۇ؟ 37
31. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پرىنسىپىدىكى ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيەسى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ 39
32. ئاللاھ تائالا نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەۋەتكەن؟ 41
33. ئىسلامىي ئەخلاق بىلەن ئىماننىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ 42
34. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىي مەسئۇلىيىتى بىلەن دىنىي ھېسسىياتى ئوتتۇرىسىدا قانداق باغلىنىش مەۋجۇت؟ 43
35. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلىرى قايسىلار؟ 44
36. ئىسلامىيەتنىڭ دۆلەت ۋە مىللەت خۇسۇسىدىكى ئەخلاق پرىنسىپلىرى قايسىلار؟ 49
37. مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن پەزىلەتنىڭ يادروسى — سەمىمىيەت، دەپ قارايدۇ؟ 51

ئىككىنچى قىسىم ئەدەپ-ئەخلاق

38. ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى نېمە؟ 54
39. ئىسلامىيەتتە ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى

مۇناسىۋەتكە قانداق قارىلىدۇ؟ 54
40. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى سىستېمىسىدىكى ئاللاھ ئۇقۇمىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ 55
41. ئىنسانلارنىڭ ئىسلامىيەتتە تەلەپ قىلىنىدىغان ئاللاھ تائالا ئالدىدىكى ئەڭ مۇھىم مەسئۇلىيىتى نېمە؟ 55
42. ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەرنى ئۆزئارا باغلاپ تۇرىدىغان ئىسلامي ئەخلاق پىرىنسىپى قايسىلار؟ 56
43. ئاللاھنىڭ ئاساسلىق سۈپەتلىرى قايسىلار؟ 57
44. مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالاغا قانداق بەندىچىلىك قىلىشى كېرەك؟ 57
45. مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىمان كەلتۈرىدۇ؟ 58
46. ئىسلامي ئەخلاق مىزانى بىلەن نامراز قاتارلىق پەرزلەرنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ 60
47. ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش نېمە ئۈچۈن ئىماننى بۇلغايدىغان ئەخلاقي جىنايەت دېيىلىدۇ؟ 60
48. ئاللاھتىن قورقۇش بىلەن ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى ئارىسىدا يەنە قانداق باغلىنىش مەۋجۇت؟ 61
49. كىشىلەر ئارا مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىسلامي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادروسى نېمە؟ 62
50. ئادەم مەنئۇيىتىنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىسلامي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادروسى نېمە؟ 62
51. مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەت پىرىنسىپى نېمە؟ 63
52. ئىسلامىيەتتە شەخسلەرنىڭ ھوقۇق - مەجبۇرىيىتى نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟ 64
53. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدىكى يېتۈك خىسلەتتە قانداق ئېسىل پەزىلەتلەر ھازىرلانغان بولۇشى كېرەك؟ 66
54. كىشىلىك ئالاقىدىكى ئاساسلىق ئىسلامي ئەخلاق پىرىنسىپلىرى قايسىلار؟ 70

55. ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۆلچىمى دېگەن نېمە؟ 70
56. ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ تۈپ پرىنسىپلىرى قايسىلار؟ 71
57. ئىسلامىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىدىغان كىشىلىك ئالاقىدىكى ياخشى ئەمەل ۋە ئەزگۈ پەزىلەتلەر قايسىلار؟ 74
58. ئىسلامىيەتتە چەكلىنىدىغان كىشىلىك ئالاقىدىكى يامان قىلىقلار قايسىلار؟ 83
59. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەرىدە ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلىرىنى قانداق تەربىيەلىشى كېرەك؟ 87
60. پەرزەنت تەربىيەلەش نېمە ئۈچۈن ھەربىر مۇسۇلماننىڭ بۇرچى؟ 88
61. مۇسۇلمانلارنىڭ پەرزەنت تەربىيەلەشتىكى ئاساسىي پرىنسىپى نېمە؟ 89
62. مۇسۇلمانلار ئاتا ـ ئانىغا قانداق پوزىتسىيە تۇتۇشى كېرەك؟ ...89
63. مۇسۇلمانلارنىڭ قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى قانداق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە؟ 91
64. مۇسۇلمانلار ئائىلىۋى مۇناسىۋەتكە قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟ 93
65. مۇسۇلمانلار قوشنىلار ئارا مۇناسىۋەتنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك؟ 93
66. مۇسۇلمانلار كىشىلىك ئالاقىگە قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟ 93
67. مۇسۇلمانلار مۇسۇلمانلار ئومۇمىيتىگە قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟ 94
68. قارشى پىكىردىكى مۇسۇلمانلار بىلەن بولغان ئالاقىنىڭ ئەخلاقىي پرىنسىپى نېمە؟ 94
69. مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەر ئارىسىدىكى ئىناقلىقنىڭ ئاساسىي پرىنسىپى نېمە؟ 94

70. مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن تىنچ ئۆتەلەيدۇ؟ 94
71. مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش ئاساسىدا باراۋەر ئۆتۈشى كېرەك؟ 95
72. ئىسلامىيەتتە نېمە ئۈچۈن ساۋاب ئىش قىلىش ۋە باشقىلار بىلەن ئىناق ھەمكارلىشىش تەشەببۇس قىلىنىدۇ؟ 97
73. تىنچ مەزگىللەردىكى مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەر باردى-كەلدىسىنىڭ ئەخلاق پىرىنسىپى نېمە؟ 97
74. ئۇرۇش مەزگىللىرىدىكى مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەر باردى-كەلدىسىنىڭ ئەخلاق پىرىنسىپى نېمە؟ 98
75. ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ ئورنى قانداق؟ 99
76. ئىسلامىيەتتە ئەر-ئاياللار پەرقىگە قانداق قارىلىدۇ؟ 100
77. قانداق قىلغاندا ئىسلامىيەتنىڭ ئاياللارغا بەرگەن ھوقۇقىنى ھەقىقىي چۈشەنگىلى بولىدۇ؟ 101
78. «قۇرئان كەرىم»دە جىنسىيەت ئەخلاقىغا قانداق تەلەپلەر قويۇلغان؟ 102
79. ئادەملەر بىلەن جەمئىيەت مۇناسىۋىتىنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادرولۇق مەزمۇنى نېمە؟ 103
80. ئىسلامىيەتتە كەسپىي ئەخلاق ھەققىدە قانداق كونكرېت بەلگىلىمىلەر بار؟ 105
81. ئىسلامىيەتتە جەمئىيەت بىلەن شەخسنىڭ مۇناسىۋىتىگە قانداق قارىلىدۇ؟ 107
82. مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋىتى بىلەن ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى تۈپكى ھەرىكەت مەزمۇنى نېمە؟ 108
83. ئىسلامي ئەخلاقتا قانداق ئىجتىمائىي نىشان كۆزلەنگەن؟ 108
84. ئىسلامىيەتنىڭ كىشىلەر بىلەن كىشىلەر، كىشىلەر بىلەن جەمئىيەت ئارا مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى ئەدەپ-ئەخلاق قارىشى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ 111

مۇناسىۋەت ھەققىدىكى ئەدەپ-ئەخلاق قارىشى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ 111
85. ئىسلامىيەتنىڭ تىرىكچىلىك ھەققىدىكى ئەدەپ-ئەخلاق قارىشى قانداق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ 114
86. "لەۋزى ھالاللىق"تىن ئىبارەت ياخشى پەزىلەتنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە قانداق گەۋدىلەندۈرۈش كېرەك؟ 115
87. ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىسلامي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادرولۇق مەزمۇنى نېمە؟ 116
88. ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر، ئادەم بىلەن ئادەم، ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە قايسى خىل مۇناسىۋەت ھەممىنىڭ ئاساسي ھېسابلىنىدۇ؟ 117
89. ئىسلامىيەتتە ئادەم بىلەن تەبىئەت شۇنداقلا مەۋجۇداتلارنىڭ مۇناسىۋىتىگە قانداق قارىلىدۇ؟ 117
90. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە مۇھتىنىڭ ئىنسانلار ھاياتىدىكى ئەھمىيىتى نېمە؟ 119
91. ئىسلامىيەتتە "ئادەم" بىلەن "تەبىئەت"نىڭ چېگراسى قانداق ئايرىلىدۇ؟ 124
92. ئىسلامىيەتتە تەبىئەت دۇنياسىغا قانداق قارىلىدۇ؟ 125
93. ئىسلامىيەتنىڭ تەبىئەت دۇنياسى ھەققىدىكى يادرولۇق قارىشى نېمە؟ 126
94. ئىسلام ئېتىكىسىدا نېمە ئۈچۈن ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ؟ 127
95. مۇسۇلمانلارنىڭ ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئەمەل قىلىدىغان ئاساسلىق پرىنسىپلىرى قايسىلار؟ 127
96. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە ئىنسانلار ھايۋانلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟ 129

98. ئىسلامىيەتتە سۈنىڭ مۇھىملىقىغا قانداق قارىلىدۇ؟ 131
99. ئاتموسفېرا ۋە ھاۋانىڭ ئىسلامىيەتتىكى تەرىپى نېمە؟ 132
100. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەرىدە تۈپراقتىن قانداق قىلغاندا مۇۋاپىق پايدىلانغىلى بولىدۇ؟ 132
101. ئىسلامىيەتتىكى "ئىككى دۇنياغا تەڭ ئەھمىيەت بېرىپ، ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىياتقا كاپالەتلىك قىلىش"تىن ئىبارەت ئېكولوگىيە قارىشىنىڭ رېئال ئەھمىيىتى نېمە؟ 133
102. ئىسلامىيەتنىڭ تەبىئەت قارىشى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ 134
103. ئىسلامىيەتتە ئادەمنىڭ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئورنى ۋە بۇرچىغا قانداق قارىلىدۇ؟ 136
104. ئىسلام ئېكولوگىيە ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئېكولوگىيە قۇرۇلۇشىدىكى يېتەكچى ئەھمىيىتى نېمە؟ 137
105. ئىسلامىيەتتە ئىنسانلار بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ئارىسىدىكى گارمونىك مۇناسىۋەتنىڭ زۆرۈرلىكىگە قانداق قارىلىدۇ؟ 137
106. ئىسلام ئېكولوگىيە ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ دەۋر قىممىتى نەدە؟ 139

ئۈچىنچى قىسىم قائىدە-يوسۇن

107. قائىدە-يوسۇن دېگەن نېمە؟ 142
108. قائىدە-يوسۇننىڭ ئاساسلىق رولى نېمە؟ 142
109. ئادەملەر نېمە ئۈچۈن قائىدە-يوسۇنغا ئەھمىيەت بېرىدۇ؟ ..143
110. قائىدە-يوسۇن بىلەن ئەدەپ-ئەخلاق قانداق ئورتاقلىققا ئىگە؟ 144
111. قائىدە-يوسۇن بىلەن ئەدەپ-ئەخلاقنىڭ پەرقى نەدە؟ 146
112. ئىسلامىي قائىدە-يوسۇن دېگەن نېمە؟ 147
113. ئىسلامىي قائىدە-يوسۇنلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىي جەھەتتىن تاۋلىنىشىدا قانداق رول ئويناىدۇ؟ 148

114. ئاللاھنى ياد ئېتىش مۇسۇلمانلار ئەخلاقىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ ئۇنۇملۇك يولىمۇ؟ 150
115. ئاللاھنى ياد ئېتىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 153
116. «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇشتا قانداق قائىدە-يوسۇنلارغا ئەمەل قىلغۇلۇق؟ 155
117. دۇئا-تىلاۋەتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 158
118. نامازنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 160
119. جامائەت نامىزىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 163
120. جۈمە نامىزىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 170
121. روزىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 173
122. زاكات ۋە سەدىقىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 177
123. ھەجنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 179
124. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىشنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 183
125. ھەجدىن قايتىشنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ ئۇنىڭدا قانداق سۆزنەتلەر بەجا كەلتۈرۈلىدۇ؟ 184
126. ھېيتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 185
127. روزا ھېيتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 186
128. قۇربان ھېيتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 187
129. مۇسۇلمانلارغا ئورتاق سالام-سەھەت ئىبارىسى نېمە؟ 188
130. سالام-سەھەت يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 189
131. پەند-نەسىھەتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 190
132. تاھارەتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 192
133. غۇسلنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 194
134. ئىسلامىي يېمەك-ئىچمەك يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 196
135. مۇسۇلمانلار ئۆخلاش ئالدىدا قانداق يوسۇنلارغا دىققەت قىلىشى كېرەك؟ 199
136. مۇسۇلمانلار ئورنىدىن تۇرۇشتا قانداق يوسۇنلارغا دىققەت قىلىشى

كېرەك؟ 202
137. مۇسۇلمانلارنىڭ ھاجەتكە چىقىشتىكى يوسۇنلىرى قايسىلار؟ .. 203
138. مۇسۇلمانلار كىيىنىشتە قانداق پىرىنسىپلارغا ئەمەل قىلىشى كېرەك؟ 205
139. مۇسۇلمانلارنىڭ كىيىنىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 207
140. مۇسۇلمانلارنىڭ بوسۇغىدىن كىرىش ۋە چىقىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 209
141. چۈشكۈرگەندە نېمىلەرگە دېققەت قىلغۇلۇق؟ 210
142. ئەسنىگەندە نېمىلەرگە دېققەت قىلغۇلۇق؟ 211
143. ئىسلامىيەتتە تەكتلىنىدىغان ئاساسلىق ئائىلىۋي يوسۇنلار قايسىلار؟ 212
144. مۇسۇلمانلارنىڭ شەخسى قائىدە-يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 214
145. مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھ تۇرمۇشىدىكى قائىدە-يوسۇنلار قايسىلار؟ 217
146. پەرزەنتلەرنىڭ ئاتا-ئانىسى ئالدىدا بەجا كەلتۈرۈشكە تېگىشلىك قائىدە-يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 218
147. قېرىنداشلار ئارا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك يوسۇنلار قايسىلار؟ ... 221
148. ئۇرۇق-تۇغقانلار ئارا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك يوسۇنلار قايسىلار؟ 223
149. مۇسۇلمانلارنىڭ باردى-كەلدى يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 224
150. قوشنىلار ئارا ئالاقە يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 225
151. دوستلار ئارا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك يوسۇنلار قايسىلار؟ ... 227
152. مېھمان كۈتكەندە نېمىلەرگە دېققەت قىلغۇلۇق؟ 230
153. باشقىلارنى يوقلاش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 231
154. چاقىرغان مېھماندارچىلىقتا ئەمەل قىلىنىدىغان يوسۇنلار قايسىلار؟ 232

155. مۇسۇلمانلارنىڭ ئاغرىق يوقلاش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 233
156. مۇسۇلمانلارنىڭ گەپ-سۆز يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 234
157. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىختىلاپقا مۇئامىلە قىلىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 237
158. چاقچاقتا نېمىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك؟ 238
159. مۇسۇلمانلارنىڭ تېلېفونلىشىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 238
160. مۇسۇلمانلارنىڭ مەسچىتتىكى قائىدە-يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 240
161. مۇسۇلمانلارنىڭ مەكتەپتىكى قائىدە-يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 242
162. مۇسۇلمانلارنىڭ سورۇندىكى قائىدە-يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 243
163. ئىسلامىيەتتە بەلگىلەنگەن يول يۈرۈش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 245
164. بازاردا قانداق يوسۇنلارغا دىققەت قىلىش كېرەك؟ 247
165. مۇسۇلمانلارنىڭ مېيىت ئۇزىتىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 250
166. جىنازا نامىزىغا قاتنىشىش ۋە ھازىرلارغا تەسەللى بېرىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 254
167. قەبرە يوقلاش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 255
168. سەپەر يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 257
169. مۇسۇلمانلارنىڭ يول يۈرۈش يوسۇنلىرى قايسىلار؟ 259

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

بىرىنچى قىسىم

ئەخلاق-پىرىنسىپلىردىن ئاساس

1. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن دېگەن نېمە؟

ئىسلامىي ئەدەپ-ئەخلاق — مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمانلار، مۇسۇلمانلار بىلەن جەمئىيەت ۋە مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىسلام شەرىئىتى ۋە ئىلمىي كالام ئاساسىدا چەكلەپ ۋە تەڭشەپ تۈزىدىغان پىرىنسىپ، شۇنداقلا ھەرىكەت ئۆلچىمى. ماھىيەت جەھەتتىن ئالغاندا، ئەخلاق بىر تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئاڭ شەكلى بولۇپ، مۇئەييەن جەمئىيەتتىكى سىياسىي بىلەن ئىقتىسادنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان پەۋقۇلئاددە ئىجتىمائىي قىممەت شەكلى ۋە ھەرىكەت ئۆلچىمىدۇر. خۇسۇسىيەت جەھەتتىن ئالغاندا، ئەخلاقنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى تەڭشەپ تۈزىدىغان ھەرىكەت مىزانى، كىشىلەر ساپاسىنىڭ مېغىزلىق شەرھى، ئىجتىمائىي مەدەنىيلىكنىڭ ۋاستىلىك بايانى دېيىشكە بولىدۇ. قائىدە-يوسۇن ئىنسانلارنىڭ نورمال تۇرمۇش تەرتىپىنى ساقلاش ۋە مەدەنىي جەمئىيەت قۇرۇش ئېھتىياجى ۋەجىدىن تۇرغۇزۇپ چىقىلغان بىر تۈرلۈك ھەرىكەت ئۆلچىمى بولۇپ، ئەدەپ ۋە ئېھتىرام تۇسىدىكى تاشقى قىياپەت شەكلىدىمۇ، ئەخلاقىي ساپا تۇسىدىكى چوڭقۇر قاتلاملىق مەنىۋى ھەرىكەت شەكلىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئىسلام ئەخلاق پىرىنسىپى مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان ھەرىكەت ئۆلچىمى بولۇپ، چوڭقۇر ئىدىيەۋىلىككە ئىگە. ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق چۈشۈرگەن ئەمرى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ئاساسىدا شەكىللەنگەن،

ئۇنىڭدا مۇسۇلمانلارنىڭ ئادەمەتچىلىك ئەقىدىسى تەكىتلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿سەن بىزنى ئىنئامىڭغا ئېرىشكەن، غەزىپىڭگە ئۇچرىمىغان، يولۇڭدىن ئازمىغان كىشىلەرنىڭ توغرا يولىغا باشلىغىن﴾ {"فاتىھە" سۈرىسى، (1-سۈرە، 6-، 7-ئايەتلەر)}. بۇنىڭ مەنىسى مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتى بىلەن ھەر زامان ئەخلاق ئېڭىنى پۇختىلاپ، ئۆزىنىڭ كىشىلىك ھايات مۇساپىسىدىكى يولى، ئورنى ۋە ھەرىكىتىنى رۇسلاپ تۇرمىقى لازىمدۇر، دېگەنلىك بولىدۇ.

2. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن قانداق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

ئىسلام ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئىدىيەۋى مەزمۇنى ناھايىتى كەڭرى بولۇپ، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىنى تۇتماق، ئاتا-ئانىغا ۋاپادارلىق قىلماق، ۋەتەننى سۆيۈپ دىنغا ئىشتىياق باغلىماق، ئىخلاس بىلەن ساۋاپلىق قىلماق، بەندىلەرنى گۇناھتىن توسماق، تىنچلىقنى قوغدىماق قاتارلىق نۇرغۇن جەھەتلەرگە چېتىلىدۇ. ئىسلامىي ئەخلاق مىزانى ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە ئەخلاقىي تۈرمۇشى قاتارلىق بىر پۈتۈن ھاياتنى ئوبېيكت قىلغان. شۇڭا، ئىسلامىيەتتە ھەربىر مۇسۇلمانىنىڭ ئىسلامىي ئەخلاق مىزانىغا ھەرقاچان، ھەر زامان ئەمەل قىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەدەپ-يوسۇنى ئىسلامىي ئىمان-ئېتىقادنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ؛ مۇسۇلمانلار ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرمەك، مالائىكىلەرگە ئىمان كەلتۈرمەك، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرمەك، ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرمەك، تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرمەك ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرمەكتىن ئىبارەت تۆپ ئېتىقادنى شەرت قىلغان ئاساستا، ئۆزىنىڭ ھەرىكىتىنى ئەدەپ-يوسۇن ئۆلچەملىرى ئارقىلىق ئاڭلىق چەكلەپ تۇرۇشى لازىم.

www.uyghurkitap.com

3. ئىسلامي ئەدەپ - يوسۇننىڭ ئالاھىدىلىكى نېمە؟

ئىسلامي ھايات روھ ۋە ئەخلاقتىن ئىبارەت ئىككى تۈرلۈك مەزمۇت ئۇل ئاساسىغا قۇرۇلغان؛ يەنە كېلىپ ئىسلامىيەتنىڭ ماھىيتى ۋە جەۋھىرى دەل ئەخلاق پىرىنسىپىدا ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا، ئىسلام دىنى ئەھكاملىرىدا ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەت ئىماندىن قالسلا مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىسلامي ئەدەپ - يوسۇننىڭ ئالاھىدىلىكلىرى مۇنداق:

(1) ئىسلامي ئەخلاق پۈتكۈل ئىسلام مەدەنىيىتىدە مۇقەددەس ئورۇن تۇتىدۇ.

(2) ئىسلامي ئەخلاق قارىشى ھەممىبابلىققا ئىگە.

(3) ئىسلامي ئەخلاق مىزانى ئىنتايىن مۇقىملىققا ئىگە.

(4) ئىسلامي ئەخلاق ئۆزلچمى ناھايىتى كەڭرى ئومۇملاشقان.

(5) ئىسلامي ئەخلاق ئىدىيەسى رېئال ھاياتقا ئىنتايىن ماسلاشقان.

(6) ئىسلامي ئەخلاقتا باراۋەرلىك تەكتلىنىدۇ.

(7) ئىسلامي ئەخلاقتا نىيەتكە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ.

(8) ئىسلامي ئەخلاق كۆچلۈك ئەمەلىيلىككە ئىگە.

4. ئىسلام مەدەنىيىتىدە نېمە ئۈچۈن ئەخلاق مۇقەددەس ئورۇندا تۇرىدۇ؟

ئىسلام دىنى ئاللاھنىڭ ئەمرى بولغىنى ئۈچۈن ئىسلامي ئەخلاق ۋە ھەرىكەت مىزانى دەل «قۇرئان كەرىم» بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى مەنبە قىلغان. ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىپ ۋەھيى چۈشۈرۈش بىلەن بىللە ئىنسانلار ئارا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ئەخلاق پىرىنسىپىنمۇ كۆرسەتكەن. ئاللاھ تائالا — مۇسۇلمانلار ئەمەل قىلىدىغان تۈپكى ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ياراتقۇچىسلا ئەمەس، مۇسۇلمانلار ئەخلاق ھەرىكىتىنىڭ نازارەتچىسى ۋە ئاخىرقى ھۆكۈمدارى. ئىسلامي ئەخلاققا مەجبۇرىي ھەيدەكچىلىك كەتمەيدۇ، ئۇ مۇسۇلمانلارنىڭ يۈرىكىدىن قاينىاپ چىقىدۇ، ئۇنىڭدا

ھەربىر ئەمەلنى ئاللاھ يولىدا ئاللاھنىڭ رىزاسى ئۈچۈن بەجا كەلتۈرۈش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئۇ ھەربىر مۆمىنگە ئاللاھنىڭ دەرگاھى ئاداققى ماكان، ئاللاھنىڭ رىزاسى ئاداققى نىشان ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا، ئىسلام ئەخلاق پىرىنسىپىدا مۇنداق تەكتلىنىدۇ: «ئادەم چوقۇم مەنئۇيىتىنى يۇكسەك ئېتىقاد ۋە ئاللاھتىن قورقۇش ئىدىيەسى بىلەن رۇسلاش ئارقىلىق ئۆزىنى پاكلاپ پەزىلىتىنى نۇرلاندۇرۇشى؛ ئۆز-ئۆزىنى تىزگىنلەشتىن ئىبارەت ئەخلاقىي قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇشى كېرەك.» دېمەك، مۇسۇلمانلار ئىسلامىي ئەخلاق پىرىنسىپى ئۆلچىمىگە قانداقتۇر پايدا-مەنپەئەت ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاللاھتىن قورقۇش، ئاللاھنىڭ مۇقەددەس ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈش ۋە ئاللاھنىڭ تەڭداشسىز كامالىتىگە ھۆرمەت بىلدۈرۈش ئۈچۈن قاتتىق ئەمەل قىلىشى، ئۇنىڭغا ھەرگىزمۇ خىلاپلىق قىلماسلىقى شەرت.

5. ئىسلامىي ئەخلاق قارىشى نېمە ئۈچۈن ھەممىباب كېلىدۇ؟

ئىسلامىي ئەخلاق قارىشىدىكى رەھىمدىللىك بىلەن ئەپۇچانلىق پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئورتاق ئەقەللىي ئادەمىيلىك. ئىسلامىي ئەخلاق قارىشىدا باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان پەۋقۇلئاددە ئەخلاق مىزانى ئاتايىن ياساپ چىقىلغان ئەمەس، ئۇنىڭدا باشقا ۋەھىيلىك دىن ۋە مىللەتلەرنىڭ ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلىرى ھۆرمەتكە ۋە ئىناۋەتكە ئېلىنغان. ئىسلامىيەتنىڭ تۈپ ئەخلاق قارىشى ئالاھىدە مەدەنىيەت، مۇئەييەن زامان، ماكان ۋە مىللەت بىلەن چەكلەنمەيدۇ. چۈنكى، ئىسلامىي ئەدەپ-ئەخلاقنا پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئورتاق ئەڭ تۈپكى مەسىلىلەر نەزەردە تۇتۇلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭدا مەلۇم بىر مىللەت ياكى دۆلەتكە تەئەللۇق پەۋقۇلئاددە مەدەنىيەتنى دەبدەبە بىلەن كۆككە كۆتۈرىدىغان ئىش يوق. ئىسلامىي قىممەت قارىشىدىكى ساۋابلىق ئېڭى ھەممىبابلىقى بىلەن ئىنسانلارنىڭ ئۇزاق ۋە مۇرەككەپ تەرەققىيات مەنزىلىدە ئورتاق ئېتىراپقا ئېرىشكەن. شۇنىڭدەك، ئىسلامىيەتتە ھارام

قىلىنغان رەزىللىكلەرمۇ ئىنسانلار جەمئىيىتىدە ئومۇميۈزلۈك بېكىتىلگەن كاتېگورىيەگە ئاساسەن ئۇيغۇن.

6.نېمە ئۈچۈن ئىسلامي ئەخلاق مىزانىنى مۇقىملىققا ئىگە دەيمىز؟

ئىسلام دىنى جانلانغان كۈندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان 1400 يىلدىن بۇيان، «قۇرئان كەرىم» باشتىن-ئاياغ مۇسۇلمانلارغا خاس ئەخلاق ئۆلچىمى ۋە ھەربىر مىزانىنىڭ مۇقەددەس دەللىلى بولۇپ كەلدى. گەرچە دەۋر تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئىسلام دىنىدىكى ۋەھيى ئاساسى بولمىغان قىسمەن ھەربىر مىزانلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ تۇيغۇسىغا ياقمايۋاتقان، ھەتتا ماس كەلمەيۋاتقان، مۇسۇلمانلارغا سىڭىۋاتقان ئىسلامغا يات ئاممىلار بارا-بارا كۆپىيىپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما "ساۋابلىق ئىش قىلىش" مەركەز، "(ئاللاھ تائالاغا) ئىتائەت قىلىش" تۈپكى پەزىلەت ئاساسى قىلىنغان ئىسلام ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ يادرولۇق مەزمۇنى يىمىرىلمەس ھالەتتە ئىزچىل داۋام قىلماقتا.

7.نېمە ئۈچۈن ئىسلامي ئەخلاق ئۆلچىمى ئومۇملۇققا ئىگە، دەيمىز؟

ئىسلامي ئەخلاق ئۆلچىمى «قۇرئان كەرىم» بىلەن «ھەدىس شەرىف»نى ئاساس قىلىدۇ. تارىختا ئۆتكەن ئېتىكشۇناسلار بىلەن ئىسلام مەزھەپچىلىرىنىڭ شەرھي بايانلىرى دىنىي مەجبۇرىيەت، سودا-سېتىق، تېررىقچىلىق، نىكاھ ۋە ئائىلە، كىشىلىك مۇناسىۋەت، ئۇرۇش ۋە تىنچلىقتىن تارتىپ تاكى نامراتلارنى يۆلەش، ئىتتىپاقلىق-دوستلۇق قاتارلىق مەزمۇنلارنى، شۇنداقلا مۇسۇلمانلارنىڭ مەنىۋى قۇۋۋىتى ۋە ھەربىر مىزانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇكەممەل سىستېمىنى شەكىللەندۈردى. ئۇ خىل سىستېمىنىڭ كىشىلەر تۇرمۇشىنىڭ نۇرغۇن ئۇششاق ھالقىلىرىغىچە تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقى، دەل ئىسلامي ئەدەپ-ئەخلاق ئىدىيەسىنىڭ ئومۇملىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

8. نېمە ئۈچۈن ئىسلامىي ئەخلاق ئىدىيەسىنى رېئال ھاياتقا ناھايىتى ماس كېلىدۇ، دەيمىز؟

«قۇرئان كەرىم» كىشىلەرنى رېئال تۇرمۇشقا ئېتىقادنىڭ نىشانى ۋە ئەھمىيىتى نۇقتىسىدىن تەشەببۇسكارلىق بىلەن يۈزلىنىپ، ئاللاھنىڭ بۇيۇكلۈكى، رەھمىدىللىكى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئىمان-ئېتىقادىنى ئۆزلىرى پائال يۈزلەنگەن ئاشۇ رېئاللىق قوينىدا دەللىلەشكە دالالەت قىلىدۇ. شۇڭا، ئىسلامىي ئەخلاقتا ھايات گۈزەللىكىگە ئىجازەت بېرىلىپ، كىشىلەر گۈناھ قىلماسلىق، ئۆزىنى زىيان-زەخمەتكە ئۇرماسلىق ۋە باشقىلارنىڭ ھەق ھوقۇقىغا دەخلى قىلماسلىق شەرتى بىلەن تۇرمۇشتىن بەھرلىنىشكە يېتەكلىنىدۇ. ئىسلامىيەتتە نەپس-خاھىشلارنى پۈتۈنلەي چەكلەپ، تائەت-ئىبادەت بىلەنلا ئۆتۈشتەك زاھىدلىق تۇزۇملىشىكەن ئەمەس. ئەكسىچە، كىشىلەرگە ئەركىن-ئازادە، بەختىيار ۋە ئۈمىدۋار ياشاش، كەلگۈسىگە غايە-ئىستەكلەر بىلەن ئىنتىلىش ئىمكانىيەتلىرى بېرىلگەن. ئىسلامىي ئەخلاق كىشىلەرنى ئىنسانىي تەلەپچانلىق ۋە باراۋەرلىككە يېتەكلەيدۇ. جۇملىدىن، ئۇ كىشىلەرنى ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتنىڭ تەڭ ئەھمىيەت بېرىپ، ھەممىمزنى ھەرقانداق شەيئىگە ئادىل ۋە باراۋەر قاراشقا ئۈندەيدۇ.

ئىسلامىي ئەدەپ - ئەخلاق ئىدىيەسىنىڭ رېئاللىققا بولغان روشەن ماسلىشىشچانلىقى مۇناسىۋەتلىك ئۇچ جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ: بىرىنچى، شەخسىي تۇرمۇش جەھەتتە، كىشىلەرنىڭ نورمال نىكاھ ۋە ئائىلىۋى تۇرمۇشىغا ئىلھام بېرىلىدۇ، تەركىدۇنيا بولۇپ زاھىدلىقتا ياشاش تەشەببۇس قىلىنمايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە تۇيۇ قىلىپ ئائىلە قۇرۇش لازىملىقى نۇرغۇن قېتىم تىلغا ئېلىنغان. مىسالەن: ﴿ئاللاھ پاكتۇر، ئۇ بارلىق شەيئىلەرنى جۈپ ياراتتى. زېمىندىن ئۇنۇپ چىقىدىغان نەرسىلەرنىڭ، ئۆلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئۆزلىرى بىلمەيدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ جۈپى بار﴾ [''ياسىن'' سۈرىسى، (36 - سۈرە، 36 - ئايەت)]. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە تەلەپچان ئائىلىۋى تۇرمۇش ئاللاھ تائالا رازى

بولىدىغان تۇرمۇشتۇر؛ كۇنلىرى بايىاشات، نىكاھ تۇرمۇشى كۆڭۈللۈك، ئائىلە ئەزالىرى بەختيار مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانى رازى قىلغان كىشىلەردۇر. ئىككىنچى، ئىجتىمائي تۇرمۇش جەھەتتە، ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدا ئىجتىمائي تۇرمۇشتىكى ئىقتىساد ۋە سودا پائالىيەتلىرىگە ئىلھام بېرىلىش بىلەن بىللە كىشىلەردىن شۇ جەريانىدا مۇئەييەن ئىجتىمائي مەسئۇلىيەتنى زىممىسىگە ئېلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئۇچىنچى، دۆلەتنىڭ سىياسىي تۇرمۇشى جەھەتتە، ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدا "ھەممىنى ئاللاھ ئىدارە قىلىدۇ" دەيدىغان سىياسىي ئاڭ تەشەببۇس قىلىنىپ، ھاكىمىيەت باشقۇرۇش شۇ دۆلەت سىياسىي تۇرمۇشىدىكى ئېتىقاد شەكىللىرىنىڭ بىرى، دەپ قارىلىدۇ؛ رېئال ھاياتنىڭ ئەھمىيىتى گەۋدىلەندۈرۈلۈپلا، ھەتتا ئىسلام ئېتىكىسى بىلەن دەھرىي دۇنيانى چەمبەرچاس باغلۇۋېتىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

9.ئىسلامي ئەخلاقتا قانداق باراۋەرلىك تەلەپ قىلىنىدۇ؟

ئىسلامي ئەخلاقتا دىنىي زاتلار بىلەن ئاددىي پۇقرالار پەرقلىق مۇئامىلە قىلىنىدىغان قوش ئۆلچەم يولغا قويۇلمايدۇ. ئىسلامي ئەخلاق پىرىنسىپىدا ھەممە ئادەم باراۋەر، شۇڭا ئۇنىڭدا ئادەملەرنىڭ تەبىقىسگە قاراپ خىلمۇخىل قائىدە تۈرغۇزىدىغان، مەلۇم بىر شەخسكە ئاتاپ ئالاھىدە ئۆلچەم ياكى پىرىنسىپ بېكىتىدىغان خاھىش مەۋجۇت ئەمەس. ئىسلامىيەتتە نېمە چەكلەنگەن (ھارام قىلىنغان) بولسا، بارلىق مۇسۇلمانلىنىڭ ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ؛ ھېچقانداق كىشىنىڭ ئۇنى بۇزۇشىغا يول قويۇلمايدۇ.

10.نېمە ئۈچۈن ئىسلامي ئەخلاقتا نىيەت بەكرەك تەكىتلىنىدۇ، دەيمىز؟

ئىسلامي ئەخلاقتا ئەمەلگە قارىغاندا نىيەتكە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدا كىشىلەرنىڭ ھەربىر قىلىپلاشتۇرۇلۇپلا قالماي،

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

مۇھىمى ئەدەپ-ئەخلاقنىڭ مەنىۋىيەتتىكى تىندۇرمىلىرىغا ئەھمىيەت بېرىلىپ، نىيەتنىڭ رولى تەكتىلىنىدۇ. بۇ ئاتىلارنىڭ: "ساداقەتسىز ئادەم ئالا كۆڭۈل كېلۈر؛ ئالا كۆڭۈل ئادەمنىڭ ئىشلىرى ئىلگىرى باسماس..." دېگەن ئۇقۇتلىرى بىلەن تومۇرداش.

11. ئىسلامىي ئەخلاق نېمە ئۈچۈن كۈچلۈك ئەمەلىيەتچانلىققا ئىگە؟

ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمى ھەم رېئال ھەم ئوبيېكتىپ بولغان ئەخلاق جەھەتتىكى تەلەپ بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىن تارتىپ ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىگىچە تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە رىزاسى ئۇلۇغلىنىپ، ئىسلام دىنىدىكى كونكرېت ئەقىدىلەر رېئال تۇرمۇشقا سىڭدۈرۈلۈپ، ئېتىقاد بىلەن رېئاللىق چەمبەرچاس باغلىۋېتىلگەن. شۇڭا، ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاقى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ئەمەللىرى نەتىجىسىدە دىنىي ئېتىقادىنى كۈچەيتىپ، ئېتىقاد ئاساسىنى پۇختىلاش رولىنى ئوينىماقتا. شۇنىڭدەك، ئىسلامىي ئەخلاق ھەم مۇسۇلمانلاردىكى تەقۋالىق ۋە قەتئىيلىكنىڭ بەلگىسى، ھەم بىر ئادەمنىڭ قىممەت قارىشى، ئابرۇي-ئىناۋىتى ۋە كىشىلەر نەزەرىدىكى ئورنىنى دەڭسەيدىغان ئۆلچەم؛ شۇنداقلا بىراۋنىڭ مەھشەر كۈنىدىكى سوئال-سوراقتىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ جەننەتكە كىرىش-كىرەلمەسلىكىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ئاساس. شۇڭا، پاكىستانلىق مەشھۇر ئۆلىما ئىمام مەۋدۇدى مۇنداق دېگەنىدى: «ئىسلامىيەتتە ئىنسانىيەتكە ئورتاق قىممەت قارىشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بولۇپ، ھەربىر ھەرىكەت ئۆلچىمى كىشىلەرنىڭ ئورنى ۋە رولى پەرقلىق بولغان كۈندىلىك ھەرىكىتىگە سىڭدۈرۈلگەن، شۇنداقلا ئىنسانىيەت باراۋەر ۋە ئەمىن بولغان مەدەنىي ھاياتقا يېتەكلەنگەن.»

يۇقىرىقىلاردىن ئايانكى، ئىمان-ئېتىقاد يېتەكچى قىلىنغان ئىسلامىي ئەخلاق پىرىنسىپى تەتبىقلىنىش دائىرىسىنىڭ ئىنتايىن كەڭرىلىكى بىلەن

مۇسۇلمانلارغا خاس شەخسي ۋە كوللېكتىپ تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىگە چوڭقۇر سىڭگەن.

12. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدا ئىقتىسادىي پائالىيەتكە ئەھمىيەت بېرىلەمدۇ؟

«قۇرئان كەرىم» بىلەن «ھەدىس شەرىف»تە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرى ھەققىدىكى شەرھلەر خېلى بار. شۇڭا، بەزىلەر ھەتتا: ''«قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇساڭ، بەزىدە ئۇنى دىنىي دەستۇرلا ئەمەس، بەلكى سودا قوللانمىسى دېگۈدەكمۇ كېلىدۇ'' دېگەندەك پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئىقتىساد ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىيلاشقان ماددىي تۇرمۇشىغا تەۋە ئەڭ مۇھىم پائالىيەت ساھەسى. دىنىي دەستۇرلار ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ رېئال ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرۇش ھەممە دىنغا ئورتاق، ئەمما دىنىي ئەقىدىلەردە كىشىلەرنى سودا - سېتىققا رىغبەتلەندۈرۈش ۋە كىشىلەرنىڭ بۇ جەھەتتىكى ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرۇش، پەقەت ئىسلام دىنىغىلا خاس ئالاھىدىلىكتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە ئىقتىساد ئىدىيەسى ۋە ئىقتىسادىي ھەرىكەتلەرنى ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى بويىچە قېلىپلاشتۇرۇش ھەققىدىكى مەزمۇنلار ناھايىتى كۆپ. جۈملىدىن، ئۇنىڭدا كىشىلەردىن تۇرمۇشقا ئىجابىي پوزىتسىيە تۇتۇپ ئىجتىھات بىلەن تىرىكچىلىك قىلىش، ئۆزئارا ھۆرمەتلىشىپ پۈتۈمگە ئەمەل قىلىش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىپ سەمىمىي - ئادىل بولۇش، مۇڭاپىق ئىستېمال قىلىپ تۇرمۇشتىن بەھرلىنىش تەلەپ قىلىنىدۇ. قىسقىسى، «قۇرئان كەرىم»دە ئوتتۇرىغا قويۇلغان توختاملىشىش ھەققىدىكى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە تەلەپلەردىنلا ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ رېئال تۇرمۇشقا ماسلىشىش جەھەتتىكى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

13. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى ۋە ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننى ئەتراپلىق چۈشىنىشنىڭ زۆرۈرىيىتى نېمە؟

ئىسلام دىنى ئەدەپ-ئەخلاققا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق ئىلمى بىلەن ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ تارىخى ئۇزۇن، مەزمۇنى مول بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ئەخلاق ئۆلچىمى مۇسۇلمان مىللەتلەرگە ئىنتايىن كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. مۇسۇلمانلار ئاشۇ ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنى ئەتراپلىق ئۆزلەشتۈرۈش ئاساسىدا، قانۇن-نىزامغا بويسۇنۇپ، كوللېكتىپنى ھىمايە قىلىش، ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈش، ئۆزىنى قەتئىي پاك تۇتۇش، باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىش، شۇنداقلا ئىنسانىيەت ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى كەڭ قورساقلىق بىلەن بەجا كەلتۈرۈشنى ئۆزلىرىگە شەرت قىلغان. بۇ ھال تۈرمۇشتىكى ئەخلاق ئۆلچىمىگە يات قىلمىشلارنى تۈزەشكىلا ئەمەس، ئەل-جامائەتنىڭ ئەخلاق ساپاسىنى ئۆستۈرۈشكىمۇ پايدىلىق. دېمەك، مۇسۇلمانلار ئىسلامىيەتنىڭ ئېسىل ئەخلاق ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، سەرخىل مەنىۋى ئەخلاق مۇھىتىنى يارىتىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئەسلىيتىنى ئۆزلىرىنىڭ كامىل ئەخلاقىدا ناماياں قىلىشى كېرەك. بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ تەلىمىگە ناھايىتى باب كېلىدۇ: "سىلەر كىشىلەرنى مال-دۇنيايىڭلار بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەخلاق-پەزىلىتىڭلار بىلەن قۇتقۇزالايسىلەر!"

14. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن تەتقىقاتىنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟

ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدە ئىپادىلىنىدۇ. كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۈرمۇشتىكى ھېس-تۇيغۇلىرى ۋە ئەدەپ-ئەخلاقى ئادەتتە كىشىلىك مۇناسىۋەتلەردە گەۋدىلىنىدۇ. دېمەك، ھەرقايسى تەرەپلەردە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان ئىسلامىيەتكە خاس جاھاندارچىلىق قائىدىلىرى، مۇسۇلمانلار جامائەسىنىڭ ئىجتىمائىي تۈرمۇشىنى تۈتۇپ تۇرغان رىشتە ھېسابلىنىدۇ. بۇگۈنكى

ئىجتىمائىي تەرەققىيات داۋامىدا ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ مۇھىم رولى كۆنسايىن گەۋدىلىنىشكە باشلىدى.

جۇڭگو كۆپ مىللەتلىك دۆلەت. ھەرقايسى دەۋرلەردە قوبۇللانغان ئىسلام ئەدەپ-يوسۇن ئىدىيەسىگە ئوخشاش خىلمۇخىل يوسۇن ۋە ئەدەپ-ئەخلاق جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بېيىشىچە ئەدەپ-يوسۇن ئىدىيەسىنى شەكىللەندۈرۈشتە ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە. دېمەك، پۈتكۈل جەمئىيەتكە پايدىلىق ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن مىزانلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئىچكى تەربىيە ۋە تەلەپچانلىق ئارقىلىق مىللەتنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش، ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن تەتقىقاتى ئارقىلىق كىشىلەرنى ئىسلامىيەت ھەققىدە ئوبيېكتىپ ۋە ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە قىلىپ، مىللەتلەر ۋە دىن سىياسىتىنى تۈزۈش، مىللىي زىددىيەتنى ھەل قىلىشنى تەدبىر ئاساسى بىلەن تەمىنلەش لازىم. ھازىرقى باسقۇچتىكى جۇڭگوغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنى تەتقىق قىلىش ۋە جارى قىلدۇرۇش، مۇسۇلمان مىللەتلەرنى ھەقىقىي چۈشىنىش ۋە ھۆرمەت قىلىش ئۈلىمزددىكى 20 نەچچە مىليون مۇسۇلماننىڭ ئەخلاقىنى يەنمۇ تاۋلاپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداپ، مۇقىم بولغان جەمئىيەت تەرتىپىنى ئورنىتىشتا مۆلچەرلىگۈسىز ئەھمىلىي ۋە ئىجتىمائىي قىممەتكە ئىگە.

15. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى بىلەن ئىسلام شەرىئىتىنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى بىلەن ئىسلام شەرىئىتى زىچ مۇناسىۋەتلىك. غەززالى(1058 ~ 1111)نىڭ نەزەردە ئەخلاقىي جەھەتتە تاۋلىنىش ئىسلام ئەھكاملىرىغا تىرىشىپ لايىقلىششى دېمەكتۇر. ئىسلامىيەتتە قىلىشقا بۇيرۇلغان ياكى تەرىپلەنگەنلىكى ئەمەللەرنىڭ ھەممىسى ساۋابلىق ۋە ئەزگۈ ئەمەللەردىندۇر؛ ھارام قىلىنغان ياكى چەكلەنگەن ئەمەللەرنىڭ ھەممىسى مۇھلىكاتلار(گۇناھلىق ئەمەللەر)دىندۇر. ئەمەللەرنى ياخشى، يامانلىغا ئايرىشنىڭ ئۆلچىمى دەل دىن ۋە ئىدراكتۇر.

ئەخلاق ئۆلچىمى قانۇن-تۈزۈمنىڭ زۆرۈر تولۇقلىمىسى. ئىسلامىي

ئەخلاق بىلەن ئىسلام شەرئىتى ئوخشاشلا مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمانلار ۋە مۇسۇلمانلار بىلەن باشقا خەلقلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەيدىغان ھەرىكەت مىزانى. يەنە كېلىپ، ئىسلام شەرئىتىدە بېكىتىلگەن ئەخلاق پىرىنسىپى ۋە ئەدەپ-يوسۇن تەلىماتى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەرىكەت ئۆلچىمىنى بەلگىلىگەن.

ئىسلام شەرئىتى بىلەن ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدا تەشەببۇس قىلىنىدىغان ھەرىكەت ئۆلچىمى ۋە ھەرىكەت مىزانى زىچ مۇناسىۋەتلىك. چۈنكى، ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىغا تەۋە بەزىبىر قائىدە-ئۆلچەملەر دەل ئىسلام شەرئىتىدىكى ئەھكاملاردىن. شەرئەت ئەھكاملىرىغا تەۋە نۇرغۇن قائىدە-نىزاملارغىمۇ دەل دىنىي ئەخلاقنىڭ روھى چوڭقۇر سىڭگەن. كەڭ مەنىدىن ئالغاندا، شەرئەتنىڭ ئۆزى مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي ۋە رېئال تۇرمۇشتا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ئەخلاقىي ھەرىكەت ئۆلچىمى ھېسابلىنىدۇ.

16. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى بىلەن ئىسلام شەرئىتىنىڭ پەرقى نەدە؟

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى بىلەن ئىسلام شەرئىتى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئاساسەن مۇنداق ئۈچ جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ:

1) ئىسلام شەرئىتىدە مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي تۇرمۇشىدىكى مەجبۇرلاش ۋە چەكلەش كۈچىگە ئىگە پەرز ۋە پەرھىز ئەمەللەر بېكىتىلگەن. ھالبۇكى، ئىسلامىي ئەخلاق مۇسۇلمانلار دىنىي ۋە رېئال تۇرمۇشتا ئەمەل قىلىدىغان كىشىلىك مۇناسىۋەت ۋە جاھاندارچىلىققا ئائىت ھەرىكەت مىزانى ۋە ئەخلاق ئۆلچىمى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ قانداقتۇر مەجبۇرلاش ياكى چەكلەش ۋاستىسى بىلەن ئەمەس، بەلكى مۇسۇلمانلارنى ئەمەلدە كۆرسىتىشكە نەسىھەت ۋە دالالەت قىلىش ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

2) شەرئەت ئەھكاملىرىغا خىلاپلىق قىلغانلار ئادەتتە جازاغا تارتىلىدۇ. ئىسلام شەرئىتىدە بېكىتىلگەن جازا باقي دۇنيادىمۇ، پانىي

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

دۇنيادىكى ئالىملار، ساۋابكارلار جەننەتكە، گۇناھكارلار دوزاخقا كىرىدۇ. ئەمما، ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئۇنداق مەجبۇرلاش خۇسۇسىيىتى بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، شەرئىئەت ئەھكاملىرىنى بۇزمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئەخلاقسىزلىق قىلىپ، ئاباب ئەمەللەردە بولغانلار ئەل-جامائەتنىڭ لەنىتىگە قالىدۇ.

3) ئىسلام شەرئىتى بىلەن ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ يەنە بىر روشەن پەرقى شۇكى، ئىسلامىي ئەخلاقنى بۇزغان مۇسۇلمانلار بەزىدە ئۆكۈنۈش ئىچىدە قىلغانلىرىغا تەۋبە قىلىپ، ۋىجدان ئازابىدا ئۆزىنى ئەيىبلەيدۇ، شۇنداقلا ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەش ئارقىلىق كۆڭلىگە تەسەللىي تېپىپ، ۋىجدان ئازابىنى يەڭگىللىتىدۇ. شەرئىئەت ئەھكاملىرىنى بۇزغاچقا جازاغا تارتىلغانلارمۇ بەزىدە كۆڭلىدە ئۆزىنى ئەيىبلەپ، پۇشايمان بىلەن تەۋبە قىلىدۇ. بۇنى تاشقى جازا سەۋەبلىك پەيدا بولغان پەسخەكلىق ئۆزگىرىش دېيىشكىمۇ، ياكى تاشقى ئامىللارغا ماسلاشقان مەنپىيەتتىكى سلكىنىش دېيىشكىمۇ بولىدۇ.

17. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى بىلەن ئىسلام ئېتىقادىنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

ئىسلام دىنى ئەخلاقنى ئاساس قىلىدىغان دىن بولغاچقا، ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئۆزىنى بىر تۈرلۈك دىنىي ئەدەپ- ئەخلاق پىرىنسىپى دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ئىسلام مەدەنىيىتىدە دىنىي ئېتىقاد ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇڭا، ئىمان-ئېتىقاد ئاساسىدىن ئايرىلغان ئەخلاق يىلتىزسىز دەرەخكە، ئەخلاق يانداشتۇرۇلمىغان ئېتىقاد مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشاپ قالىدۇ. ئېتىقاد يولى ئەخلاقىي كامالەت يولى دېمەكتۇر؛ ئېتىقادنىڭ يۈكسەك مەنزىلىمۇ ئەخلاقنىڭ ياردىمىدە نۇرلىنىدۇ. مەيلى ئىسلامىيەتنى گۇللەندۇرۇشنىڭ مۇددىئاسى ياكى ئاداققى نىشانى بولسۇن ۋەياكى ئىسلامىيەتنىڭ ئاساسىي مەقسىتى بولسۇن ھەممىسىدە ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى ئىسلامىيەتتە يادرولۇق ئورۇنغا ئىگە، دەپ قارىلىدۇ.

18. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ مەنبەسى قايسىلار؟

ئىسلام ئېتىكىسى ئەڭ دەسلەپتە مۇنداق تۆت مەنبە ئاساسىدا شەكىللىنىپ كامال تاپقان:

1) «قۇرئان كەرىم»

«قۇرئان كەرىم» — ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس دەستۇرى ۋە قانۇن چىقىرىشنىڭ ئەڭ نوپۇزلۇق ئاساسى، شۇنداقلا ئىسلامي ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى ۋە ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ تۇنجى مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى مىڭ نەچچە يۈز يىلدىن بۇيان ئۆنى ئېتىقاد، پەزىلەت ۋە ئىجتىمائي تۇرمۇشنىڭ يېتەكچىسى، ھەق - ناھەق ۋە ياخشى - يامانىنى ئايرىشنىڭ ئۆلچىمى قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. مۇسۇلمانلار ئەڭ ئەتىۋارلايدىغان بۇ دەستۇرىدىكى نۇرغۇن سۈرە - ئايەتلەر كىشىلەرنى چىدامچانلىق، مەردانىلىك، ئەپۇچانلىق، ۋاپادارلىق، ساۋابلىق ئىش قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئېسىل ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئەمەل قىلىپ، ھەسەتخورلۇق، بېخىللىق، ئالدامچىلىق ۋە ئاسىيلىق قاتارلىق رەزىللىكلەرنى توسۇشقا دالالەت قىلغان. دېمەك، «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەھكاملار، ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى ھەققىدىكى ئەڭ بۇرۇنقى ۋە ئەڭ نوپۇزلۇق يازمىچە نەمۇنىلەر ھېسابلىنىدۇ.

2) «ھەدىس شەرىف»

«ھەدىس شەرىف» — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كالام ۋە ئەمەللىرى ھەققىدىكى خاتىرىلەر بولۇپ، «قۇرئان كەرىم»نىڭ شەرھى ۋە تەپسىلي ئىزاھى، ئىسلام قانۇنچىلىقىنىڭ ئىككىنچى مەنبەسىدۇر. «ھەدىس شەرىف»تە ئىسلامي ئەدەپ - يوسۇن ناھايىتى تەپسىلي شەرھىلەنگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇيۇك مۇتەپەككۇر بولغاچقا، ئۇنىڭ كالام ۋە ئەمەللىرى ئىسلامي ئەدەپ - يوسۇننىڭ نەمۇنىسىگە، ئەزگۇ - پەزىلەتلىرى بىلەن ئېسىل خىسلەتلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆگىنىش ئۇلگىسىگە ئايلاندى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام شۇنداق دېگەن: "قىلغان

ساۋابلىق ئىشلىرى قىيامەت كۈنى تارازا باسقان مۆمن پەزىلەت ئىگىسىدۇر. ئاللاھ تائالا رەزىللەر بىلەن كاجلارنى هەممىدىن بەك ياماق كۆرىدۇ"؛ "ئاللاھتىن قورقۇڭلار، يامانلىق قىلغانلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار (بۇ هەدىس بىزدىكى 'ياخشىلىققا ياخشىلىق هەر كىشىنىڭ ئىشى؛ يامانلىققا ياخشىلىق ئەر كىشىنىڭ ئىشى' دېگەن ماقال بىلەن تومۇرداش — تەرجىمانىدىن)، شۇنداقلا رەزىللىكنى تۇگىتەلەيسىلەر"؛ "ئاراڭلاردىكى ئەڭ ئاق كۆڭۈل كىشىلەر مۆمىنلەرنىڭ سەرخىلىدۇر"؛ "ئاتا-ئانىسىغا ۋاپا قىلمىغانلارغا جەننەت نېسىپ بولماس، جەننەت ئاتا-ئاناڭنىڭ ئايىغىدىدۇر، جەننەتكە تەلپۈنسەڭ ۋاپادار بول، ئاتا-ئاناڭنىڭ لەۋزىنى ئال"؛ "ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ۋە غەزىپى ئاتا-ئاناڭنىڭ رازىلىقى بىلەن غەزىپىگە باغلىقتۇر" (بۇ هەدىس بىزدىكى "ئاتا رازى — خۇدا رازى" دېگەن ماقال بىلەن تومۇرداش — تەرجىمانىدىن)؛ "هالال ياشاڭلار، چۈنكى هاراللىق مۆمىنلەرنى ساۋابلىققا ۋە جەننەتكە باشلايدۇ"؛ "ئېسىل خىسلەت، نەمۇنىلىك ئەمەل ۋە خالىسلىق پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام پەزىلىتىنىڭ يېگىرمە بەشتىن بىرىدۇر!"

3) ساھابىلەر ئەخلاقى

ساھابىلەرنىڭ ئەمەللىرى بىلەن ئەدەپ-ئەخلاقى ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئۈچىنچى مەنبەسى، دەپ قارىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيهىسسالام: "ساھابىلىرىم ئاسمانىدىكى يۇلتۇزلاردەك، سىلەرنى پېتەكلەيدۇ ۋە باشلايدۇ" دېگەن. چۈنكى، ساھابىلەر ئۇزاق مۇددەت پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ يېنىدا تۇرغاچقا، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ سۆز-هەرىكىتىگە كۆنۈكۈپ قالغاندىن باشقا، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ۋە هەق بىلەن ناھەق توغرىسىدىكى هۆكۈملىرىگە مىسال بولغان. بۇنىڭ بىلەن ساھابىلەرنىڭ گەپ-سۆز ۋە ئىش هەرىكىتى كېيىنكىلەرگە قارىغاندا ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىگە تېخىمۇ لايىقلاشقاندى. شۇڭا، ساھابىلەرنىڭ گەپ-سۆزلىرى بىلەن ئىش-هەرىكىتى ئىسلامىي ئەخلاق مىزانىنىڭ نامايەندىسى، ئىسلامىي قائىدە-يوسۇننىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق

Islamic Morality and Etiquette

مەنبەلىرىدىن، دەپ قارىلىدۇ.

4) مۇسۇلمانلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆرپ-ئادەتلىرى

ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ تۆتىنچى مەنبەسى، مۇسۇلمانلارغا قەدىمدىن تارتىپ ئۆدۈم بولۇپ كېلىۋاتقان ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەت ۋە تۇرمۇش ئادىتىدۇر. مىسالەن، قەدىمكى ئەرەبلەرنىڭ ئۆزگىچە مەدەنىيىتى ۋە تارىخىي ئەنئەنىسى سەۋەبلىك شەكىللەنگەن سەممىيلىك بىلەن سېخىيلىققا مۇجەسسەم مىللىي ئۆرپ-ئادىتى، ئىسلام دىنىنىڭ بۇيۇك دەستۇرى «قۇرئان كەرىم»نىڭ شاراپىتىدە تېخىمۇ ئومۇملاشتى. زامانىۋى دەۋرگە قەدەم قويغاندىن كېيىنكى بايلىق ۋە پۇلغا بېرىلىشتەك ئادەتنىڭ تەسىرى بىلەن مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە ئەخلاقتا بۇزۇلۇش ئىللەتلىرى ئازدۇر-كۆپتۇر باش كۆتۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئەنئەنىۋى مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى تەشەببۇس قىلغان ۋە ساقلاپ كەلگەن ئېسىل ئىسلامىي ئەخلاق ۋە قائىدە - يوسۇنلارنىڭ قىممىتىگە قىل سغمايدۇ.

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ شەكىللىنىش ۋە كامالەت ئاساسى ھېسابلانغان بۇ تۆت مەنبە ئىسلام دىنى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن. شۇڭا، ئىسلام دىنى دۆلەت ئايرىمايدۇ. ئىنسانلار ئاللاھنىڭ بەندىسى، شۇنداقلا بىر ئائىلە كىشىلىرى بولغانلىقتىن، ئىسلامىي ئەخلاقتا كىشىلىك مۇناسىۋەتتە ئۆڭ، تىل، ئىرق ۋە دۆلەت ئايرىلمايدۇ. ئىسلامىيەتتىكى بۇنداق ئەخلاق روھىغا ھەتتا خرىستىيان ئائىلىسىدە چوڭ بولغان ئەنگلىيەلىك تارىخشۇناس، ئامولد يۇسۇف توينبې(1889 ~ 1975)مۇ ئىنتايىن قايىل ئىدى. ئۇ «سىناقتىكى مەدەنىيەت» سەرلەۋھەلىك ماقالىسىدە مۇنداق دەپ يازغان: "مۇسۇلمانلاردا ئىرق ئېڭىنىڭ بولماسلىقى ئىسلامىيەتتىكى ئەڭ سەرخىل ئەخلاق نەمۇنىلىرىدىن ئىدى. شۇڭا، بۈگۈنكى دۇنيانىڭ بۇ ھەقتىكى تەقەززاسى ۋەجىدىن ئىسلامىيەتنىڭ ئاشۇ ئەخلاق سەمەرەسى ئومۇملىشۋاتىدۇ".

بۇنىڭدىن ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ باشقا ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپلىرىدىن دەل يۇقىرىقىدەك تۆت تۈرلۈك مەنبەسى بىلەن پەرقلىنىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

19. ئىسلامىيەت مۇسۇلمانلاردىن قانداق تۈپكى گۇزەل ئەخلاقلارنى ھازىرلاشنى تەلەپ قىلىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمانلاردىن ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرمەك، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرمەك، ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرمەك، مالائىكىلەرگە ئىمان كەلتۈرمەك، تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرمەك ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرمەكتىن ئىبارەت تۈپكى گۇزەل ئەخلاقلارنى ھازىرلاش تەلەپ قىلىنىدۇ. "ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرمەك" ھەممىنىڭ يادروسى بولۇپ، ئاللاھنىڭ يېگانىلىقىغا يەكدىللىك بىلەن ئىمان كەلتۈرۈشتەك خاسلىقى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ تەڭداشسىز ئەخلاقىنى نامايان قىلىدۇ. مۇنۇ ئايەتلەرگە قۇلاق سېلىڭ: ﴿ھەقىقەتەن مەسچىتلەر ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھقا بىر كىمنى شېرىك قىلىپ ئىبادەت قىلماڭلار﴾ ["جىن" سۈرىسى، (72 ـ سۈرە، 18 ـ ئايەت)]؛ ﴿(ئى مۇھەممەد) ئېيتقىنكى، «مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم ئالەملەرنىڭ پەرۋىشكارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر»﴾ ["ئەنئام" سۈرىسى، (6 ـ سۈرە، 162 ـ ئايەت)]. ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشىنىش —— ئىسلام دىنىنىڭ يادروسى؛ مۇسۇلمانلار ھاياتىدىكى ئەڭ يۇكسەك ھەرىكەت مىزانى؛ مۇتلەق ئەخلاقىي بۇيرۇق! شۇڭا، ئۇنىڭدىن تەۋرىنىش ئىسلامىيەتنىڭ نېگىزىدىن تەۋرەنگەنلىكتۇر. دېمەك، ئىسلامىيەتتە پەرھىزنى بۇزغان مۇسۇلمانلارغا قىلمىشىغا يارىشا بېرىلىدىغان جازا خىلمۇخىل بولىدۇ. بۇنىڭدا گۇناھى سەغىرگە (يېنىك گۇناھ) ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلىسە ئاللاھ ئۇنى كەچۈرىدۇ. پەقەت ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش(مۇشرىكلىق)تەك گۇناھى كەبىر(ئېغىر گۇناھ) مەغپىرەت قىلىنمايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئەگەر سىلەر مەنئى قىلىنغان چوڭ گۇناھلاردىن ساقلانساڭلار، كىچىك گۇناھلىرىڭلارنى يوققا چىقىرىمىز ۋە سىلەرنى ئېسىل ماكانغا(يەنى جەننەتكە) كىرگۈزىمىز.﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4 ـ سۈرە، 31 ـ ئايەت)]. دىنىي مەجبۇرىيەت بىلەن ئەخلاقىي مەجبۇرىيەت ئارىسىدا ئىچكى باغلىنىش بولىدۇ. ئاللاھقا بولغان ساداقەت چىڭغانسېرى، بۇ خىل مۇناسىۋەت

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

تېخىمۇ روشەنلىشىپ بارىدۇ. ئالتە بۇيۇك ئىمانىنىڭ قالغان بەشى ئاللاھنىڭ تەقدىرى ئاساسىدا ھاسىللانغان بولۇپ، ئۇ مۆمىنلەرنىڭ ئاللاھتىن قورقۇش ۋە ئاللاھقا بويسۇنۇش خۇسۇسىدىكى ئەمەللىرىدە ئىپادىلىنىدۇ. دېمەك، بۇ بۇيۇك ئالتە ئىمان ئىسلام دىنىنىڭ تۈپكى ئەقىدىسى، شۇنداقلا مۇسۇلمانلارغا خاس ئەخلاقىي تۈرمۇش مىزانىنى شەكىللەندۈرگەن. ئىسلامىيەتتە ئەخلاقىي ئەمەللەر بىلەن دۇرۇس ئېتىقاد، يەنى ئىمان بۇاستە مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا، ئۇ مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى ئىجتىمائىي تۈرمۇش داۋامىدا نامايان قىلىدۇ ۋە چىڭىتىدۇ. ئوبيېكتىپ جەھەتتىن ئالغاندا، بۇيۇك ئالتە ئىمان مۇسۇلمانلارنى كاللىدىكى غەيرىي ئۇيغا خيالىلارنى چىقىرىپ تاشلاپ، يەكدىللىك بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىپ، كۆرۈنمەس قۇدرەت ئىگىسى ئاللاھ تائالانىڭ پۈتكۈل مەخلۇقاتنى ئىلكىدە تۇتىدىغانلىقىنى ھېس قىلىشقا، شۇنداقلا، ئاشۇ قۇدرەت ئىگىسىدىن قورقۇش ۋە مەغپىرەت تىلەش داۋامىدا ئەخلاقىي جەھەتتە ئاڭلىق تاۋلىنىشقا يېتەكلەيدۇ.

20. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پەرىنسىپىدىكى "ئەمەل" بىلەن "خەير - ئېھسان"نىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

رېئال تۇرمۇشتا كىشىلەرنىڭ ئۆز-ئۆزىنى ۋە كىشىلەر بىلەن كىشىلەر، كىشىلەر بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى شەرئىەت ئەھكاملىرى ئاساسىدا تەرتىپكە سېلىپ ۋە تۈزىتىپ مېڭىشى ئادەتتە "خەير - ئېھسان"(ساۋابلىق ئىش قىلىش) دەپ ئاتىلىدۇ. "ئەمەل" بىر تۈرلۈك ئابستراكت، يەغنىچاقلانغان تۇرغۇن ئۇقۇم، ئومۇمىي ئەدەپ - ئەخلاق پەرىنسىپى، دەپ قارالسا، ئۇنداقتا "خەير - ئېھسان"نى قوللىنىشقا بولىدىغان، كونكرېت ۋە ھەرىكەتچان ئۇقۇم، شۇنداقلا رېئال ئەخلاق ئۆلچىمى، دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. شۇڭا، ئەمەل خەير - ئېھسانىنىڭ ۋاستىسىدە ئىشقا ئاشىدۇ؛ خەير - ئېھسانىنىڭ ئەڭ يۇكسەك نىشانى — ساۋاب تېپىش ئۈچۈن ئىش - ئەمەلدە كۆرسىتىش. ئەمەلنىڭ كونكرېت ئەدەپ - ئەخلاق ئەندىزىسى كۈندىلىك ماددىي تۇرمۇشتىكى ئەمەلىي خەير

- ئېھسان ئىشلىرى ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ.

خەيىر - ئېھسانىنىڭ مەزمۇنىي ئاساسىدىن تۆۋەندىكى نۇقتىلاردا ئىپادىلىنىدۇ:

1) ئۆزىنى "دۇرۇسلۇق ۋە پاكلىق" ئاساسىدا مەنىۋى جەھەتتىن تاۋلاپ، تەلەپچانلىقنى كۈچەيتىش. "دۇرۇسلۇق" — ئىمانىدا تەۋرەنمەي چىڭ تۇرماق، دېگەنلىكتۇر. دۇرۇس ئادەم ئۆزىنى ھەر زامان سوراپ، ھارامدىن ۋە گۇناھتىن نېرى تۇرالايدۇ. "پاكلىق" قانداقتۇر تەننىڭ فىزىيولوگىيەلىك تازىلىقىنىلا ئەمەس، مۇھىمى مەنىۋى پاكلىقنى، يەنى روھىيەتنى ئادالاپ ۋە يۇكسەلدۈرۈپ، كىشىلىك قەدىر-قىممەتنى ساقلاشنى كۆرسىتىدۇ.

2) كىشىلىك مۇناسىۋەتنى ۋاپادارلىق ۋە مېھرىبانلىق روھى بىلەن بىر تەرەپ قىلىش. بۇ ئاتا-ئانىسىغا ۋاپادارلىق يەتكۈزۈپ، ھالال جۈپتىگە كۆڭۈل بۆلۈپ، پەرزەنتلىرىنى ئوبدان تەربىيەلەش؛ باشقىلارنى ئۆزىدەك كۆرۈپ، ئۇستازنى ھۆرمەتلەپ، دوستلارنى قەدىرلەپ، قوشنىلار ئارا ئىناق ئۆتۈش؛ يوقسۇللارغا ياردەم قىلىپ، يېتىم-يېسىر، ئاجىز-مېيىپلارنىڭ بېشىنى سىلاش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ھەم "مۇسۇلمانلار ئۆزئارا قېرىنداش" دېگەن ئەقىدىنىڭ رېئاللىقتىكى كونكرېت ئىپادىسى. «قۇرئان كەرىم»دە "ئىنسانلار ئاللاھ تائالانىڭ ياراتمىشىدۇر" دېگەن ئىدىيەگە ئاساسەن، ئىنسانلارنىڭ بىرگەۋدە ئىكەنلىكى شەرھلىنىپ، دۇنيا ئەھلى بۆلۈنۈپ كەتمەي، ئۆم-ئىناق ئۆتۈش ئىدىيەسى ئىلگىرى سۈرۈلگەن.

3) ئىنسانلارغا يۇكلەنگەن "خەلىپىلىك" مەسئۇلىيىتى "ئۆز بۇرچىغا سادىق بولۇش"تىن ئىبارەت ئىجتىمائىي ئەخلاق ئۆلچىمىنى بەلگىلىگەن. ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانغا زېمىننى ۋاكالىتەن باشقۇرۇش سالاھىيىتىنى ئىنئام قىلغانلىقى «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان*. بۇ بۇيۇك سۈپەت

* ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىنىڭ پەرىشتىلەرگە: "مەن يەر يۈزىدە بىر خەلىپە يارىتىمەن" دېگەنىدى...﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 30-ئايەت)] ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە: "ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار" دېدۇق ...﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 34-ئايەت)] تەرجىمىدىن.

ھەر بىر مۇسۇلمانىنى ئىنتايىن ئۇششاق ئىشلاردىمۇ ئۆز بۇرچىنى چامىنىڭ يېتىشىچە تولۇق بەجا كەلتۈرۈشكە دالالەت قىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭا، ھەرقانداق ئىشتا ئۆز بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلىش ــ مۇسۇلمانلارنىڭ تۇپكى كەسپىي ئەخلاقى. بەزىلەر «قۇرئان كەرىم»دىكى: ﴿... سەن بىزنى ئىنئامىڭغا ئېرىشكەن، غەزىپىڭگە ئۇچرىمىغان، يولۇڭدىن ئازمىغان كىشىلەرنىڭ توغرا يولىغا باشلىغىن﴾ {"فاتىھە" سۈرىسى، (1 ـ سۈرە، 6 ـ ، 7 ـ ئايەت)} دېگەن كەلىمىنىڭ مەنىسىنى: "مۇسۇلمانلار گەرچە دۇرۇس ئىمانى ۋە پەزىلىتى بىلەن ياشىسىمۇ، ئەمما ئۆزلىرىنى ھەر زامان مەنسۇي جەھەتتە تاراشلاش ئاساسىدا ئۆزۈكسىز تاكامۇللاشتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇشتىكى ئورنىنى توغرا تېپىشى لازىمدۇر" دەپ شەرھلەيدۇ.

قىسقىسى، ئاللاھنىڭ ۋەھيلىرى ھەققىدىكى ئىدىيە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق مىزانىنى چىڭىتىدۇ؛ بۇنىڭ بىلەن ئاشۇ مىزان مۇسۇلمانلار ھاياتىدىكى مۇستەھكەم ماددىي كۆچكە ئايلىنىدۇ.

21. ئىسلامىي ئەدەپ ـ يوسۇننىڭ زامانىمىزدىكى مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدىكى رولى نېمە؟

ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق پىرىنسىپى ۋە ئىسلامىي ئەدەپ ـ يوسۇن «قۇرئان كەرىم» بىلەن «ھەدىس شەرىف»تىكى مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنى ئاساس قىلىپ، ھەرقايسى مۇسۇلمان مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى گۈزەل ئەخلاقلىرىنى قوبۇللاش ئارقىلىق شەكىللەنگەن بىر تۈرلۈك ئىدىيە سىستېمىسى بولۇپ، ئۇنىڭ چېتىلىش دائىرىسى كەڭرى، مەزمۇنى چوڭقۇر. ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق پىرىنسىپى ئېلىمىزدە ئومۇملىشىش مايىلىنىدە، ئىسلام ئېتىقادىنىڭ ئەزەلىي پاكلىقىنى ساقلاش شەرتى بىلەن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە تەۋە سەرخىل تەركىبلەرنى قوبۇللاش ئارقىلىق رېئاللىققا ماسلىشىپ كەلدى. مۇسۇلمان مىللەتلەرگە كۆرە ئېيتقاندا، ئۇلار ئەنئەنىۋى گۈزەل ئەخلاقلارنى تەشەببۇس قىلىش بىلەن بىللە، ئىسلامىي ئەدەپ ـ ئەخلاقلار پىرىنسىپى ئىدىيەسىنى جارى قىلدۇرۇشى شەرت. بۇ

ـ مۇسۇلمانلارنىڭ، بولۇپمۇ مۇسۇلمان ياشلارنىڭ ئەخلاق ساپاسىنى ئۆستۈرۈپ، مۇسۇلمانلار رايونلىرىنىڭ ئىجتىمائىي كەيپىياتىنى تېخىمۇ ياخشىلاپ، مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە ئىنتايىن پايدىلىق.

ئىسلامىي ئەخلاق ـ "خەير ـ ئېھسان"نى مەنبە ۋە ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقنى توسۇش مەقسىتىدە شەكىللەنگەن بىر قەدەر مۇكەممەل ئەدەپ ـ ئەخلاق سىستېمىسىدۇر. ئۇنىڭدىكى نۇرغۇن تەرەپلەر زامانىمىزدىكى مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ بىلەن ئوخشايدۇ. شۇڭا، ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇنلار ئېلىمىزدىكى مۇسۇلمان مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا كىشىلەر ئىناقلىقنى كۆچەيتىپ، ئىجتىمائىي كەيپىياتنى ياخشىلاپ، جەمئىيەت مۇقىملىقنى قوغداشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

22. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ كۆندىلىك تۇرمۇشتىكى رولى نېمە؟

ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن كۆندىلىك ئالاقىدە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى ھالقىلىرىغا سىڭىپ، كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى خىلمۇخىل ئەخلاق يوسۇنلىرىنى نامايان قىلىش ئارقىلىق بارا-بارا ئىجتىمائىي ئالاقىنىڭ ھەم زۆرۈر، ھەم مۇھىم مەزمۇنىغا ئايلىنىپ كەتتى. جۇملىدىن، مۇسۇلمانلار جامائەسىدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ۋە ھەر ساھە ـ ھەر كەسىپتىكىلەر بۇ خىل ئالاقە يوسۇنلىرىغا ئادەتلەنگەن. جۇملىدىن، ئەدەپ-يوسۇن مۇسۇلمانلار تۇرمۇشىغا باشتىن-ئاياغ سىڭىپ كەتكەن. مىسالدىن، مۇسۇلمان ئەر-خوتۇنلار ئۆزئارا ئىشىنىشىدۇ، ھۆرمەتلىشىدۇ ۋە بىر-بىرىنىڭ ھالىغا يېتىدۇ؛ ساپ دىل كېلىدۇ. مۇسۇلمان قوشنىلار ئەدەپ ۋە سەممىي-ساداقەت بىلەن باردى-كەلدى قىلىشىپ، ئۆزئارا ھۆرمەتلەپ، بىر-بىرىگە ياردەم بېرىشىدۇ. بولۇپمۇ چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىززەتلەپ، ھەرقانداق ئىشتا مەسلىھەتلىشىپ، كۆرۈلگەن زىددىيەتلەرنى ۋاقتىدا ھەل قىلىدۇ؛ قوشنىلار ئارا ئاق-قارىنى

ئاستىن-ئۈستۈن قىلىپ، بىر-بىرىنىڭ يېغىرىنى ئاچىدىغان ئىشتىن ھەزەر ئەيلەيدۇ. ئالاقە سورۇنلىرىدا مۇسۇلمانلارغا خاس ئەدەپ-يوسۇن بويىچە ياشقا چوڭ، ھۆرمەتتە بۇيۇك كىشىلەرنى كۆرگەن ھامان كۆلۈك(بۇ يەردە ماشىنا، ئات، ئېشەك قاتارلىق قاتناش قوراللىرى كۆزدە تۇتۇلغان — تەرجىماندىن)تىن چۈشۈپ تەشەببۇسكارلىق بىلەن سالام قىلىدۇ. قۇر-داشلار ئۇچراشقاندا قول ئېلىشىپ ياكى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، بىر-بىرىگە بولغان ھۆرمەت-ئېھتىرامىنى ئىپادىلەيدۇ. مۇئداشقاندا قارشى تەرەپنىڭ بايانىغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، ئۇنىڭ گېپىنى خالىغانچە بۆلمەيدۇ. توي-تۆكۈنلەرگە بارغاندا سورۇن كەيپىياتىنى تېخىمۇ قىزىتىش ئۈچۈن، توي ئىگىسى يادىكار قىلغۇدەك نەرسىلەردىن داستىخان تەييارلاپ بارىدۇ. نەزىر-چىراغلاردا ھەسرىتى ۋە مەرھۇمغا بولغان سېغىنىشنى قايغۇلۇق كەيپىيات ۋە سەمىمىيەتتە ئىپادىلەيدۇ. ھېيت-ئايەملىك سورۇن، زىياپەت ياكى يىغىلىشلاردا پاكىز، رەتلىك ۋە يارىشىملىق كىيىنىپ، رەت بويىچە داستىخانغا ئۆتىدۇ؛ بىر-بىرىنى ئەدەپ بىلەن تۆرگە تەكلىپ قىلىپ، يېقىنچىلىق ۋە دوستلۇقنى ئىپادىلەيدۇ. جەمئىيىتىمىزدىكى ھەرساھە، ھەر كەسىپكە تەۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىگە خاس كەسىپى ئەخلاقى ۋە كەسىپى قائىدە-يوسۇنلىرى بولىسمۇ، ئەمما ئۇلار گەپ-سۆز ۋە ئىش-ھەرىكەتتە سالاپىتىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىش جەھەتتە ئورتاقلىققا ئىگە.

23. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىكى رولى نېمە؟

ئىسلام دىنى ئىككى ئالەملىك دىن. ئىسلامىيەت مۇسۇلمانلارنى ئىككى ئالەملىك سائادەتنى سەمىمىي ساداقەت ۋە جاپالىق مېھنەت ئارقىلىق يارىتىشقا دەۋەت قىلىش بىلەن بىلله سۆرەلمەيدىغان جۇرئەتسىزلىك ۋە لايغەزەللىكتىن توسىدۇ. ئېلىمىز مۇسۇلمانلىرى "باقىي دۇنيانىڭ سائادىتى ئۇچۇن پانىي دۇنيادا مېھنەت قىل" دېگەن تەلىمگە بىنائەن، مىللىي ئىقتىساد ۋە مىللىي سودا ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل-پاراسىتىنى قوشتى. ئىسلامىيەتتە تەشەببۇس

قىلىنىدىغان سودا-سېتىقنىڭ سىستېمىلىق ئەخلاق ئۆلچىمى بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇسۇلمانلاردىن سودا-سېتىقتا قانۇن بويىچە ئىش كۆرۈپ، سەممىيلىك بىلەن لەۋزىدە تۇرۇپ، سوددا ئادىل بولۇش، شۇنداقلا بازار مونوپول قىلىۋېلىش، ساختىپەزلىك، ھايانكەشلىك، جازانىخورلۇق قىلىش قاتارلىق قانۇنسىز سودا-تىجارەتكە قارشى تۇرۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ سودا-سېتىق ئىشلىرىنىڭ سىستېمىلىق ئەخلاق ئۆلچىمى رامكىسغا سېلىنىشى، ئوبېيېكتىپ جەھەتتە بازار تەرتىپىنى قوغداپ، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىنىڭ نورمال تەرەققىياتىنى ئالغا سىلجىتىش رولىنى ئويناپ، سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇش قەدىمىنى زور دەرىجىدە تېزلەتتى.

ئىسلام دىنى جۇڭگوغا كىرگەندىن بۇيان، جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى قەدىمدە ئۆتكەن دانىشلارنىڭ ئىسلامىيەتكە خاس كۆرەش روھىنىڭ ئىلھامىدا، جۇڭگو بىلەن ئەرەب ئەللىرى، ھەتتا دۇنيا ئەللىرى ئارا باردى-كەلدىنى جانلاندۇرۇش ئارقىلىق مۇسۇلمان مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان رايونلار ئىقتىسادىنىلا ئەمەس، بەلكى جۇڭگو ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشقا كۈچ قوشۇپ، شەرق بىلەن غەرب مەدەنىيەت ئالاقىسىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇھىم رول ئويناندى. شۇنىڭدەك، مانا بۈگۈنكىدەك كۆنسېرى راۋاجلىنىۋاتقان ئىقتىسادىي پائالىيەتلەردە، جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئىقتىساد ئىدىيەسى ۋە سودىغا ماھىرلىقىدا ئىپادىلىنىدىغان مىللىي ئېڭى شەكىللىنىپ، ئاخىرقى ھېسابتا يېڭى دەۋردىكى بازار ئىگىلىكى ئۈچۈن مەدەنىيەت پىسخىكىسى ۋە ئەدەپ-يوسۇن جەھەتتە پۇختا ئاساس سالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىسلامىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىدىغان باراۋەرلىك ئاساسىدا ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، سىڭدۈرگەن مېھنىتىگە قاراپ مەنپەئەتلىنىش، مۇۋاپىق رىقابەتلىشىش، ئالدى-ساتتىدا سەممىي بولۇش، ھايانكەشلىككە، مونوپوللۇققا ۋە ئالدامچىلىققا قارشى تۇرۇشتەك ئىقتىساد ئىدىيەسى، تاۋار ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇك قېلىپلاشتۇرۇش فۇنكسىيەسى بىلەن نورمال بازار تەرتىپىنى ساقلاپ، بازارچىلار ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرۇش ۋە بازارچىلار بىلەن ئىستېمالچىلارنىڭ ھەققانىي

مەنپەئەتىنى قوغداشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ، شۇ ئارقىلىق رىقابەتچان، ئوچۇق ۋە تەرتىپلىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنى تۈرغۇزۇپ چىقىشتا قوشۇمچە رول ئويناىدى. ئىسلامىيەتتە ئادىل رىقابەت ئارقىلىق مۇتلەق مەنىدىكى تەڭ تەقسىماتچىلىققا قارشى تۇرۇشمۇ، ئۆز ئارا يارەدەم بېرىش ئارقىلىق باي-نامراتلىق پەرقىنىڭ زورىيىپ كېتىشىگە قارشى تۇرۇشمۇ ئوخشاشلا تەشەببۇس قىلىنىدۇ. بۇ خىل ئىدىيە كىشىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەتنى پائال قانات يايدۇرۇپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىلگىرىلەش روھى ئارقىلىق ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشكە، شۇنىڭدەك باي-كەمبەغەللىك پەرقىنى كىچىكلىتىپ، ئىجتىمائىي زىددىيەتلەرنى پەسەيتىپ، ئۆملۈك ئاساسىدا بىر-بىرىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئىجتىمائىي كەيپىياتنى شەكىللەندۈرۈشكە ئىلھاملاندۇرىدۇ. قىسقىسى، يۇقىرىقىلاردىن ئايانكى، ئىسلامىيەتنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ماس كېلىدىغان ئۆزگىچە روھى، كىشىلەرنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىنى قېلىپلاشتۇرۇش، مۇقىملاشتۇرۇش ۋە يېتەكلەش رولى ئارقىلىق سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولالايدۇ.

24. ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ خەلقئارا ئالاقىدىكى رولى نېمە؟

ئېلىمىزدە ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ئېلىمىزدىكى مۇسۇلمان مىللەتلەر زىچراق ئولتۇراقلاشقان غەربىي شىمال رايونلىرىنىڭ ئەرەب ئەللىرى، ئوتتۇرا ئاسىيا ئەللىرى ۋە ئەتراپتىكى باشقا قوشنا ئەللەر بىلەن بولغان ئالاقىسى كۈنسايىن قويۇقلاشتى. يەنى، بىرىنچىدىن، ھەر قايسى ئەللەردىن ئېلىمىزنىڭ غەربىي شىمال رايونلىرىغا سەيلە-ساياھەت، سودا-سېتىق، زىيارەت ۋە خىزمەت بىلەن كېلىدىغانلار كۆپەيدى. ئىككىنچىدىن، ئېلىمىزدىكى مۇسۇلمان مىللەتلەردىن مەككىگە ھەجگە بارىدىغانلار يىلدىن-يىلغا كۆپەيدى؛ ئەرەب ئەللىرى ۋە ئەتراپتىكى مۇسۇلمان ئەللەرگە

زىيارەت، تەكشۈرۈش، ئۆگىنىش ۋە قۇرۇلۇش ھۆددىگەرلىكى بىلەن چىقىدىغانلارمۇ كۆپىيىپ بارىدى. بۇ ھال ھەرقايسى ئەل مۇسۇلمانلىرى بىلەن بولغان ئالاقىدە دىپلوماتىيەگە مۇناسىۋەتلىك قائىدە-يوسۇنلارنىمۇ بىلىۋېلىشىمىزنى تەقەززا قىلدى. بۇ قائىدە-يوسۇنلارنىڭ بەزىلىرى ھەرقايسى ئەل مۇسۇلمانلىرىنىڭكى بىلەن بىردەك بولغىنى بىلەن بەزىلىرى پەرقلىنىدۇ. شۇڭا، ئۆزىمىز ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان قىسمەن قائىدە-يوسۇنلارنى تېخىمۇ قېلىپلاشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. خەلقئارا ئورتاق قائىدە-يوسۇنلارنى چەت ئەللىك مۇسۇلمان مېھمانلارنى كۈتۈۋالىدىغان ئادەتتىكى سورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە قوللىنىشقا بولىدۇ. قىسقىسى، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا ئورتاق دىنىي تۇيغۇنى ئىپادىلەپ، دىنىي قائىدە-يوسۇنلارغا ئەمەل قىلىش بىلەن بىللە ئۇستىباش، گەپ-سۆز ۋە ئەدەپ-يوسۇندا مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى ئورتاقلىقنى ئىپادىلىگەندە، چۈشىنىشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ ئالاقىنى كۈچەيتكىلى، ئۆزئارا ئۈچۈر ئالماشتۇرۇپ ھەمكارلىقنى كېڭەيتكىلى بولىدۇ.

WWW.UYGHURKITAP.COM

25. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى قانداق تۈپ كاتېگورىيەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان تۈپ كاتېگورىيەلەرنى مۇنداق بىر نەچچە نۇقتىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن: بىرىنچىسى، تەقدىر ۋە ئەركىنلىك؛ ئىككىنچىسى، پەزىلەت ۋە ھەۋەس؛ ئۈچىنچى، پانىي دۇنيا ۋە باقىي دۇنيا؛ تۆتىنچى، ئۇمىد ۋە قورقۇش؛ بەشىنچى، گۇناھ ۋە تەۋبە قىلىش.

بىرىنچى، تەقدىر ۋە ئەركىنلىك. بۇ ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ يادروسى ۋە نېگىزى بولۇپ، ئۇ "ھەممىنىڭ تەقدىرى ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدە؛ شۇنداقتىمۇ ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ناھايىتى كەڭرى ئەركىنلىك بەرگەن" دېگەن مەنىدە. جۈملىدىن، بولغان ۋە بولىدىغان ئىشلارنىڭ سەۋەبى، شەرتلىرى ۋە ئىچكى باغلىنىشلىرى پۈتۈنلەي ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بويىچە بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىنسانلار ئاللاھ

بەرگەن ھەربىكەت ئەركىنلىكىدىن بەھرلىنىدۇ. يەنى، ئىنسانلار تەقدىرنىڭ قانۇنىيىتىگە سەل قارىماي، ئۇ ھەقتە ئاكتىپ ئىزدىنىپ، ئۆزىنىڭ ھەربىكتىنى ئاشۇ قانۇنىيەت دائىرىسىدە تىزگىنلىيەلىسىلا ئىنتايىن كەڭرى ھەربىكەت ئەركىنلىكىدىن بەھرىمەن بولالايدۇ. ئەمما، بۇ يەردە دېيىلۇاتقان تەقدىرنىڭ قانۇنىيىتى قانداقتۇر "تەقدىرچىلىك ئىدىيەسى"نى ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا بەرگەن ئۆزۈكسىز كۈرەش قىلىش، توختاۋسىز ئىلگىرىلەش روھىنى كۆرسىتىدۇ. تەقدىرچىلىك تەلىماتىدا تەبىئەت دۇنياسى بىلەن ئىنسانلار بىر تۇرلۇك كۈچنىڭ كونتروللۇقىدا تۇرىدۇ؛ ئاشۇ كۈچ-قۇدرەت ئالدىدا ئىنسانىنىڭ تىرمىشىشلىرى بىھۇدە ئاۋارىچىلىكتۇر، دەپ قارىلىدۇ. ئەمما، ئىسلامىيەتتە ئىنسانلارنىڭ ھەرقانداق بەخت-سائادىتى ئەجىرسىز كەلمەيدۇ؛ چۈنكى، ئىنسانلار ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتىگە پەقەت ئۆز تىرىشچانلىقلىرى ئارقىلىقلا نائىل بولالايدۇ، دەپ قارىلىدۇ. ئاللاھنىڭ مەرھەمىتىگە ئىشىنىش ۋە ئۈمىد باغلاش قانداقتۇر تەييارتاپلىقنىڭ ئىپادىسى ئەمەس. چۈنكى، ئۇنىڭغا ئاللاھ تائالا ھىممەت قىلغان كۈچ-قۇدرەت بىلەن زور تىرىشچانلىق كۆرسەتكەندىلا ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا بەخت-سائادەتكە ئىنتىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىش جەھەتتە ئىنتايىن كەڭرى ئىمكانىيەتلەرنى بەرگەن.

ئىككىنچى، پەزىلەت ۋە ھەۋەس. بۇ ھەرقانداق ئادەمدە تۇغما بولىدۇ. ئىسلامىيەتتە، ئىنسانلار پەزىلىتىنى مۇستەھكەم ساقلاش بىلەن بىللە ئۇنى توختاۋسىز تاۋلىيالىسا، ئاندىن ۋۇجدانىنى ساقلىيالايدۇ، دەپ قارىلىدۇ. پەزىلەت بىلەن ھەۋەسنىڭ ئادەمنىڭ روھىدىكى نىسبىتى شۇ كىشىدىكى ئېتىقادنىڭ كۈچلۈك-ئاجىزلىقى، بىلىمنىڭ چوڭقۇر-تېيىزلىقىغا باغلىق بولىدۇ. جۇملىدىن، بىلىمنى ئۆزۈكسىز مۇستەھكەملەپ، ئەقىل-پاراسەتتە راۋرۇس تاۋلىنالىغان كىشىنىڭ پەزىلىتى ئېشىپ، كۈنسايىن كۈچىيىپ بارىدۇ. بىلىملىك ۋە ئاقىل كىشى روھىيىتىنى بىھۇدە ھەۋەسنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلاپلا قالماي، ئىبلىسنىڭ ۋەسۋەسىسىدە بىخلىنىپ قالغان ھاۋايى-ھەۋەسنىمۇ تىزگىنلىيەلەيدۇ. چاكىنلىقنىڭ بەلگىسى بولمىش

ھاۋايى - ھەۋەس، كىشىنىڭ روھىيىتىدىكى پەس ئارزۇ-ئىستەكلىرى ئالامەتلىرى شەكلىدە ئىپادىلىنىدۇ. ھاۋايى - ھەۋەس بىخلىنىپ، شەيتانلىق ۋەسۋەسىسىدە قۇترىسا كىشى ئەمەللىرىدە كەتكۈزۈپ، ئىرادىدە سولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى 30 نەچچە ئايەتتە مۇسۇلمانلار ھەۋەسلىك كەينىگە كىرمەسلىك، ھاۋايى-ھەۋەسلىك ۋەسۋەسىسگە رام بولۇپ قالماسلىققا ئاگاھلاندۇرۇلغان.

ئۇچىنچى، پانىي دۇنيا ۋە باقي دۇنيا. بۇ ئىسلام دىنىدىكى ئىمان-ئېتىقادنىڭ مۇھىم ئاممىلىرىدىن. ھاياتلىق بىلەن ئاخىرەت تەڭ نەزەرگە ئېلىنىدىغان ئىسلام ئېتىقادىدا باقي ئالەملىك سائادەتنى تەكتىلەش بىلەن بىللە پانىي ئالەمدىكى بەختىيار ھاياتنىمۇ ئىنكار قىلىنمايدۇ؛ ئەكسىچە، پانىي ئالەملىك بەخت كونكرېت، ئوبرازلىق ۋە جانلىق بولىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەرىدە، بەندىلەر ئىجتىھات بىلەن مېھنەت قىلىپ، ئىشرەت-پاراغەتكە بېرىلمىسلا، رېئاللىقتىكى بەخت-سائادەتنى ئاخىرەتكە ئۇلىشىدۇ. شۇڭا، ئىسلامىيەت كىشىلەرنى پانىي دۇنيادىكى بەختىيار ھاياتقا ئىنتىلىش ۋە ئۇنىڭدىن لايىقىدا بەھرلىنىشكە دالالەت قىلىدۇ. مىسالەن: ﴿ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى ئىلگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمغىن، ...﴾ [''قەسەس'' سۈرىسى، (28-سۈرە، 77-ئايەت)]. شۇنىڭدەك، باشقىلارغا ياخشىلىق كۆن ئالىدىغان مەنە قۇرت كەبى غايىسىز كىشىلەرنىڭ قىيامەتتە ئېغىر ئازابقا قالىدىغانلىقى قاتتىق ئاگاھلاندۇرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلامىيەتتە كىشىلەرنىڭ رېئاللىقتىن قېچىپ، تەركىدۇنيا بولۇشى چەكلىنىدىغان بولغاچقا، تۇرلۇك-تۇمەن ۋەسۋەسىلەرگە تولغان رېئال ھايات ئادەملەرنى سىناپ، تاۋلاپ چىقىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلامىيەتنىڭ نەزەرىدە، پانىي دۇنيانىڭ سائادەتلىرى ۋاقتلىق بولغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭغا زىيادە مەپتۇن بولۇپ كېتىشكە بولمايدۇ، چۈنكى، ئىنتىھاسىز بەخت مۆمىنلەر ئىنتىلىدىغان جەننەتتىكى سائادەتلىك ھايات، دەپ قارىلىدۇ. بۇ ئارقىلىق كىشىلەر پانىي دۇنيادا ئەھمىيەتسىز ئەيىش-ئىشرەتلەرگە بېرىلىپ كەتمەي، ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ساۋابلىق

ئىش قىلىشقا ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ.

تۆتىنچى، ئۇمىد ۋە ئەيمىنىش. بۇ ئىسلامىي ئەخلاققا ياتىدىغان تەلەپچانلىقنىڭ مۇھىم ئاساسى. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىدا مۇسۇلمانلارغا ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە مەرھەمىتى قىلىشنى ئۇمىد قىلىش ۋەزىپىسى يۈكلەنگەن. ئۇ يەنە كىشىلەرنى قەلب دالاسىغا تېرىلغان ئىماننىڭ ئۇرۇقىنى ساۋابلىق ئىشلار بىلەن پەرۋىشلەپ تۇرماي، ئەكسىچە يامان ئەمەللەر بىلەن قۇرۇتۇۋەتكەندە ياكى ئەيىب-ئىشرەتكە بېرىلىپ تۇرۇپ يەنە ئاللاھتىن گۇناھلىرىغا مەغپىرەت تىلىگەندە، ئۇنداق ئۇمىدنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئەخمىقانىلىققا ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىدىن ئاگاھلاندۇرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، مۆمىنلەرنىڭ ئاللاھ تائالاغا بېغىشلىغان ئۇمىدى يۈكسەك ئەخلاقىي روھنى تۇيۇرۇك ۋە نىشان قىلغان بولۇشى شەرت. قورقۇش كىشىلەرنىڭ ئۆز ئەمەل-ئەتمىشلىرى سەۋەبلىك كېلىپ چىقىدىغان ئاقىۋەتنى تولۇق نەزەرگە ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى پايدا-زىيانىنى دەڭسەپ كۆرۈشى دېمەكتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿پەقەت ئاشۇ شەيتان سىلەرنى ئۆز يېقىنلىرى(يەنى كافىرلار)دىن قورقۇتىدۇ. ئەگەر مۆمىن بولساڭلار ئۇلاردىن قورقماڭلار، مەندىن قورقۇڭلار﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى، (3-سۈرە، 175-ئايەت)]. بۇ خىل قورقۇش، يەنى ئەيمىنىش تۇيغۇسى تەن ۋە روھتا ئىپادىلىنىدۇ. جۈملىدىن، يامانلىقنى توسۇپ ياخشىلىققا يول ئېچىش ئۇنىڭ تەندىكى ئىپادىسى، غەم-غۇسسىدىن خالاسلىنىش روھتىكى ئىپادىسىدۇر. كىشىلەرنىڭ ئەمەل-ئەتمىشلىرىگە سىڭگەن ئەيمىنىش تۇيغۇسى ئادەتتە ئۆزىنى پاك تۇتۇپ، ھارام قىلىنغان ئەمەللەردىن قەتئىي ساقلىنىشتا ئىپادىلىنىدۇ. قىسقىسى، بۇ خىل ئەيمىنىش تۇيغۇسىدىن شەكىللەنگەن كۈچلۈك چەكلىمە، كىشىلەرنى سۆز-ھەرىكەتتە ئېھتىياتچان بولۇشقا يېتەكلەش ئارقىلىق ئاخىر ئۇزاق مۇددەتلىك ساۋابلىق ئىشقا تۇرتكە بولالايدىغان كۈچنى شەكىللەندۈرىدۇ.

بەشىنچى، گۇناھ ۋە تەۋبە. بۇ بارلىق دىنلارغا ئورتاق ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى كاتېگورىيەسىگە مەنسۇپ. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق

پىرىنسىپىدىكى گۈناھ ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ بارلىق قىلمىشلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ مۇنداق ئۇچ قاتلاملىق مەنىگە ئىگە: بىرىنچى، ئادەمنىڭ ئاللاھ ئالدىدا ئۆتكۈزگەن گۇناھى؛ ئىككىنچى، ئادەمنىڭ ئادەم ئالدىدا ئۆتكۈزگەن گۇناھى؛ ئۈچىنچى، ئادەمنىڭ ئاللاھنىڭ باشقا يارىتىلمىشلىرى ئالدىدا ئۆتكۈزگەن گۇناھى. مىسالەن، جانىۋارلارغا زىيان سېلىش، مۇھىتنى بۇلغاش قاتارلىقلار مۇشۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر. تەۋبە قىلىش ئاللاھنىڭ پەرھىزىنى بۇزغان ئىنسانىنىڭ ئاللاھ تائالادىن چىن ئىخلاسى بىلەن مەغپىرەت تىلەش ئېڭى ۋە ھەرىكىتىنى كۆرسىتىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، ئاندىن توغرا يولدا ماڭغان ئادەمنىڭ گۇناھىنى ئەلۋەتتە مەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇرمەن﴾ [''تاھا'' سۈرىسى، (20 ـ سۈرە، 82 ـ ئايەت)]. گۇناھكارنىڭ تەۋبىسى ئۇنىڭ يۈرىكىدىن ئۇرغۇپ چىقمىسا، ئۇنداق تەۋبىنىڭ قىلچە رولى بولمايدۇ. ئۇ كىشى ئۆتكۈزگەن گۇناھنىڭ ئېغىرلىقى ۋە زىيانلىقىنى تولۇق تونۇپ يېتىپ، ئۇنى ئۆزۈل ـ كېسىل تۇزىتىدىغانلىقى ھەققىدە قەتئىي نىيەتكە كېلىشى كېرەك. چۈنكى، ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق پىرىنسىپىدا تەكتلىنىدىغىنى كىشىنىڭ دىلى بىلەن تىلى بىردەك بولغان، چىن دىلىدىن ئۇرغۇپ چىققان تەۋبە ـ ئىستىغپاردۇر.

يۇقىرىقى بايانلاردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق پىرىنسىپى كاتېگورىيەسىنى ''ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق پىرىنسىپىدا باشتىن ـ ئاياغ ئىككى ئالەملىك بەخت نەزەريەسى تەكتلىنىپ، ياخشىلىق ئارقىلىق يامانلىقنى توسۇش نەزەريەسى تەرغىب قىلىنىدۇ'' دېگەن بىرلا نۇقتىغا تۇگەللەش مۇمكىن. ئىسلامىيەتتىمۇ باشقا دىنلارغا ئوخشاش، ئاخىرەتتىكى جەننەت ھوزۇرى كىشىلەر ئىنتىلىدىغان ھەقىقىي سائادەت ۋە ئاداقىي نىشان، دەپ قارىلىدۇ. ئەمما، ئىسلام دىنىنىڭ باشقا دىنلارغا ئوخشىمايدىغان تەرىپى، ئۇ پانىي ئالەمنى ''ئازاب ـ ئوقۇبەت، بالا ـ قازا ۋە جىنايەتنىڭ ئۇۋىسى'' دەپ قارىمايدۇ؛ پانىي دۇنيادىكى بەخت ـ سائادەتنىڭ باقىي ئالەمدىكى بەخت ـ سائادەتنى ئېتىراپ قىلىشنىڭ شەرتى

ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلمايدۇ؛ ئۇنىڭ ئۇستىگە، مۇسۇلمانلارنى باقىي دۇنيادىكى بەختكە ئىنتىلىش بىلەن بىللە پانىي دۇنيادىكى بەخت-سائادەتنىمۇ قولدىن بەرمەي، شۇ ئارقىلىق ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەت ئۇچۇن ئۇزۇكسىز تىرىشىشقا دالالەت قىلىدۇ. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىدا تەركىدۇنيالىق چەكلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:﴿كىمكى دۇنيا ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭغا دۇنيانىڭ ساۋابىنى بېرىمىز؛ كىمكى ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭغا ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى بېرىمىز﴾. ["ئال ئىمران" سۈرىسى، (3-سۈرە، 144-ئايەت)]. ئىسلام دىنىدىمۇ باشقا دىنلارغا ئوخشاش، "ياخشىلىق قىلىش ئارقىلىق ياماناتلىقنى توسۇش" نەزەريەسى ۋە "ياخشىلىق ياخشىلىققا ئېرىشەر، يامانلىق يامانلىققا" ئىدىيەسى تەكتلىنىدۇ. بۇ خىل ئىدىيە مۇھىملەرنىڭ نىيەت ۋە پەزىلەتنىكى تاۋلىنىشىغا كۇچلۇك تەسىر كۆرسىتىدۇ.

26. ئىسلامىيەتنىڭ ئائىلە ئەدەپ - يوسۇنى جەھەتتىكى ئۆلچەملىرى قايسىلار؟

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدا نىكاھ-ئائىلىگە مۇناسىۋەتلىك ئەخلاق ئۆلچىمىگە ياتىدىغان مەزمۇنلار خېلى بار.

ئائىلىۋى ئەخلاق جەھەتتە: ئىسلامىيەتتە ئائىلىۋى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھوقۇق-مەجبۇرىيەت جەھەتتىكى باراۋەرلىكى مۇھىم پىرىنسىپ قىلىنغان. بۇنىڭدا ئاساسلىقى ئاتا-ئانىنىڭ مەسئۇلىيىتى، بالىلارنىڭ مەجبۇرىيىتى ۋە قېرىنداشلار ئارا مېھىر-مۇھەببەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاتا-ئانىنىڭ مەسئۇلىيىتى بالىلىرىنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۈچۇن ماددىي شارائىت ھازىرلاپ بېرىش، بالىلىرىغا مەنىۋى ۋە ھېسسىيات جەھەتتە كۆيۈنۈش، ئۇلارنى ئوبدان ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ياخشى تەربىيە ئاتا-ئانىنىڭ بالىغا بېرىدىغان كاتتا سوۋغىسىدۇر"، "بالاڭغا بىر قېتىم تەربىيە

بەرگىنىڭ بىر كۆرە ئاشلىق بەرگىنىڭدىن ئەۋزەلدۇر". بالىلارنىڭ ئاتا-ئانىسى ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتى ئۇلارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈش، ئىتائەت قىلىش ۋە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى ئاتا-ئانىغا ۋاپادارلىق يەتكۈزۈشكە قويۇلىدىغان ئەخلاقىي تەلەپ. چۈنكى، ئىسلامىيەتتە ۋاپادارلىققا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. شۇڭا، «قۇرئان كەرىم»دە بالىلارنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ۋاپادارلىق قىلىشى لازىملىقى كۆپ تىلغا ئېلىنىپ، ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ بۈيۈك مەرھەمەت ساھىبىنىڭ ئالدى بىلەن ئاللاھ تائالا، ئۇنىڭدىن قالسا ئاتا-ئانا ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: "جەننەت ئاتا-ئاناڭنىڭ ئايىغىدىدۇر، ئاشۇ جەننەتكە تەلپۈنسەڭ ۋاپادار بول"، "ئاتا-ئانىغا ۋاپادار بولمىغانلار جەننەتكە كىرەلمەيدۇ". يېقىنقى زاماندىكى ئىسلام ئۆلىمالىرىمۇ "ۋاپادارلىق ئەزگۈ ئەمەللەرنىڭ كاتتىسى، كۆرمەك ساۋابكارلىقنىڭ گۈلتاجىسىدۇر" دەپ كۆرسەتكەنىدى. شۇڭا، ھازىر ھەر قېتىملىق جۈمە نامىزىنىڭ ۋەز-تەبلىغلىرىدە ئاتا-ئانىغا ۋاپادار بولۇش، چوڭلارنى ھۆرمەتلەش توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم» بىلەن «ھەدىس شەرىف»تىن نەقىل كەلتۈرۈلۈپ نەسىھەت قىلىنىدۇ.

نىكاھ ئەخلاقى جەھەتتە: ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدا نىكاھلىنىپ ئائىلە قۇرۇشنىڭ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ئىكەنلىكى، شۇڭا نىكاھنى قانۇنىي ئاساستا تەنتەنىلىك ۋۇجۇدقا چىقىرىش لازىملىقى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ئەرلەردىن مادداي ۋە مەنىۋى جەھەتتە خوتۇنىغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئادىل مۇئامىلە قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىشىغمۇ چەكلىمە يوسۇندا يول قويۇلىدۇ. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىدا يەنە ئائىلە ئەزالىرىدىن ئېتىقادىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۆز مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىپ، ئىمانىنىڭ پاكلىقى ۋە ئائىلىنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئىشق مۇھەببەت ئەخلاقى جەھەتتە: ئىسلامىيەتتە: ئاللاھ تائالا

ئىنسانلارنىڭ ئەۋلاد قالدۇرۇشى، شۇنداقلا پەۋقۇلئاددە ھېس-تۇيغۇنىڭ لەززىتىدىن بەھرلىنىشى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ئىشق-مۇھەببەت ئۇرۇقىنى سالغان، دەپ قارىلىدۇ. دىنىي ئەقىدە نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئىسلامىيەت تەشەببۇس قىلغان ئىشق-مۇھەببەت ئەخلاقى گەرچە ئىنسانىنىڭ تەبئىي خاسلىقى ئۈچۈن بېكىتىلگەن ئۆلچەم تۈسىنى ئالغان بولسىمۇ، ئەمما ئىسلامىيەتتە زاھىدلىق تەشەببۇس قىلىنمايدۇ. ھەتتا، مۇسۇلمانلار رامىزان ئېيىنىڭ ھەرقانداق كېچىسى ئەر-خوتۇنلۇق تۇرمۇشىدىن بەھرىمەن بولالايدۇ. ئىسلامىيەتتىكى ئىشق-مۇھەببەت ئەخلاقى ئايال زاتىنىڭ قەدرىگە يېتىپ، ھوقۇق-مەنپەئەتىنى قوغداش جەھەتتىمۇ روشەن ئىپادىلىنىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق كۆرسىتىلگەن: ﴿ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن ھەيز (مەزگىلىدە جىنسىي ئالاقە قىلىش) توغرۇلۇق سورايدۇ. ئېيتقىنكى، ئۇ زىيانلىقتۇر. ھەيز مەزگىلىدە خوتۇنۇڭلاردىن نېرى تۇرۇڭلار، ھەيزدىن پاك بولغۇچە ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلماڭلار﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2-سۈرە، 222-ئايەت)]. دېمەك، بۇ ئايەت ئىنسانلارنىڭ جىنسىي تۇرمۇش ھەققىدىكى تونۇشىدا ئالەمشۇمۇل بۇرۇلۇشنى ھاسىل قىلدى. ئىسلامىيەتتىكى ئىشق-مۇھەببەت ئەخلاقىدا، بۇزۇقچىلىق بىلەن بەچچىۋازلىق مەنئى قىلىنىدۇ.

27. ئىسلامىيەتنىڭ ئېكولوگىيەلىك ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى جەھەتتىكى ئۆلچەملىرى قايسىلار؟

ئېكولوگىيەلىك ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىغا ئائىت پىكىرلەر ئاللىبۇرۇنلا ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپى سىستېمىسىدىن ئورۇن ئېلىپ بولغان. مىسالەن، ھايۋانات، ئۆسۈملۈك ۋە ئېقىن سۇ قاتارلىق تەبئىي بايلىقلارنى قوغداش ھەققىدىكى ئىسلامىي ئەھكاملار مۇشۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىدا مەخلۇقاتلار گويا ئىنسانلارغا ئوخشاشلا قىممەتلىك دەپ قارىلىدىغان بولغاچقا، ئادەملەردىن بىر-بىرىگە مېھرىبانلىق يەتكۈزۈپلا قالماي، ھايۋانىاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان جىمى جانلىقلارنىمۇ ئاسراش تەلەپ قىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە

مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿مەيلى يەر يۈزىدە ماڭىدىغان ھايۋان بولسۇن ياكى ئىككى قانىتى بىلەن ئۇچىدىغان ئۇچار قۇش بولسۇن، ھەممىسى سىلەرگە ئوخشاش ئۈممەتلەردۇر. لەۋھۇلمەھفۇزدا ھېچ نەرسىنى چۈشۈرۈپ قويمىدۇق، كېيىن ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىدۇ﴾ [''ئەنئام'' سۈرىسى، (6 ـ سۈرە، 38 ـ ئايەت)]. دېمەك، ئىسلامىيەت مۇسۇلمانلارنى يەر يۈزىدىكى ھەربىر تال گىياھنىمۇ ئاسراشقا بۇيرۇيدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەرنى ئاق تاشلۇپتىپ، كاردىن چىقىرىۋېتىشكە بولمايدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ''يېرى بارلار ئۇنى چوقۇم تېرىكلار؛ ناۋادا تېرىيالمىساكلار قېرىنداشلىرىكلارغا بېرىكلار!'' ... ''قىيامەت كۈنى كىمنىڭ قولىدا بىر تال مايسا بولسا، ھەمدە ئۇ ئېكىنچىلىككە ماھىر كىشى بولسا، ئۇ قولىدىكى ئاشۇ مايسىنى پەرۋىشلەپ ئۆستۈرسىلا كۆپايە.'' ... ''كىمكى بىر پارچە يەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇ يەرگە زىرائەت تېرىپ، ئۇنى بىمالال ئۆستۈرەلسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىدۇ''. سۇ بايلىقىنى قوغداش ئىسلامىيەتتىكى تەبىئەت دۇنياسىنى قوغداش ئېڭىنىڭ يادروسى. شۇڭا، «قۇرئان كەرىم»دە سۇنىڭ بىباھا ئىكەنلىكى 80 نەچچە يەردە شەرھلىنىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ مۆمىنلەرنى يۇيۇنغاندا سۇنى ئىسراپ قىلىۋەتمەسلىك ۋە سۇ مەنبەسىنى بۇلغىۋەتمەسلىككە ئاگاھلاندۇرغانىدى.

28. ئىسلامىي ئەدەپ ـ يوسۇننىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى ئورنى قانداق؟

ئىسلامىي ئەدەپ ـ يوسۇن ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن. ئۇ دىنىي ئەخلاق سۈپىتى بىلەن ئىسلام مەدەنىيىتىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ''روھ تەندە قارار تاپقىنىدەك، ئەخلاقمۇ دىنىي ئېتىقادتا كامالەتكە يېتىدۇ'' ... ''شۇبھىسىزكى، مەن گۈزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم...''.

29. ئىسلامي ئەخلاق قارىشى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

ئىسلامي ئەخلاق قارىشى تۆۋەندىكىدەك تۈپكى مەزمۇنلاردىن تەركىب تاپقان:

بىرىنچى، ئىككى ئالەملىك سائادەت قارىشى.

ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىدا باقي دۇنيادىكى سائادەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن پانىي دۇنيادىكى سائادەتنى يوققا چىقىرىش شەرت قىلىنمايدۇ؛ بەلكى، مۇسۇلمانلار باقي دۇنيادىكى بەختكە تەلپۈنۈش بىلەن بىللە پانىي دۇنيادىكى بەخت-سائادەتنىمۇ قولدىن بەرمەسلىككە دالالەت قىلىنىدۇ. ئىسلام دىنى زاھىدلىقنى تەرغىب قىلمىدىغان دىن ئەمەس؛ شۇڭا، «قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانلار ئاللاھ تائالا ھىممەت قىلغان بەخت-سائادەتتىن بەھرلىنىشكە ئىلھاملاندۇرۇلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ زاھىدلىقنى ھەقىقەتەن چەكلىگەنلىدى. «قۇرئان كەرىم»دە مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالا ئىجازەت قىلغان ھەرقانداق سائادەتتىن بەھرلىنىشكە دالالەت قىلىنىدۇ؛ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى زاھىدلىققا دەۋەت قىلمايلا قالماي، ئۆزىمۇ زاھىدلىق قىلمىغانىدى.

ئاللاھنىڭ رەسۇلى مۇسۇلمانلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: "بۇ دۇنيا ئۈچۈن تىرىشقىن مەڭگۈ ياشايدىغاندەك، ئاخىرەتلىكىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك." شۇڭا، تەقۋادار مۇسۇلمانلار ھەرقانداق چاغدىكى دۇئاسىدا مۇنۇ ئايەتنى ئوقۇيدۇ: ﴿ئى رەببىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2-سۈرە، 201-ئايەت)]. ئەمما، مەيلى «قۇرئان كەرىم»دە بولسۇن ياكى «ھەدىس شەرىف»تە بولسۇن، ئىككى ئالەملىك ھايات بىلەن ئىككى ئالەملىك سائادەت باراۋەر ئورۇنغا قويۇلماي، ئەكسىچە ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپىگە ئاساسەن، ئاخىرەتلىك سائادەت ئىككى ئالەملىك

بەخت- سائادەتنىڭ يادروسى سۆيۈشتىدە بىرلەمچى ئورۇنغا قويۇلغان. ئىككى ئالەملىك سائادەتكە تەلپۈنۈش ۋە تەلمۇرۇش، بولۇپمۇ ئاخىرەتلىك سائادەتكە زارىقىش، مۇسۇلمانلارغا خاس ئەخلاقىي ھايات ۋە ئەخلاقىي كامالەتنىڭ باش پەللىسى ۋە قۇۋۋەت مەنبەسىگە ئايلانغان.

ئىككىنچى، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇش ئىدىيەسى.

ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇش ئىدىيەسى ئىسلامىيەتكە خاس مۇھىم ئەدەپ - ئەخلاق قارىشى ھېسابلىنىدۇ. ئىسلامىيەتنىڭ قارىشىچە، ئاللاھ تائالا مەھشەر كۈنى پانىي دۇنيادىكى جەمئى مەۋجۇداتلار ۋە ئىنسانلارنى قىلغان ئەمەللىرى سەۋەبلىك ئادىل سوراقتا تارتىپ، ئۇلاردىن بىرمۇ بىر ھېساب ئالىدۇ. جۇملىدىن، مۆمىنلەر جەننەتتە قالىدۇ؛ ئىمانسىز ۋە پاسىقلار دوزاختا كىرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ئايەتتە ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنىڭ شەرھلىنىدىغانلىقى مۇشۇ سەۋەبتىندۇر. مىسالەن: ﴿ئاراڭلاردا كىشىلەرنى خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلاردىن توسىدىغان بىر جامائە بولسۇن ...﴾ {"ئال ئىمران" سۈرىسى، (3- سۈرە، 104- ئايەت)}. «قۇرئان كەرىم»دە ئۇممەتلەر خەير- ئېھسانغا مۇناسىق دالالەت قىلىنغان: ﴿پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىغا (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) قايتىپ بارىدىغانلىقىدىن دىللىرى قورقۇپ سەدىقە بېرىدىغان كىشىلەر ــ ئەنە شۇلار ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلاردۇر ... ﴾ {"مۇئمىنۇن" سۈرىسى (23- سۈرە، 60- ، 61- ئايەت)}. ھەدىسلەردە ھەتتا "ياخشى سۆز" ۋە "يول سورىغانلارنىڭ ھاجىتىدىن چىقىش" مۇ بىر تۈرلۈك خەير- ئېھسان ۋە ساۋابلىق، دەپ قارىلىدۇ. ئىسلامىيەتتە ياخشىلىقنى داغدۇغا قىلماي خۇپىيانە قىلىش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. مىسالەن: ﴿ئۇلار مالىلىرىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ، ئۇلار ئاللاھقا ئىشەنمەيدۇ، ئاخىرەت كۈنىگىمۇ ئىشەنمەيدۇ...﴾ {"نىسا" سۈرىسى، (4- سۈرە، 38- ئايەت)}. ﴿سەدىقىنى ئاشكارا بەرسەڭلار، بۇ ياخشىدۇر؛ ئەگەر ئۇنى مەخپىي بەرسەڭلار ۋە يوقسۇللارغا بەرسەڭلار تېخىمۇ ياخشىدۇر. بۇ سىلەرنىڭ بەزى گۇناھلىرىڭلارنى ئۆچۈرۈپ تاشلايدۇ﴾ {"بەقەرە"

سۈرىسى، (2-سۈرە، 271-ئايەت)}. يەنە كېلىپ سەدىقە بېرىش مۇسۇلمانلاردىكى ئەزگۈ پەزىلەتلەردىن ھېسابلىنىدۇ. مىسالەن: ﴿تەقۋادارلار بايلىقىنى ياخشىلىققا ئىشلىتىدۇ، تەقسىملىشىدۇ ئاللاھ يولىدا پۇل-مال سەرپ قىلىدىغان ... كىشىلەردۇر. ئاللاھ ياخشىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾ {"ئال ئىمران" سۈرىسى، (3-سۈرە، 134-ئايەت)}.

«قۇرئان كەرىم»دە تەشەببۇس قىلىنغان خىلمۇخىل سۈپەتلەر ئاخىرەتتە ساۋاب ئىگىلىرىنى هەممەتلەرگە هەسسىلەپ مۇيەسسەر قىلىدۇ. شۇنىڭدەك، گۇناھ قىلغانلار شۇنىڭغا مۇناسىپ جازالىنىدۇ. مىسالەن: ﴿كىمكى ياخشى ئىش ئۈچۈن هەمدەم بولسا، ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ نېسىۋىسى بولىدۇ؛ كىمكى يامان ئىش ئۈچۈن هەمدەم بولسا، ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ نېسىۋىسى بولىدۇ. ئاللاھ هەممىگە قادىردۇر﴾ {"نىسا" سۈرىسى، (4-سۈرە، 85-ئايەت)}. ﴿ياخشى ئىش قىلغۇچىلار جەننەتكە ۋە ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە نائىل بولىدۇ ... ئەنە شۇلار جەننەتكە كىرىدىغانلار بولۇپ، جەننەتتە مەڭگۈ تۇرغۇچىلاردۇر. يامان ئىشلارنى قىلغۇچىلار قىلغان يامانلىقىغا لايىق جازالىنىدۇ ... ئەنە شۇلار دوزاخقا كىرگۈچىلەر بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر﴾ {"يۇنۇس" سۈرىسى، (10-سۈرە، 26-، 27-ئايەت)}. «قۇرئان كەرىم»دىكى ئايەتلەردىن ئايانكى، ئاللاھ تائالانىڭ مۇكاپاتى بۇ دۇنيالىق مۇكاپات ۋە ئاخىرەتلىك مۇكاپات، دەپ ئايرىلىدۇ. ئاخىرەتلىك مۇكاپات ھەقىقىي، ئادىل ۋە ئاداقلى مۇكاپاتتۇر.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇن ئۆلچىمى رايىشلىق، قەتئىيلىك ۋە ئاللاھتىن قورقۇشنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن ئىجتىمائىي ھەرىكەت مىزانى ۋە ئەخلاق-پەزىلەت قاتارلىق جەھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەرەب تىلىدا "ئىسلام" كەلىمىسى "بويسۇنماق، ئىتائەت قىلماق" دېگەن مەنىنى، "مۇسۇلمان" كەلىمىسى "بويسۇنغۇچى، ئىتائەت قىلغۇچى" دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىمۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشنىڭ بەرھەق ئىكەنلىكى يۈز نەچچە يەردە تىلغا ئېلىنىدۇ.

مىسالەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، پەيغەمبەرلەرگە ۋە ئۆزۈڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار﴾ [''نىسا'' سۈرىسى، (4 ـ سۈرە، 58 ـ ئايەت)]. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنغاندىلا، ئاندىن دىنىي پەرز ۋە ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئەمەل قىلىپ، ياخشىلىققا بۇيرۇش ئارقىلىق يامانلىقنى توسقىلى بولىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئاللاھ چىداملىق كۆرسەتكۈچىلەر بىلەن بىللىدۇر﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 249 ـ ئايەت)]. ﴿ئاللاھ چىداشلىق بەرگۈچىلەرنى دوست تۇتىدۇ﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى، (3 ـ سۈرە، 146 ـ ئايەت)]. بۇ يەردىكى چىدام ـ غەيرەت ئىمان ـ ئېتىقادقا بولغان قەتئىي ئىشەنچ، تائەت ـ ئىبادەتكە بولغان ئىشتىياق، شۇنداقلا ئىسلامىيەت ئۇچۇن تەۋرەنمەي كۆرىشىش ئىرادىسى ۋە روھىنى كۆرسىتىدۇ؛ قورقۇش ئاللاھ تائالاغا ۋە ئىسلام ئەھكاملىرىغا سەممىي ساداقەت ۋە چىن ئىخلاس بىلەن ئىتائەت قىلىش ۋە سېغىنىش، قىلغان كۈپۈرلۈقلار ۋە ئۆتكۈزگەن گۇناھلار ئۈچۇن ئاللاھتىن قورقۇپ تۇرۇپ تەۋبە قىلىش ئارقىلىق ئىمان ـ ئېتىقادنى ئەبەدىي چىڭىتىشنى كۆرسىتىدۇ.

30. ئىسلامىي ئەدەپ ـ يوسۇندا نېمە ئۈچۇن خالىسلىق، ئەپۇچانلىق ۋە ئوتتۇراھال يول تۇتۇش تەكىتلىنىدۇ؟

خالىسلىق ــ ئادالەت، ھەققانىيەت، ساداقەت ۋە ئەقلىيەتنىڭ بەلگىسىدۇر. شۇڭا ئۇ «قۇرئان كەرىم»دە ئەخلاقىي ھەرىكەت سۈپىتىدە تەشەببۇس ۋە تەۋسىيە قىلىنىدۇ. ئەپۇچانلىق «قۇرئان كەرىم»دە قەيت قىلىنغان ﴿ئەپۇ قىلىش﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 109 ـ ئايەت)]، ﴿ياخشىلىق ئارقىلىق يامانلىقنى توسۇش﴾ [''رەئد'' سۈرىسى، 13 ـ سۈرە، 22 ـ ئايەت)] ۋە ﴿تەۋبىنى قوبۇل قىلىش﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 37 ـ ئايەت)] قاتارلىق ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يېغىنچاقلىنىشىدۇر. «قۇرئان كەرىم»دە ئەپۇچانلىقنىڭ ئىبارەت ئەخلاقىي پەزىلەت نۇرغۇن يەردە تىلغا ئېلىنىدۇ. مىسالەن: ﴿ئەگەر ئۇلارنى ئەپۇ

قىلساڭلار، كەچۈرسەڭلار، ئۇلارنىڭ ئەيبىنى ياپساڭلار (ئاللاھمۇ سىلەرنى كەچۈرۈۋېتىدۇ). ئاللاھ ھەققىدەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ {"تەغابۇن" سۈرىسى، (64 - سۈرە، 14 - ئايەت)}. دېمەك، قۇرئان ئايەتلىرىدە قەيت قىلىنغان خالىسلىق بىلەن ئەپۇچانلىق قاتارلىق ئەخلاق ئۆلچىمى نۇرغۇن ئەخلاقىي ھەربىكەتلەردە كونكرېت ئىپادىلىنىدۇ. ئوتتۇراھال يول تۇتۇش ئادەتتە ئىشنى ئاشۇرماي - كېمەيتمەي لايىقىدا قىلماق، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىسلامىي ئەھكام، شەرىئەت، كىشىلىك مۇئامىلە، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى ۋە ئۇرۇش قاتارلىقلار مەزمۇن قىلىنغان ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئالاقىدار ئايەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئوتتۇراھال يول تۇتۇش تەلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. جۇملىدىن، پۇل خەجلەش ئىشىغا كەلسەك، ئىسلامىيەتكە خاس ئىستېمالدا ھالاللىق، ئەدەپ ۋە ئوتتۇراھال يول تۇتۇش شەرت قىلىنىدۇ. مىسالەن: ﴿ئۇلار خىراجەت قىلغانىدا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇرا ھال خىراجەت قىلىدۇ﴾ {"فۇرقان" سۈرىسى، (25 - سۈرە، 67 - ئايەت)}. «قۇرئان كەرىم»نىڭ كۇندىلىك ماددىي تۇرمۇش ھەققىدىكى تەشەببۇسى مۇنداق: ﴿... يەنىلا، ئېچىنىلار، ئەممىا ئىسراپ قىلمىغىلار؛ ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ﴾ {"ئەئراف" سۈرىسى، (7 - سۈرە، 31 - ئايەت)}. دېمەك، ئىسلامىيەتتە ھەم بۇ دۇنيانى تەرك ئەتمەسلىك، ھەم بۇ دۇنيانىڭ ئەيش - ئىشرەتلىرىگە زىيادە بېرىلىپ كەتمەسلىك، ھەم زاھىدلىق يولىنى تۇتماسلىق، ھەم شەھۋەتنىڭ كەينىگە كىرىپ كەتمەسلىك تەشەببۇس قىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»نىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇش ھەققىدىكى تەرغىباتى مۇنداق: ﴿سىلەرگە ئۇرۇش ئاچقانلارغا قارشى ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىنىلار، تاجاۋۇز قىلمانىلار؛ تاجاۋۇز قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ﴾ {"بەقەرە" سۈرىسى، (2 - سۈرە، 190 - ئايەت)}. «قۇرئان كەرىم»دە نامازدىكى قىرائەت ھەققىدە مۇنداق دېيىلگەن: ﴿... نامىزىڭدا ئاۋازىڭنى بەك يوقىرى بولۇپمۇ كەتمەسۇن؛ بەك تۆۋەن بولۇپمۇ قالمىسۇن؛ بۇ ئىككىسى ئارىسىدا ئوتتۇرا يول

تۇتقىن﴾ [''ئىسرا'' سۈرىسى، (17-سۈرە، 110-ئايەت)]. ﴿ئىسراپ قىلمىغۇلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ﴾ [''ئەنئام'' سۈرىسى، (6-سۈرە، 141-ئايەت)] دېگەن ئايەتتىن ئىسلامىيەتتە خەير-ئېھساندا ھەم پىخسىقلىق قىلماسلىق، ھەم زىيادە بۇزۇپ-چاچماسلىق تەكتلىنىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تەقدىرگە ئىشىنىش، ئەمما تەقدىرچىلىكنى تەقبىلەشمۇ ئىسلامىيەتتىكى مۇھىم ئەخلاق ئۆلچەملىرىدىندۇر.

31. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدىكى ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيەسى قانداق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىغا ھاياتنى قەدىرلەپ، ئادەمنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىش تەلىپى ۋە ئۆزئارا مېھرىبانلىق يەتكۈزۈش، ساۋابلىققا بۇيرۇپ ئادالەتنى، ئەپۇچانلىقنى، باراۋەرلىكنى ياقلاشنى تەشەببۇس قىلىشتەك كۈچلۈك ئىنسانپەرۋەرلىك روھى سىڭگەن. ئۇ ھەم ئاجىزلارغا يار-يۆلەك بولۇش، تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلىش ۋە ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەدەپ - ئەخلاق ئىدىيەسى ۋە پىرىنسىپى بىلەن تومۇرداش.

ئىسلامىيەتتىكى ئىنسانپەرۋەرلىكنىڭ چېتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭرى بولۇپ، ئۇنىڭ يادرولۇق پىرىنسىپى ''ئاللاھقا ئىخلاس قىلىپ، ئادەمنى قەدىرلەش''تۇر. ئادەمنى قەدىرلەش ئۆزىنى قەدىرلەش، ئىنسانىيەتنى قەدىرلەش ۋە دۇنيانى قەدىرلەش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاللاھقا ئىخلاس قىلىش بىلەن ئۆزىنى قەدىرلەش ئىمان-ئېتىقاد مەنبەسى ۋە مەنتىقە جەھەتتە چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن. چۈنكى، مۇسۇلمانلارنىڭ نەزەردە بارلىق ئەمەللەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ رازىلىقى بىلەن ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە نائىل بولۇش ئۈچۈندۇر. مىسالەن: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ''مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر''﴾ [''ئەنئام'' سۈرىسى، (6-سۈرە، 162-ئايەت)].

﴿ئاللاھ شۇ كىتاب ئارقىلىق رازىلىقىنى ئىزدىگەنلەرنى نىجاتلىق يوللىرىغا يېتەكلەيدۇ؛ ئۆز ئىرادىسى بويىچە ئۇلارنى (كۇفر) قاراڭغۇلۇقىدىن (ئىمان) يورۇقلۇقىغا چىقىرىدۇ ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلەيدۇ﴾ ["مائىدە" سۈرىسى، (5 ـ سۈرە، 16 ـ ئايەت)].

ئۆزىنى قەدىرلەش. ئۆزىنى قەدىرلەشنىمۇ بىلمىگەن ئادەمنىڭ باشقىلارنى ھەققىي قەدىرلىيەلىشى بەسى مۇشكۈل. ھاياتلىقنىڭ مەنبەسى ئاللاھ بولغىنى ئۈچۈن، ئادەمنىڭ ھاياتىغا شۇ كىشىنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئاللاھ ھاكىمدۇر. شۇڭا، ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆز ھاياتىدىن ۋاز كېچىش ھوقۇقى بولمايدۇ. ياشاش ھوقۇقى ئىنسانغا تەئەللۇق بىرلەمچى ھوقۇق ھېسابلىنىدۇ. مىسالەن، ﴿... سىلەر ئۆزۈڭلارنى ئۆلتۈرۈڭلار. ئاللاھ ھەقسىزتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىبانىدۇر﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4 ـ سۈرە، 29 ـ ئايەت)]. ئىسلامىيەتتە ئادەمنىڭ ئۆزىنى قوغداش ۋە بەخت ـ سائادەتكە ئىنتىلىش جەھەتتىكى تۇغما تەبىئىتى ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

ئىنسانىيەتنى قەدىرلەش. "ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى قېرىنداش" دەيدىغان ئېتىقاد ۋە ئىدىيە ئىسلامىي ئىنسانپەرۋەرلىكنى پانىي ئالەمدە ئۆز يولى بىلەن راۋاجلىنىپ، رېئال دۇنيانىڭ ھەرقانداق توسالغۇ ـ لىرىدىن ھالقىپ كېتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئادەمنىڭ قىممىتى ۋە ئىززەت ـ ھۆرمىتى دۆلەت، مىللەت، ئىرق، سىنىپ، تىل، ئۆڭ، ئورگانىزم، تەركىب، نەسىل، بايلىق، ئابرۇي ـ ئىناۋەت، مەپكۇرە ۋە دەۋرىنىڭ چەكلىمىسىنى بۇزۇپ تاشلىدى. مىسالەن، ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىر ئىنسان (ئادەم ئەلەيھىسسالام) دىن ياراتقان، شۇ ئىنساندىن ئۇنىڭ جۈپتى(يەنى ھەۋۋا)نى ياراتقان ۋە ئۇلاردىن نۇرغۇن ئەر ـ ئاياللارنى ياراتقان پەرۋەردىگارىڭلاردىن قورقۇڭلار. بىر ـ بىرىڭلاردىن نەرسە سورىغاندا نامىنى شېپى كەلتۈرىدىغان ئاللاھتىن قورقۇڭلار. تۇغقاندارچىلىق مۇناسىۋەتىنى ئۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنىڭلار. ئاللاھ ھەقسىزتەن سىلەرنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4 ـ سۈرە، 1 ـ ئايەت)].

دۇنيانى قەدىرلەش. ئىسلامىي ئىنسانپەرۋەرلىككە تەۋە مېھىر ـ

مۇھەببەت ئىنسانلارغىلا ئەمەس، دۇنيادىكى جانلىق ۋە جانسىز مەخلۇ-قاتلارنىڭ ھەممىسگە ئورتاق. مىسالەن: ﴿... ئېھسان قىلىڭلار، ئېھسان قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 195-ئايەت)]. ئەبۇ ھۇرەيرا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سەپەردە ئىنتايىن ئۇسساپ كەتكەن بىر يولۇچى يول بويىدىكى قۇدۇقنى كۆردى. ئۇ قۇدۇققا چۈشۈپ ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇپ، قۇدۇقنىڭ لېۋىگە شۇنداق چىققاندى. قۇدۇق بېشىدا چاپقاپ كەتكەن بىر ئىتنىڭ ھاسىرىغىنىچە يەردىكى نەمنى يالاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. 'بۇ جانىۋارمۇ مەندەك ئۇسساپ كېتىپتۇ، ئەمەسمۇ؟!' دېدى ھېلىقى يولۇچى ۋە يەنە ئاتايىن قۇدۇققا چۈشۈپ، ئۆتۈكىگە سۇ ئېلىپ ئىتقا ئاچقىپ بەردى. ئىت ئۇ ئاچققان سۇنى ئىچىپ ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇردى. بۇنىڭ بەدىلىگە ئاللاھ تائالا ھېلىقى يولۇچىنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلدى".

ئاللاھ تائالا ئالەمنى ۋە جاھانىدىكى كۇللى مەۋجۇداتنى ئىنسانلارنى دەپ ياراتقانىكەن، دېمەك ئىنسانلارمۇ ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز مېھر-شەپقىتىدىن ئۆزىنىڭ قەدىر-قىممىتى، ئورنى ۋە مەسئۇلىيىتىنى تونۇپ يېتىپ، تەبىئەت دۇنياسى ۋە كۇللى مەۋجۇداتلارغا مېھر-مۇھەببەت بىلەن باغرىنى يېقىپ، شۇ ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ ھەممىتىگە جاۋاب قايتۇرمىقى لازىم.

32. ئاللاھ تائالا نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەۋەتكەن؟

ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەر ئەۋەتىشى ئەدەپ-ئەخلاقنىڭ كامالىتى ئۈچۈندۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆزىنىڭ بۇرچىنى بايان قىلىپ: "شۇبھىسىزكى، مەن گۈزەل ئەخلاقنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەنمەن..." دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئۆمرىدە ئەخلاقنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن ئىجتىھات قىلىپ، دېگىنىنى باشقىلارغا ئۈلگە قىلىپ كۆرسەتتى. ئۇ كىشىلەرنى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ، ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈشكە دالالەت قىلغان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا

پەرىشتە جىبرىئىل ئارقىلىق ۋەھيى سۆيۈپتىدە چۈشۈرۈلگەن تەۋھىد ئەقىدىسى ئىنسانىيەت تارىخىغا ئۆچمەس تەسىرلەرنى كۆرسەتتى. قىسقىسى، ئاللاھقا سېغىنىش ئىستىكى كىشىلەرنى ئەخلاقتا تاۋلىنىپ، ئەدەپ-ئەردەم ساپاسىنى ئۆستۈرۈشكە يېتەكلەيدۇ.

ئاللاھقا بولغان ئىتائەت ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ ئەقىدىسى؛ نامازئىمان-ئېتىقادنىڭ ئۇلى. ئىسلام ئېتىقادىدا باشقا سىرلىق دىنلارىدىكىدەك، ئادەم قانداقتۇر چۈشىنىكسىز مەۋھۇمىيەتلەر بىلەن باغلاپ تەسەۋۋۇر قىلنمايدۇ؛ ئەھمىيەتسىز ۋە مەنىسىز ئەمەللەرگە بۇيرۇلمايدۇ. ئىسلامىيەتنىڭ ئېتىقاد ئەندىزىسىدە كىشىلەرنى دۇرۇس ئەدەپ-ئەخلاق ۋە قائىدە-يوسۇندا تەربىيەلەش، ئىسلامىيەتنىڭ ئېتىقاد ئەھمىيىتىدە بولسا كىشىلەرنى ئەخلاق مىزانىغا بويسۇندۇرۇش، ئەزگۈ پەزىلەتنى ئۆمۈرلۈك ئادەتكە ئايلاندۇرۇش مەقسەت قىلىنىدۇ.

33. ئىسلامىي ئەخلاق بىلەن ئىماننىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بىزگە ساۋابكارلىق ۋە لەۋزى ھالاللىققا مۇنداق ئەمر قىلىدۇ: {ئى مۆمىنلەر! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، راستچىللار بىلەن بىللە بولۇڭلار} {"تەۋبە" سۈرىسى، (9-سۈرە، 119-ئايەت)}.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ نۇقتىنى شەرھلەپ مۇنداق دېگەنىدى: "بىراۋ ئىمانىي كاملىققا يەتكەندە، ئەخلاق-پەزىلەتتىمۇ يۇكسىلىپ بارىدۇ؛ ناۋادا پەزىلەتتە پۇچەكلەشسە، ئىمانىمۇ سۇسلىشىپ كېتىدۇ." دېمەك، ئىمان بىلەن ئەخلاق بىر-بىرىگە ھەمدەمكى، تەكەببۇر، ئەدەپسىز، بەتقىلىق ۋە ئۆزۈمچىل ئادەمنىڭ ئىمان-ئېتىقادىتا قانداقلىقى ئۆز-ئۆزىدىن ئايانىدۇر. ھايا بىلەن ئىمان قوشكېزەك بولۇپ، ئۇنىڭ بىرسىدىن ۋاز كەچسەڭ، يەنە بىرىمۇ غايىب بولىدۇ.

ئىمام بۇخارىنىڭ يەنە بىر ھەدىسىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "كىمكى قوشنىسىغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزسە، ئۇ مۆمىن ئەمەس!"

دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى چاكىنا گەپ-سۆز، رەزىل ئەمەل ۋە مەززىسىز ئىشلاردىن ھەزەر ئەيلەشكە ئاگاھلاندۇرۇپ: "ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەنكەنسىلەر، يا ھەق گەپ قىلىڭلار ياكى سۈكۈت قىلىڭلار!" («سەھىھۇلبۇخارى»دىن) دېگەن. دېمەك، مۇسۇلمانلار ئىمانىنى دۇرۇس ئېتىقادىنىڭ ھاكىملىقى بىلەن پۈتۈنلەش جەريانىدا، ئېسىل مىجەز-خۇلۇق ۋە يېتۈك ئەخلاقىنى تاۋلاش ئارقىلىق ئۇنى ئىجتىھات بىلەن پەرۋىشلەپ، شېرىن مېۋىگە كىرگۈزۈشى لازىمدۇر.

34. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقي مەسئۇلىيىتى بىلەن دىنىي ھېسسىياتى ئوتتۇرىسىدا قانداق باغلىنىش مەۋجۇت؟

ئەخلاق مەسىلىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەكىتلىگەن مۇھىم نۇقتىدۇر. ئۇ ساھابىلەرنى ئەخلاقي جەھەتتە يېتەكلەپ، ئۇلارغا ئەخلاق ئېڭىنى ئىزچىل سىڭدۈرۈش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ مەنىۋى ئالىمىدە ئەدەپ-ئەخلاقنى چوڭقۇر يىلتىز تارتقۇزدى. شۇنداق قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمۈرلۈك تىرىشچانلىقى بىلەن كىشىلەرگە: "ئىمان-ئېتىقاد، خەير - ساخاۋەت ۋە ئەدەپ-ئەخلاق بىر-بىرىگە چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن ۋە بىر-بىرىنى تەقەززا قىلىدىغان ئورگانىك بىرلىكتۇر" دېگەن ھەقىقەتنى تونۇتتى. نامازنىڭ يۈزەكى رەسىم-قائىدىلىرى بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، مەنىۋى جەھەتتە ئەخلاقي تاۋلىنىشقا سەل قاراش، نامازنىڭ ئاددىي ھەرىكەتلىرىنى تەقلىدي بەجا كەلتۈرۈش ۋە سۈرە-ئايەتلەرنى تەكرار ئوقۇش بىلەنلا كۇپايىلىنىپ، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك شەرت ۋە تەلەپلەرنى ئورۇندىماسلىق ئىسلامىيەتنىڭ تەشەببۇسى ئەمەس. چۈنكى، مۆمىنلەر ئىرادىسىنى ئۆمۈر بويى توختاۋسىز تاۋلاپ، قەلب دۇنياسىنى ئەخلاق نۇرىدا يورۇتۇپ، ھەر نەپسىدە دۇرۇت-ئىبادەتنى ئۇنتۇماي، نامازنى پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن ئوقۇشى لازىم. ئاشۇنداق نامازھەقىقي جايىز نامازدۇر. ئىمام ئەھمەد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، نامازۋە روزىنى بەجا كەلتۈرۈشتىكى تەقۋالىقى، سەدىقە

بېرىشتىكى سېخىيلىقى بىلەن داڭ چىقارغان بىر ئايال بار ئىدى. ئەمما، ئۇ قوشنىلىرىغا قاپاق ئاچمايتتى. بىراۋ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىدى:

ــ ئۇ ئايالنىڭ ئاخىرەتلىكى قانداق بولار؟

ــ ئەھلى دوزاخ بولىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام.

ــ ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى، ــ دەپ گېپىنى داۋام قىلدى ھېلىقى كىشى، ــ يەنە بىر مەزلۇم بارکى، ئۇ نامازنى قازاسىز بەجا كەلتۈرۈشكە، ئۇزاق مۇددەت روزا تۇتۇشقا ئامالسىز؛ بەرگەن سەدىقىلىرىمۇ ناھايىتى ئاز؛ ئەمما قوشنىلىرىغا مېھرىبان. ئۇ مەزلۇمنىڭ ئاخىرەتلىكىچۇ؟

ــ جەننەت ئەھلىدىن ئىكەن! ــ دەپ جاۋاب بەردى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام. ”

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇقىرىقى جاۋابىدىن ئۇنىڭ ئەخلاقنىڭ قىممىتىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، سەدىقىنىڭ باشقىلارغا ھىممەت يەتكۈزىدىغان ئىجتىمائىي ئەھمىيلىكىنى شەرھلەنگەنلىكىنى كۆرۈشكە بولىدۇ. شۇڭا، سەدىقە نامىز ۋە روزىدىنمۇ بەكرەك ئومۇملاشقان. يەنە بىر جەھەتتىن ئالغاندا، ”نامىز ۋە روزا خۇسۇسىي ئەھمىيلىكىدىن بولغىنى ئۈچۈن، بەزىدە شۇ كىشىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا ئاساسەن جانلىقراق ئىش كۆرۈشكىمۇ بولىدۇ. قىسقىسى، دىللىرىدىكى ئاساسىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان يۇقىرىقى بايانلاردا ئىسلامىي ئەدەپ-يوسۇننىڭ رولى گەۋدىلەندۈرۈلۈپ، بەندىلەرنىڭ ئاخىرەتتىكى سائادەت ئۈچۈن پانىي دۇنيادا ئۆزىنى توختاۋسىز مۇكەممەللەشتۈرۈشى لازىملىقى شەرھلەنگەن.

35. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلىرى قايسىلار؟

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەخلاق ساپاسى جەھەتتە بىزگە ئۆرنەك بولىدىغان تەڭداشسىز ئۈلگە. چۈنكى، ئۇ باشقىلارنى ئەخلاقىي ئەمەللەرگە

ئۇندەش ۋە بېتەكلەشتىن ئىلگىرى مۇددىئاسىنى ئۆز ئەمەللىرىدە ئۇلۇغ قىلىپ كۆرسىتىش ئارقىلىق ئەزگۈ پەزىلەتنىڭ ئۇرۇقىنى ئۇلارنىڭ قەلب دۇنياسىدا بىخلاندۇراتتى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناچار سۆز ۋە ناچار ئىشلاردىن يىراق ئىدى. ئۇ: 'ئىچىڭلاردىكى ياخشى كىشىلەر ئەڭ گۈزەل ئەخلاققا ئىگە بولغانلاردۇر.' دېگەن گەپنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيتتى («سەھىھۇلبۇخارى»دىن). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا توپتوغرا ئون يىل تۇرۇپتىمەن؛ ئۇنىڭ باشقىلاردىن ئاغرىنىپ ۋايسىغانلىقىنى، ماڭا 'نېمىشقا بۇنداق قىلىسەن؟'، 'نېمىشقا ئۇنداق قىلمايسەن؟' دېگەنلىكىنى ئەسلا ئاڭلاپ باققان ئەمەسمەن".

كىشىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كىشىلىك ئەخلاقى ھەققىدىكى بايانلارنى ھەدىسلەردىن جىق ئوقۇغان. ئۇ مېھرىبان، ئاق كۆڭۈل، سېخىي ئىدى؛ ئادالەتنى دادىل ياقلاپ، ھەقىقەتتىن ئەسلا تايمىغان سالىھ (ھەقىقەتتە چىڭ تۇرغۇچى ــ تەرجىمانىدىن) ئىدى؛ ئۆمۈر بويى سەمىمىيەت بىلەن ياشاپ، يۇكسەك ئىناۋەت تاپقان قەيىۋم (ئاللاھنىڭ ۋاكالەتچىسى ــ تەرجىمانىدىن) ئىدى؛ دىيانەت بىلەن ھالال ياشاپ، ناھەقچىلىق ۋە ئاشقۇنلۇقنى تەرك ئەتكەن سىددىق(راستچىل كىشى ــ تەرجىمانىدىن) ئىدى. شۇڭا، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئۇلۇغ ئېلىپ، ئۇنىڭ ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلىتىنى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭ ھاياتىنى قىبلىنامە قىلىشقا بۇيرۇغان. مىسالەن: ﴿سىلەرگە ــ ئاللاھتىن، ئاخىرەت كۈنىدىن ئۈمىد كۆتكەن ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە رەسۇلۇللاھ ئەلۇھتە ياخشى ئۇلگىدۇر﴾ ["ئەھزاب" سۈرىسى، (33 ـ سۈرە، 31 ـ ئايەت)].

مەشھۇر فەقىھ ئىبنىتۇللاھ مۇنداق بايان قىلىدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەڭ ئەدەپلىك، ئەڭ سېخىي، ئەڭ رەھىمدىل ۋە ئەڭ دادىل ئىنسان ئىدى. بىر كۈنى كېچىدە مەدىنە پۇقرالىرى تۇيۇقسىز ئاڭلانغان قاتتىق سادادىن چۆچۈپ ئويغىنىدى. ئاڭغىچە بەزىلەر سادا

كەلگەن تەرەپكە ئىشنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى ئۇقۇپ كېلىشكە ماڭدى. ئەمما، ئۇلار يېرىم يولغا بارغاندا قولىدا قىلىچ تۇتۇپ، ئەبى تەلھەنىڭ ئېتىنى ياۋىداق مىنگەن پېتى ئاشۇ تەرەپتىن كېلىۋاتقان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۇچراتتى. ئەسلىدە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھېلىقى دەھشەتلىك سادانى ئاڭلاپلا ئۇ تەرەپكە بىرىنچى بولۇپ ئاتلانغانىدى. ــ ئەنسىرىمەڭلار، ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ، ــ قورقمۇدەك ئىش يوق!"

جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدەت تىلەپ كەلگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلاتتى؛ يار-يۆلەكسىزلەرنىڭ بېشىنى سىلايتتى؛ يوقسۇللارغا ئاتىدارچىلىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ توغرا يول تېپىشىغا ھەمدەم بولاتتى."

"بىر قېتىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىغا 70 دەرھەم پۇل كىرىپ قالدى. ئۇ پۇللار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدىكى سېلىنچىدا دۆۋىلەگلىك تۇراتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەس ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇ پۇللارنى سەدىقە قىلىپ تارقاتقىلى تۇردى. ئۇ تاكى ئالدىدىكى پۇل تۈگىگىچە سۈنۈلغان قوللارنىڭ ھېچقايسىسىنى قۇرۇق قايتۇرمىدى. ئاڭغىچە بىرەيلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭغا قولىنى ئۇزاتتى. ــ پاك - پاكىز تۇگىدى، ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ ئەمما، ئاللاھ خالىسا قولۇمغا يەنە پۇل كىرگەندە ۋەدەمنى چوقۇم ئاقلايمەن.

ــ چامىڭ يەتمىگەن ئىشنى بەجا كەلتۈرەلمىسەڭ ئاللاھ سېنى كەچۈرىدۇ، ــ دېدى ئۇچىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ. بۇ گەپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆڭلىگە كەلدى.

ــ ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى، ــ دېدى ياندا قاراپ تۇرغان ئەنسار، ــ سەدىقە قىلغىن، ئەنسىرىمە؛ ئاللاھنىڭ هممىتى تۇگىمەستۇر! ــ بۇ گەپنى ئاڭلىغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ چېھرىگە ۋىللىدە تەبەسسۇم يۈگۈردى. ــ ئاللاھمۇ ماڭا ئاشۇنداق ئەمىر قىلغان، ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام."

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغا ناھايىتى كۆيۈمچان ئىدى؛ يات ئەللەردىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلاتتى. بەزى قەۋملەر مەككىدىن كۆچۈپ كەتمەكچى بولغانىدا، ئۇلارغا ھاكىملىق قىلىدىغان خەلپىنى ئاشۇ قەۋمدىكىلەردىن سايلاپ بېرەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قولىغا چۈشكەنلىكى نەرسىنى ساھابىلىرىغا ئۈلەشتۈرۈپ بېرەتتى. شۇڭا، ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەممىگە تەڭ كۆزدە قارايدىغانلىقى ۋە رەسۇللىلاھنىڭ ئالدىدا باراۋەر ھۆرمەت تاپقانلىقىدىن تاغدەك رازى ئىدى. ئاللاھنىڭ رەسۇلى ئۇنىڭغا رازىلىقى بىلەن ئەگەشكەنلەر ياكى ئۇنىڭدىن مەدەت تىلىگەنلەرنىڭ ھاجىتىنى قىزغىنلىق بىلەن راۋا قىلاتتى؛ باشقىلارنىڭ سورىغان نەرسىسىنى ئۇلارغا قوش قوللاپ ھەدىيە قىلاتتى ياكى ئاشۇ ھاجەتمەنلەر بىلەن گۈگۈر-مۈگۈر سىردىشىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئالاتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەزگۈ پەزىلەتلىرى ھەربىر مۇسۇلمانىنىڭ قەلب دالاسىغا شېرىن بۇلاق كەبى سىڭگەنىدى. ئۇ ساھابىلىرىنىڭ ھامىيسى ئىدى؛ ھەقىقەت ئالدىدا ساھابىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن باباراۋەر ئىدى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يۇرۇش-تۇرۇشتا سۈباتلىق، كەمتەر، ئاق كۆڭۈل، قابىل، شەپقەتلىك ۋە كەڭ قورساق ئىدى. ئۇ باشقىلار بىلەن تالاش قىلمايتتى. گەپلىرى سىلىق ئىدى؛ تەرىپىنمۇ، تەنبىھىنمۇ ئەزەلدىن لايىقىدا قىلاتتى. بىمەنە ئەمەللەر ۋە ئۈمىدسىزلىكتىن ئەسلا يىراق ئىدى؛ ئەخلاقىي پەزىلەتتە تەڭداشسىز ئىدى. مەيلى يار-بۇرادەرلىرى بولسۇن ياكى ئائىلىسىدىكىلەر بولسۇن، كىملا چاقىرسا ئۇ ھامان "لەببەي!" دەپ جاۋاب بېرەتتى. جەلىل ئىبنى ئابدۇل ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ: "مەن ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغانىدىن كېيىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈيىگە بىمالال كىرىپ-چىقىپ يۈردۈم؛ ئۇنى ئۇچراتقان چاغلىرىمدا ئۇنىڭ چېھرىدىن تەبەسسۇم يېغىپلا تۇراتتى."

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن ھەمىشە پىكرىي مۇلاقەتتە بولاتتى؛ ئۇلارغا ئۆزلىكىدىن يېقىنچىلىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ

بالىلىرىنى تەنبىھا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ ئەركىلىتەتتى؛ باشقىلار چاقىرسا، ساھىبخانا ھۆر بولسۇن، قۇل بولسۇن، يوقسۇل بولسۇن ۋەياكى باي بولسۇن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام چاقىرغان يەردىن ھەرگىز قالمايتتى؛ ئۇ ھەمىشە مەدىنىدىن ناھايىتى يىراق يەرلەردىكى ئاغرىق ۋە مېيىپلارنى يوقلاپ باراتتى؛ ئاجىزلارنىڭ ئىلتىماس-تەلەپلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايتتى. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "بىراۋ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن ئايرىم مۇڭداشقان چاغلاردا، قارشى تەرەپ گېپىنى ئاياغلاشتۇرمىغىچە ئۇنىڭ يېنىدىن ھەرگىز ئايرىلمايتتى؛ باشقىلار ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەن چاغلاردا قارشى تەرەپ قولىنى بوشاتمىغۇچە ئۇ ھەرگىز قولىنى تارتمايتتى؛ ئۇ يولدا بىراۋنى ئۆچۈرتىپ قالسا ئالدى بىلەن سالام قىلىپ قول بېرەتتى؛ سۆزلىگۈچى گېپىنى تۈگەتمەستىن ياكى خوشلىشىپ ماڭماستىن سۆزلىگۈچىنىڭ گېپىنى بۆلمەيتتى. ئۆيىگە مېھمان كەلسە، ئۇلارغا ئۆزىنىڭ كىيىمىنى تۆشەك، ياستۇقىنى يۆلەنچۈك قىلىپ بېرەتتى؛ مېھمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كىيىمىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇشقا پېتىنالمايۋاتقالسا، ئۇ تاكى مېھمانلار ئولتۇرغۇچە دەۋەت قىلىپ تۇرۇۋالاتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يېڭىدىن ئىمان ئېيتقان ساھابىلەرنى شان-شەرەپكە نائىل قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ جەمەتىگە قۇتلۇق ئىسىملارنى قويۇپ، شۇ ئىسىم بىلەن ئاتايتتى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەجگە تۆت دەرھەمگىمۇ يارىمايدىغان كونا كىيىمى بىلەن تۆگىلىك باراتتى. — ئى قادىر ئىگەم! — دەپ نىدا قىلاتتى ئۇ، — مۇقەددەس سەپەرىگە باتىل ۋە كۈفرىدىن خالىي ئاتالانىدىمكى، مۇشۇنداق قىلماق بەندىلىرىگە ھەقتۇر! مەككىنى فەتھى قىلغاندا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككە شەھرىگە مۇسۇلمانلار قوشۇنىنى باشلاپ تۆگىلىك كىرگەنىدى. بولۇپمۇ ئۇ كەمتەرلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، تۆگە ئۈستىدە تۇرۇپ تاكى ئېڭىكى تۆگىنىڭ لوكسىغا تەگكۈچە تەزىم قىلىپ ماڭغانىدى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېغىر بېسىق ئادەم بولغاچقا، زۆرۈر

تېپىلمىغۇچە ھەرگىز ئېغىز ئاچمايتتى. ئەمما، ئۆزىگە قوپال گەپ قىلغانلارنى كەڭ قورساقلىق بىلەن ئەپۇ قىلاتتى؛ خۇشال بولغان چاغلىرىدا پەقەت چىش يېرىپ تەبەسسۇم قىلىپلا قويىاتتى؛ گەپنى ئۇدۇل، ئاز ھەم ساز قىلاتتى. ساھابىلەرمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا ئۇنى ئۇلگە قىلىپ، خۇشاللىقلىرىنى پەقەت تەبەسسۇمدىلا ئىپادىلەيتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلەر بىلەن پىكرىي مۇلاقەتتە بولغان چاغلاردا، ھەمساھىبلارنىڭ يۈرىكى ئەپۇچانلىق، ئىشەنچ ۋە ساداقەتكە تولغان داستىخاندا ئالەمچە يايراپ كېتەتتى. ئۇلار سىلىق ھەم پەس ئاۋازدا ئەزگۈ پەزىل ۋە ھەققانىيەت خۇسۇسىدا مۇڭدىشاتتى؛ غەيۋەتتىن قاتتىق پەرھىز قىلاتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام گەپ ئاچسا باشقىلار جىمجىت ئولتۇرۇپ كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايتتى؛ ئۇنداق چاغلاردا سورۇننى گويا چۈدىن ئۈچسا ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە تىمتاسلىق باساتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يول ماڭغاندا قەدەملىرىنى ناھايىتى تەمكىن، ئەمما چەبدەس ئالاتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كەمسۆزلۈكى ئۇنىڭ ئەپۇچان، نەزەرى ئۆتكۈر، چوڭقۇر پىكرلىك كىشى ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام گەپ قىلغاندا تەلەپپۇزىنى ناھايىتى ئېنىق، سۆزلەرنى گويا يىپقا تىزغان مارجاندەك دانمۇدانە چىقراتتى. ئۇ خۇشبۇيلۇقلارنى ئىشلىتىشكە ئامراق ئىدى؛ ئۇستىبېشىنى دائىم ئىسرىقدايتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام شادلىق سادالىرى بىلەن ئادەمنى ۋەسۋەسىگە سالىدىغان بۇ رەڭدار دۇنيادا ياشتىن-ئايىغ ئاددىي-سادىدا، دەبدەبىسىز ۋە تەنتەنىسىز ئۆتكەندى؛ ھەتتا ئۇ ياشلىغان مۇسۇلمانلار قوشۇنى ئالەمچە نۇسرەت قوچقاندىمۇ ئۇنىڭغا بەك ئېرەن قىلىپ كەتمەي ئادەتتىكىدەك يۈرگەنىدى. ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەندە ئۇنىڭ دۇبۇلغا-ساۋۇتى بىر يەھۇدىينىڭ دۇكىنىدا، ئائىلە تىرىكچىلىكى ۋەجىدىن گىرەۋگە قويۇقلۇق ئىدى.

36. ئىسلامىيەتنىڭ دۆلەت ۋە مىللەت خۇسۇسىدىكى ئەخلاق پىرىنسىپلىرى قايسىلار؟

ئىسلامىيەتتە بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، بىر

MUHAMMAD EMEKTE

مەدەنىيەتنىڭ كامال تېپىشى، بىرەر كۇچ - قۇدرەتنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ۋە زورىيىپ بېرىشى ئەخلاققا باغلىق، دەپ قارىلىدۇ. جۇملىدىن، بىرەر قەۋمنىڭ ئەخلاقىي ساپاسى يۇقىرى بولسا، ئۇلاردىكى ئېسىل پەزىلەتنىڭ شۇلار تۇرۇشلۇق جەمئىيەتتە ئەكس ئېتىدىغانلىقى مۇقەررەر. مۇبادا، كىشىلەرنىڭ ئەخلاق ساپاسى تۆۋەن بولسا، ئاشۇ كىشىلەر تۇرۇشلۇق جەمئىيەت ياكى دۆلەت دەھرىيلەشكەن، يىلتىزى يوق قىممەت قارىشىنىڭ قولغا ئايلىنىپ قالىدۇ، ئەلۋەتتە.

ئەخلاقنىڭ بەزمىگەن مىللەتنىڭ روھىيىتى ھاياتىي كۈچكە تولغان بولىدۇ؛ ئەكسىچە، ئەخلاقى بەربات بولغان مىللەتنىڭ مەنىۋى تۈزۈلۈكىمۇ غۇلاپ چۈشكەن بولىدۇ. بىر ھەدىستە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەقتە قانائەتلىنەرلىك چۈشەنچە بەرگەنلىكى بايان قىلىنىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: "پۈتكۈل ئەرەب دۇنياسىنى ئىلكىمىزگە ئالغانىكەنمىز، دېمەك بۇ زېمىن پۈقرالىرىنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەشكە ھوقۇقلۇقمىز. ئەمما، كۈچ-قۇدرىتىمىز ئەخلاقنىڭ چەكلىمىسىنى ھەرگىز بۆسەسلىكى شەرت. قوشۇنىمىزنىڭ يولباشچىسى قۇرەيشلەردىن چىقتى؛ دېمەك، ئالدىڭلاردا جاۋابكارمەن. تۆۋەندىكى ئۈچ تۈرلۈك ئىشنى شۇنداق بەجا كەلتۈرمەك كېرەككى، ئەلنى مېھرىبانلىق ۋە رەھىم-شەپقەت بىلەن ئىدارە قىلايلى؛ ھۆكۈمدە ھەققانىيەت تارازىسىنى ئۆلچەم قىلايلى؛ ئۆملۈك ھەققىدىكى ئەھدى-پۈتۈمدە لەۋزى ھالاللىقنى شەرت قىلايلى. كىمكى بۇنىڭ ئەكسىچە يول تۇتىدىكەن، ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىگە، پەرىشتىلەر بىلەن مۆمىنلەرنىڭ لەنىتىگە قالىدۇ" («تەبەرانى»دىن).

بۇ ھەدىستە ھەربىر كىشى جامائەت مەنپەئەتىگە خوجايىنلىق سالاھىيتى بىلەن ئائىلىق كۆڭۈل بۆلەلىسىلا، ئاشۇ جەمئىيەتتىكى ھەرقانداق كىشى، ھەرقانداق قۇرۇم، ھەرقانداق دۆلەت ياكى ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزىگە لايىق ھۆرمەت ۋە قەدىر-قىممەتكە نائىل بولالايدىغانلىقى ئېنىق شەرھلەنگەن. چۈنكى، ئەلنى ئادىل سوريالمىغان، يوقسۇللارغا مېھىر-شەپقەت يەتكۈزەلمىگەن، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلالمىغان

ھۆكۈمەت ئىسلام ئېتىقادى بىلەن «قۇرئان كەرىم»نى ھەرقانچە دەستەك قىلسىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا ئىسلام دىنىنىڭ تۈپكى قىممەت ئېڭىدىن مەھرۇم قالىدۇ. ئۇنداق ھۆكۈمەتنىڭ ئەلنىڭ نەزەرىدىن چۈشۈپ، جاھان ئەھلى ئالدىدا لەنەتگەردى بولۇپ كېتىدىغانلىقى ئېنىق. يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ: ''ئاللاھ تائالا بىرەر مىللەتكە ھىممەت قىلماقچى بولىدىكەن، ئۇلار ئارىسىدىكى ئاقىللارنى باشچى، سېخىيلارنى زەردار قىلىدۇ؛ مۇبادا بىرەر مىللەتكە غەزەپ قىلماقچى بولىدىكەن، ھاكىملىق ھوقۇقىنى نادانلارغا، پۇل-دۇنيانى قۇللارغا تۇتقۇزىدۇ'' («سۇنەن ئەبۇ داۋۇد»تىن).

ئىمام ئىبنى تەيمىيەنىڭ مۇنداق بىر ئابزاس مەشھۇر بايانى بار: '' مۇسۇلمان ئەمەسلەر قۇرغان ھاكىمىيەت بولسىمۇ، ئادىل بولسىلا ئاللاھ تائالا ئۇنى پاناھىدا ساقلايدۇ؛ مۇسۇلمانلار قۇرغان ھاكىمىيەت بولسىمۇ، شەپقەتسىزلىك قىلسىلا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھامان ھالاك قىلىدۇ.'' «قۇرئان كەرىم» ۋە «ھەدىس شەرىف»نىڭ روھىدىن ئايانكى، ئەخلاق دېمەك كامالەتكە يەتكەن دىن دېمەكتۇر؛ ئەخلاق دېمەك ئىنسانلارنىڭ كەم-كوتىسىز مەنسۇئى دۇنياسى دېمەكتۇر! مۇبادا بىر قەۋم ئەخلاقسىز يوقتىپ، سەرخىل قىممەت قارىشىدىن ۋاز كەچسە، ئۇ قەۋم ئاللاھ تائالانىڭ نەزەرىدىكى شەرىپىنى، ئەل-جامائەتنىڭ نەزەرىدىكى ئابرۇي-ئىناۋىتىنى يوقاتقان بولىدۇ.

37. مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن پەزىلەتنىڭ يادروسى سەممىيەت، دەپ قارايدۇ؟

مۇسۇلمانلار پەزىلىتىنىڭ مەركىزى سەممىيەت بولۇشى شەرت. چۈنكى، ھەرقانداق ئىشتا ھەقىقەتنى ئۆلچەم قىلىش، ھەرقانداق مەسىلە ۋە ئەھۋالنى ھەقىقەتنىڭ كۆزى بىلەن كۆزىتىش مۇسۇلمانلارنىڭ بۇرچىدۇر. شۇڭا، ھەرقانداق قۇرۇق پەرەز ۋە خۇراپىيلىق ئىسلامىيەتكە خاس ئۇقۇم دائىرىسىدە ئۆز قىممىتىنى يوقاتقان بولىدۇ. ئىسلام شەرئىتى قىلچە ئاساسسىز ئويدۇرما ۋە كۆپتۈرمىلەرنى،

شۇنداقلا شۇبھە ۋە تەشۋىشلەرنى چەتكە قاقىدۇ. ئىنسانلار ھەرقانداق ئىشنى تەۋرەنمەس رېئاللىق ئاساسىدا بىر ياقلىق قىلمىقى شەرت. يەنە كېلىپ، ھەقىقەتنى يورۇتۇشتىن مەقسەت بارلىق شەيئىلەرنى ئۇزۇكسىز شەرھلەش ئارقىلىق ئۇنىڭدىكى خاسلىقنى كىشىلەرگە تونۇتۇشتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھنىڭ رەسۇلى ھەمىشە كىشىلەرنى: "گۇماندىن نېرى تۇرۇڭلارکى، گۇماننىڭ ئۆزى بىمەنىلىكتۇر"(«سەھىھۇلبۇخارى»دىن) دەپ ئاگاھلاندۇراتتى. يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ:"شۇبھىلىرىڭنى چۆرۈپ تاشلاپ، شەكسىز ئىشلىرىڭنى داۋام ئەتكىن؛ چۈنكى، سەمىمىيەت كۆڭلۈڭنى خاتىرجەم قىلسا، ساختىلىق سېنى گاڭگىرىتىپ قويىدۇ" («جامىئۇل تىرمىزى»دىن).

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە قۇرۇق پەرەز ۋە خۇراپىيلىققا بېرىلگەنلەرنى، بۇگۈنى بىلەن ئەتىسىنى كاللىسىدىكى قۇرۇق سەپسەتىگە ئاساسەن دوغا تىكىۋەتكەنلەر قاتاردا ئاشكارا ئەيىبلىگەن. مىسالەن: ﴿بۇ بۇتلار پەقەت سىلەر ۋە ئاتا-بوۋاڭلار ئاتىۋالغان قۇرۇق نامدىنلا ئىبارەت، ئاللاھ بۇنى ئىسپاتلايدىغان ھېچبىر دەلىل-پاكىت چۈشۈرگىنى يوق. ئۇلارغا پەرۋەردىگارى شەك-شۈبھىسىز يول كۆرسەتكۈچى ئەۋەتكەن تۇرۇقلۇق، ئۇلار يەنە گۇمانغىلا ۋە ئۆزىنىڭ خاھىشىغىلا ئەگىشىدۇ.﴾ ["نەجم" سۈرىسى، (53-سۈرە، 23-ئايەت)].

ئىسلامىيەتتە ھەقىقەتكە قاتتىق ئەمەل قىلىندىغانلىقى ئۈچۈن يالغانچىلار قاتتىق تەنبىھلىنىدۇ؛ ھەتتا، يۈز-خاتىرە قىلمىستىن قاتاردىن چىقىرىپ تاشلىنىدۇ. مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: " ئاللاھنىڭ رەسۇلى ھېچقانداق كىشىگە يالغانچىغا نەپرەتلەنگەندەك قاتتىق نەپرەتلىنىپ باققان ئەمەس؛ ئۇ بىراۋنىڭ لەۋزى ھاراملىق قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ قالسا، تاكى ئاشۇ كىشى تەۋبە قىلمىغۇچە، ئۇنىڭ رەسۇللىلاھنىڭ قەلبىدىكى ئورنى يەر بىلەن يەكسان ئىدى"(«مۇسنەد ئەھمەت»دىن). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا يەنە مۇنداق دېگەن: "ئاللاھنىڭ رەسۇلى ھەممىدىن يالغانچىغا ئىنتايىن نەپرەتلىك ئىدى؛ بىراۋنىڭ يالغانچىلىق قىلغانلىقىنى ئۇقۇپ

قالسا، تاكى ئۇنىڭ تەۋبە قىلىپ قايتىدىن ئادەم بولغانلىقىنى ئاڭلىمىغۇچە، ئۇنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ تاشلىۋېتەتتى («ئىبن ھابانى»دىن). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ خىل مىجەزى ناھايىتى ئورۇنلۇق، ئەلۋەتتە. چۈنكى، مۇسۇلمانلارنىڭ پەزىلىتى ھەققانىيەت ۋە سەممىيەتنى ئاساس قىلىدىغان ھاللىقتا ئىدى. شۇڭا، ئۇلار بىر-بىرىنى بەش قولدەك چۈشىنەتتى. مۇبادا بىرەرسى يولدىن چىقىپ، ئەخلاقسىزلىق قىلسا، ئۇ ئەل-جامائەتنىڭ نەزىرىدە يەر بىلەن يەكسان بولۇپ، گويا بېجىرىم تەنگە چىقىپ قالغان ساقايماس مەرەزدەك يىرگىنچلىك ئورۇنغا چۈشۈپ قالاتتى.

ئەنئەنە نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئەخلاقسىزلىق قىلغان ئادەمنىڭ ئاشۇ كەمچىلىكىنى تۈزەتمىگۈچە جامائەت ئالدىدا قىلچە ئىززىتى بولمايدۇ. شۇڭلاشقىمۇ، دەسلەپكى چاغلاردىكى مۇسۇلمانلار جامائەسىنىڭ خاسلىقى دەل راستچىللىق، تەرتىپ-نىزام، سەۋر-تاقەت ۋە لەۋزى ھاللىقتا گەۋدىلىنەتتى. يالغانچىلىق، ۋەدىسىزلىك ۋە تۆھمەت قاتارلىقلار كىشىلەرنىڭ دىنىي ھاياتىدىكى ئېغىر ۋەيرانچىلىقتىن بېشارەت، دەپ قارىلاتتى.

ئىككىنچى قىسىم

ئەدەپ-ئەخلاق

38. ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى نېمە؟

ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى، ئاللاھقا قورقۇپ تۇرۇپ چىن يۈرەكتىن ساداقەت بىلدۈرۈشنى مەركەز قىلىدۇ. بۇ يەردىكى قورقۇش، ئۆزىنى ھەردائىم ئاگاھلاندۇرۇپ، ھەق يولدا پاك تۇتۇپ، ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىتىپ ئاللاھنىڭ غەزىپىنى قوزغايدىغان يامان نىيەت ۋە بولمىغۇر قىلمىشلاردىن ھەزەر قىلىپ، ئاللاھ بۇيرۇغان ياخشى ئەمەللەرنى ئەستايىدىل بەجا كەلتۈرۈپ، ئاللاھ تائالا توسقان رەزىللىك ۋە جىنايەتتىن يىراق تۇرۇش ئارقىلىق چىن ئىخلاسى بىلەن تەقۋادار مۇسۇلمان بولۇشنى كۆرسىتىدۇ. ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: قورقۇش تۇيغۇسى بەندىلەرگە ئاخىرەتلىك سائادەت بەخش ئېتىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە بۇ دۇنيادىكى ھەق بىلەن ناھەقنى ئېنىق ئايرىپ، شۇ ئارقىلىق ھىدايەت يولىنى تېپىش قۇرىتى ئاتا قىلىدۇ.

39. ئىسلامىيەتتە ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە قانداق قارىلىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ مەنبەسى ئاللاھتۇر؛ ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر ياراتقۇچى بىلەن

يارالغۇچىلىق مۇناسىۋەتسىزدە بولۇپ، دۇنيادىكى جىمى مەخلۇقاتلار ئاللاھنىڭ ياراتمىشلىرى بولغاچقا، ئاللاھ تائالانىڭ ھەممىتىدە تۇرىدۇ؛ ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ھاكىملىق ۋە ھاميلىق قىلىدۇ. دېمەك، ئاللاھ تائالا جىمى ئەدەپ ـ ئەخلاقنىڭ بۇلىقىدۇر.

40. ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق پىرىنسىپى سىستېمىسىدىكى ئاللاھ ئۇقۇمىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق پىرىنسىپى سىستېمىسىدىكى ئاللاھ مۇسۇلمانلار ئېتىقاد قىلىدىغان ئەڭ مۇكەممەل، ئۇلۇغ، دانا، قادىر، كەرەملىك ۋە ئادىل ئىلاھىي قۇدرەت، شۇنداقلا ئالەملەرنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە پەرۋىشكارىدۇر. ئىسلامىيەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ېيگانە ۋە تەڭداشسىز ئىكەنلىكى تەكتلىنىش بىلەن بىللە مۇسۇلمانلاردىن ئاللاھنى ھەردائىم ياد ئېتىپ، ئۇنىڭغا شەرتسىز ئىتائەت قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

41. ئىنسانلارنىڭ ئىسلامىيەتتە تەلەپ قىلىنىدىغان ئاللاھ تائالا ئالدىدىكى ئەڭ مۇھىم مەسئۇلىيىتى نېمە؟

ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر ياراتقۇچى بىلەن يارالغۇچىلىق مۇناسىۋەتتە بولغانكەن، ئادەملەر ئاللاھ تائالا ئالدىدا بەلگىلىك مەسئۇلىيەتنى زىممىسىگە ئېلىشى شەرت. بۇ مەسئۇلىيەت ئاساسەن مۇنداق تۆت مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

بىرىنچى، ېيگانە ئاللاھقىلا ئېتىقاد قىلىپ، ئاللاھنىڭ كامالىي قۇدرىتىنى تونۇماق؛ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەي، "لائىلاھە ئىللەللاھ" (بىر ئاللاھتىن ئۆزگە ھېچبىر ئىلاھ يوقتۇر) دېگەن ئىمان كەلىمىسىگە شەكسىز ئىشەنمەك.

ئىككىنچى، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن بويسۇنۇپ، ئاللاھنىڭ ۋەھيى قىلىپ چۈشۈرگەن ئەھكاملىرىنى بەجا كەلتۈرمەك؛ ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىنتىلىپ، ئاللاھنىڭ رەسۇلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن بىللە ئۇنىڭ تەلىم ۋە

باشچىلىقنى مەقبۇل كۆرمەك.

ئۇچىنچى، ئاللاھ تائالاغا يۈكسەك ساداقەت ۋە سەمىمىيەت بىلەن ئىتائەت قىلىپ، «قۇرئان كەرىم» ۋە «ھەدىس شەرىف»تە قەيت قىلىنغان ئىلاھىي مىزانلارغا ئەمەل قىلماق.

تۆتىنچى، ئاللاھ تائالاغا شەرتسىز تېۋىنىپ، شاھادەت، نامار، روزا، زاكات ۋە ھەجدىن ئىبارەت بەش پەرزنى بەجا كەلتۈرمەك.

42. ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەرنى ئۆزئارا باغلاپ تۇرىدىغان ئىسلامىي ئەخلاق پىرىنسىپى قايسىلار؟

"فاتىھە" سۈرىسىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿بارلىق ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋىشكارى، (دۇنيادا ھەممىگە) شەپقەتلىك، (ئاخىرەتتە مۆمىنلەرگە) مېھرىبان، قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسى ــ ئاللاھقا خاستۇر. (ئى رەببىمىز!) بىز ساڭلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا مەدەت تىلەيمىز. سەن بىزنى ئىنئامىڭغا ئېرىشكەن، غەزىپىڭگە ئۇچرىمىغان، يولۇڭدىن ئازمىغان كىشىلەرنىڭ توغرا يولغا باشلىغىن﴾ ["فاتىھە" سۈرىسى، (1ـ سۈرە، 1 ــ 7ـ ئايەت)]. دېمەك، ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق قارىشىنىڭ ئالدىنقى شەرتى ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش. يەنە كېلىپ، كىشىلىك قىممەت قارىشىنىڭ نېگىزى بولمىش دۇرۇس ئېتىقاد ھەممىنىڭ ئاساسى، شۇنداقلا ئەڭ تۈپكى پىرىنسىپ ھېسابلىنىدۇ. ئىسلامىيەتتىكى ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەخلاق پىرىنسىپى مۇنداق بەش مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

بىرىنچى، ئاللاھقا شەرتسىز ئىمان كەلتۈرۈش.

ئىككىنچى، ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى تونۇش.

ئۈچىنچى، ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش.

تۆتىنچى، ئاللاھنىڭ شەرئىتىگە بويسۇنۇش.

بەشىنچى، «قۇرئان كەرىم» ۋە «ھەدىس شەرىف»نى ئۇلۇغلاش.

43. ئاللاھنىڭ ئاساسلىق سۈپەتلىرى قايسىلار؟

ئاللاھ تائالا يېگانىدۇر، ئۇ ھەم ئۇلۇغ، ھەم ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر؛ جىمى مەخلۇقاتلارنى پاناھىدا ساقلىغۇچى ۋە گۇناھكارلارنى قاتتىق جازالىغۇچىدۇر؛ ئىنسانلارنى ھىدايەت قىلغۇچى، ئاسمان ۋە زېمىندىكى كۇللى مەۋجۇداتلارنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر؛ رەھىم-شەپقەت بىلەن مەغپىرەت قىلغۇچى ۋە يەر-جاھانغا ھىممەت ياغدۇرۇپ، ئادەملەرگە ئىلتىپات قىلغۇچىدۇر؛ ئاللاھ تائالا ئالەمدە تەڭداشسىزكى، ئۇ ھەم مەخلۇقات ۋە مەۋجۇداتلارنىڭ پاناھگاھى، ھەم كائىناتنىڭ نۇر ئەپشانىدۇر؛ چەكسىز ھۆرمەت ۋە يۈكسەك ئىناۋەتكە ساھىب ئاللاھ تائالا ئىپتىداسىز ۋە ئىنتىھاسىز، مەڭگۈلۈكتۇر.

44. مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالاغا قانداق بەندىچىلىك قىلىشى كېرەك؟

ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا قىلىدىغان بەندىچىلىكى تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا يىغىنچاقلىنىدۇ:

بىرىنچى، ئاللاھقىلا سەجدە قىلماق. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش — مۇسۇلمانلارنىڭ مەجبۇرىيىتى. نامازئىمان-ئېتىقادنى چىڭىتىش بىلەن بىللە ئادەمنىڭ ئىرادىسىنى مۇستەھكەملەيدۇ. شۇڭا، مۇسۇلمانلار ئاللاھقا تائەت-ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق جىسمانىيىتى بىلەن روھىيىتىنى تەدرىجىي تاۋلىيالايدۇ.

ئىككىنچى، ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ تۇرۇپ، شەپقەت تىلىمەك.

ئۈچىنچى، ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەپ، تەسىبھ ئوقۇماق.

تۆتىنچى، «قۇرئان كەرىم»نى تىلاۋەت قىلىش بىلەن بىللە ئۇنىڭغا تولۇق ئەمەل قىلماق.

بەشىنچى، روزا تۇتماق. روزا تۇتۇش ئىماني كاممىللىقنىڭ بەلگىلىرىدىندۇر.

ئالتىنچى، ھەج قىلماق. كىشىلىك ھاياتتىكى بىر قېتىملىق پاكلىنىش

ISLAMIC MORALITY AND MANNERS

جەريانى ھېسابلىنىدىغان ھەج ئادەملەرنىڭ ئۆمۈر مەنزىللىرىدىكى گۈناھلىرىنى يۇيىدۇ. كىشىلەر ھەج تاۋاب ئارقىلىق ئۆتكۈزگەن گۈناھلىرىغا تەۋبە قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن قىلغان-ئەتكەنلىرى ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەپ، خاتالىقلىرىنى پۈتۈنلەي تۆزىتىپ قايتىدىن ئادەم بولۇشقا بەل باغلايدۇ.

يەتتىنچى، زاكات بەرمەك. زاكات ھەربىر مۇسۇلمانىنىڭ ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئالدىدا ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئەمەللەردىندۇر.

45. مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىمان كەلتۈرىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: تەرتىپلىك ھەربىر تەلىپ تۇرىدىغان پايانسىز ئالەمنىڭ ئىگىسى ئاللاھتۇر. ئالەملەرنى ياراتقان ئاللاھ تائالا ئۇنى ئىلكىدە تۇتۇپ، باشقۇرۇپ، ئۇنىڭغا ھاكىملىق قىلىدۇ؛ ئالەم جىسمىيەتلىرىنىڭ توختاۋسىز ھەربىر تەلىپ، تۆت پەسىلنىڭ ئۆز رېتىمىدە ئالمىشىپ تۇرۇشى، گۇل-گىياھ ۋە دەل-دەرەخلەرنىڭ ساغلام ئۆسۈشى، خىلمۇخىل ئىرقتىكى كىشىلەرنىڭ ئارامخۇدا ھايات كەچۈرۈشى ئاللاھنىڭ قۇدرىتىدىندۇر. ئاللاھ تائالانىڭ كونترولluqىدىكى جانلىق ۋە جانسىز جىسمىيەتلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھ بېكىتكەن تەبىئىي قانۇنىيەتكە بويسۇنۇپ، ئاشۇ قانۇنىيەت ئاساسىدا راۋاجلىنىپ بارىدۇ. تەبىئەت قوينىدىكى بارلىق مەۋجۇداتلار ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدە بولغانلىقىدىن، كۈللىياتنىڭ گۈلتاجى، تەپەككۇر قابىلىيىتىگە ئىگە بىردىنبىر جانلىق، ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرنىڭ ئورۇن باسارى بولمىش ئىنسانلار ئالەم جىسمىيەتلىرىنىڭ ھەربىرىدىكى تەبىئەت دۇنياسىدىكى تۈرلۈك-تۈمەن ئۆزگىرىشلەر، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ تەڭداشسىز تەن قۇرۇلمىسى قاتارلىقلاردىن ھەممىگە قادىر ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى تونۇش بىلەن بىللە پەرۋەردىگارغا زىكرى-سانالار ئوقۇشى، ئىتائەت قىلىشى، شۈكۈرلەر ئېيتىشى ۋە تەقۋادارلىق بىلەن ئىشتىياق باغلىشى شەرت. پەقەت

مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن ساۋاب تاپقىلى بولىدۇكى، ئاللاھتىن يۈز ئۆرۈپ، ئۇنىڭ ئورنىدا بۇت-سەنەم، خان-پادىشاھ، ھوقۇق-ئىمتىياز، پۇل-دۇنيا، نام-شۆھرەت ۋە ئورۇن-مەرتىۋە قاتارلىقلارغا چوقۇنۇش گۇناھتۇر.

ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمانلاردىن ئاللاھ قەدىرلىگەنىنى قەدىرلەپ، نەپرەتلەنگەندىن نەپرەتلىنىش تەلەپ قىلىنىدۇ. جۈملىدىن، ئىنسانلار پىكىر-خىياللىرى ۋە ئەمەل-ئەتمىشلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئاللاھنى يۈكسەك ئورۇنغا قويۇپ، بەندىنىڭ شادلىقىغا ئەمەس، ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئىنتىلىشى، ئىنسانىنىڭ غەزىپىدىن ئەمەس، ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن قورقۇشى، ئاللاھ يولىدا دوست تۇتۇپ، ئاللاھ يولىدا دۈشمەنلىشىشى، ئاللاھ يولىدا جەم بولۇپ، ئاللاھ يولىدا تارقىلىشى لازىم. ھەرقانداق ئىشتا بەندىنىڭ مەدھىيە ياكى تەنبىھلىرىنى ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ مىزانىنى ئۆلچەم قىلىش شەرت. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتقاندا، ئاللاھنىڭ كالامى «قۇرئان كەرىم» ھەق بىلەن باتىلنى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى ئايرىشنىڭ بىردىنبىر ياكى ئەڭ ئالىي ئۆلچىمىدۇر. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھتىن قورقۇش، يەنى تەقۋادارلىق قىلىش ھەققىدىكى ئۇقۇت-نەسىھەت 250 يەردە ئۇچرايدۇ. مىسالەن: ﴿... ئاللاھتىن قورقۇڭلار؛ بىلىڭلاركى سىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىسىلەر﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 203-ئايەت)] ﴿ئاللاھ تەقۋادارلىق قىلغۇچىلار ۋە ياخشى ئىش قىلغۇچىلار بىلەن بىللىدۇر﴾ ("نەھل" سۈرىسى، (16-سۈرە، 128-ئايەت)]. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش ھەققىدىكى ئۇقۇت-نەسىھەت 100 يەردە ئۇچرايدۇ. مىسالەن: ﴿ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلغان كىشىلەر(ئاخىرەتتە) ئاللاھنىڭ نېمەتلىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر، راستچىللار، شېھىتلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ. ئۇلار نېمىدېگەن ياخشى ھەمراھلار!﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4-سۈرە، 69-ئايەت)]. ﴿ئى رەببىمىز! بىزگە سەۋر ئاتا قىلغىن، بىزنىڭ جېنىمىزنى مۇسۇلمان ھالىتىمىزدە ئالغىن﴾ ["ئەئراف" سۈرىسى، (7-سۈرە، 126-ئايەت)].

46. ئىسلامىي ئەخلاق مىزانى بىلەن نامازقاتارلىق پەرزلەرنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

ئومۇمەن ئالغاندا، ئەل ئۆمرىدە ساۋابلىقنى ئەبەدىي نىيەت قىلغان مۇسۇلمان نامازنى ھەرگىز قازا قىلمايدۇ. چۈنكى، نامازئىسلام دىنىدىكى بەش پەرزنىڭ بىرى، يەنە كېلىپ ئۇ ھەرگىزمۇ ئەدەپ-ئەخلاق ئۇقۇمىدىن مۇستەسنا بەجا كەلتۈرۈلىدىغان شەكلەن يوسۇن ئەمەس، بەلكى كىشىلەرنى ئاللاھقا چىن ئىخلاسى بىلەن تېڭىنىپ، كېبىر-كۆڤرىدىن ساقلىنىپ، رەزىللىكنى ئۇزۇل-كېسىل توسۇشقا دالالەت قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئەخلاقىنى تاۋلايدىغان ھەربىكەت. ئاللاھنىڭ كالامىدا ئېيتىلىدۇكى: ﴿... نامازنى مۇكەممەل ئوقۇغىن، مۇكەممەل نامازھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلارنى ۋە گۇناھلارنى توسىدۇ ... ﴾ [''ئەنكەبۇت'' سۈرىسى، (29-سۈرە، 45-ئايەت)]. زاكاتمۇ ئىسلامىي ئەخلاق بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن. چۈنكى، بىر تۈرلۈك دىنىي مەجبۇرىيەت بولمىش زاكاتنى، ئەل-جامائەت ئارىسىدىكى يارەمگە موھتاج بىقۇۋۇللارغا بولغان مېھرىبانلىق ۋە غەمخورلۇق ئەكس ئېتىدۇ. روزا تۇتۇشتىن ئىبارەت بۇ پەرز ئەمەلگە سىڭگەن ئەخلاق، مۇسۇلمانلارنى رەزىللىكتىن ئەبەدىي يىراق تۇرۇشقا ئۈندەيدۇ. ھەج پائالىيىتىنىڭ يوسۇن-مۇراسىملىرىنمۇ مۇسۇلمانلارنى ئەدەپ-ئەردەمگە باشلاپ، ئېگىلمەس-سۇنماس ئىرادە بىلەن ياشاشقا ئۈندەيدىغان تەرەن مەنىلەر سىڭگەن. قىسقىسى، ئىسلام دىنىدىكى بەش پەرزنىڭ چوڭقۇر مەنىسى ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى تونۇش، ئاللاھقا ئىخلاس قىلىپ ئادەمنى قەدىرلەش، ئاللاھنىڭ ۋەھىيلىرىگە ئەمەل قىلىش، ھەقنى ياقلاپ باتىلدىن يىراق تۇرۇش، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇش ۋە لىلا-ئادىل بولۇش قاتارلىق نۇقتىلارغا يىغىنچاقلىنىدۇ.

47. ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش نېمە ئۈچۈن ئىماننى بۇلغايدىغان ئەخلاقىي جىنايەت دەپىلىدۇ؟

ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش بىر تۈرلۈك ئەخلاقىي جىنايەت. چۈنكى،

باشقا جىسمىيەتلەرنى ئىلاھىي قۇدرەت، ئىلاھىي شۆھرەت ۋە ئىلاھىي پەزىلەتنىڭ ئورنىغا دەسستىدىغان مۇشرىكلىق، سەپسەتىنى(ياكى باتىلنى) ھەقىقەت، دەپ كۆرسىتىش ئارقىلىق ھەقتائالانىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە كامالىي قۇدرىتىنى ئۇزۇل-كېسىل ئىنكار قىلىدۇ. ئىسلام دىنىدىكى بىر ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش پاك ۋە تەۋرەنمەس ئېتىقاد. شۇڭا، مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ بەرھەق بىرلىكىگە بولغان ئىمان - ئېتىقادىنى مۇستەھكەملەپ تۇرۇش ئۈچۈن كەلىمە شاھادەتنى* كۈنىگە نەچچە ئون قېتىملاپ ئوقۇيدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۆمىنلەر تۆۋەندىكى ئايەت ئارقىلىق قايتا - قايتا ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ: ﴿ئاللاھ ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك قىلىنىشىنى ئەلۋەتتە كەچۈرمەيدۇ، ئۇنىڭدىن باشقىنى ئاللاھ ئۆزى خالىغان ئادەمدىن كەچۈرۈۋېتىدۇ. كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قاتتىق ئازغان بولىدۇ﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4 - سۈرە، 115 - ئايەت)].

61 48. ئاللاھتىن قورقۇش بىلەن ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى ئاساسىدا يەنە قانداق باغلىنىش مەۋجۇت؟

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى ئارقىلىق نېمىنىڭ يوللۇق، نېمىنىڭ يولسىز ئىكەنلىكىنى بەلگىلەشتىن مەقسەت ئىمان - ئېتىقاد، كىشىلىك ھايات، مەنىۋىيەت، ئابرۇي - ئىناۋەت ۋە مال - دۇنيانىڭ دەخلىسىزلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ ھەقتىكى كونكرېت بېكىتمىلەرنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاشتا، قانۇنچىلىققا تايىنىش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. بەلكى، كىشىلەرنى مەنىۋى جەھەتتە ئاللاھتىن قورقۇپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇشقا دەۋەت قىلىش كېرەك.

* ئەشھەدۇ ئەن لائىلاھە ئىللاللاھۇ ۋەھدەھۇلاشەرىيكە لەھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئابدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ!("بىر ئاللاھتىن ئۆزگە ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا گۇۋاھلىق بېرىمەن؛ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن"دېگەن مەنىدە بولۇپ، "گۇۋاھلىق كەلىمىسى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ) — تەرجىمانىدىن.

49. كىشىلەر ئارا مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادروسى نېمە؟

كىشىلەر ئارا مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان، شۇنداقلا ۋاپادارلىق ۋە رەھىم-شەپقەتنى يادرو قىلغان جاھاندارچىلىق مىزانى بولمىش ئەخلاق ئۆلچىمىدە: ''ئىنسانلار ئەزەلىي قېرىنداش، شۇڭا بىر دىندا بولسۇن-بولمىسۇن، چوقۇم ئىناق ئۆتمىكى ھەقتۇر'' دەپ قارىلىدۇ. بۇ يەردىكى ''ئىناقلىق'' ئاتا-ئانىغا ۋاپادارلىق يەتكۈزۈش، ئەر-ئايال بىر-بىرىگە مېھرىبان بولۇش، پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيەلەش، قېرىنداشلار كۆيۈمچان بولۇش، دوستلار ساداقەتمەن بولۇش، قوشنىلار ئەپ ئۆتۈش، بىر قەۋمدىكىلەر پىتىشىپ ئۆتۈش، تۇغقانلار بىر-بىرىگە ياردەم قىلىش، يېتىم-يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىيلاش، ئاجىزلارنىڭ ھالىغا يېتىش، يوقسۇللارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش، كېسەللەرنى يوقلاپ تەسەللى بېرىش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئەھمىيەتلەر كىشىلەر ئارىسىنى ئىللىتىپ، دوستلۇقنى كۈچەيتىدۇ؛ ئۇقۇشماسلىق ۋە نىزانى تۇغدۇرۇپ، ئۆچ-ئاداۋەتنى يوقىتىپ، تىنچلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئارقىلىق ''ئىنسانلار ئەسلىدە بىر تۇغقان قېرىنداش'' دەيدىغان ئۇلۇغ غايىنىڭ ئومۇملىشىشىغا پۈختا ئىدىيەۋى ئاساس سالىدۇ.

50. ئادەم مەنئۇيىتىنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادروسى نېمە؟

ئادەم مەنئۇيىتىنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئەخلاق ئۆلچىمى، ھالاللىق بىلەن پاكلىقنى يادرو قىلغان، كىشىنىڭ مىجەز-خۇلقىنى ياخشىلاپ، تەلەپچانلىقنى تاۋلايدىغان كامالەت يولى دېمەكتۇر. ئۇ كەمتەر ۋە ئېھتىياتچان بولۇش، پايدا-مەنپەئەتكە بېرىلمەسلىك، شۈكۈر-قانائەت قىلىش، سەۋرچان ۋە ئىرادىلىك بولۇش، لەۋزى ھالال بولۇش، ئەپۇچان بولۇش، ھېلىدىن يىراق تۇرۇپ ئالىيجانابلىقنى ياقلاش، ئەھمىيەتسىز خالس بولۇش، يامانلىققا ياخشىلىق قايتۇرۇش، مېھنەتنىمۇ، ئارامنىمۇ

بىلىش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاشۇ ئەزگۈلۈكلەرنى ھازىرلىيالىغانلار ھەركىتى دۇرۇس، ئىستىلى توغرا، گۈناھتىن خالىي، گۈناھكارلاردىن بىزار ۋە ھەققانىيەتچىل كىشىلەردىن بولالايدۇ؛ شۇنىڭدەك، ھەرقانداق ئوڭۇشسىزلىق ياكى مۇشكۈلاتنى ئۆزىدىكى تەمكىنلىك ۋە سەۋرچانلىقنىڭ شاراپىتىدە چىدام-غەيرەت بىلەن يېڭىپ، ئاخىرى نۇسرەت تاپىدۇ.

51. مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەت پىرىنسىپى نېمە؟

مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەت پىرىنسىپى ئىسلام دىنىدا تەكىتلىنىدىغان ھەققانىيەت، دىيانەت ۋە ساداقەت ئاساسىغا قۇرۇلغان بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى، سەمىمىيلىكى، ئادىل ۋە لىللالىقى سىڭگەن ئىش-ھەرىكەتلىرىدە كونكرېت ئىپادىلىنىدۇ. مۇسۇلمانلار رېئال تۇرمۇشتا «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەھكاملارغا بىنائەن نامازنى ئىخلاس بىلەن ئوقۇپ، پەرز ئەمەللەرنى تولۇق بەجا كەلتۈرىدۇ؛ ئاتا-ئانىلىرىغا ۋاپادارلىق، ئۇرۇغ-تۇغقانلىرىغا مېھرىبانلىق يەتكۈزۈپ، قوشنىلار ئارا ئەپ ئۆتىدۇ؛ يېتىم-يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، يولۇچىلاردىن ھاردۇق سوراپ، مۇساپىرلارنىڭ ھالىغا يېتىدۇ؛ باشقىلارغا يول كۆرسىتىشتە ئىشنى ئۆزىدىن باشلاپ، ھەرقانداق چاغدا ئۆزىنى پاك تۇتىدۇ؛ ساپاسىنى ئۇزۇكسىز ئۆستۈرۈپ، ئۆزىنى غايىۋى يۈكسەك پەللىگە يۇزلەندۈرۈپ، كىشىلىك قەدىر-قىممىتىنى ساقلايدۇ. ئۆزىنى توختاۋسىز رۇسلاش ئاساسىدا ئىمكانقەدەر ساۋابلىق ئىش قىلىپ، يامان ئىشلاردىن نېرى تۇرىدۇ. بۇ ھەم تەقۋادار مۇسۇلماندا بولۇشقا تېگىشلىك پەزىلەت، شۇنداقلا ئاللاھقا بولغان ساداقەتنىڭ بەلگىسىدۇر. مۇسۇلمانلار كىشىلەرنى جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا، مىللەتنىڭ كامالىتىگە پايدىلىق، شۇنداقلا ھەققانىيەت ۋە تەقۋادارلىق يولىدىكى ھەمكارلىققا باشلامچىلىق بىلەن دالالەت قىلىدۇ؛ كىشىلەر ئارا قائىدە-يوسۇن، ھۆرمەت-ئېھتىرام، شېرىن سۆزىن، ئەدەپ-ئەردەم، ئەپۇچانلىق ۋە سەممىي-ساداقەت بىلەن

باردى - كەلدى قىلىپ، گۇمانخورلۇقتىن ساقلىنىپ، جامائەتنىڭ ئۆملۈكىگە ئىشىنىش ۋە چۈشىنىش ئاساسىدا كاپالەتلىك قىلىشقا ئۇندەيدۇ. شۇنىڭدەك ئىسلامىي ئەخلاقتا مۇسۇلمانلاردىن نەپس خاھىشىنىڭ كەينىگە كىرمەسلىك، باشقىلارغا زىيانكەشلىك ۋە سۈيىقەست قىلماسلىق، مەنمەنچىلىك قىلماسلىق، لاپ ئۇرماسلىق، يالغان گەپ ساتماسلىق، يالغان گۇۋاھلىق بەرمەسلىك، گۇناھسىزلارغا قارا چاپلىماسلىق، ۋەدىنى بۇزماسلىق، تۆھمەتخورلۇق قىلماسلىق، ھەق - ناھەقنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتمەسلىك، باشقىلارنى مەسخىرە قىلماسلىق، يامان غەرەزدە گۇمان قىلماسلىق ۋە غەيۋەت قىلماسلىق تەلەپ قىلىنىدۇ. ھاراقكەشلىك، ھايا سىزلىق ۋە بۇزۇقچىلىق قاتارلىق رەسۋاچىلىقلار قاتتىق چەكلىنىدۇ.

52. ئىسلامىيەتتە شەخسىلەرنىڭ ھوقۇق - مەجبۇرىيىتى نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە شەخسكە ۋە شەخسىلەرنىڭ ھوقۇق - مەجبۇرىيىتىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. شەخسىلەرنىڭ ھوقۇق - مەجبۇرىيىتى مۇنداق ئىككى جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: بىرىنچىدىن، شۇ كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، جۈملىدىن ئەقلىيىتىنى تاكامۇللاشتۇرۇپ بېرىش نەزەردە تۇتۇلىدۇ. ئىسلامىيەتتە، ئادەم سېزىم، تەپەككۇر، قايتا ئويلىنىش ۋە پىكرىي تىرەنلىكنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ، ئەستايىدىل ئۆگىنىش ۋە ئىجتىھات بىلەن تىرىشىش ئارقىلىق بىلىمنى ئاشۇرۇپ، مەنىۋى تۇرمۇشنى بېيىتىشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئىككىنچىدىن، شۇ كىشىنىڭ تاشقى دۇنياسى، جۈملىدىن خۇسۇسىي تۇرمۇشىنى قارارلاپ، ئۇنىڭ ساپ ۋە پاكلىقىنى ساقلاش نەزەردە تۇتۇلىدۇ. ئۇ يەنە مۇنداق بىر نەچچە نۇقتىغا ئايرىلىدۇ:

بىرىنچى، پاك بېيمەك - ئىچمەكنى ئۆلچەم قىلىش. ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىدە كىشىلەرنىڭ ناپاك ۋە زىيانلىق بېيمەك - ئىچمەكتىن پەرھىز تۇتۇشى شەرت قىلىنىدۇ. ئۇنداق بېيمەك - ئىچمەكلەر ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھەرقانداق مالنىڭ گۆشى، ھايۋانلارنىڭ قېنى، توڭگۇز گۆشى، ئېشەك

گۆشى، ئىت گۆشى، قېچىر گۆشى، ئاللاھتىن باشقىنىڭ نامىنى ئاتاپ بوغۇزلىغان، بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن، يىقىلىپ ئۆلگەن، ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈلگەن، يىرتقۇچلار يەپ قويغان ھايۋانلارنىڭ گۆشى قاتارلىقلارنى، شۇنداقلا ئادەمنىڭ روھى، ئىرادىسى، ئەخلاقى ۋە جىسمىنى زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىتىپ كاردىن چىقىرىدىغان ئىچىملىكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جۈملىدىن، ھاراق تۈرىگە كىرىدىغان مەست قىلغۇچى ئىچىملىكلەرنى ئىچىش مەنئى قىلىنىدۇ.

ئىككىنچى، كىيىم-كېچەك، يۇرۇش-تۇرۇشتا توغرا پوزىتسىيە، دۇرۇس يول تۇتۇش. ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىدە ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ ئۇستباشتا پەرقلىق بولۇشى تەشەببۇس قىلىنىدۇ. جۈملىدىن، ئەرلەر سالاپەتلىك، يارىشىملىق، ئاددىي-سادىا، كۆركەم ۋە ئەرلەرگە خاس كىيىنىشى، ئاياللار گۈزەللىكى ۋە زىبۇ-زىننەتلىرىنى كۆز-كۆز قىلىشتىن ساقلىنىپ، ھايالىق كىيىنىشى شەرت.

ئۇچىنچى، زاھىتلىق يولىنى تۇتماي، ھايات لەززىتىدىن مۇۋاپىق بەھرلىنىش. ئىسلامىيەتنىڭ تەشەببۇسى شۇكى، مۇسۇلمانلار زىھىن-زەكىيە يۇكسىلىپ، ئەخلاقتا پاكلىنىپ، ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش ئۈچۈن رىئال ھاياتقا ئىجابىي يۇزلىنىپ، تەركىدۇنيالىقنى چەكلەپ، ئۆلۈۋېلىشتىن قاتتىق ھەزەر ئەيلىشى شەرت. چۈنكى، ئادەمنىڭ جېنى ئاللاھقا مەنسۇپ، ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئاشۇ كىشىگە بەرگەن ئامانىتى. شۇڭا، بەندىنىڭ ئاشۇ ئامانەتتىن پايدىلىنىشىغىلا ئىجازەتكى، ئۇنى خورلىشىغا ياكى ھالاك قىلىۋېتىشگە يول قويۇلمايدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، كۈندىلىك تۇرمۇشتا بولسۇن ياكى دىنىي ئەھمىيەتلىك بولسۇن لىللا يول تۇتۇپ، مېھنەتنىمۇ، ئارامنىمۇ بىلىش لازىم. بۇنىڭدا ھەم جامى يەتمەيدىغان ئىشلارغا ئۆزىنى ئۇرۇپ، جىسمانىي ۋە مەنىۋى جەھەتتە زىيان-زەخمەتكە ئۇچراپ قېلىشتىن، ھەم ئەتىگەندىن كەچكىچە يالقاۋلارچە لاغايلاپ يۈرۈپ، ئۆزى ۋە ئائىلىسىنى جەمئىيەتنىڭ مەسخىرىسىگە قويۇشتىن ساقلىنىش كېرەك.

53. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدىكى بېتۇك خىسلەتتە قانداق ئېسىل پەزىلەتلەر ھازىرلانغان بولۇشى كېرەك؟

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدىكى بېتۇك خىسلەت ئەقىل-پاراسەت، ئەپۇچانلىق، سەۋر-تاقەت، سەممىيەت، غەيرەت-شىجائەت، ئادالەت، كەمتەرلىك، سېخىيلىق ۋە ھۆرمەت-ئېھتىرام قاتارلىق ئېسىل پەزىلەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

(1) ئەقىل-پاراسەت

«قۇرئان كەرىم»دىكى شەرھىي بايانلاردىن مەلۇمكى، ئەقىل-پاراسەت بىلەن ئەخلاق-پەزىلەت چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن. ئەقىل-پاراسەتتىن مۇستەسنا ئەخلاق-پەزىلەت رويابقا چىقمىغىنىدەك، ئەخلاق-پەزىلەتتىن ئايرىلغان ئەقىل-پاراسەتمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. ئىسلامىي ئەخلاقتا كىشىنىڭ ئەقىل-پاراسىتى ناھايىتى قەدىرلىنىدۇ. شۇڭا، ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىسلامىي ئېسىل پەزىلەتلەر ھەققىدىكى بايانلىرىدا ھەمىشە "ئەقىل-پاراسەت"، "ئىلىم-ئېرپان"نى بىرىنچى بولۇپ تىلغا ئالىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئېيتقىنكى: "بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ بۇنى پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا تونۇپ يېتەلەيدۇ"﴾ ["زۇمەر" سۈرىسى، (39-سۈرە، 9-ئايەت)].

(2) ئەپۇچانلىق

ئىسلامىيەتتە: "ئەپۇچان ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ئالەم سىغىدۇ" دەپ قارىلىدىغان بولغاچقا، كەڭ قورساقلىق ۋە ئاداۋەت تۇتماسلىق تەشەببۇس قىلىنىدۇ ھەمدە بۇ خىل پەزىلەت «قۇرئان كەرىم»دە كۆپ تەكىتلىنىدۇ. مىسالەن: ﴿(ئى مۇھەممەد!)... ئۇلارنى ئەپۇ قىلغىن، ئۇلارنى كەچۈرگىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن ياخشىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.﴾ ["مائىدە" سۈرىسى، (106-سۈرە، 13-ئايەت)]. «قۇرئان كەرىم»دە يامانلىققا ياخشىلىق قايتۇرۇش لازىملىقى ئالاھىدە تەكىتلىنىدۇ. مىسالەن: ﴿ياخشى ئىش بىلەن يامان ئىش باراۋەر بولمايدۇ. ياخشى خىسلەت

ئارقىلىق يامان خىسلەتكە تاقابىل تۇرغىن، شۇنداق قىلساڭ، سەن بىلەن ئاداۋەتنى بار ئادەممۇ بەئەينى سىرداش دوستۇڭدەك بولۇپ كېتىدۇ﴾ [''فۇسسىلەت'' سۈرىسى، (41 ـ سۈرە، 34 ـ ئايەت)]. ﴿... ئۇلارنى ئەپۇ قىلسۇن، كەچۈرسۇن. ئاللاھنىڭ سىلەرگە مەغپىرەت قىلىشىنى ياقتۇرمامسىلەر؟ ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر﴾ ''نۇر'' سۈرىسى، (24 ـ سۈرە، 22 ـ ئايەت)]. ئەپۇچانلىقتكى مەقسەت ــ قېرىنداشلارنى ئۆملەشتۈرۈش. چۈنكى، مۆمىنلەر ئورتاق ئىسلام ئېتىقادىنىڭ شاراپىتىدە ئۈيۈلتاشتەك ئۈيۈشۈپ، ئىمانى بىر قېرىنداشلارغا ئايلانغان. دۇرۇس، «قۇرئان كەرىم»دە كەچۈرگۈسىز گۇناھ ۋە گۇناھكارلارغا تاقابىل تۇرۇش ھەققىدىمۇ بايانلار بار. مىسالەن: ﴿ئەگەر ئىنتىقام ئالماقچى بولساڭلار، ئۆزۈڭلارغا يەتكەن زىيان ـ زەخمەت قانچىلىك بولسا، شۇنچىلىك ئىنتىقام ئېلىڭلار. ئەگە سەۋر قىلساڭلار، بۇ سەۋر قىلغۇچىلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ياخشىدۇر﴾ [''نەھل'' سۈرىسى، (16 ـ سۈرە، 126 ـ ئايەت)]. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ''زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىغىنىڭدا مۇبادا سەۋر قىلساڭ، ئالىيجانابلىقىڭغا پەزىلىتىڭنى نامايان قىلغان بولىسەن، ئەلۋەتتە. ئەگەر ئىنتىقام ئالماقچى بولساڭ، ئۇ چوقۇم ئىسلامىي ئەخلاق يول قويغان دائىرىدە بولۇشى شەرت؛ شۇندىلا ئاللاھمۇ سېنى مەغپىرەت قىلىدۇ'' دېگەنلىك.

(3) سەۋر ـ تاقەت

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: بۇ دۇنيانىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى ــ ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلەردىن ئالىدىغان سىنىقى. سەۋر ـ تاقەت ــ بەندىلەرنىڭ نىجاتلىق ئۈچۈن پەزىلەت جەھەتتە ھازىرلاشقا تېگىشلىك زۆرۈر شەرتلىرىدىن. «قۇرئان كەرىم»دە سەۋر ـ تاقەت قىلغۇچىلار مۇنداق ئىلھاملاندۇرۇلىدۇ: ﴿ئەگەر ھەقىقىي مۆمىن بولساڭلار، ئۇستۇنلۇككە ئېرىشكەن تۇرۇقلۇق(بەزى ئوڭۇشسىزلىقلار تۈپەيلىدىن) بوشىشىپ قالماڭلار، قايغۇرماڭلار﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى، (3 ـ سۈرە، 139 ـ ئايەت)]؛ ﴿پەقەت سەۋر قىلغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ ئەجرى ھېسابسىز بېرىلىدۇ﴾ [''زۇمەر'' سۈرىسى، (39 ـ سۈرە، 10 ـ ئايەت)].

(4) سەممىيەت

ئىسلامىيەتتە سەممىيەت ــ مۇسۇلمانلارغا قويۇلىدىغان ئەقەللىي تەلەپ؛ ساداقەت ــ ھەربىر ئىنساننىڭ جاھاندارچىلىق ئاساسى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا: "ساداقەتسىزلەر ئىمانسىزدۇر؛ لەۋزى ھاراملار دىنسىزدۇر!" دېگەنىدى. بۇنىڭدىن ئىسلامىيەتتە سەممىيەت بىلەن ساداقەتكە نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىلىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

(5) غەيرەت ـ شجائەت

مۇسۇلمانلار: غەيرەت ـ شجائەت "بىزدىكى ئەڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيەتلەردىن" دەپ قارايدۇ.

(7) ئادالەت

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ ياكى ئاتا ـ ئاناڭلارنىڭ ۋە تۇغقانلىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىشكە توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ باي ياكى پېقىر بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئادالەتتە چىڭ تۇرۇڭلار، ئاللاھ رازى بولغۇدەك گۇۋاھلىق بېرىڭلار. ئاللاھ ئۇلارغا سىلەردىن يېقىندۇر. نەپسى خاھىشىڭلارغا ئەگىشىپ، ھەقىقەتتىن بۇرىلىپ كەتمەڭلار. ئەگەر تىلىڭلارنى تولغىساڭلار(يەنى پاكىتنى بۇرمىلىساڭلار) ياكى گۇۋاھلىقتىن باش تارتساڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەردار بولۇپ تۇرغۇچىدۇر﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4 ـ سۈرە، 135 ـ ئايەت)].

(6) كەمتەرلىك

كەمتەرلىك ۋە ئېھتىياتچانلىق ــ ئىسلامىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىدىغان ئېسىل پەزىلەتلەردىن. ئىسلامىيەتتە تەكەببۇرلۇق، تەمەننا قويۇش ۋە مەنمەنلىك مۇسۇلمانلارنىڭ ئېسىل پەزىلەت بېتىلدۇرۇشىگە پۇتلىكاشاڭ، دەپ قارىلىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىنسانلارنىڭ كونكرېت ساپاسى ۋە ئەزگۈ پەزىلەتلىرى ھەققىدىكى شەرھىي بايانلاردا مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ناھايىتى شەپقەتلىك ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى تۆۋەندىكى

سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەردۇر: ئۇلار زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا(قوپال) سۆزلەرنى قىلسا، ئۇلار:"ئامان بولايلى" دەيدۇ﴾ {"فۇرقان" سۈرىسى، (25 ـ سۈرە، 63 ـ ئايەت)}.

(8) سېخىيلىق

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئېرىشكەن نەرسىلەرنىڭ ۋە بىز سىلەرگە زېمىنىدىن چىقىرىپ بەرگەن نەرسىلەرنىڭ ياخشىلىرىدىن سەدىقە قىلىڭلار. ئۆزۈڭلارمۇ پەقەت كۆزۈڭلارنى يۇمۇپلا ئالىدىغان(نەرسىلەردەك) ناچارلىرىنى ئىلغاپ سەدىقە قىلماڭلار...﴾ {"بەقەرە" سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 267 ـ ئايەت)}. ئىسلامىيەتتە مۇنداق تەكىتلىنىدۇ: ئىنسانلار ئارىسىدىكى باي ـ نامراتلىق پەرقى مۇھىت قاتارلىق ئامىللار سەۋەبلىك كېلىپ چىقىدىغانلىقى ئۈچۈن بايلار سېخىيلىق بىلەن خەير ـ ئېھسان قىلىپ، نامرات ـ بىقۇۋۇللارغا ھىممەت يەتكۈزۈشى لازىم. بۇ ھەم ھەرقانداق مۇسۇلمانغا قويۇلىدىغان تۈپكى ئەخلاق تەلىپى. ئىسلامىيەتكە خاس بەش پەرزىنىڭ بىرى بولمىش زاكات كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى پەزلى ئەھمىيەتتە كونكرېت نامايان بولىدۇ.

(9) ھۆرمەت ـ ئېھتىرام

ئىسلامىي ئەخلاقتا باشقىلارنى ھۆرمەتلەش ۋە ئاياش تەشەببۇس قىلىنىپ، مەنمەنلىك، كەمستىش، مەسخىرىۋازلىق، تۆھمەتخورلۇق ۋە ھەسەتخورلۇق قاتارلىق بولمىغۇر قىلمىشلار مەنئى قىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىر قەۋم يەنە بىر قەۋمنى مەسخىرە قىلمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغان قەۋم مەسخىرە قىلغۇچى قەۋمدىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن. ئاياللارمۇ ئۆزئارا مەسخىرە قىلىشمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغۇچى ئاياللار مەسخىرە قىلغۇچى ئاياللاردىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن. بىر ـ بىرىڭلارنى ئەيىبلىمەڭلار، بىر ـ بىرىڭلارنى يامان لەقەم بىلەن چاقىرماڭلار. ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن (مۆمىنى) پاسىق دېگەن ئاتاقنا قېلىش نېمىدېگەن يامان! (بۇنداق ئىشلاردىن) تەۋبە قىلمىغانلار ئۆزىگە ئۆزى ئۇۋال قىلغانلاردۇر﴾

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

["ھۇجۇرات" سۈرىسى، (49 - سۈرە، 11 - ئايەت)].

54. كىشىلىك ئالاقىدىكى ئاساسلىق ئىسلامىي ئەخلاق پرىنسىپلىرى قايسىلار؟

مۇسۇلمانلار ئۆزئارا باردى-كەلدىدە ئىسلام شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئەمرلىرىدە بېكىتىلگەن دىدار - مۇلاقاتنا بەجا كەلتۈرۈشكە تېگىشلىك تۈرلۈك قائىدە-مىزانلارغا بوي سۇنۇشى لازىم. مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى باردى-كەلدىدە تەتبىقلىنىدىغان ئەخلاق پرىنسىپى ئاساسەن مۇنداق ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

بىرىنچى، مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت، چوقۇم ئىنسانلار بىلەن ئاللاھ تائالا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت ئاساسىغا تۈرغۇزۇلۇپ، ئۇنىڭدا پەرۋەردىگار بىلەن بەندىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى قويۇقلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىنىشى لازىم.

ئىككىنچى، مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى باردى-كەلدىدە شەرىئەت ھۆكۈمىگە بوي سۇنۇش بىلەن بىللە، بەندىلەر ئارا ئاللاھ بۇيرۇغان دىدار مۇلاقاتنىڭ ماھىيىتى گەۋدىلەندۈرۈلۈشى لازىم.

55. ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق ئۆلچىمى دېگەن نېمە؟

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئىنسانلار بىلەن ئاللاھ تائالا ئارىسىدىكى تىك يۆنىلىشلىك مۇناسىۋەت (يەنى ئاللاھ بىلەن بەندىلەرنىڭ مۇناسىۋىتى) شەكىللەنگەندىن كېيىن، كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئارىسىدىكى توغرا يۆنىلىشلىك مۇناسىۋەت(يەنى باراۋەر قېرىنداشلىق مۇناسىۋەت) نى بېكىتىش ۋە تەڭشەشكە توغرا كېلىدۇ. كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئارىسىدىكى توغرا يۆنىلىشلىك ئەدەپ - ئەخلاق مۇناسىۋىتىنى تەڭشەپ تۇرىدىغان قائىدە دەل ئىجتىمائىي ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمىدۇر. ئىسلامىيەتتە يەنە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئادەم ئىجتىمائىي مەخلۇق بولغىنى ئۈچۈن بەلگىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ئارىسىدا تۇرىدۇ. شۇڭا، كىشىلەرنىڭ ئەمەل-ئەتمىشلىرىدىن ئىجتىمائىيەتكە

چېتىلمايدىغانلىرى ئەسلا يوق. جۇملىدىن ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتى، كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش، ئىقتىساد، سىياسىي ۋە مەدەنىيەت قاتارلىقلارغا چېتىلىدىغان مۇناسىۋەتلەر، ئەر-ئاياللىق مۇناسىۋەت، مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەت، قۇرۇملار مۇناسىۋىتى، شۇنداقلا ئىقتىسادىي تۈرمۇش، ئائىلىۋى تۈرمۇش، سىياسىي تۈرمۇش، پەلسەپە، ئىلىم-پەن ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىدىيە-مەدەنىيەت تۈرمۇشى ... بۇلارنىڭ ھەممىسى ئادەمنىڭ ئىجتىمائىيلىقىدا ئەكس ئېتىدۇ. ئادەم ئاشۇنداق مۇرەككەپ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ئىچىدە ياشىغانىكەن، دېمەك مۇئەييەن مىزانغا بوي سۇنۇپ، ئىجتىمائىي ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمى ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەتكە چېتىلىدىغان ئەمەل-ئەتمىشلىرىنى شۇنداقلا كۆڭلىدىكى مەقسەت-مۇددىئالىرىنى قېلىپلاشتۇرۇپ، كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئارىسىدىكى خىلمۇخىل مۇناسىۋەتلەرنى تەڭشەش يولى بىلەن پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ نورمال يۈرۈشۈشى ۋە ماس تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇشى كېرەك. جەمئىيەتنىڭ نورمال يۈرۈشۈشى ۋە ماس تەرەققىياتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان بۇ قائىدە دەل ئىسلامىيەتكە خاس ئىجتىمائىي ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمىدۇر.

56. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ تۈپ پرىنسىپلىرى قايسىلار؟

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ تۈپ پرىنسىپلىرى تۆۋەندىكى بىر نەچچە نۇقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) ئاللاھ ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر تۈرۈش پرىنسىپى

ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە ئاللاھ تائالا ئادەمزاتنى ياراتتى ۋە ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇيۇك ۋە نېگىزلىك قانۇن — «قۇرئان كەرىم»نى چۈشۈرۈپ، ئىنسانلارنىڭ ئاشۇ بۇيۇك قانۇنغا ئورتاق ئەمەل قىلىپ، "ئورۇن باسار"لىق بۇرچىنى ئادا قىلىشنى شەرت قىلدى. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ ... سىلەرنىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىڭلارنى كۆرۈپ

بېقىش ئۈچۈن، بىز زېمىندا سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئورنىغا دەسسەتتۇق﴾ [''يۇنۇس'' سۈرىسى، (10-سۈرە، 14-ئايەت)]. ئىنسانلارنىڭ هەممىسنى ئاللاھ تائالا ياراتقان، شۇڭا ئۇلار خالىسۇن-خالىمىسۇن بەربىر ئاللاھنىڭ قۇلى. شۇڭا، ئادەمزات قايسى قەۋم، قايسى مىللەت، قايسى ئىرق، قايسى رايون، قايسى تىل، قايسى مەدەنىيەت، قايسى سىنىپ ۋە قايسى تەبىقىگە مەنسۇپ بولۇشتىن قەتئىينەزەر ھەممە باي بولسۇن، نامرات بولسۇن، كۆچلۈك بولسۇن، ئاجىز بولسۇن هەممىسى ئاللاھ ئالدىدا باراۋەر. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىز هەقىقەتەن (ئادەم بىلەن هەۋۋادىن ئىبارەت) بىر ئەر، بىر ئايالدىن ياراتتۇق. ئۆزئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق. هەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر ...﴾ [''ھۇجۇرات'' سۈرىسى، (39-سۈرە، 13-ئايەت)]. بۇ هەقىتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: ''هەممىمىزنىڭ پەرۋەردىگارى بىردۇركى، ئەرەبلەر بىلەن پارسىلار پەرقسىزدۇر؛ ئاق ئۆڭلۈكلەر بىلەن قارا ئۆڭلۈكلەرنىڭ ھېچ قايسىسى بىر-بىرىدىن ئۈستۈن ئەمەس؛ ئىنسانلارنىڭ ئۈستۈنلۈكى پەقەت ئاللاھ تائالاغا بولغان تەقۋادارلىقلا باغلىق.'' ... ''مەن سىلەرنىڭ پەيغەمبىرىڭلار بولغىنىم بىلەن هەممىمىز ئوخشاشلا ئاللاھنىڭ قۇلى هەم قېرىنداشتۇرمىز!''.

ئادەمزاتنىڭ هەممىسى ئاللاھ ئالدىدا باباراۋەر بولغانىكەن، دېمەك مۇسۇلمانلار مۇسۇلمان ئەمەسلەرگىمۇ زىيان-زەخمەت يەتكۈزۈشكە بولمايدۇ. مۇسۇلمان ئەمەسلەر مۇسۇلمانلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزمىسە ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمان-ئېتىقادىغا دەخلى قىلمىسلا، مۇسۇلمانلار ئۇلار بىلەن ئۆم-ئىناق ئۆتۈشى لازىم. مۇسۇلمانلارمۇ هەرقانداق ئىچكى ئازلىق ۋە نىزالارنى تۈگىتىپ، ئۆزئارا ئۈيۈلتاشتەك ئىتتىپاقلىشىشى شەرت. سۈرە ''ھۇجۇرات'' 10-ئايەتتە: ﴿... مۆمىنلەر هەقىقەتەن قېرىنداشتۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككى قېرىندىشىڭلارنىڭ

مۇناسىۋەتسىز ياخشىلاپ قويۇڭلار ...﴾ دېيىلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنىدى: "ئىنسانلار ئۆزئارا باراۋەرکى، گويا تارغاقنىڭ چىشىغا ئوخشايدۇ" ... "يەر يۈزىدىكى ئىنسانلار ــ ئادەم ئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانىنىڭ ئەۋلادلىرى. قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا نەسەبنامىلارنىڭ قانداقلىقىنى سورىمايدۇ. چۈنكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە بەندىلەرنىڭ ئەڭ سەرخىلى ئاللاھتىن قورقىدىغانلاردۇر".

(2) ئىنسانپەرۋەرلىك پىرىنسىپى

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئادەمزاتنى ئاللاھ ياراتقانلىكەن، دېمەك ئۇلار بىردەك ئاللاھنىڭ ھاكىملىقىدىكى مۇشۇ بۈيۈك ئائىلىنىڭ ئەزالىرىدۇر. شۇڭا، كىشىلەر بىر-بىرىگە ئاداۋەت تۇتماسلىقى، زىيانكەشلىك قىلماسلىقى، ئۆزئارا كۆيۈنۈپ بىر-بىرىگە خەيرخاھلىق قىلىشى، ئىنسانپەرۋەرلىك روھى بىلەن قېرىنداشلارچە ئىناق ئۆتۈشى لازىم. ئىسلامىيەتتىكى ئىنسانپەرۋەرلىك روھى ئاتا-ئانىغا ۋاپادارلىق يەتكۈزمەك، ئەۋلاد-ئۇرۇقلارغا كۆيۈمچان بولماق، يېتىم-يېسىرلارنىڭ ېشىنى سىيلىماق، مۇساپىرلارنىڭ ھالىغا يەتمەك، يولۇچىلاردىن ھاردۇق سورىماق، غېرىب-غۇرۇلارغا يار-يۆلەك بولماق، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىغا مېھرىبانلىق يەتكۈزمەك، قولۇم-قوشنىلار ئەپ ئۆتمەك قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿... ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا (يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا)، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھنى سۆيۈش يۇزىسىدىن يېقىن تۇغقانلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يول خىراجىتى ئۇزۇلۇپ قالغان مۇساپىرلارغا، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل-مال يارىدەم بېرىش، نامازنى مۇكەممەل ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەھلىگە كىرىدۇ ...﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 177-ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "مۆمىنلەر قېرىنداشلارچە ئىناقلىقى، ئۆزئارا مېھرىبانلىقى ۋە بىر-بىرىگە كۆيۈمچانلىقى بىلەن گويا بىر تەنگە ئوخشايدۇ. مۇبادا ئادەم

تېنىنىڭ مەلۇم بىر ئەزاسى بىتاپ بولۇپ قالسا، ئۇ كىشى قىزىپ، ئۈيقۇسى قاچىدۇ.“ ... ”بالىلارغا كۆيمىگەن، چوڭلارنىڭ ھۆرمىتىنى قىلمىغان ئادەمنى مۇسۇلمان دېگىلى بولماس؛ تۇل خوتۇن ۋە يوقسۇل-ئاجىزلارنى قۇتقۇزۇش يولىدا پائېپىتەك بولۇۋاتقان ئادەم بەدىنى ئاللاھ يولىدا قان تۆكۈۋاتقان مۇجاھىدقا ۋە كېچە-كۈندۈز روزا تۇتۇپ نامازئۇقۇيدىغان تەقۋادارغا ئوخشايدۇ“. ... ”رەھىم-شەپقەتنى بىلمەسەڭ، ئاللاھمۇ ساڭا رەھىم قىلمايدۇ. چۈنكى، رەھىمسىز رەزىللەرلا رەھىم-شەپقەتتىن مەھرۇم قالىدۇ.“ ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئاللاھ تائالا ناھايىتى رەھىمدىلكى، ئۇ ياراتمىشلىرىنى ئۆزىنىڭ مېھىر-شەپقىتىدىن بەھرىمەن قىلىش ئۈچۈن مۇسۇلمانلارنىڭ ھەرقانداق ئادەمگە، ھەتتا جىمى مەخلۇقاتقا شەپقەت يەتكۈزۈشنى ئەمر قىلغان.

(3) ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش پىرىنسىپى

ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش ــ ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى. ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئالدىغا رەھىمدىل، ساۋابكار بولۇپلا قالماي، يامانلىققا نەپرەت ياغدۇرۇپ، ياخشىلىقنى ئومۇملاشتۇرۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇڭا، مۇسۇلمانلار ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈپ ساۋابلىق قىلىشتىن ئىبارەت ئەقەللىي تەلەپنى ئورۇنداش بىلەنلا كۇپايىلىنىپ قالماي، جاھانىنىڭ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئىجتىمائىي ئەخلاقنى نازارەت قىلىش مەجبۇرىيىتىنمۇ زىممىسىگە ئېلىشى شەرت.

57. ئىسلامىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىدىغان كىشىلىك ئالاقىدىكى ياخشى ئەمەل ۋە ئەزگۈ پەزىلەتلەر قايسىلار؟

بىرىنچى، سەممىي-راستچىل بولماق

تىلى بىلەن دىلى بىردەك بولۇش ۋە راستچىل-سەممىي بولۇش، كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىشەنچىنىڭ ئۇلى بولغىنى ئۈچۈن ئىسلامىيەتتە ئۇنىڭغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، راستچىللار بىلەن

بىلىلە بولۇڭلار﴾ [''تەۋبە'' سۈرىسى، (9-سۈرە، 119-ئايەت)]. ﴿پەقەت ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە ئىشەنمەيدىغانلارلا يالغانچى توقۇيدۇ. ەل ئاشۇلارنىڭ ئۆزى ھەقىقىي يالغانچىلاردۇر﴾ [''نەھل'' سۈرىسى، (16-سۈرە، 105-ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلايھىسسالامنۇ راستچىللىقنى ناھايىتى تەكتىلەيتتى. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى: ''راستچىللىقتىن پەزىلەت تېپىڭلار، چۈنكى سىلەرنى راستچىللىق ھەققانىيەتكە، ھەققانىيەت جەننەتكە باشلايدۇ. سەممىيەتنى ئۆزىگە بەلگە قىلىپ، ساداقەتنى دوست تۇتقان كىشىنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى نام-شەرىپى 'لەۋزى ھالال' دەپ يېزىلىدۇ.'' قىسقىسى، يالغانچىلىق ئاخىرقى ھېسابتا باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان سېلىپ، جەمئىيەت تەرتىپى ۋە ئەمنلىكىنى بۇزىدىغانلىقى ئۈچۈن ئىسلامىيەتتە سەممىي-راستچىللىققا ئەھمىيەت بېرىلىپ، يالغانچىلىق مەنئى قىلىنىدۇ. ساختىلىقلار ئىچىدە، بولۇپمۇ يالغان گۇۋاھلىق بېرىش ئېغىر گۇناھلاردىن سانىلىدىغانلىقى ئۈچۈن مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇنىڭدىن ھەزەر ئەيلىشى ئالاھىدە تەكتىلىنىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام راستچىللىقنى ئىمان-ئېتىقادنىڭ كامىل ياكى كامىل ئەمەسلىكىنى دەڭسەيدىغان ئۆلچەم دەپ تونۇغاچقا ھەتتا: ''بىراۋ مۇبادا چاقچىقىغا يالغانىنى ئارىلاشتۇرۇپ قويسىمۇ، ئۇنىڭ ئىمانىغا دەز كېتىدۇ'' دېگەنىدى.

ئىسلامىيەت نۇقتىسىدىن ئالغاندا، راستچىللىق — مۇسۇلمانلارغا قويۇلىدىغان ئەقەللىي تەلەپ. مۇسۇلمانلار مۇشۇ ئاساستا يەكدىللىك ۋە ساداقەت بىلەن لەۋزى ھالاللىقنى قىلىشى، شۇنداقلا كىشىلەر ئارىسىدىكى سەممىي ساداقەتنى بىر تۈرلۈك ئېتىقاد يۈكسەكلىكىدە قەدىرلىشى شەرت. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە توختىلىپ: ''ساداقەتسىزلەر ئىمانسىزدۇر؛ لەۋزى ھارامىلار دىنسىزدۇر!'' دېگەنىدى. بۇنىڭدىن ئىسلامىيەتتە ساداقەت بىلەن سەممىيەتكە نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىلىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساداقەتسىزلىك بىلەن سەممىيەتسىزلىكنى مۇناپىقلىقنىڭ بەلگىسى ھېسابلىغانىدى. چۈنكى، ئىسلامىيەتتە ساداقەت ئادەمىيلىكنىڭ ئاساسى،

دەپ قارىلىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿... ئاللاھ سىلەرنى ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ﴾ [''نىسا'' سۈرىسى، (4 - سۈرە، 58 - ئايەت)]. بۇ ئايەتنىڭ روھىدىن ئېغىر مەسئۇلىيەتنى پەقەت ساداقەتمەن، ئىشەنچلىك ۋە قادىر كىشىلەرگە تاپشۇرۇش لازىملىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە خىيانەت قىلماڭلار، سىلەرگە قويۇلغان ئامانەتلەرگە بىلىپ تۇرۇپ خىيانەت قىلماڭلار﴾ [''ئەنفال'' سۈرىسى، (8 - سۈرە، 27 - ئايەت)]. ئىسلامىيەتتە يەنە ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ئالاھىدە تەكتلىنىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئەھدەڭلارغا ۋاپا قىلىڭلار﴾ [''مائىدە'' سۈرىسى، (5 - سۈرە، 1 - ئايەت)]. ﴿سىلەر ئەھدە تۈزۈشكەندە، ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، قەسەمڭلارنى(ئاللاھنىڭ نامى بىلەن) پۈختىلىغاندىن كېيىن بۇزماڭلار. چۈنكى، سىلەر ئاللاھنى گۇۋاھچى قىلدىڭلار. شۇبھىسىزكى، ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ [''نەھل'' سۈرىسى، (16 - سۈرە، 91 - ئايەت)].

ئىككىنچى، قەيسەر - ئىرادىلىك بولماق

قەيسەر - ئىرادىلىك بولۇش — نۇسرەتكە ئىنتىلگەن شەخس ياكى قەۋمگە پەزىلەت جەھەتتە قويۇلىدىغان مۇھىم شەرت. شۇڭا، ئىسلامىيەت مۇسۇلمانلارنى ئۈگۈشسىزلىققا يولۇققاندا قورقماي، ئارىسالدى بولماي، ئۇمىدسىزلەنمەي ۋە تەۋرەنمەي مەردانە ئىلگىرىلەشكە، ھەق يولىدىن تايماي، قايتماس ئىرادە بىلەن ئازاب - ئوقۇبەتنى يېڭىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىرىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئەگەر ھەقىقىي مۆمىن بولساڭلار، ئۇستۈنلۈككە ئېرىشكەن تۇرۇقلۇق(بەزى ئۈگۈشسىزلىقلار تۈپەيلىدىن) بوشىشىپ قالماڭلار ۋە قايغۇرماڭلار﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى، (3 - سۈرە، 139 - ئايەت)]. نۇسرەت ئىمانى كامىللىق بىلەن تەۋرەنمەس ئىرادىنى شەرت قىلىدۇ. دېمەك، ئۇتۇق قازىنىش ئۈچۈنمۇ بەدەل تۆلىمەي بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. مىسالەن، «قۇرئان

كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿بىز سىلەرنى بىر ئاز قورقۇنچ بىلەن، بىر ئاز قەھەتچىلىك بىلەن ۋە پۇل-مالىلىرىڭلارغا، جانلىرىڭلارغا، زىرائەتلىرىڭلارغا يېتىدىغان زىيان بىلەن چوقۇم سىنايمىز. ... سەۋر قىلغۇچىلارغا خۇش خەۋەر بەرگىن﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2-سۈرە، 155-، 156-ئايەت)]. ئاياندۇركى، ئادەم ھايات مۇساپىسىدە نۇرغۇن دەرد-ئەلەم ۋە ئازاب-ئوقۇبەتكە دۇچ كېلىدۇ. شۇڭا، ئاشۇ دەقىقىلەردە مۇسۇلمانلار بۇنىڭغا ئاغرىنماي، ئۆمىدسىزلەنمەي ۋە ئىشەنچىنى يوقاتماي، قەيسەرلىك بىلەن تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، ئاخىرىغىچە بەل قويۇۋەتمەسلىكى لازىم. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ بىزگە دەرد-ئەلەم ۋە ئازاب-ئوقۇبەتلەرنى بېرىشى بىزنى سىنىغانلىقى. «قۇرئان كەرىم»دىمۇ مۇسۇلمانلار پانىي دۇنيادا مۇنۇلارغا دالالەت قىلىنىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! چىداملىق بولۇڭلار، باتۇرلۇق كۆرسىتىڭلار، (جىھادقا) تەييار تۇرۇڭلار، مەقسىتىڭلارغا يېتىش ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى، (3-سۈرە، 200-ئايەت)].

77

ئۈچىنچى، كەپ قورساق-ئەپۇچان بولماق

ئىسلامىيەتتە كىشىلەردىن قېرىنداشلار* ئارا بىر-بىرىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۇنى تۆزىتىشكە ھەيدەكچىلىك قىلىش، ئەمما كەمچىلىكلەرنى يېيىدىن-يېگىنسىغچە زىغىرلاۋەرمەي، ئەيىبكارلارنى كەپ قورساقلىق بىلەن ئەپۇ قىلىۋېتىش تەلەپ قىلىنىدۇ. بەندىلەرنىڭ يامانلىققا ياخشىلىق قايتۇرۇشى لازىملىقى ھەققىدە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ياخشى ئىش بىلەن يامان ئىش باراۋەر بولمايدۇ. ياخشى خىسلەت ئارقىلىق يامان خىسلەتكە تاقابىل تۇرغىن. شۇنداق قىلساڭ، سەن بىلەن ئاداۋىتى بار ئادەممۇ بەئەينى سىرداش دوستۇڭدەك بولۇپ كېتىدۇ﴾ [''فۇسسىلەت'' سۈرىسى، (41-سۈرە، 34-ئايەت)]. «قۇرئان كەرىم»دە ئەپۇغا ئەپۇ بىلەن ئېرىشىش ھەققىدە

* بۇ يەردە دېيىلمۇاتقان ''قېرىنداشلىق'' كەپ مەنىدىكى ئىبارە بولۇپ، يېقىن-يورۇق، ئۇرۇق-تۇغقان، ۋەتەنداش ... دېگەندەك مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ — تەرجىماندىن.

مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿... ئۇلارنى ئەپۇ قىلىڭلار، كەچۈرۈڭلار. ئاللاھنىڭ سىلەرگە مەغپىرەت قىلىشىنى ياقتۇرمامسىلەر؟ ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ ["نۇر" سۈرىسى، (24 - سۈرە، 22 - ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەپۇچان، كەڭ قورساق ۋە تولىمۇ كەمتەر بولغاچقا، ئادەمگەرچىلىكتە ئەپۇچانلىقنى تەكتىلەيتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆمرىدە بىرەرسىگە ئاداۋەت تۇتۇپ باقمىغانىدى. ئۇ مەدىنە ئەنسارلىرى بىلەن مەككە مۇھاجىرلىرىنى باشلاپ بېرىپ، مەككىنى ھېچقانداق قان تۆكمەي تىنچ فەتھى قىلغاندىن كېيىن، ئىلگىرى ئۇنىڭغا ھاقارەت قىلغان ۋە زىيان-زەخمەت يەتكۈزگەن قۇرەيشلەرگە قىلچە ئاداۋەت تۇتماي، ئۇلارنى بىر-بىرلەپ ئەپۇ قىلغانىدى. بۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن قۇرەيشلەر ھاياجان ئىچىدە يىغلاپ كېتىشكەنىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەمىشە كىشىلەرنى ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، كىشىلەرگە كەڭ قورساق بولۇشقا دالالەت قىلاتتى.

ــ سىلەرگە ئاللاھ تائالانىڭ قانداق شەرتىنى ھازىرلىساڭلار ئائىلەڭلارغا شان-شەرەپ كەلتۈرۈپ، دەرىجەڭلارنى ئۈستۈن قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدىمغۇ؟! ــ دەپ ئاگاھلاندۇراتتى ساھابىلىرىنى.

ــ شۇنداق، ئېيتقانىدىڭ! ــ دەپ جاۋاب بېرەتتى ساھابىلەر.

شۇنىڭ بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆگۈتلىرىنى يەنە تەكرارلايتتى:

ــ سىلەرگە يەڭگىلتەكلىك ۋە قوپاللىق قىلغانلارنى سەۋرچانلىق بىلەن ئەپۇ قىلىڭلار؛ ئادالەتسىزلىك قىلغانلارنى كەچۈرۈۋېتىڭلار؛ باغرى تاشلىق قىلغانلارغا شەپقەت ياغدۇرۇڭلار؛ سىلەردىن ئادا-جۇدا بولۇپ كەتكەنلەر بىلەن ئىزچىل دوستانە ئۆتۈڭلار!

تۆتىنچى، ئازارلىشىپ قالغانلارنى ياخشىلاشتۇرۇپ قويماق

كىشىلەرنىڭ خاراكتېرى، مىجەزى، مەسىلىلەرنى كۆزىتىش نۇقتىسى، مەيدانى ۋە ئالدىغان نەپ-پايدىلىرىمۇ پەرقلىق بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزئارا سۈركىلىش، زىددىيەت، ئىختىلاپ ۋە تالاش-تارتىشتىن ساقلانماق تەس. شۇڭا، ئىسلامىيەتتە كىشىلەردىن مەسىلىلەرنى تەشەببۇسكارلىق

بىلەن ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىپ، نىزانى تۈگىتىپ، جېدەلنى پەسەيتىش تەلەپ قىلىنىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿مۆمىنلەر ھەقىقەتەن قېرىنداشلاردۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككى قېرىندىشىڭلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاپ قويۇڭلار. رەھمەت-كە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار﴾ [''ھۇجۇرات'' سۈرىسى، (49 - سۈرە، 10 - ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاردىدىكى نىزانى تۈگىتىپ، جېدەلنى پەسەيتىشكە ماھىر ئىدى. ئۇ ساھابىلىرىدىن مۇنداق سورىغانىدى:

— سىلەرگە ساۋابى نەپلە نامازدىن، نەپلە روزا ۋە يوقسۇللارغا سەدىقە بېرىشتىنمۇ ئۈستۈن ياخشى ئەمەلدىن بىرنى دەپ بېرەيمۇ؟

— ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى، قېنى دەپ بەرگىن! — دېدى ساھابىلەر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى:

— ئۇ دەل ئارازلىشىپ قالغانلارنى ياخشىلاشتۇرۇپ قويماقتۇر. چۈنكى، قېرىنداشلار ئارىسىغا تەپرىقچىلىق سېلىشنىڭ ئۆزى دىلىڭلاردىكى ئىمانىنى ئۈستۈردا شۇلۇپ ئېلىۋەتكەن بىلەن باراۋەردۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يالغانچىلىققا ئىزچىل قارشى تۇرۇپ كەلگەنىدى. ئەمما، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدىكى جېدەل - ماجرانى پەسەيتىپ، نىزانى تۈگىتىش ئېھتىياجى ۋەجىدىن دۇرۇس نىيەتتە يالغان ئېيتىشنى رۇخسەت قىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خوتۇنى ئۈممۈ سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: ''رەسۇلىللاھنىڭ ئۇرۇش، باشقىلارنى ياخشىلاشتۇرۇش ۋە ئەر - خوتۇنلارنى ياراشتۇرۇشتىن باشقا ئېھتىياجلار سەۋەبلىك گەپ ياسىغانلىقىنى بىرەر قېتىممۇ ئاڭلاپ باقمىدىم ئەمەسمەن.''

بەشىنچى، خالىس - ھىممەتلىك بولماق

خالىسلىق ۋە مەردانىلىك — مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلىك بارىدى - كەلدىدە ھازىرلىشىغا تېگىشلىك پەزىلەت. ئىسلامىيەتتە بايلار ۋە چامى يېتىدىغانلارنىڭ خەير - ساخاۋەت قىلىشى تەشەببۇس قىلىنىدۇ. ئەمما، بۇ يەردە قەيت قىلىنۇاتقان ''خەير - ساخاۋەت'' دېنىي مەنىدىكى سەدىقە -

پىشىردىن پەرقلىنىدۇ. بىرىنچى، ئىسلامىيەتتە مەيلى شەرئىەتتە بېكىتىلگەن زاكاتتا بولسۇن، ياكى ئۆز رازىلىقى بىلەن قىلىنىدىغان سەدىقىدە بولسۇن، ئۇزى ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى سەدىقە قىلىش تەكتىلىنىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿سىلەر ئۆزۈڭلار ياخشى كۆرگەن نەرسەڭلەردىن (ئاللاھ يولىدا) سەرپ قىلمىغۇچە ھەرگىز ياخشىلىققا ئېرىشەلمەيسىلەر، سىلەر نېمىنى سەرپ قىلساڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى، (3 - سۈرە، 92 - ئايەت)]. ﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئېرىشكەن نەرسىلەرنىڭ، بىز سىلەرگە زېمىندىن چىقىرىپ بەرگەن نەرسىلەرنىڭ ياخشىلىرىدىن سەدىقە قىلىڭلار؛ ئۆزۈڭلارمۇ پەقەت كۆزۈڭلارنى يۇمۇپلا ئالىدىغان (نەرسىلەردەك) ناچارلىرىنى ئىلغاپ سەدىقە قىلماڭلار﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 - سۈرە، 267 - ئايەت)]. بۇ ئايەتتە سەدىقىنىڭ سۈپىتىگە قويۇلىدىغان تەلەپ ئايدىڭلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ھەتتا ئۆزى ئېلىشنىمۇ خالىمايدىغان نەرسىلەردىن ئەمەس، بەلكى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەردىن سەدىقە قىلىش لازىملىقى تەكتىلەنگەن. بۇ ئارقىلىق بىر تەرەپتىن سەدىقە قىلغۇچىنىڭ ئەخلاق - پەزىلىتى ۋە ئىدىيەۋى يۈكسەكلىكىنى سىنىغىلى بولسا، يەنە بىر جەھەتتىن سەدىقە قىلىنغان نەرسىدىن ئىسمى - جىسمىغا لايىق ''سەدىقە'' سۈپىتىدە پايدىلىنىش ئۇچۇن ئۇنىڭ سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا سەدىقە ئالغۇچىنىڭ كىشىلىك قەدىر - قىممىتىگە ھۆرمەت بىلدۈرۈش يولى بىلەن ئۇنى ''كىشىلەر مېنى پەس كۆرۈپ قالارمىكىن'' دەيدىغان دەككە - دۈككىدىن خالاس قىلىپ، ئۇنىڭ سەدىقە قىلغۇچىغا بولغان مىننەتدارلىقىنى قوزغىغىلى بولىدۇ. بۇ ھەم كىشىلىك مۇناسىۋەتنى تېخىمۇ ياخشىلاشقا پايدىلىق. ئىككىنچى، ئىسلامىيەتتە سەدىقىنى دۈرۈس نىيەت ۋە مۇۋاپىق ئۇسۇلدا، ئەڭ ياخشىسى خۇپىيانە بېرىش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇڭا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامۇ ئۆز ۋاقتىدا: ''خەير - ئېھسانىنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى شۇدۇركى، ئوڭ قولۇڭدا قىلغان ياخشىلىقىڭنى سول قولۇڭ بىلمىگەي!'' دېگەنىدى. دېمەك، خەير - ئېھسانىنى نام - شۆھرەت قازىنىشنىڭ ۋاستىسى

قىلۇيلىشقا بولمايدۇ. ئۇ ئارقىلىق سەدىقە ئالغۇچىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى دەپسەندە قىلىشقا، ئۇنى سەدىقە سەۋەبلىك روھىي بېسىمغا ئۇچرىتىپ قويۇشقا ياكى سەدىقە قىلغۇچىنىڭ قىلغان "ھىممەت-ئىلتىپاتلىرى"نى قەستەن كۆز-كۆز قىلىشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ: ﴿ ... بەرگەن سەدىقەڭلەرنى مىننەت قىلىش ۋە ئەرزىيەت يەتكۈزۈش بىلەن بىكار قىلىۋەتمەڭلار. بۇنداق ئادەم خۇددى ئۈستىگە توپا-چاڭ قونۇپ قالغان، قاتتىق يامغۇردىن كېيىن يۇيۇلۇپ كەتكەن سىلىق تاشقا ئوخشايدۇ. ئۇلار قىلغان ئەمەللىرى ئۈچۈن (ئاخىرەتتە) ھېچقانداق ساۋابقا ئىگە بولالمايدۇ. ئاللاھ كاپىر قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ. پۈل-مالىلرىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ ۋە ئۆزىنىڭ چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ سەرپ قىلىدىغانلار ئېگىزلىككە جايلاشقان، قاتتىق يامغۇردىن بەھرىمەن بولسا مېۋىسى ئىككى ھەسسە كۆپ بولىدىغان، قاتتىق يامغۇردىن بەھرىمەن بولمىسا شەبنەم بىلەنمۇ قانىدىغان (يەنى قايسى ھالدا بولسۇن مېۋە بېرىدىغان) بىر باغقا ئوخشايدۇ. ئاللاھ قىلغان ئەمەللىرىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 264-، 265-ئايەتلەر)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەرقانداق ئىشنى دۇرۇس نىيەتتە قىلىش لازىملىقىنى تەكىتلەپ مۇنداق دېگەنىدى: "ھەرقانداق ئەمەل شۇ كىشىنىڭ نىيىتى-ئىقبالى ئاساسىدا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ھەرقانداق ئادەم ئارزۇسىدىكى ھىممەتكە ئېرىشەلەيدۇ." مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن قوللىدىن كېلىشچە ساۋابلىق قىلىشنى تەشەببۇس قىلاتتى.

ئالتىنچى، كەمتەر-ئېھتىياتچان بولماق

ئىسلامىيەتتە كىشىلەردىن كەمتەر-ئېھتىياتچان بولۇش، مەنمەنچىلىك، مەمەدائىلىق ۋە تەكەببۇرلۇق قىلماسلىق تەلەپ قىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە بەندىلەر ھازىرلاشقا تېگىشلىك سۈپەت ۋە ئەزگۈ-پەزىلەت ھەققىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ناھايىتى شەپقەتلىك ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى تۆۋەندىكى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەردۇر: ئۇلار

UMMO MOUNIR MP ENQUETE

زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ كەمتەرلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (قوپال) سۆزلەرنى قىلسا، ئۇلار: "ئامان بولايلى" دەيدۇ﴾ ["فۇرقان" سۈرىسى، (25 - سۈرە، 63 - ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ھۆرمەتلىك پەيغەمبىرى بولسىمۇ، ئەمما ناھايىتى كەمتەر ئۆتكەنىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىر ئۆمۈر ھەمراھ بولدۇم. ئەمما، ئۇنىڭ باشقىلاردىن ئاغرىنىپ ۋايىسغانلىقىنى، مېنى تەنبىھلەپ 'نېمىشقا ئۇنداق قىلدىڭ؟' دېگەنلىكىنى، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى ئاقسىتىپ قويغان چاغلىرىمدىمۇ مەندىن رەنجىپ 'نېمىشقا قىلمىدىڭ؟' دېگەنلىكىنى ئەسلا ئاڭلاپ باققان ئەمەسمەن". ئىسلامىيەتتە كىشىلەرنىڭ گەپ - سۆز ۋە يۈرۈش - تۇرۇشلىرى ھەققىدە كونكرېت تەلەپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، كىشىلەر تەكەببۇرلۇق قىلماسلىققا، قۇرۇق گەپ ساتماسلىققا دالالەت قىلىندۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿يول يۈرگەندە سالماق ماڭغىن، ئاۋازىڭنى پەسەيتكىن، (بىلگىنكى) ئاۋازلارنىڭ ئەڭ يىرگىنچلىكى ھەقىقەتەن ئېشەكلەرنىڭ ئاۋازىدۇر﴾ ["لۇقمان" سۈرىسى، (31 - سۈرە، 19 - ئايەت)].

يەتتىنچى، دوستانە ھەمكارلىشىش

دوستانە ھەمكارلىق — كىشىلىك مۇناسىۋەتنى، بولۇپمۇ مەلۇم قۇرۇمغا تەۋە كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى ئىسلامىيەتكە خاس مۇھىم پىرىنسىپ، شۇنداقلا ئىسلامىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىدىغان ياخشى ئەمەل، ئەزگۈ پەزىلەتلەردىن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دوستلۇق ۋە ھەمكارلىققا ئىزچىل ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەچكە، ئۆز ۋاقتىدا مۇنداق دېگەنىدى: "جاپانمۇ، ھالاۋەتنمۇ باشقىلار بىلەن تەڭ كۆرگەن مۇسۇلمان، جامائەتتىن بۆلۈنۈپ چىقىپ تەنھا ئۆتكەن مۇسۇلماندىن ياخشىدۇر!" ئىسلامىيەت ئىنسانلارنى مەنپەئەتدارلىق مۇناسىۋىتىنىڭ تۈرتكىسىدە ئەمەس، بەلكى ئورتاق ئىمان - ئېتىقاد ئاساسىدا دوستانە ھەمكارلىققا دالالەت قىلىدۇ. مۇھەممەد

ئەلەيھىسسالام مەزھەپچىلىكىگە قەتئىي قارشى تۇرۇپ: "كىمكى مەزھەپچىلىكنى تەكتىلەيدىكەن، ئۇنى ئۆز ئۈممىتىدىن ھېسابلىمايمەن!" دېگەنىدى.

«قۇرئان كەرىم» دىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىككى ئالەملىك نۇسرەتلىرى توغرۇلۇق شەرھلەرنىڭ ھەممىسىدە كۆپلۈك شەكىلدىكى بايان ئۇسۇلى قوللىنىلغان. بۇنىڭدىن مەقسەت، دەل دوستانە ھەمكارلىقنىڭ مۇھىملىقىنى تەكتىلەش ئۈچۈندۇر.

58. ئىسلامىيەتتە چەكلىنىدىغان كىشىلىك ئالاقىدىكى يامان قىلىقلار قايسىلار؟

بىرىنچى، نەپسى بالالىق

نەپسى بالالىق — بارلىق بالا-قازانىڭ ئانىسى. جىنايەت ۋە ئەخلاقىي بۇلغىنىشلارنىڭ ھەممىسى نەپسى خاھىشقا بېرىلىشتىن كېلىپ چىقىدۇ. بىراۋنىڭ نەپسى خاھىشى قۇتراپ ئەسەبىيلەشكەندە، ئۇ ئۆز مەنپەئەتىنى دەپ باشقىلارغا ۋاستە تاللىمايلا زىيان سېلىپ، ئاخىر كىشىلەرنى ۋە جەمئىيەتنى ئېغىر بالا-قازاغا ئۇچرىتىدۇ. شۇڭا، ئىسلامىيەتتە كىشىلەردىن نەپسىنىڭ كەينىگە كىرمەي، ئۆزىنى بېگىش تەلەپ قىلىنىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە داۋۇد ئەلەيھىسسالام مۇنداق ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ: ﴿ئى داۋۇد! سېنى بىز ھەقىقەتەن يەر يۈزىدە خەلىپە قىلدۇق، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقارغىن، نەپسى خاھىشقا ئەگەشمىگىنكى، ئۇ سېنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرىدۇ﴾ ["ساد" سۈرىسى، (38 - سۈرە، 26 - ئايەت)]. ئاللاھنىڭ بۇ كالامى ئەمەلىيەتتە بارلىق مۇسۇلمانلارغا بېرىلگەن ئاگاھلاندۇرۇشتۇر.

ئىككىنچى، مەككارلىق

رىئال ھاياتتا بەزىلەر نەپسى خاھىشى تەقەززا قىلىۋاتقان مەلۇم مەقسەتكە يېتىۋېلىش ئۈچۈن خىلمۇخىل ھىيلە-مىكرلارنى ئايانماي ئىشقا سېلىپ، باشقىلارنىڭ ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ئىسلامىيەت بۇنداق قىلمىشقا قاتتىق نەپرەت ياغدۇرۇپ، ئۇنى قەتئىي مەنئى قىلىدۇ.

مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿پەقەت ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە ئىشەنمەيدىغانلارلا يالغاننى توقۇيدۇ. ەل ئاشۇلارنىڭ ئۆزى ھەقىقىي يالغانچىلاردۇر﴾ [''نەھل'' سۈرىسى، (16-سۈرە، 105-ئايەت)]. «قۇرئان كەرىم»دە مۇناپىقلار مۇنداق ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ: ﴿ئۇلار ئاللاھنى ۋە مۆمىنلەرنى ئالدىماقچى بولىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار تۇيماستىن ئۆزلىرىنىلا ئالدايدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرىدا(مۇناپىقلىق) كېسىل بار، ئاللاھ ئۇلارنىڭ بۇ كېسىلىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى؛ ئۇلار (ئىمان ئېيتىۋ) دەپ يالغان سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2-سۈرە، 9-، 10-ئايەتلەر)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغۇ: ''ئىككى يۈزلىمچىنىڭ ئاللاھ ئالدىدا يۈزى بولمايدۇ'' دېگەنىدى.

ئۈچىنچى، ھەسەتخورلۇق

ھەسەتخورلۇق — ئوخشاش تۇرمۇش مۇھىتىدىكى كىشىلەردىن ھال ئەھۋالى ناچارراقىنىڭ ھال ئەھۋالى ياخشىراقىغا ئۆچمەنلىك قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. مىسالەن، مەرتىۋىسى تۆۋەنرەكلەرنىڭ مەرتىۋىسى يۇقىرىراقلارغا ھەسەت قىلىشى، قولى قىسقىراقلارنىڭ قول ئىلكىدە بارلارغا ھەسەت قىلىشى، مەغلۇبىيەتچىلەرنىڭ غالىبلارغا ھەسەت قىلىشى ... قاتارلىقلار. پىسخىكىلىق نۇقسانلاردىن بولمىش ھەسەت، كىشىلەرگە زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى چەكلىمەي بولمايدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿(ئى مۇھەممەد! سەن ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىپ) ''بارلىق مەخلۇقاتنىڭ يامانلىقىدىن، قارا ئىغۇلۇقتا چۆمگەن كېچىدىكى يامانلىقتىن، چىگىلەرگە دەم سالىدىغان سېھىرگەرلەرنىڭ يامانلىقىدىن، ھەسەتخورنىڭ ھەسەت قىلغان چاغدىكى يامانلىقىدىن تاك نۇرىنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلەيمەن'' دېگىن.﴾ [''فەلەق'' سۈرىسى، (113-سۈرە، 1 — 5-ئايەت)]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغۇ ئۆز ۋاقتىدا باشقىلاردىن رەشك-ھەسەتنى تۇگىتىپ، ئۆزگىلەرگە كۆيۈنۈش لازىملىقىنى تەلەپ قىلغان، شۇنداقلا ھەسەتخورلۇقنىڭ زىيىنىنى مۇنداق كۆرسەتكەنىدى: ''باشقىلارغا ھەسەت

قىلماڭلار؛ چۈنكى، ھەسەتخورلۇق ياخشىلىقنى گويا ئوت يالقۇنى ئوتۇننى يالماپ يۇتقاندەك كۈل قىلىۋېتىدۇ".

تۆتىنچى، تۆھمەتخورلۇق

ئىسلامىيەتتە تۆھمەت قىلىپ باشقىلارغا قارا چاپلاش ئۆز قېرىندىشىنىڭ گۆشىنى يېگەن بىلەن باراۋەر، دەپ قارىلىدىغانلىقى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلىش، بولۇپمۇ باشقىلارغا تۆھمەت قىلىپ قارا چاپلاش قاتتىق مەنئى قىلىنىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ ... بىر-بىرىڭلارنىڭ ئەيبىنى ئىزدىمەڭلار، بىر-بىرىڭلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلماڭلار، سىلەردىن بىرىڭلار ئۆلگەن قېرىندىشىنىڭ گۆشىنى يېيىشنى ياقتۇرامدۇ؟ سىلەردىن ھېچقايسىڭلار ياقتۇرمايسىلەر ...﴾ [''ھۇجۇرات'' سۈرىسى، (49-سۈرە، 12-ئايەت)].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تۆھمەتخورلارنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق دېگەن: '' مېئراجدا مىس تىرناقلىق بىر مۇنچە ئادەمنىڭ يۈز-كۆزى ۋە كۆكرىكىنى تاتىلاپ قېيما-چىيما قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، جىبرىئىلدىن 'نېمە ئادەملەر بۇ؟' دەپ سورىدىم، جىبرىئىل: 'باشقىلارنىڭ شەنىنى بۇلغىغانلىقى ئۈچۈن ئادەم گۆشىگە خۇمار بولۇپ قالغانلار!' دەپ جاۋاب بەردى''. بۇ ھەدىستە كىشىلەر تۆھمەت بىلەن قارا چاپلاشتىن ھەزەر ئەيلەپ، باشقىلارغا سەممىي مۇئامىلە قىلىپ، ساداقەتمەن ئادەم بولۇشقا ئاگاھلاندۇرۇلغان.

بەشىنچى، تەپرىقچىلىك

ئىسلامىيەت يالغان-ياۋىداق گەپلەر بىلەن تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈپ، ئارىغا تەپرىقچىلىك سېلىشقا قەتئىي قارشى. «قۇرئان كەرىم»دە بەندىلەر باشقىلارنىڭ دامىغا چۈشۈپ كېتىشتىن مۇنداق ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ: ﴿ قەسەمخور، پەسكەش، غەيۋەتخور، سۆزەنچى ... ئادەمگە ئىتائەت قىلمىغىن﴾ [''قەلەم'' سۈرىسى، (68-سۈرە، 10-، 11-ئايەتلەر)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامۇ ئۆز ۋاقتىدا: ''تەپرىقچىلەرگە جەننەت راۋا ئەمەس!'' دەپ قاتتىق ئاگاھلاندۇرغانىدى.

ئالتىنچى، سىر ئوغرىلاش

شەخسىي سىر ــ كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى ئىنتايىن نازۇك مەسىلە. ھەرقانداق ئادەمنىڭ جەمئىيەتكە زەرەرسىز، باشقىلارنىڭ بىلىپ قېلىشىنى خالىمايدىغان سىرلىرى بولىدۇ. ئىچكى سىرلىرى ئاشكارىلىنىپ قالغان كىشى ئېغىر روھىي بېسىم ۋە دەككە-دۈككىدە قالىدۇ-دە، بۇ ھال كىشىلىك مۇناسىۋەتنى نۇرغۇن بىھۇدە كاشىلىلارغا ئۇچرىتىدۇ. شۇڭا، ئىسلامىيەتتە كىشىنىڭ شەخسىيتىگە ھۆرمەت قىلىپ، سىر ئوغرىلىماسلىق لازىملىقى تەكتىلىنىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىگە ئىجازەت سورىماي ۋە ئۆي ئىگىسگە سالام بەرمەي كىرمەڭلار ... ئەگەر باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىدە ئادەم بولمىسا، سىلەرگە ئىجازەت بېرىلمىگۈچە كىرمەڭلار...﴾ [''نۇر'' سۈرىسى، (24-سوره، 27-، 28-ئايەت)]. شۇنىڭدەك، ئىسلامىيەتتە باشقىلارنىڭ خۇپىيانە گەپلىرىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلاش قاتتىق مەنئى قىلىنىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: ''كىمكى خەقنىڭ گېپىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلاپ باشقىلارنىڭ نەپرىتىنى قوزغايدىكەن، قىيامەت كۈنى قۇلاقلىرىغا قوغۇشۇن ئېرىتىمسى قۇيۇلىدۇ.''

يەتتىنچى، يالاقچىلىق

ئىسلامىيەت باشقىلارنىڭ شەخسىيتىنى ئاشكارىلاش ئارقىلىق ئۆنى مازاق قىلىپ ھاقارەتلەشكىمۇ، باشقىلارغا ياخشىچاق بولىمەن، دەپ يالاقچىلىق قىلىشقىمۇ قارشى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىراۋنىڭ يەنە بىراۋنى زىيادە ماختاپ ئۇچۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ: ''بۇ ئۇنىڭ ئومۇرتقا مۇسكۇلىنى ئۆزۈپ تاشلىغىنىڭغا باراۋەر!'' دېگەنىدى ۋە باشقىلارنى: ''ياغلىما سۆزلۈك خۇشامەتچىنى ئۇچراتقىنىڭلاردا يۈزىگە توپا چېچىڭلار!'' دەپ ئاگاھلاندۇرغانىدى.

سەككىزىنچى، پاراخورلۇق

«قۇرئان كەرىم»دە بەندىلەر مۇنداق ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ: ﴿بىر-بىرىڭلارنىڭ پۇل-مالىرىنى ناھەق يېۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسىم پۇل-مالىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن،

ئەملدارلارغا پارا بەرمەڭلار﴾ {"بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 188-ئايەت)}. ھەدىستە مۇنداق دېيىلدۇ: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئابدۇللا ئىبنى لەۋۋاھنى يەھۇدىيلارنىڭ غەللە-پاراق تاپشۇرۇش ئەھۋالىنى بىلىپ كېلىشكە ئەۋەتكەندى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان يەھۇدىيلار ئۇنىڭ ئالدىغا سوۋغا-سالاملار بىلەن كىرىپ كەلدى. — بۇ نەرسىلىرىڭلار پارىدۇر، — دېدى ئابدۇللا ئىبنى لەۋۋاھ يەھۇدىيلارغا، — پارا دېمەك ھارام دېمەك، شۇڭا قوبۇل قىلالمايمەن." مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ: "مەنسەپدارلارغا پارا بەرگەنلەر ۋە پارىنى ئالغان مەنسەپدارلار ئاللاھنىڭ نەپرىتىگە قالغاي!" دېگەنىدى.

59. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە ئاتا-ئانىلار پەرزەنتلىرىنى قانداق تەربىيەلىشى كېرەك؟

بىرىنچى، پەرزەنتلەرنىڭ ھاياتىنى قوغداپ، ئۇلارنى بېقىپ قاتارغا قوشۇش مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشى شەرت.

چۈنكى، بالىلارنى بېقىپ قاتارغا قوشۇش — جانلىقلار دۇنياسىغا ئورتاق تۈپكى قانۇنىيەت، شۇنداقلا ئاتا-ئانىلارنىڭ مۇتلەق مەجبۇرىيىتى.

ئىككىنچى، بالىلارنى ئىمانى كامىل ۋە ئەدەپ-يوسۇنلۇق قىلىپ تەربىيەلەش مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشى شەرت.

بالا — ئەر-خوتۇن مېھرىنىڭ ئوبيېكتىپ مەھسۇلى، ئائىلە بىرلىكىنىڭ مەنىۋى نامايەندىسى. شۇڭا، ئەر-خوتۇن ئۆزئارا كۆيۈنۈش ئارقىلىق بالىلارنى ئاتا-ئانا مېھرىدىن بەھرىمەن قىلىشى لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئاتا-ئانىلار بالىلاردىكى جاھىللىقنى تۈگىتىپ، بىرىنچىدىن، بالىلارنىڭ ئۆزۈمچىللىك ۋە باشباشتاقلىقنى تاشلاپ، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئارزۇسىدىكىدەك ئوبدان ئادەم بولۇپ چىقىشىغا ھەمدەم بولۇشى لازىم. ئىككىنچىدىن، جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي ئارزۇسىنى بالىلارنىڭ ئېڭىگە ۋە ئىرادىسىگە سىڭدۈرۈپ، ئۇلارنى جەمئىيەتكە ئارىلىشىش ئارقىلىق ئىجتىمائىيلاشقان مۇكەممەل ئادەم بولۇپ چىقىشقا يېتەكلىشى لازىم.

ئوبدان ئادەم بولۇپ چىقىشتا، تەبئىي مەيلىگە تايىنىش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن كېيىنكى تىرىشچانلىق ئىنتايىن مۇھىم. شۇڭا، بالىلارنى ئوبدان تەربىيەلەش ــ ئاتا-ئانىلارنىڭ مەجبۇرىيىتى؛ ئۆگىنىپ بىلىم ئېلىش ــ بالىلارنىڭ ھوقۇقى.

قىسقىسى، ئىسلامىيەتتە ئاتا-ئانىلاردىن بالىلاردا ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقنى توسۇشتىن ئىبارەت ئومۇمىي تەلەپتىن تارتىپ، تاكى كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى گەپ-سۆز ۋە يۈرۈش-تۇرۇشقا قويۇلىدىغان ئەخلاق تەلىپىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىسلام ئېتىقادىنى تۇرغۇزۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

60. پەرزەنت تەربىيەلەش نېمە ئۈچۈن ھەربىر مۇسۇلماننىڭ بۇرچى؟

بالىلارنى ئوبدان تەربىيەلەش ــ ھەربىر مۇسۇلماننىڭ بۇرچى، شۇنداقلا ئاتا-ئانىلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: "بىرەر بالا مەكتەپكە كىرىپ 'تەسمىيە'(بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم)نى ئۆگەنسە، ئاللاھ تائالا مۇنداق ئۇچ ئادەمنى مەغپىرەت قىلىدۇ: بىرىنچىسى، ئاشۇ بالىنىڭ دادىسى؛ ئىككىنچىسى، ئانىسى؛ ئۈچىنچىسى، ئۇستازى." ... "بالىنىڭ ئاغزىغا ئىلىم سالغىنىڭ، نان سالغىنىڭدىن ئەۋزەلدۇر!" دېمەك، بالىلارنى ئىمانى كامىل قىلىپ تەربىيەلەپ چىقىش ــ ئاتا-ئانا ئۈچۈن ئىككى ئالەملىك سائادەت. "تەربىيە كۆرمىگەن بالىنىڭ ئاتىسىغا لەنەت" دېگەنىكەن كونىلار. ئاتا-ئانا بالىلارنىڭ تۇنجى ئۇستازى بولغاچقا، بالىلارنى دۇرۇسلۇققا يېتەكلەشتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ. شۇنىڭدەك، ئاتا-ئانىنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشى ۋە گەپ-سۆزى بالىلارغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ. پەرزەنت تەربىيەلەش ــ مىللەتنىڭ كامالىتى، ئىسلامىيەتنىڭ ساغلام تەرەققىياتى، شۇنداقلا دۆلەتنىڭ مۇقىم ۋە ئۇزاق مۇددەتلىك ئەمنلىكىگە بېرىپ تاقىلىدىغان مۇھىم ئىش. شۇڭا، ھەربىر مۇسۇلمان پەرزەنت تەربىيەسىگە يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىشى لازىم.

61. مۇسۇلمانلارنىڭ پەرزەنت تەربىيەلەشتىكى ئاساسىي پرىنسىپى نېمە؟

بىرىنچى، توغرا يېتەكلىمەك

مۇسۇلمانلار بالىلىرىنى ئىمان-ئېتىقاد، ئىش-ھەرىكەت، ئادەم بولۇشنىڭ يولى ۋە ئەدەپ-ئەخلاق قاتارلىقلاردا توغرا يېتەكلىشى لازىم.

ئىككىنچى، ئۆزى نەمۇنە بولماق

مۇسۇلمانلار ئىمان-ئېتىقادتا بالىلىرىغا ئۈلگە بولۇپ، ئاللاھقا ئىخلاس قىلىپ باشقىلارنى قەدىرلىشى، روزا تۇتۇشى، ناماز ئوقۇشى ۋە ياخشى ئەمەللەرنى بەجا كەلتۈرۈشى لازىم. "ئادەملەرنىڭ ئەڭ سەرخىلى «قۇرئان كەرىم»نى ئۆگەنگۈچى ۋە ئۆگەتكۈچىدۇر" دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام. "ئاتىسى دۇرۇس بولسا، بالىسى رايىش كېلۈر"، "ئۇستازى زالىم بولسا، شاگىرتى ئالىم بولۇر" دېگەن ماقاللاردەمۇ دەل يۇقىرىقى زاكون شەرھلەنگەن.

ئۈچىنچى، تەربىيەگە ماھىر بولماق

پەرزەنت تەربىيەسىدە مۇۋاپىق ئۇسۇل قوللىنىشى كېرەك، بەك قاتتىق قوللۇق قىلىشقىمۇ ياكى زىيادە رايىشلىق قىلىشقىمۇ بولمايدۇ. ئۇنىڭدا قارشى تەرەپنى مېھىر-مۇھەببەت بىلەن تەسىرلەندۈرۈپ، نەسىھەت بىلەن قايىل قىلىش لازىم. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى ئىنسان!﴾ ساڭا يەتكەن ياخشىلىق ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىدىندۇر؛ ساڭا يەتكەن يامانلىق ئۆزۈڭنىڭ شۇملۇقىدىندۇر...﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4-سۈرە، 79-ئايەت)]. دېمەك، بالىلارنى كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا ئوبدان تەربىيەلەپ، زىيادە ئەركە قىلىپ قويۇشتىن، بەكلا ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىشتىن ساقلىنىش لازىم.

62. مۇسۇلمانلار ئاتا-ئانىغا قانداق پوزىتسىيە تۇتۇشى كېرەك؟

ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە ئائىلە — ئىنسانىي ئەخلاقنىڭ بۆشۈكى،

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

شۇنداقلا بالىلارنى ھۆرمەتكە نائىل قىلىدىغان تۈنجى سورۇن. شۇڭا، پەرزەنتلەر ئاتا-ئانىسى ئالدىدا مۇنۇلارنى بەجا كەلتۈرۈشى لازىم:

بىرىنچى، ئاتا-ئانىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىپ، ھالىدىن خەۋەر ئالماق

ئاتا-ئانىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىش ۋە ھالىدىن خەۋەر ئېلىش — ئىنسانلار جەمئىيىتىگە خاس ئېسىل ئەنئەنە. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھتىن قورقۇش بىلەن ئاتا-ئانىغا ۋاپادارلىق يەتكۈزۈشنى چەمبەرچاس باغلاش ئاساسىدا، ئاتا-ئانىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىشنىڭ ئۇ دۇنيالىق ئۇچۇن، ھالىدىن خەۋەر ئېلىشنىڭ بۇ دۇنيالىق ئۇچۇن بەجا كەلتۈرۈلىدىغان ئەھەللەردىن ئىكەنلىكى كۆرسىتىپ ئۆتۈلگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ھۆرمەت ئاساس، ئىخلاسەن تەشەككۇر مۇھىم نۇقتا قىلىنغان مەنىۋى غەمخورلۇق تەكتلىنىدۇ. بۇ دەل ئەدەپ - ئەخلاق ئۇقۇمىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان غەمخورلۇقتۇر.

﴿بىز ئىنسانىنى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنسانىنى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى ئوتتۇز ئايدۇر ...﴾ [''ئەھقاف'' سۈرىسى، (46 - سۈرە، 15 - ئايەت)]. ﴿پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى. ئۇلار بىرى ياكى ئىككىلىسى سېنىڭ بىلەن بىللە بولۇپ، ياشىنىپ قالغان بولسا، ئۇلارغا(زىرىككەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان) ئوھۇش دېگەنچىلىك گەپنىمۇ قىلمىغىن. ئۇلارغا قوپاللىق قىلمىغىن، ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا چوڭقۇر مېھرىبانلىق بىلەن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە: ''ئى رەببىم! ئۇلار مېنى كىچىك چېغىمدا(مېھرى بىلەن) تەربىيەلىگەندەك ئۇلارغا رەھمەت قىلغىن'' دېگىن﴾ [''ئىسرا'' سۈرىسى، (17 - سۈرە، 23 - ، 24 - ئايەت)].

ئىككىنچى، ئاتا-ئانىنىڭ كەلسە-كەلمەس چالۇاقاشلىرىغا ئەھمىس، ئۇگۈت-نەسىھەتلىرىگە بويسۇنماق

«قۇرئان كەرىم» بىلەن «ھەدىس شەرىف»تىن ئايانكى، ئاتا-ئانا

قايسى دىندا بولۇشتىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش، مۇسۇلمانلار ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ئەقەللىي مەجبۇرىيەت ھېسابلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە ئاتا-ئانىسى بۇتپەرەس مۇسۇلمانلارغا تەلىم بېرىپ مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ ... ئۇلارغا دۇنيادا ياخشى مۇئامىلىدە بولغىن، ماڭا پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن يۈزلەنگەن ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن ... ﴾ [''لۇقمان'' سۈرىسى، (39 - سۈرە، 15 - ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشرىك ئاتا-ئانىلىرىغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشىنى تەكتلىگەنىدى. ''پەرزەنتلەر مۇسۇلمان ئاتا-ئانىسىنىڭ ئىمانى كامىللىقتا باشلايدىغان ئۇگۇتلىرىگە ئىتائەت قىلىشى كېرەك، بويۇنتاۋلىق قىلغانلار مەھشەر كۈنى جازاغا تارتىلىدۇ («سەھىھۇلبۇخارى»دىن). ئەمما، مۇسۇلمان پەرزەنتلەر ئاتا-ئانىسىنىڭ مەرتىۋىسى ۋە مەجبۇرلىشى سەۋەبلىك ئىمانىدىن تايماسلىقى لازىم. چۈنكى، ئاخىرەتتە ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ قىلمىش-ئەتمىشلىرىگە جاۋابكار بولىدۇ؛ كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتى قانداشلىقىغا ئەمەس، بەلكى ئىمان-ئېتىقادىنىڭ قانداقلىقىغا قاراپ ئايرىلىدىغان بولغاچقا، ئۇلار خىلمۇخىل تائىپىلەرگە جۇغلىنىدۇ. شۇڭا، مۇسۇلمان پەرزەنتلەر ئاتا-ئانىسى بىلەن ئىمان-ئېتىقادتا توقۇنۇشۇپ قالغان چاغلاردا، «قۇرئان كەرىم» ئىمانى كامىللىقتا چىڭ تۇرغان تەرەپكە مۇتلەق قىبلىنامە بولىدۇ.

63. مۇسۇلمانلارنىڭ قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى قانداق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە؟

مۇسۇلمانلار ئاغا-ئىنى، ئاچا-سىڭىللىق مۇناسىۋەتنى مۇھىم بىلىدۇ. نەسەبىي ئاتا-بالىلىق مۇناسىۋەت بىرلەمچى، ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋەت ئىككىلەمچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئائىلىلەرمۇ تۈپكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ سەل چاغلاشقا بولمايدىغان بىرلىكلىرىدىن دەپ قارالسا، ئۇنداقتا مۇسۇلمان ئائىلىلەردىكى ئاغا-ئىنى، ئاچا-سىڭىللار ئارا ئەخلاقىي دوستانىلىك، ئۇلار ئىمان-ئېتىقادنى مۇھىم ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ سىڭگەن ئىجتىمائىي ھايات سەۋەبلىك تېخىمۇ قويۇقلىشىپ ۋە

كۆچىيىپ باردۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، "مۆمىنلەر ھەققىدىكى قېرىنداشتۇر" دەيدىغان ئىدىيە قانداشلىق ئاساسىدىكى قېرىنداشلىق ئۇقۇمىنىڭ مەنىسىنى كېڭەيتىدۇ. قېرىنداشلىق بىلەن ئاممىۋىلىق مۇناسىۋىتى ئاساسىغا قۇرۇلغان ئىجتىمائىي ئۇيۇم تۈسىدىكى ئائىلىلەرگە كەلسەك، ئۇنى دەل مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەرغىب قىلغان غايىۋى ئائىلە ــ "ئۇممەت"كە تەڭلەشتۇرۇشكە بولىدۇ. ئاغا-ئىنى، ئاچا-سىڭىللار ئارىسىدىكى ھەم غايىۋى، ھەم ئۇقۇم دائىرىسى كېڭەيتىلگەن بۇنداق دوستانە مۇناسىۋەت، ئائىلە بىرلىك قىلىنغان قانداشلىق مۇناسىۋىتىدىن ھالقىپ كەتكەن. چۈنكى، ئىمان-ئېتىقادنىڭ شاراپىتى بىلەن ياتلار قېرىنداشلاردىن بولۇپ قالىدۇ؛ "مېھرىبانلىق" ئائىلە ئەزالىرى ئارىسىدىكى ئېچكى مۇناسىۋەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتىلا ئەمەس، بەلكى مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى خىلمۇخىل مۇناسىۋەتلەرنى يۇرۇشتۇرۇشتىمۇ ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ئەخلاق مىزانىغا ئايلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە قانداش تۇغقانلار ئارىسىدىكى مەجبۇرىيەت ئاساسەن دېگۈدەك ئادەتتىكى مۇسۇلماندارچىلىق مۇناسىۋىتى ئارىسىغا سىڭىدۈرۈپ شەرھلىنىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭدا قانداش تۇغقانلار مۇناسىۋىتىگە ئائىت مەزمۇنلاردىن پەقەت بىر تەرەپ قازا قىلىپ كەتسە، يەنە بىر تەرەپنىڭ ئۇنىڭ مال-مۇلكىگە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى بىلەن يېتىم قالغان بالىلىرىنى بېقىش مەجبۇرىيىتىلا تىلغا ئېلىنىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، مۇسۇلمان ئائىلىلەردىكى قېرىنداشلار مۇناسىۋىتى، ئىمان-ئېتىقاد سەۋەبلىك ئۈيۈلتاشتەك بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت بىلەن ئائىلىۋى مەسئۇلىيەت توقۇنۇشۇپ قالغاندا، بولۇپمۇ ئىجتىمائىي مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىش زۆرۈر تېپىلغان چاغلاردا، مۇسۇلمانلار ئائىلە چېگرىسىدىن مەردانىلىك ۋە كەڭ قورساقلىق بىلەن ھالقىپ، مۇسۇلمانلار كوللېكتىپى ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتايدۇ. ئەلۋەتتە، بۇنىڭدىمۇ ئىسلام ئۆلىمالىرى ئېيتقاندەك ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرۈلىدۇ. جۈملىدىن، ئائىلە بىلەن ئىجتىمائىي كوللېكتىپتىن قايسىسىنى تاللاشتا ئالدى بىلەن ئىمان-ئېتىقاد، ھەقىقەت ۋە ئادالەت نەزەرگە ئېلىنىپ، ئىدراكىي ھۆكۈم

چىقىرىلىدۇ. مىسالەن، بىر قېتىملىق جىھاتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىر ساھابىنىڭ جىھاتقا چىقىش ئىلتماسىنى رەت قىلىپ، ئۇنى قېلىپ ئائىلىسىدىكىلەردىن خەۋەر ئېلىشقا ئەمر قىلغانىدى.

64. مۇسۇلمانلار ئائىلىۋى مۇناسىۋەتكە قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟

مۇسۇلمانلار ئائىلىسىنى بېقىش مەجبۇرىيىتىنى زىممىسىگە ئالغان. شۇڭا، ئەر-خوتۇن بىر-بىرىنىڭ ھالىغا يېتىش ئاساسىدا، بالىلىرىنى ئوبدان تەربىيەلىشى، بولۇپمۇ بالىلارغا كېچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا مۇسۇلماندارچىلىقنى ئۆگىتىپ، تىوغرا يېتەكچىلىك قىلىشى لازىم.

65. مۇسۇلمانلار قوشنىلار ئارا مۇناسىۋەتنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك؟

مۇسۇلمانلار قوشنىدارچىلىقتا، ھېچبولمىغاندا باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان-زەخمەت يەتكۈزمەي، قىينىچىلىقى بار قوشنىلارغا غەمخورلۇق قىلىشى لازىم. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىزگە قوشنىمىز گەرچە ئىسلامىيەتنىڭ كۈشەندىسى يەھۇدىيلاردىن بولسىمۇ، ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش مەجبۇرىيىتىمىزنىڭ بارلىقى ھەققىدە تەلىم بەرگەنىدى.

66. مۇسۇلمانلار كىشىلىك ئالاقىگە قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟

مۇسۇلمانلار ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ياخشىلارغا يېقىن تۇرۇپ، "قازانغا يولۇقساڭ قارىسى يۇقۇر، يامانغا يولۇقساڭ يالىسى" دېگەندەك ئاقىۋەتتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەم ئەخلاقلىق ھەم قابىلىيەتلىك، مۇسۇلماندارچىلىقنى بىلدۈرگەن، ساپالىق كىشىلەر بىلەن بارىدى-كەلدى قىلىشى، شۇنداقلا ياخشىلار بىلەن بولغان ئالاقىگە باشتىن-ئاياغ ئوبدان مۇئامىلە قىلىشى لازىم.

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

67. مۇسۇلمانلار مۇسۇلمانلار ئومۇميىتىگە قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟

مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي مەنپەئەتىگە بويسۇندۇرۇشى شەرت. جۇملىدىن، شەخسىي پايدا-زىيىنىنى دەپ ئومۇمنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان-زەخمەت يەتكۈزمەيلا قالماي، بۇ جەھەتتىكى سۆز-ھەرىكىتىگىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىشى كېرەك.

68. قارشى پىكىردىكى مۇسۇلمانلار بىلەن بولغان ئالاقىنىڭ ئەخلاقىي پىرىنسىپى نېمە؟

شەرئىەت جەھەتتە ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك پىرىنسىپ شۇكى، مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى قېرىنداش، دەيدىغان قائىدىگە بىنائەن، مۇسۇلمانلار ئارا قېرىنداشلىق مېھرىنى قەدىرلەپ، بىر-بىرىنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداپ، ئۆزئارا قۇت تىلەش بىلەن بىللە باشقىلارنى پاراكەندە قىلىپ، ئۇلارنىڭ نام-ئابرۇيى، جىسمانىيىتى ۋە مال-مۇلكىگە زىيان-زەخمەت يەتكۈزۈشتىن قەتئىي ساقلىنىشى لازىم.

69. مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەر ئارىسىدىكى ئىناقلىقنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپى نېمە؟

ئىسلامىيەتتە تەلەپ قىلىنىدىغان كىشىلەر ئارا باردى-كەلدى پىرىنسىپى مۇئداق بىر نەچچە نۇقتىغا تۇگەللەنگەن: بىرىنچى، تىنچ-بىللە ئۆتۈشنى تىرىكچىلىكنىڭ ئاساسى قىلىش؛ ئىككىنچى، باراۋەرلىك ئاساسىدا بىر-بىرىنى ھۆرمەتلەش؛ ئۈچىنچى، دوستانە ھەمكارلىق ئاساسىدا ياشىقلارغا ياخشىلىق قىلىش.

70. مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن تىنچ ئۆتەلەيدۇ؟

تىنچلىق — ئىسلامىيەتنىڭ تۈپ پىرىنسىپلىرىدىن، شۇنداقلا

مۇسۇلمانلارنىڭ قان-قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ئەقەللىي ساۋات. تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدە روشەن ئىپادىلىنىدىغان ئىسلامىيەتنىڭ تىنچلىق ئېڭى، مۇسۇلمانلاردىن تىرىكچىلىكتە باشقىلار بىلەن ئۆم-ئىناق ئۆتۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۆزىنىڭ بەندىلەرنى ئۆملەشتۈرۈش بۇرچىنى تەرغىب قىلىش بىلەن بىللە تىنچ ھاياتتىن ئەندىز ئېلىشنى مۇراجىئەت قىلىپ كەلگەنىدى. جۇملىدىن ئۇ: "مېنىڭ ۋەزىپەم بەندىلەرنى يېتەكلەپ ئۇلارغا مېھرىبانلىق يەتكۈزۈش" دېگەنىدى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇرچىدىن بېشارەت بېرىپ دېدىكى: ﴿(ئى مۇھەممەد!) بىز سېنى پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق﴾ ["ئەنبىيا" سۈرىسى، (21-سۈرە، 107-ئايەت)].

دېمەك، باشقىلارغا ئەمىنلىك ئاتا قىلىش — ھەربىر مۇسۇلماننىڭ مەجبۇرىيىتى، شۇنداقلا مۇسۇلمانلارنىڭ مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە تۇتىدىغان ئاساسىي پوزىتسىيەسى. مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن ئارازلىشىش — ئىسلامىيەتتە يول قويۇلمايدىغان، بولۇپمۇ ئاللاھ نارازى بولىدىغان ئىشلاردىن. چۈنكى، تىنچ بىللە ئۆتۈش — ھەرقانداق ئىشنى ۋايىغا يەتكۈزۈشنىڭ ئاساسى، شۇنداقلا مۇسۇلمانلار ئىنتىلىدىغان ئىككى ئالەملىك سائادەتنىڭ مۇھىم شەرتى. ئېلىمىز نۆۋەتتە ئومۇميۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت قۇرۇشنىڭ ھالقىلىق باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ ھال، تىنچ بولغان تاشقى مۇھىتقىلا ئەمەس، تىنچ، ئىنتىپاق، مۇقىم بولغان ئىجتىمائىي مۇھىتقا تېخىمۇ موھتاج. مۇسۇلمانلارنىڭ مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن ئۆم-ئىناق ئۆتۈشى ئۆزىنىڭلا ئەمەس، مۇھىمى پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئورتاق ئېھتىياجى.

71. مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش ئاساسىدا باراۋەر ئۆتۈشى كېرەك؟

ئاللاھ شۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسانلار دەسلەپتە بىر ئۈممەت ئىدى، كېيىن (بەزىسى ئىمان ئېيتىپ، بەزىسى ئىمان ئېيتماي) ئىختىلاپ

قىلىشتى. ئاللاھ خۇش خەۋەر بەرگۈچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى. (ئاللاھ) كىشىلەرنىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن ئۇ پەيغەمبەرلەر بىلەن بىللە ھەق يولنى كۆرسەتكۈچى كىتابنى نازىل قىلدى ... ﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 - سۈرە، 213 - ئايەت)]. بۇ ئايەتتىن ئايانكى، ئادەمزاتنىڭ ھەممىسى قېرىنداش؛ ئاللاھ ئالدىدا يەر يۈزىدىكى بارلىق ئىنسانلار، مىللەت ۋە ئىرق چەكلىمىسىدىن ھالقىغان ھالدا، ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتتە باببارابەر، يۇقىرى - تۆۋەن دەپ ئايرىلمايدۇ.

ئىسلامىيەتنىڭ نەزەرىدە، جەمئى ئىنسان ئاللاھنىڭ ياراتمىشى بولغاچقا، ئاللاھ تائالا ئوخشاش قەدىر-قىممەتنى بەخشەندە قىلغان شۇنداقلا ھەممە ئادەمنى باراۋەر ياراتقان. شۇڭا، مۇسۇلمانلارنىڭ باشقىلارنى كەمسىتىش ھوقۇقى يوق. ئىسلامىيەت ئەزەلدىن تارتىپلا ھەرقانداق ئادەمگە باراۋەر قاراپ، ھەرقانداق شەكىلدىكى مىللىي ۋە ئىرقىي كەمسىتىشكە قارشى تۇرۇپ كەلگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەجى خۇتبىسىدە مۇنداق دېگەنىدى: ''ئى ئىنسانلار! بىرلا ئاللاھنىڭ بەندىلىرى سىلەر؛ بىرلا ئۇرۇقتىن يەنى لايدىن تۆرەلگەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلاد-ئۇرۇقلىرى سىلەر؛ شۇڭا، ئەرەبلەر باشقا قەۋملەردىن، باشقا قەۋملەرمۇ ئەرەبلەردىن ئۈستۈن ئەمەس؛ قارا ئۆڭلۈكلەر قىزىل ئۆڭلۈكلەردىن، قىزىل ئۆڭلۈكلەرمۇ قارا ئۆڭلۈكلەردىن ئەۋزەل ئەمەس! ...''. دېمەك، مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەر ئۆزئارا ھۆرمەت ئاساسىدا باراۋەر ئۆتۈشى شەرت. چۈنكى، باراۋەرلىك ئاساسىدا بىر-بىرىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلغاندىلا، ئاندىن ئارىدىكى زىددىيەت ۋە قورساق كۆپۈكىنى ئازايتىپ، تىنچ ۋە ئۆم ئۆتكىلى، بۇ ئارقىلىق جەمئىيەت تەرتىپىنى ياخشىلاپ، ئەل-يۇرتنى ئەمىن تاپقۇزۇپ، ئەل-جامائەتنىڭ ئارامخۇدالىقىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

72. ئىسلامىيەتتە نېمە ئۈچۈن ساۋابلىق قىلىش ۋە باشقىلار بىلەن ئىناق ھەمكارلىشىش تەشەببۇس قىلىنىدۇ؟

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بەندىلەرگە شۇنداق تەلىم بەرگەن: ﴿ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار ...﴾ [”مائىدە“ سۈرىسى، (5-سۈرە، 2-ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: ”ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەنكەنسىلەر، دېمەك قوشنىلىرىڭلار بىلەن ئەپ ئۆتۈۋىڭلار؛ ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەنكەنسىلەر، دېمەك مېھمانىنى ئوبدان كۈتۈۋېلىڭلار؛ ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەنكەنسىلەر، دېمەك ياخشى سۆزلۈك بولۇڭلار، يا سۈكۈت قىلىڭلار!“(مۇسلىم رىۋايەت قىلغان). مەيلى ياخشى نىيەتتە ھەمكارلىشىش بولسۇن ياكى قوشنىلار ئارا ئەپ ئۆتۈش بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسلامىيەتتە تەكتلىنىدىغان ياخشى ئەمەللەردىندۇر. يەنە كېلىپ مۇسۇلمانلارنىڭ ياخشى ئەمەللەر بىلەن ئۆز روھىنى پاكلاپ تۇرۇشى ھەم مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەرنىڭ ئۆم ئۆتۈشىگە، ھەم جەمئىيەت مۇقىملىقىغا پايدىلىق.

تىنچ-ئىتتىپاق ئۆتۈش، باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇش ۋە باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىش ئىسلامىيەتنىڭ كىشىلىك ئالاقىدىكى ئەقەللىي تەشەببۇسلا ئەمەس، ئۇ ھەم پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئورتاق ئارزۇسى ھېسابلىنىدۇ. باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇش بىلەن باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىش ئاساسىدا تىنچلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش — ھەربىر مۇسۇلمانىنىڭ مەسئۇلىيىتى؛ مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن بولغان ئالاقە ۋە ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش — مۇسۇلمانلارنىڭ نۆۋەتتىكى مۇھىم ۋەزىپىسى.

73. تىنچ مەزگىللەردىكى مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەر ياردى-كەلدىسىنىڭ ئەخلاق پىرىنسىپى نېمە؟

بىرىنچى، باشقىلارغا زورلۇق، پاراكەندىچىلىك ۋە ئۇۋالچىلىق

سېلىش ۋاستىلىرى بىلەن زىيان-زەخمەت يەتكۈزۈشتىن ھەزەر قىلماق.
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى: "ئەپ ئۆتۈشكە ئەھدى قىلغان بىرەرسىنىڭ قېنىنى تۆككەن كىشى جەننەتنىڭ ھىدىنى پۇرىيالمايدۇ؛ چۈنكى، ئۇنداق ئادەم جەننەتتىن 40 يىللىق يىراقتا قالىدۇ".

ئىككىنچى، ئىسلامىيەت تەرغىباتىدىكى كىشىلىك ئالاقىگە ئائىت ئەخلاق پىرىنسىپىغا ئەمەل قىلماق.

ئۈچىنچى، مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ھەققانىي ۋە ئىنسانىي مۇئامىلە قىلماق؛ ئۇلار بىلەن سوۋغات ئېلىم-بېرىمى قىلىپ، ئۆزئارا يارەدەم مۇناسىۋىتىدە بولۇشقا يول قويماق.

74. ئۇرۇش مەزگىللىرىدىكى مۇسۇلمانلار بىلەن مۇسۇلمان ئەمەسلەر بارىدى-كەلدىسىنىڭ ئەخلاق پىرىنسىپى نېمە؟

بىرىنچى، ئۇلارغا ئىسلامغا دەۋەت قىلىشتىن ئىلگىرى ھۇجۇم قىلىشتىن ساقلانماق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەيبەر ئۇرۇشى ۋاقتىدا قوشۇن تۇغچىسى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىپقا شۇنداق دەپ تاپىلىغانىدى.

— ئاستىراق ماڭغىن، — دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا، — ئۇلارنىڭ ئىستېھكامىغا يېقىنلاشقاندىن كېيىن، ئۇلارنى ئىمان ئېيتىشقا دەۋەت قىلىپ، بەجا كەلتۈرۈشكە تېگىشلىك ئەمەللەرنى ئېيتىپ بەرگىن؛ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى: ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن بىرەرسىنى ھىدايەتكە باشلىغىنىڭ بىرەر تۈيۇق سار تۆگە ئولجا ئالغىنىڭدىن ئەۋزەلدۇر!

ئىككىنچى، ئۇرۇشتا ئاسىيلىق قىلىش ۋە جەسەتلەرگە ھاقارەت كەلتۈرۈشتىن ھەزەر ئەيلىمەك.

ئۈچىنچى، ئۇرۇشقا ئىشتىراك قىلمىغانلار، يەنى بالىلار، ئاياللار، ئۇرۇشتىن نېرى تۇرۇۋاتقان مويىسپىتلار، باستىرلار ۋە مونастىردا ئىخلاسى بىلەن ئىبادەت قىلىۋاتقان مۇخلىسلار قاتارلىقلارنى قەتلى قىلىشتىن ھەزەر ئەيلىمەك.

تۆتىنچى، زۆرۈر تېپىلمىسا زىرائەت، ھوسۇل ۋە مال-مۇلۈكنى ۋەيران قىلىۋېتىشتىن ساقلانماق؛ سۇغا زەھەر تاشلاشتىن ھەزەر قىلماق.

75. ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ ئورنى قانداق؟

«قۇرئان كەرىم»دىكى ئاياللار مەسىلىسى ۋە ئۇلارغا مۇئەييەن ھوقۇق بېرىش ھەققىدىكى بايانلار تارىخىي تەرەققىيات ئەكىس ئەتتۈرۈلگەن، شۇنداقلا ئاياللارنىڭ ئورنىنى ئۆستۈرۈش لازىملىقى خېلى بۇرۇنلا ئېنىق بەلگىلەنگەن مۇھىم ئىلاھىي شەرھ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ مەزمۇنلارنى تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن:

بىرىنچى، مەلۇم ساھەلەردە ئەر-ئاياللار باراۋەر

«قۇرئان كەرىم»دە ئەرلەر بىلەن ئاياللار تۇغۇلۇشى ۋە ئىمان-ئېتىقادتىكى سالاھىيىتى جەھەتتىن پەرقلەندۈرۈلمەي، بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە ئۇقۇم جەھەتتىنلا بايان قىلىنغان. جۈملىدىن، ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ ماھىيەت جەھەتتىن ئىمان-ئېتىقاد ساھىبى، شۇنداقلا پاك ئېتىقادى ۋە ياخشى ئەمەللىرى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ھىممىتىگە باراۋەر نائىل بولىدىغان ئىنسانلار ئىكەنلىكى بەلگىلەنگەن.

ئىككىنچى، ئاياللارنىڭ جەمئىيەتتە مۇئەييەن ھوقۇقى بولىدۇ

مىسالەن، نىكاھ ئىشىدا ئايال زاتى بەلگىلىك دەرىجىدە مۇستەقىل قارار قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە.

ئاياللار يەنە مۇلۈك ھوقۇقى بىلەن مىراسخورلۇق ھوقۇقىدىنمۇ بەھرىمەن بولالايدۇ. بىرىنچى، مۇلۈك ھوقۇقى جەھەتتە، ئايال زاتىنىڭ تۇي قىلىشتىن ئىلگىرى ياكى نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن، مەھر (تويلۇق) ياكى نەپىقە ئېلىش ھوقۇقى بولىدۇ. ئۇنى شۇ ئايال زاتى شەخسىي مۇلكى سۈپىتىدە ئىختىيارى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. مىراسخورلۇق ھوقۇقى جەھەتتە، ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى بار. مەيلى ئۇ مىراس ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ھەر ئادەم شەرئىەتتە

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

بەلگىلەنگەن ھەسسىسىنى ئالىدۇ﴾ [''نىسا'' سۈرىسى، (4 - سۈرە، 7 - ئايەت)]. مىراس مۇلۇكنىڭ قانچىلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئىسلامىيەتتە ئاياللارنىڭ مىراسخورلۇق ھوقۇقىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەنلىكىنى بىر تۈرلۈك تارىخىي تەرەققىيات، دېيىشكە بولىدۇ.

ئاياللارنىڭ شاھىدلىق ھوقۇقى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا دېيدىكى: ﴿... سىلەر رازى بولىدىغان كىشىلەردىن بىر ئەر ئىككى ئايالنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار...﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 - سۈرە، 282 - ئايەت)]. ئايال زاتىغا شاھىدلىق ھوقۇقىنىڭ بېرىلگەنلىكى ئۇلارنىڭ ئادەمىيلىكىگە بىلدۈرۈلگەن ھۆرمەت. شاھىدلىق ھوقۇقى جەھەتتە ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە قارىغاندا نىمە ئۈچۈن تۆۋەن تۇرىدىغانلىقى ھەققىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: ''چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەقلى قىسقا كېلىدۇ'' («سەھىھۇلبۇخارى»دىن) دېگەنىدى.

76. ئىسلامىيەتتە ئەر-ئاياللار پەرقىگە قانداق قارىلىدۇ؟

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ ئېنىق بەلگىلەنگەن: ﴿زىنا قىلغۇچى ئايال ۋە زىنا قىلغۇچى ئەرنىڭ ھەر بىرىنى يۈز دەررىدىن ئۇرۇڭلار. ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىدىغان بولساڭلار، ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ ئەھكامىنى ئىجرا قىلىشتا ئۇلارغا رەھىم قىلماڭلار. ئۇلارنى جازالىغان چاغدا مۆمىنلەردىن بىر بۆلۈك كىشى ھازىر بولسۇن. زىنا قىلغۇچى ئەر زىنا قىلغۇچى ئايالنى ياكى مۇشرىك ئايالنىلا ئالىدۇ. زىنا قىلغۇچى ئايالمۇ پەقەت زىنا قىلغۇچى ئەرگە ياكى مۇشرىك ئەرگىلا تېگىدۇ. بۇلار مۆمىنلەرگە ھارام قىلىندى. ئىپپەتلىك ئاياللارنى زىنا بىلەن قارىلىغان، ئاندىن بۇنىڭغا تۆت (ئادىل) گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىگەن كىشىلەرنى سەكسەن دەررە ئۇرۇڭلار، ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى ھەرگىز قوبۇل قىلماڭلار. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر؛ كېيىن تەۋبە قىلغان ۋە قىلمىشلىرىنى تۈزەتكەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. چۈنكى، ئاللاھ ھەققەتەن مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر،

تولىمۇ مېھرىبانىدۇر. خوتۇنلىرىنى زىنا بىلەن قارىلىغان ۋە ئۆزىدىن باشقا گۈۋاھچىلىرى بولمىغانلار ئۆزىنىڭ سۆزىنىڭ راستلىقىغا ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم قىلسۇن. بەشىنچى قېتىمدا: ''ئەگەر يالغانچى بولسام، ماڭا ئاللاھنىڭ لەنىتى ياغسۇن!'' دېسۇن. خوتۇن كىشى ئېرىنىڭ يالغانچى ئىكەنلىكىگە ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم ئىچىپ، بەشىنچى قېتىمدا ئەگەر ئېرىمنىڭ گېپى راست بولىدىغان بولسا، ماڭا ئاللاھنىڭ غەزىپى ياغسۇن دەپ قەسەم قىلسا، ئۇ جازاغا تارتىلىشتىن ساقلاپ قېلىنىدۇ.﴾ [''نۇر'' سۈرىسى، (24- سۈرە، 2 — 9- ئايەتلەر)].

77. قانداق قىلغاندا ئىسلامىيەتنىڭ ئايالىلارغا بەرگەن ھوقۇقىنى ھەقىقىي چۈشەنگىلى بولىدۇ؟

بۈنىڭدا ئالدى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىلارغا بەرگەن ھوقۇقىنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشىمىز شەرت. ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى ئايال زاتىدا ئۆزلىرىنىڭ مۇستەقىل ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىش ھوقۇقى يوق ئىدى. شۇنىڭدەك، ئۇلار ئىرادە جەھەتتىن مۇستەقىللىق ۋە ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولغاچقا، ھەمىشە ئەرلەرنىڭ نەرسە- كېرەك قاتارىدا بىر تەرەپ قىلىشىغا ئۇچراپ تۇراتتى. كېيىن ئىسلامىيەتتە بۇ قىلمىش چەكلەندى. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئايالىلارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس ئورنىدا قىلىۋالماق سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ﴾ [''نىسا'' سۈرىسى، (4- سۈرە، 19- ئايەت)]. گېپىل مۇنداق دەيدۇ: ''ئەركىن ئىرادىدىن بۇاستە پەرقلىنىدىغان نەرسە، مەيلى روھقا نىسبەتەن ئېيتىلسۇن، ياكى ئاشۇ نەرسىنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن ئېيتىلسۇن، ئادەتتە ھەممىسى تاشقى نەرسىلەر، دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ دەل ئەركىنلىك، قەدىر- قىممەت ۋە ھوقۇقتىن مەھرۇم نەرسىدۇر'' ... ''ئادەم پەقەت ئىگىلىك ھوقۇقى بىلەنلا ئاندىن ئىدراكىي مەۋجۇدىيەت ھېسابلىنىدۇ''. ئايالىلار ئىسلامىيەت ئاتا قىلغان مال- مۇلۈككە

ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقى بىلەن جانسىز نەرسىلەردىن پەرقلىق ھالدا ئەرلەر بىلەن ئوخشاش "ئىدراكىي مەۋجۇدىيەت"كە ئايلاندى. بۇ ھال ئايالالار ھەققىدىكى كونا كۆز قاراشلارنى ئۆزۈل-كېسىل ئۆزگەرتتى. جۈملىدىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەقتىكى تونۇشى مۇنداق ئىدى: بىر يېڭى ئىجتىمائىي تەرتىپنى تۇرغۇزۇپ چىقىشتا، ئايال زاتىنى جەمئىيەتنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە ئاشۇ ئىجتىمائىي تەرتىپنىڭ مۇنتىزم لىنىيەسىگە ئەكىرىش، سەل قاراشقا بولمايدىغان ھالقا ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئارقىلىق ھەم ئاللاھ تائالانىڭ جىمى جانلىقلارغا بولغان مېھىر-شەپقىتىنى ئەكس ئەتتۈرگىلى؛ ھەم جەمئىيەتنى بىر گەۋدىلەشتۈرۈش بىلەن بىللە ئەخلاق روھىنىڭ شەكىللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

78. «قۇرئان كەرىم»دە جىنسىيەت ئەخلاقىغا قانداق تەلەپلەر قويۇلغان؟

جىنسىيەت نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، بىر كىشىنىڭ جىنسىي تۇرمۇشى مۇقەررەركى يەنە بىر كىشىگە بېرىپ چېتىلىدۇ. جۈملىدىن، ئۇ ھەربىرىدە ئىجتىمائىيلىشىپ ئاخىر ئۇچىنچى بىر جانلىق، يەنى يېڭى بىر ھاياتلىقنى ئاپىرىدە قىلىدۇ. دېمەك، ئاشۇ جىنسىي تۇرمۇشقا ئىشتىراك قىلغان ئىككى تەرەپ كوللېكتىپ مەجبۇرىيەت بىلەن ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەتنى چوقۇم زىممىسىگە ئېلىشى شەرت. ھەرقانداق جەمئىيەتتە ئادەمنىڭ جىنسىي پائالىيىتىگە نىسبەتەن تەدبىر بەلگىلەنگەن ۋە چەك قويۇلغان. قايسى نۇقتىدىن ئانالىز قىلايلى، زىنانى چەكلەپ، پاكلىقنى تەشەببۇس قىلىپ، شەھۋەتپەرەسلىككە قارشى تۇرۇش، ئىسلامىيەت ئۇچۇن ئىنتايىن زۆرۈر.

بىرىنچىدىن، «قۇرئان كەرىم»دە نىكاھلىق جىنسىي تۇرمۇش — ھالال ۋە نورمال پائالىيەت ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۇلار ئەۋرەتلىرىنى ھارامدىن ساقلىسۇن؛ ئۇلار پەقەت خوتۇنلىرى ۋە چۆرلىرى بىلەن يېقىنچىلىق قىلسا ھەرگىز مالامەت

قىلىنمايدۇ؛ كىمكى باشقىلاردىن بۇنى(جىنسىي تەلىپىنى قاندۇرۇشنى) ئىزدەيدىكەن، ئەنە شۇلار چەكتىن ئاشقۇچىلاردۇر﴾ [''مۇئمىنۇن'' سۈرىسى، (23-سۈرە، 5 — 7-ئايەتلەر)] ئىككىنچىدىن، نىكاھلانماقچى بولغان ئىككى تەرەپنىڭ نىكاھتىن ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى پاكلىقى ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېرى بار ئاياللارنى ئېلىشمۇ سىلەرگە ھارام قىلىندى... بۇ ئاللاھنىڭ سىلەرگە پەرز قىلغان ھۆكمىدۇر. بۇلاردىن باشقىلىرىنى زىنادىن ساقلىنىپ، ئىپپەتلىك ھالىتىڭلاردا، مال-مۈلكۈڭلاردىن تويلۇق بېرىپ نىكاھلاپ ئېلىشىڭلار ھالال قىلىندى﴾ [''نىسا'' سۈرىسى، (4-سۈرە. 24-ئايەت)]. [ئۇلارغا مەھرىلىرىنى كېمەيتمەي ۋە كېچىكتۈرمەي بېرىڭلار. لېكىن ئۇلار ئاشكارا زىنا قىلمايدىغان، يوشۇرۇن ئاشنا تۇتمايدىغان، ئىپپەتلىك بولۇشى كېرەك﴾ [''نىسا'' سۈرىسى، (4-سۈرە، 25-ئايەت)]. [ئۆيلىنىلمەيدىغانلار، ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز كەرىمى بىلەن باي قىلغۇچە ئۆزلىرىنى ئىپپەتلىك تۇتسۇن﴾ [''نۇر'' سۈرىسى، (24-سۈرە، 33-ئايەت)]. [زىناغا يېقىنلاشماڭلار. چۈنكى، ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر] [''ئىسرا'' سۈرىسى، (17-سۈرە، 32-ئايەت)].

«قۇرئان كەرىم»دىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، ئىسلامىيەتتە ئەر، ئايال ئىككى تەرەپنىڭ ئىپپىتىنى ساقلاش مەجبۇرىيىتى تەكتلىنىش بىلەن بىللە، زىنا قىلغان ئەر بىلەن ئايالغا ئوخشاش جازا بېرىلىدىغانلىقى بېكىتىلگەن.

ئەخلاق نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئاياللاردىكى ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتنىڭ مۇھىم بەلگىلىرىدىن بولغان پاكلىق، ئۆزىگە خاس قىممىتى بىلەن ئەھمىيەتلىك. بارلىقىنى نىكاھلىق ھالال جۈپتىگىلا ئاتاش — ئاقىلانىلىك، قەدىر-قىممەت، مەسئۇلىيەت ۋە ساداقەتنىڭ بەلگىسى، تەشەببۇس قىلىشقا تېگىشلىك جىنسىيەت ئەخلاقى.

79. ئادەملەر بىلەن جەمئىيەت مۇناسىۋىتىنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادرولۇق مەزانى نېمە؟

ئادەملەر بىلەن جەمئىيەت مۇناسىۋىتىنى تەڭشەپ تۇرىدىغان

ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىدە، ئادەملەر بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى "ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئىخلاس بىلەن ئادا قىلىش" شەرتى بىلەن بىر تەرەپ قىلىش يادرولۇق مىزان قىلىنغان بولۇپ، ئۇ ئادالەتنى ياقلاش، ئۆز بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلىش، كوللېكتىپنى ھىمايە قىلىش ۋە ۋەتەننى سۆيۈش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق قارىلىدۇ: ئاللاھ تائالا ئادەمزاتنى ياراتتى ۋە ئۇلار ئۆچۈن يەر يۈزىدىكى پۈتۈن مەخلۇقاتنى ئاپىرىدە قىلدى؛ شۇنداقلا ئىنسانىي ئۆزىنىڭ پەرشتىكى ۋاكالەتچىسى قىلىپ، ئۇنىڭغا ئاسمان-زېمىن ۋە تاغ-دەريالارمۇ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان جەبرىلىك مەسئۇلىيەت — ياراتقان ئىگىسى نامىدىن جاھانىنى ئىدارە قىلىش مەسئۇلىيىتىنى يۈكلىدى. ھەربىر كىشىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى ۋە زىممىسىدىكى مەسئۇلىيىتى بىر-بىرىدىن پەرقلەنسىمۇ، ئەمما پانىيدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى پادىچى؛ شۇڭا، ھەممەيلەن ئۆزىنىڭ پادىچىلىق مەسئۇلىيىتىنى ئىمكانىيەتلىرىنىڭ بارىچە تولۇق ئادا قىلىشى شەرت. جۇملىدىن، مەنسەپدارلار دۇرۇس ئىستىل، يۈكسەك ئىرادە، كۆتۈرەڭگۈ روھ ۋە كەڭ قورساقلىق بىلەن ئاللاھ يولىدا يۈرت سوراپ، ئەلگە پاسبانلىق بىلەن نەپ يەتكۈزۈشى، ئادالەت بىلەن ئىش كۆرۈپ، پۈتۈن ئىخلاسىنى ئەل ئىشىغا بېغىشلىشى، نەپسانىيەتچىلەرگە يۇز-خاتىرە قىلىش، ئۆز كۆڭىچىگە چوغ تارتىش خاھىشلىرىدىن ھەزەر ئەيلىشى لازىم. پۇقرالار قانۇنغا رىئايە قىلىپ، يولباشچىلارغا بويسۇنۇپ، چامىنىڭ يېتىشىچە ئەل-جامائەت ئۈچۈن تۆھپە يارىتىشى لازىم. دېھقانلار ئېتىز ئىشىنى تۇجۇپىلەپ، دېھقانچىلىقنىڭ پەيتىنى قولدىن بېرىپ قويماي، غەللە-پاراق دېگەنلەرنى ئالغان ھوسۇلدىن ۋاقتىدا تاپشۇرۇشى لازىم. ھۇنەرۋەنلەر قابىلىيىتىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، ھۇنەردە كامالەتكە يېتىپ، ھالال ئەمگىكى بىلەن ئەل-جامائەتكە نەپ يەتكۈزۈشى لازىم. سودىگەرلەر خېرىدارلار بىلەن سەممىي، ئادىل سودا قىلىپ، گۆش كۆرسىتىپ ئۆپكە ساتىدىغان، تارازىدا ھىيلە ئىشلىتىدىغان ھارامخورلۇقتىن ھەزەر قىلىشى، ئۆشرە-زاكاتنى ۋاقتىدا بېرىپ،

ساۋابلىقنى قولدىن بەرمەسلىكى لازىم. ئەھلى ئىلىملەر ئىمكانىيەتلىرىنىڭ بارىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىنى تۇتۇپ، جەبىر-جاپانى يېڭىپ ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىشى، پايدىلىق ئىلىملەرنى كۆپەرەك تەھسىل قىلىپ، ئۆگەنگەنلىرىنى ئەل ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇشى، ئىلىم-بىلىمدە قازانغان نۇسرەتلىرىنى ئەۋلاد-ئۇرۇپاقلىرىغا ئۇدۇم قالدۇرۇشى لازىم. ئەسكەرلەر تېرىشىپ ماھارەت يېتىلدۇرۇپ، ئاللاھ يولىدىكى كۈرەشكە ئۆزىنى ئاتىشى، رەزىللەر بىلەن تىغمۇتىغ ئېلىشىپ، ۋەتەننىڭ ئەمنلىكى، پۇقرانىڭ ئارامخۇدالىقى ئۇچۇن جان پىدا قىلىشى لازىم. ئەگەر ھەممە ئادەم ئۆز بۇرچىنى ساداقەت بىلەن ئادا قىلىپ، كەسپىي ئەخلاقتىن تايماي، ئەزەلىي مەسئۇلىيتىنى ئىخلاس بىلەن بەجا كەلتۇرۇدىغانلا بولسا، ئۇ چاغدا ئىنسانلار جەمئىيىتى ئەمنلىك ۋە ئىناقلىقنىڭ خاسىيتىدە گۇللەنگەن بولار ئىدى.

80. ئىسلامىيەتتە كەسپىي ئەخلاق ھەققىدە قانداق كونكرېت بەلگىلىمىلەر بار؟

ئىسلامىيەتكە خاس كەسپىي ئەخلاق — ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ھەرقايسى ساھەلەردىكى كونكرېت ئىپادىسى. كەسپىي ئەخلاق باشقا ئىجتىمائىي ئەخلاققا قارىغاندا ئادەتتىكى ھاياتلىق ئەخلاقىغا خاس ئالاھىدىلىكلەردىن باشقا يەنە كەسپىيلىككە ئىگە بولۇش، رەئىدار بولۇش ۋە نىسبەتەن مۇقىم بولۇشتەك ئۆزگىچىلىكلەرنىمۇ ھازىرلىغان. ئۆز كەسپىگە سادىق بولۇش — ئىسلامىيەتكە خاس كەسپىي ئەخلاقنىڭ ئاساسى. شۇڭا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامۇ: "ھەممىڭلار پادىچى ھېسابلىنىسىلەر؛ شۇڭا، ئالدىڭلاردىكى قوي پادىلىرىغا مەسئۇل بولمىقىڭلار ھەقتۇر!" دېگەنىدى.

ئىسلامىيەتكە خاس كەسپىي ئەخلاق كاتېگورىيەسىدە، ئەڭ ئومۇمىي ۋە ئەڭ تىپىك ھېسابلىنىدىغىنى — سودىگەرلەر كەسپىي ئەخلاقى. «قۇرئان كەرىم» بىلەن «ھەدىس شەرىف» تىمۇ سودا-سېتىقنىڭ ئەخلاق ئۆلچىمى ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىلگەن. مىسالەن،

بىرىنچىدىن، جاپا-مۇشەققەتكە چىدىماق. ئىجتىھات بىلەن تىجارەت قىلىش سودىگەرلەردە بولۇشقا تېگىشلىك ئەقىللىي پەزىلەتلەردىن. ئىككىنچى، خېرىدارلار بىلەن ئادىل، سەممىي سودا قىلماق. بۇ ئىسلامىي سودا ئەخلاقىنىڭ جەۋھىرى. ئۇچىنچى، خېرىدارلارغا ئەدەپلىك، سۈپەتلىك مۇلازىمەت قىلماق. بۇ سودىگەرلەرگە قويۇلىدىغان ئەقىللىي تەلەپ. ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق كەسىپي ئەخلاققا قاتتىق ئەمەل قىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. مىسالەن، مەنسەپدارلار مەنسىپى يۇقىرى بولسۇن، تۆۋەن بولسۇن دۇرۇس ئىستىل، يۈكسەك ئىرادە، كۆتۈرەڭگۈ روھ ۋە كەڭ قورساقلىق بىلەن ئەمەل تۇتمىقى كېرەك. مەنسەپدارلارنىڭ ئەخلاق ئۆلچىمى مۇنداق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: ئاللاھقا ئىخلاسمەن تەقۋادار بولۇپ، شەرىئەت ئەھكاملىرىغا قاتتىق ئەمەل قىلماق؛ ئاللاھقا ۋاكالىتەن يۈرت سوراپ، ئەلنىڭ بېشىنى سىلىماق؛ ئادىل ئىش قىلىپ، ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىشتىن ساقلانماق؛ ئومۇمىيەت ئۈچۈن ھاقارەت-ئاھانەتلەرگە بەرداشلىق بەرمەك؛ باشقىلارنىڭ تەكلىپ-پىكىرلىرىنى قوبۇل قىلىش ئاساسىدا ئادىل ھۆكۈم چىقارماق؛ قابىللارنى كەڭ قورساقلىق بىلەن قوللىماق.

ئەھلى ئىلىملەرنىڭ ئەخلاقى. بۇ يەردە قەيت قىلىنىۋاتقان ئەھلى ئىلىملەر كەڭ مەنىدىكى ئىبارە بولۇپ دىنىي ئۆلىمالار، تەربىيەچىلەر، مۇئەللىملەر، نەزەريەچىلەر ۋە تەتقىقاتچىلار قاتارلىق ئەل ئىشىنى ئاساسىي نىشان قىلغانلارنى كۆرسىتىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿... ئېيتقىنكى، "بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ بۇنى پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا تونۇپ يېتەلەيدۇ"﴾ {"زۇمەر" سۈرىسى، (39-سۈرە، 9-ئايەت)} ﴿... ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار بىلەن ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىرقانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىن تولۇق خەۋەردارىدۇر﴾ {"مۇجادىلە" سۈرىسى، (58-سۈرە، 11-ئايەت)}.

ئەھلى ئىلىملەر ھۆرمەتكە سازاۋەر كەسىپ بىلەن مەشغۇل

بولىدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا قويۇلىدىغان ئەخلاق تەلىپىمۇ باشقا كەسىپنىڭكىدىن قاتتىق بولىدۇ. ئەھلى ئىلىملەر تۆۋەندىكىدەك كەسىپي ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئېتىشى لازىم: پەيغەمبەرنىڭ يولىدا دىننى تەرغىب قىلىپ، ئىمان-ئېتىقادقا دەۋەت قىلماق؛ ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇپ، دادىللىق بىلەن ئوچۇق-ئاشكارە پىكىر بايان قىلىش؛ بىلىمنى ئەل ئۈچۈن ئىشلىتىپ، تەكەببۇرلۇقتىن ساقلىنىش؛ ئىجتىھات بىلەن ۋە جاپاغا چىداپ ئۆگىنىپ، ئىلىمگەرلىكتە ئەستايىدىل، ئېھتىياتچان بولماق.

كەسىپي ساھەلەردىكى پەرقلەر سەۋەبلىك كىشىلەر ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك كەسىپي ئەخلاقمۇ پەرقلىق بولىدۇ. مىسالەن، ھۈنەرۋەنلەردىن تىرىشچانلىق بىلەن ھۈنەر-ماھارەتتە كامالەتكە يېتىپ، ئەل-جامائەت ئۈچۈن نەپ يۈتكۈزۈش؛ دېھقانلاردىن ئىخلاس بىلەن تېرىقچىلىق قىلىپ، دېھقانچىلىقنىڭ پەيتىنى قولدىن بەرمەي، ھالال مېھنىتى بىلەن تېخمۇ نۇرغۇن كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ ھىمىتىدىن بەھرىمەن قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. قىسقىسى، ھەرقانداق شەكىلدىكى ئۆزۈمچىللىكنى چۆرۈپ تاشلاپ، مەسىلىلەرنى باشقىلارنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ ئويلاش ۋە بىر تەرەپ قىلىش — ھەرقانداق كەسىپكارغا قويۇلىدىغان ئەخلاقىي ساپا.

81. ئىسلامىيەتتە جەمئىيەت بىلەن شەخسنىڭ مۇناسىۋىتىگە قانداق قارىلىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە جەمئىيەتنىڭ ئىنسانلار تۇرمۇشىدىكى رولىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. ئىسلامىيەتتە، ھەرقانداق ئادەم جەمئىيەتنىڭ بىر ئەزاسى دەپ قارالغاچقا، جەمئىيەتتىن مۇستەسنا ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ؛ جەمئىيەتتە ھەرقانداق ئادەم مۇئەييەن ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇش بىلەن بىللە شۇنىڭغا مۇناسىپ مەجبۇرىيەتنى زىممىسىگە ئالغان. شۇڭا، كىشىلىك تۇرمۇش ئىجتىمائىيلىققا ئىگە.

82. مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەت بىلەن ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى تۇپكى ھەرىكەت مىزانى نېمە؟

ئىسلامىيەتتە مۇنداق تەكتلىنىدۇ: "بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوق؛ بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى قېرىنداش؛ شۇڭا، مۇسۇلمانلار چىن دىلىدىن ئىتتىپاقلىشىپ، مەزھەپلەرگە بۆلۈنۈپ كېتىشكە ۋە ئۆز ئالدىغا مەزھەپ بولۇۋېلىشقا قارشى تۇرۇشى لازىم." ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم ئېسىلىڭلار، بۆلۈنمەڭلار.﴾ ["ئال ئىمران" سۈرىسى، (3 ـ سۈرە، 103 ـ ئايەت)]. ﴿سىلەر دىنىنى بەرپا قىلىڭلار، دىندا تەپرىقچىلىك قىلماڭلار﴾ ["شۇرا" سۈرىسى، (42 ـ سۈرە، 13 ـ ئايەت)]. دېمەك، جامائە(كوللېكتىپ) پىرىنسىپى مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەت ۋە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىشىدىكى تۇپكى ھەرىكەت مىزانىغا ئايلانغان. شۇڭا، ئىسلامىيەت دۇنياسىدا جامائەت ئوپچە ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان نامار ۋە ھەج تاۋاپ، مۇسۇلمان قېرىنداشلارنىڭ دوستلۇقى ۋە ئىجتىمائىي بىرلىكنى كۈچەيتىدىغان رىشتە ھېسابلىنىدۇ. ئوپچە نامازدا ھەرىبىر ـ ھەرىبىردىن كەلگەن، خىلمۇخىل ئىرىق ۋە ئۆڭدىكى مۇسۇلمانلار چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، باي بولسۇن، نامرات بولسۇن سەپراس تۇرۇپ، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدۇ. بۇ ئىسلامىي ئەخلاقتا تەرىپلىنىدىغان مۇسۇلمانلار بىرلىكى ۋە قېرىنداشلىق مېھرىنىڭ نامايەندىسى، ئەلۋەتتە.

83. ئىسلامىي ئەخلاقتا قانداق ئىجتىمائىي نىشان كۆزلەنگەن؟

بىرىنچى، مۇسۇلمانلارنىڭ قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ قويۇقلاشتۇرۇپ، ئۈيۇشقاقلىقنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، مۇسۇلمانلارغا خاس ئىجتىمائىي ئاڭنى بىرلىككە كەلگەن ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئۇسۇلى

ئارقىلىق شەكىللەندۈرۈش نىشانى.

ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ قېرىنداش ئىكەنلىكى ئالاھىدە تەكىتلىنىدۇ. مۇشۇ سەۋەبتىن مۇسۇلمانلار ئارا ئومۇميۈزلۈك شەكىللەنگەن قېرىنداشلىق ئېڭى، قانداشلىقنىڭ چەكلىمىسىنى بۇزۇپ تاشلىدى. شۇڭا، ئەخلاق جەھەتتە نىشانى بىر مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنى قېرىنداش ھېسابلايدۇ. ئىسلامىي ئەخلاق قارىشىدىكى بىردەكلىك مۇسۇلمانلارنىڭ ھېس-تۇيغۇلىرىنى بىر-بىرىگە چەمبەرچاس باغلۇۋەتكەن. بۇ ھال، ئىسلامىيەت جەمئىيىتىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆملۈكىنى كۈچەيتتى. بىرلىككە كەلگەن ئىجتىمائىي تۈرمۇش شەكلى بىرلىككە كەلگەن ئىجتىمائىي ئاڭ فورماتسىيەسىنى شەكىللەندۈردى. دېمەك، ئەل-جامائەتكە بەخت يارىتىش ئۈچۈن ساۋابكارلىق يولىدا قولىنى قولغا تۇتۇپ، ئىجتىمائىي تۈرمۇش سەۋىيەسىنى يەنمۇ ئۆستۈرۈش، ئىسلامىيەت جەمئىيىتىگە خاس مەنىۋى تۈرمۇشنىڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكلىرىدىن ھېسابلىنىدۇ.

ئىككىنچى، ئېسىل پەزىلەتلىك جەمئىيەت بەرپا قىلىش نىشانى

"ئىسلام" سۆزىنىڭ ئەسلىي مەنىسى "ئىتائەت قىلماق"، "بويسۇنماق" دېگەنلىك بولىدۇ. شۇڭا، ئىسلامىيەت ئىناق ۋە تىنچ جەمئىيەت قۇرۇشنى ئۆزىنىڭ كامالەت نىشانى قىلغان. ھالبۇكى، پەقەت ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەت ئاساسىنى تۈرغۇزالغاندىلا ئاندىن تىنچ، ئىناق، ئىلغار ۋە مەدەنىي جەمئىيەت قۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلغىلى، چۈشكۈنلۈك ۋە چىرىكلىكنى تۈگەتكىلى، شۇنداقلا كىشىلەر ئارىسىدىكى خىلمۇخىل ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ئوڭۇشلۇق ھەل قىلغىلى بولىدۇ. دېمەك، ئىسلامىيەتنىڭ ئەزەلىي نىشانى — ئىنسانلار جەمئىيىتىدە تىنچلىق ۋە ئىناقلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش. ئومۇمەن ئالغاندا، ئىسلام دىنى تىنچلىقنى ئاساسىي مەقسەت قىلغان، ئەمىلىكىنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن ئىسلامىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىدىغان ئىجتىمائىي ئىناقلىق ھەربىر مۇسۇلمانىنىڭ ئەخلاق ۋە ھەرىكىتىدىكى ئۆزۈكسىز ئىجابىيەتلەر ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ. ئەخلاق قارىشىنىڭ

تۇرغۇزۇلۇشى ۋە ئەخلاق ئېڭىنىڭ دۇرۇس تەبىرى مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك ھەرىكىتىنى قېلىپلىشىش يولىغا سالىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، دىنىنىڭ كۇچ-قۇدرىتى ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇش ئىدىيەسىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئېڭىغا سىڭدۇرۇش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئىناق، مۇقىم، پەزىلەتلىك جەمئىيەت قۇرۇشتىكى مۇھىم ئەھمىيىتىنى نامايان قىلالايدۇ. ئىسلامىيەتتە، بىراۋ يەنە بىراۋغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزگەن بولسا، بۇ ھال ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىغا مۇخالىپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، دەرھال ئاللاھقا تەۋبە قىلىش بىلەن بىللە زىيانلانغۇچىدىن ئەپۇ سورىمىقى لازىم. ئەكسىچە بولغاندا، ئۇ كىشى قىيامەتتە قاتتىق جازاغا ئۇچرايدۇ. شۇڭا، ئىسلامىيەت دۇنياسىدىكى مۇسۇلمانلار كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنى ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق مەدەنىيىتى ئارقىلىق تەڭشەپ، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا ھەل قىلىپ، كىشىلەر ئارىسىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارنى تۈگىتىدۇ؛ زىددىيەتلەرنى پەسەيتىپ، ئۆزئارا چۈشىنىشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ئىختىلاپ-نىزالارنى تۈگىتىپ، كىشىلىك مۇناسىۋەتنى دوستانىلىك ئاساسىدا نورمال راۋاجلاندۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق جەمئىيەتتە ياخشى كەيپىياتنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا تۈرتكە بولىدۇ.

ئۇچىنچى، ئىجتىمائىي ئىناقلىق روھى ۋە ئىنسانلار ئارا قېرىنداشلىق مېھرى تۇرغۇزۇش نىشانى

ھەربىر ئادەم — جەمئىيەتنىڭ ھۈجەيرىسى. ھەمكارلىق سىستېمىسى بولمىش جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى، جەمئىيەتتىكى ھەربىر ئادەمنىڭ تىرىشچانلىقىغا موھتاج. مۇسۇلمانلاردىكى ئاللاھقا بولغان ئىمان-ئېتىقاد ئۇرغۇتقان ئىتتىپاقلىق روھى، جەمئىيەتتىكى مۇشۇ خىل ئىجتىمائىي ئۈيۇمنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىجتىمائىي ئىتتىپاقلىق روھىنى تۇرغۇزۇپ، قېرىنداشلىق مېھرىنى كۈچەيتىشكە پايدىلىق. ئىسلامىيەتتە شەخسكە ھۆرمەت قىلىش بىلەن بىللە ئۈيۇمنىڭ قىممىتىگە، بولۇپمۇ ئۈيۇمنىڭ كۈچ-قۇدرىتى ۋە ئۇنىڭ رولىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ

ئارغامچىسىغا مەھكەم ئېسىلىڭلار، بۆلۈنمەڭلار. ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمەتىنى ئەسىتە چىڭ تۇتۇڭلار، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئۆزئارا دۈشمەن ئىدىڭلار، ئاللاھ دىلىڭلارنى بىرلەشتۈردى، ئاللاھنىڭ نېمىتى بىلەن ئۆزئارا قېرىنداش بولدۇڭلار؛ سىلەر چوڭقۇر دوزاخنىڭ گىرۋىكىدە ئىدىڭلار، ئاللاھ سىلەرنى (ئىسلام ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن قۇتقۇزدى. سىلەرنىڭ ھىدايەت تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە مانا شۇنداق بايان قىلىدۇ. سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا كىشىلەرنى خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلاردىن توسىدىغان بىر جامائە بولسۇن؛ ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى، (3-سۈرە، 103 — 104-ئايەتلەر)].

84. ئىسلامىيەتنىڭ كىشىلەر بىلەن كىشىلەر، كىشىلەر بىلەن جەمئىيەت ئارا مۇناسىۋەت ھەققىدىكى ئەدەپ - ئەخلاق قارىشى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ۋە كىشىلەر بىلەن جەمئىيەت ئارا ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمى «قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇن قېتىم تىلغا ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، ھەققانىي ۋە ھالال ياشىماق

«قۇرئان كەرىم»دە قەيت قىلىنغان ھەققانىي ۋە ھالال ياشاش خۇسۇسىدىكى بايانلاردا قانداقتۇر كىشىلەردىن نېمىنى قىلىش-نېمىنى قىلماسلىق بۇاسىتە تەلەپ قىلىنمايدۇ؛ ياكى بۇنداق ئەخلاق ئۆلچىمىدىن بۇاسىتە بېشارەت بېرىلمەيدۇ. بەلكى ئۇ بەزىبىر قەدىمكى ئۇرۇقلارنىڭ تارىخى، يوسۇنلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى قاتارلىق دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ قائىدە-نىزاملىرىغا ئالاقىدار يېغىنچاق بېشارەتلەر، شۇنداقلا ئىنسان تەبىئىتى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. ﴿ ... نەپسى دېگەن نەرسە ھەقىقەتەن يامان ئىشلارغا كۆپ قۇترىتىدۇ ... ﴾ [''يۇسۇف'' سۈرىسى، (12-سۈرە، 53-ئايەت)] دېمەك، كىشىلەر

يامان ئادەتلىرىدىن قول ئۇزۇش ئۈچۈن ياخشى ئىشلارنى كۆپەرەك قىلىشى كېرەك. «قۇرئان كەرىم»دە ئەدەپ - ئەخلاق ھەققىدىكى مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا بىلەن كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت نۇقتىسىدىن شەرھلىنىدۇ. مىسالەن، ﴿سىلەر قانداقلا ياخشىلىق قىلساڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 - سۈرە، 215 - ئايەت)]. ئاللاھقا تەقۋادارلىق بىلەن ئىمان كەلتۈرگەنىدىلا، ئاللاھنىڭ ۋەھيلىرىدە كۆرسىتىلگەن ئەمەللەرنى بەجا كەلتۈرگىلى بولىدۇ؛ يەنە كېلىپ ئاللاھنىڭ ۋەھيلىرىگە ئەمەل قىلىشنىڭ ئۆزى ساۋابلىقتۇر. يەنى، ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈپ ئىتائەت قىلغان ئادەمنىڭ بارلىق گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ. ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلىقنىڭ ئۆزى ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىغا بوي سۇنغانلىق، شۇنداقلا ھەققانىيلىق ۋە ھالاللىقنىڭ بەلگىسىدۇر. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ پىرىنسىپ نۇرغۇن ئىبرەتلىك ھېكايىلەر ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ خىلمۇخىل ئەمەللىرى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلۈش بىلەن بىللە كىشىلەردىن ھەققانىي ۋە ھالال ياشاش پىرىنسىپىنى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئائىلىۋى تۈرمۇشتا كونكرېت نامايان قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسەتكەن ھەققانىي ۋە ھالال ياشاشتىن ئىبارەت ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش ئاساسىدا شەكىللەنگەن. ئالدىنقىلارنىڭ ئەخلاق مىزانلىرى سىڭدۈرۈلگەن ئۇ ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ نىسبانى ــ يۈكسەك ئەخلاق مەنزىلىگە ئۇلىشىپ، غايىۋى پەزىلەتنى يېتىلدۈرۈش. بۇ خىل ئەخلاق مەنزىلى دەھرىي ئەخلاقنىڭ ئۆلچەم - قېلىپلىرىدىن ھالقىپ كەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەخلاقي پەزىلەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۈلگە قىلىپ، تەقۋادارلىق بىلەن تېخمۇ بۈيۈك ئەخلاقي تەلەپچانلىققا يېتىپ، ئۇ ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى ئېتىقادى ۋە ئاللاھقا بولغان ئىمان - ئىشەنچىسىنى كۈچەيتىش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. دىنىي ئەخلاقنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلمىسىدىن قارىغاندا، «قۇرئان كەرىم»دىكى بايانلاردا ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ يادرولۇق ئېتىقاد قىلىنغانلىقىنى ھېسابقا

ئالمىغاندا، قالغان مەزمۇنلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئىنسانلار ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد ئەمەل قىلىپ كەلگەن ئىجتىمائي ئۇمۇمىي ئەخلاق كاتېگورىيەسىگە مەنسۇپ. ئۇنىڭغا دىنىي تۈسنى قايرىۋېتىپ قارىساق، ئۇنىڭ ئىنسانىيەت ئەخلاقى بىلەن ئورتاقلىقلا ئىگە ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ئېنىق بايقىيالايمىز.

ئىككىنچى، ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق ياندۇرماق

«قۇرئان كەرىم»دە شەرھلەنگەن ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق ياندۇرۇشتىن ئىبارەت دىنىي ئەھكام، ئىككى دۇنيا ھەققىدىكى ئابستراكت تەلىماتنى كىشىلەرگە ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش شەرتىدىكى كونكرېت ياخشى ئەمەللەرنىڭ خاسىيەتلىرى ئارقىلىق نامايان قىلىپ بېرىدۇ. پەقەت، بەندىنىڭ ئەس-ھوشى جايىدا بولسىلا، ئۇ ھەرقانداق ئەھۋالدا ئۆزىنىڭ تاللىشى بويىچە ئىش كۆرەلەيدۇ. شۇڭا، «قۇرئان كەرىم»دىكى ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق ياندۇرۇش تەلىماتىنىڭ ئۆزىگە خاس ئابستراكت پىرىنسىپىدا ساۋابكارلىق بىلەن ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش بىر-بىرىگە سىڭدۈرۈۋېتىلگەن. بۇ ئىككىسىنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋەتكەن مۇسۇلمان دۇنيادىكى ياخشى ئەمەللەرنىڭ ھەممىسىنى قىلسىمۇ ئاخىرەتتە بەربىر بەختلىك بولالمايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق ياندۇرۇش تەلىماتى نۇرغۇن تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ. مىسالەن: ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئۆچۈرۈۋېتىمىز، ئۇلارنى ئەلۋەتتە قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ئەڭ ياخشىسىغا بېرىلىدىغان ساۋاب بىلەن مۇكاپاتلايمىز﴾ [''ئەنكەبۇت'' سۈرىسى، (29-سۈرە، 7-ئايەت)]. بۇ ياخشى ئەمەللەرى بىلەن ساۋابلىق ئىزدەۋاتقانلارغا ھېسسىيات، پىسخىكا جەھەتتە بېرىلگەن كاپالەت ۋە مەدەت، شۇنداقلا بىر تۈرلۈك ئىجتىمائي مەدەنىيەت كوللېكتىپىنىڭ ئىجتىمائىيەت ۋە ئەدەپ-ئەخلاق جەھەتتىكى تەشەببۇسى. بۇ شەرت ئاستىدا «قۇرئان كەرىم»دە يەنە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشنىڭ نۇرغۇن كونكرېت تەلەپ ۋە ئۇسۇللىرى

ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مىسالەن: ﴿كىمكى ياخشى ئىش قىلىدىكەن، پايدىسى ئۆزىگىدۇر؛ كىمكى يامان ئىش قىلىدىكەن، زىيىنى ئۆزىگىدۇر. پەرۋەردىگارىڭ بەندىلەرگە ئۇۋال قىلغۇچى ئەمەستۇر﴾ [''فۇسسىلەت'' سۈرىسى، (41 - سۈرە، 46 - ئايەت)]. «قۇرئان كەرىم»دىكى ئايەتلەردىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان بەندىلەر ئۇنىڭ ساۋابىنى رېئال تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدىلا كۆرەلەيدۇ؛ چۈنكى، ئاللاھ تائالا ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان مۆمىنلەرگە تاغدەك ھىممەت قىلىدۇ، گۇناھكار بەندىلەرنى بالايىئاپەت بىلەن جازالايدۇ.

85. ئىسلامىيەتنىڭ تىرىكچىلىك ھەققىدىكى ئەدەپ - ئەخلاق قارىشى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

تىرىكچىلىك خۇسۇسىدىكى ئەدەپ - ئەخلاق قارىشى ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ئەڭ نېگىزلىك ئەخلاق قارىشى ھېسابلىنىدۇ. ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا ھەرقانداق ئادەمدە جەمئىيەت بىلەن كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان ياكى ئۇنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئەخلاق قارىشى ۋە ئەخلاق ئېڭى بولىدۇ. دىنىي ئەخلاق دەستۇرى سانلىدىغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ پەۋقۇلئاددە بىر رولى، دەل ئۇنىڭ جەمئىيەت ئەزالىرىنى ئاللاھنىڭ كالامىدا شەرھلەنگەن ئەخلاق ئۆلچىمىگە ماسلىشىش ۋە ئەمەل قىلىشقا ئۇندىگەنلىكىدە. بۇنداق ئەخلاق ئۆلچىمىنى «قۇرئان كەرىم»دىكى ئۇگۇت ۋە نەسىھەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئۇچراتقىلى بولىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم» بەندىلەرنى ئاددىمەتچىلىكتە ئادالەت، ساۋابكارلىق، ساداقەت، سەۋر - تاقەت، دادىللىق، ئەپۇچانلىق ۋە ۋاپادارلىققا دادالەت قىلىش بىلەن بىللە يەڭگىلتەكلىك، تەكەببۇرلۇق، نومۇسسىزلىق، نەپسانىيەتچىلىك ۋە شەخسىيەتچىلىكتىن ھەزەر قىلىشقا ئۇندەيدۇ، شۇنداقلا لەۋزىدىن يانماسلىق، پارا ئالماسلىق ۋە خىيانەتچىلىك قىلماسلىققا ئاگاھلاندۇرىدۇ. مىسالەن، ﴿(ئى مۇھەممەد!) سېنى كىشىلەر ئارىسىدا ئاللاھنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ھۆكۈم قىلسۇن

دەپ، ساڭا ھەقىقەتەن ھەق كىتابنى نازىل قىلدۇق. خىيانەتچىلەرگە بولۇشمىغىن﴾ {"نىسا" سۈرىسى، (4 - سۈرە، 105 - ئايەت)}. ئىسلامىيەتتە ھەرقانداق ئادەمنىڭ قىلغان لەۋزىدىن يانماي، باشقىلار ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىشى شەرت قىلىنىدۇ. مىسالەن، ﴿ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار؛ ئاتا - ئاناڭلارغا، يېقىن تۇغقانلىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، يانىدىكى ھەمراھقا (يەنى سەپەرداش، ساۋاقداش قاتارلىقلارغا)، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل - چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، شۇبھىسىزكى ئاللاھ ھاكاۋۇر، ماختانچاقنى ياقتۇرمايدۇ.﴾ {"نىسا" سۈرىسى، (4 - سۈرە، 36 - ئايەت)}. بۇنداق ئەدەپ - ئەخلاق ئۆلچىمى ئەينى زامانىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىي تاۋلىنىشىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناغانىدى. بۈگۈنكى كۈندىمۇ، يەنىلا مۇسۇلمانلار ئەمەل قىلىدىغان ئەخلاق پىرىنسىپى سۈپىتىدە ئۆز ئەھمىيىتىنى جارى قىلدۇرماقتا.

ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدا باشقىلارنىڭ مال - مۈلكىگە دەخلى - تەرۇز قىلىش ئەخلاقسىزلىق، دەپ قارىلىدۇ. بۇ ھەم «قۇرئان كەرىم» دە ئېنىق بەلگىلەنگەن. بۇنداق دەخلىسىزلىك قانۇنىدىلا ئەمەس، ئەدەپ - ئەخلاقتىمۇ قوغدىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەجى خۇتبىسىدە: "قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ھەرقانداق نەرسىسىنى ئۇنىڭ ماقۇللىقىنى ئالماي تۇرۇپ، ئۆزۈڭلارنىڭ قىلمۇئالمىڭلار؛ ئۇ ھەممىڭلار ئۈچۈن ھارامدۇر!" دېگەنىدى.

86. "لەۋزى ھالاللىق"تىن ئىبارەت پەزىلەتنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە قانداق گەۋدىلەندۈرۈش كېرەك؟

ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردىكى لەۋزى ھالاللىقنىڭ مۇھىملىقى مۇنداق ئۇچ جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى، ئائىلە ۋە نىكاھ ئىشىدا

مىسالەن، تويلاشقان ئىككى تەرەپ ئۆزئارا قىلغان ۋەدىسىنى شەرتسىز ئىشقا ئاشۇرۇشى لازىم. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "نىكاھتا قىلىنغان ئەھدە ئىنتايىن مۇھىمدۇر؛ ئۇنىڭغا چوقۇم ئەمەل قىلىڭلار!" دېگەنىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا يەنە ئەر-خوتۇن ئارىسىدىكى مەخپىيەتلىكنى باشقىلارغا بېيىۋېتىشنى چەكلىگەنىدى.

ئىككىنچى، دوستلۇقتا

مۇسۇلمانلاردىن بىرى يەنە بىرىگە باشقىلارغا تىنماسلىق شەرتى بىلەن بىرەر خەۋەرنى يەتكۈزگەن بولسا، ئۇ تۇيۇقسىز بالا-قازا قاتارلىق پەۋقۇلئاددە ئەھۋال يۈز بەرمىسلا، قىلغان ۋەدىسىنى ھەرگىز بۇزمايدۇ.

ئۈچىنچى، قەرز ئېلىم-بېرىمدە

ئالغان قەرزنى تۆلەش — لەۋزى ھالاللىقنىڭ بىر خىل شەكلى. مۇسۇلمانلار تۇيۇقسىز بالا-قازاغا يولۇقۇپ قالمىسلا، ئالغان قەرزىنى قىلغان لەۋزىگە ئاساسەن قايتۇرۇشى شەرت. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ھەتتا شېھىتلەرنىڭمۇ ئالغان قەرزىنى قايتۇرمىغاندىن ئۆزگە گۇناھلىرى كافارەت قىلىنىدۇ. چۈنكى، قەرز قايتۇرۇشنىڭ ئۆزى لەۋزى ھالاللىقنىڭ بەلگىسىدۇر". ئۇنىڭدىن باشقا، مۇسۇلمانلار باشقىلارنىڭ ئامانەت مۇلكىنى چوقۇم ئىگىسىگە قايتۇرمىقى لازىم.

87. ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادرولۇق مەزمۇنى نېمە؟

ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يادروسى — تەبىئەتنى قوغداش ۋە تەبىئەتكە ماسلىشىپ ياشاشنى ئالدىنقى شەرت قىلىدىغان ئادەم بىلەن تەبىئەت مۇناسىۋىتى خۇسۇسىدىكى ھەرىكەت ئۆلچىمى.

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

88. ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر، ئادەملەر بىلەن ئادەملەر ۋە ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە قايسى خىل مۇناسىۋەت ھەممىنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ؟

بۇنىڭدا ئاللاھ تائالا بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۇل ۋە يېتەكچى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ــ ئالەمدىكى مەخلۇقاتلارنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە پەرۋىشكارى. ئادەم بىلەن تەبىئەت دۇنياسىنى شەكىللەندۈرگەن بارلىق مەۋجۇداتلار ئاللاھ تائالانىڭ ياراتمىشى بولغىنى ئۈچۈن، خۇسۇسىيەت جەھەتتە بىر كائىگورىيەگە مەنسۇپ. ئادەم كۈللى مەۋجۇداتلارنىڭ گۈلتاجى بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ''ئاللاھنىڭ ياراتمىشى''لىق خۇسۇسىيتى، ئادەمنىڭ يەر-جاھانىنىڭ خوجىسى ئەمەس، پەقەت تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى بەلگىلىگەن. دېمەك، پۈتۈن مەخلۇقاتلار ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە بوي سۇنۇشنى دەۋر قىلغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ''ئالەملەرنىڭ مەركىزى ــ ئاللاھ'' ئىكەنلىكى دەل مۇشۇ ۋەجدىندۇر. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿بارلىق ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋىشكارى ... قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسى ئاللاھقا خاستۇر﴾ [''فاتىھە'' سۈرىسى، (1-سۈرە، 2-ئايەت)]. ﴿... بىلىڭلاركى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەر ئاللاھنىڭدۇر ...﴾ [''نىسا'' سۈرىسى، (4-سۈرە، 131-ئايەت)].

89. ئىسلامىيەتتە ئادەم بىلەن تەبىئەت شۇنداقلا مەۋجۇداتلار-نىڭ مۇناسىۋىتىگە قانداق قارىلىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئادەم ۋە جىمى مەۋجۇداتلار بىگانە ياراتقۇچى ئاللاھ تائالاغا تەقۋادارلىق قىلىش جەھەتتىكى بۇرچ-مەجبۇرىيەتلىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ، تەبىئەتكە ماسلىشىپ ياشىشى كېرەك. ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ ماسلىشىچانلىقى ''ئالەملەرنىڭ مەركىزى ــ ئاللاھ'' دېگەن تەلىماتنى ئاساس، ئىنسانلارنىڭ مەۋجۇتلۇق

ۋە تەرەققىياتىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ، شۇنداقلا ئۇنىڭدا ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى قوغداپ، مۇھىتنى ئاسرىشى، ئورۇن باسارلىق بۇرچىنى ئوبدان ئادا قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ھاۋالىسىنى تولۇق بەجا كەلتۈرۈشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە پۈتۈن مەخلۇقاتلارنى ئاللاھ يارانقان دەپ ئېنىق بايان قىلىنغان. مىسالەن، ﴿ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئالتە كۈندە يارانتى ... ﴾ [''سەجدە'' سۈرىسى، (32 - سۈرە، 4 - ئايەت)]. ﴿... ئاسمانلار بىلەن زېمىن بىر - بىرىگە تۇتاش ئىدى، بىز ئۇلارنى ئاجراتتۇق؛ ھەممە جانلىق مەۋجۇداتنى سۇدىن يارانتۇق﴾ [''ئەنبىيا'' سۈرىسى، (21 - سۈرە، 30 - ئايەت)]. ﴿... ئاللاھ ئاسماننى يارانتى، ئۇنى ئېگىز ھەم كەم - كوتسىز قىلدى، ئۇنىڭ كېچىسىنى قاپقاراڭغۇ، كۈندۈزىنى يورۇق قىلدى، شۇنىڭدىن كېيىن زېمىننى (ياشاشقا لايىق قىلىپ) يايدى، زېمىندا بۇلاقلارنى ئاقتۇردى، ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈردى، تاغلارنى مۇقىم قىلدى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى سىلەرنىڭ ۋە چارۋىلىرىڭلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن يارانتى ... ﴾ [''نازىئات'' سۈرىسى، (79 - سۈرە، 27 ــ 33 - ئايەتلەر)]. ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن دانىنى ۋە ئۇرۇقنى بىخلاندۇرغۇچىدۇر، تىرىكنى ئۆلۈكتىن، ئۆلۈكنى تىرىكتىن چىقارغۇچىدۇر﴾ [''ئەنئام'' سۈرىسى، (6 - سۈرە، 95 - ئايەت)].

«قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالانىڭ تەبىئەت دۇنياسىدىكى بارلىق مەۋجۇداتلارنى يارانقانلىقى توغرۇلۇق ئايەتلەر ناھايىتى كۆپ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا زېمىنىدىكى تاغ، دەريا ۋە دېڭىز قاتارلىق جانسىز مەۋجۇداتلارنىلا ئەمەس، ئاشۇ تەبىئەت دۇنياسىدا ياشايدىغان ئۆسۈملۈك، جان - جانۋار ۋە مىكروب قاتارلىق جانلىق مەۋجۇداتلارنمۇ يارانتى. بۇلا ئەمەس، ھەتتا تەبىئەت دۇنياسىدىكى تەبىئىي ھادىسىلەر ۋە تەبىئەت قانۇنىيىتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ياراتمىشىدۇر. مىسالەن، ﴿ئاسماننى بىز بىخەتەر تورۇس قىلدۇق﴾ [''ئەنبىيا''

سۈرىسى، (21 ـ سۈرە، 32 ـ ئايەت)}. ﴿ئاللاھ بۇلۇتلارنى ھەيدەيدۇ، ئاندىن ئۇلارنى بىر ـ بىرىگە قوشىدۇ، ئۇلارنى چوڭ توپقا ئايلاندۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇلۇتنىڭ ئارىسىدىن يامغۇر ياغقانلىقىنى كۆرىسەن. ئاللاھ ئاسماندىكى تاغدەك بۇلۇتلاردىن مۆلدۈر ياغدۇرىدۇ ... ﴾ [''نۇر'' سۈرىسى، (24 ـ سۈرە، 43 ـ ئايەت)}.

قىسقىسى، زېمىنىدىكى ھەتتا كائىناتتىكى جىمى مەۋجۇداتلارنى ئاللاھ يارىتتى. ئاللاھنىڭ ياراتمىشلىرىدىن بولمىش تەبىئەت دۇنياسى بىلەن تەبىئەت ھادىسىلىرى چەكلىك ۋە سىر ـ سېھرلەردىن خالىيكى، ئۇلار ھەم ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنىڭ ماددىي شەكلىدە ئىپادىلىنىشىدۇر.

90. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە مۇھىتنىڭ ئىنسانلار ھاياتىدىكى ئەھمىيىتى نېمە؟

بىرىنچى، ئۆزىگە مۇجەسسەملەنگەن بېشارەتلىك ئۇچۇرلار ئارقىلىق ئىنسانلارنى ئاللاھنى ئەقلى بىلەن تونۇشقا دەۋەت قىلىدۇ.

''تەبىئەت'' كەلىمىسى ئىككى تۈرلۈك مەنىگە ئىگە. ئۇنىڭ بىرى، ''تۇغما مەيىل''، ''تەبىئىي'' كەلىمىلىرى بىلەن مەنىداش. يەنە بىرى، ''جاھانىدىكى كۆللى مەخلۇقاتلار'' دېگەن مەنىدە. يېقىنقى دەۋرلەردىن بۇيان، ''تەبىئەت'' كەلىمىسىنىڭ يۇقىرىدا دېيىلگەن ئىككىنچى مەنىسى بارا ـ بارا ئاساسىي ئورۇنغا ئۆتۈپ، تەبىئەت قانداقتۇر ئەركىن ھالەتتىكى تەبىئىي جىسمىيەتلەردىن تۈزۈلگەن جىسىملار توپلىمىنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن، تەبىئەت پەقەت تاشقى ھادىسە دەپلا قارىلىپ، بۇ كەلىمىنىڭ ئىچكى مەنىسى پۈتۈنلەي ئۆچتى. جۈملىدىن، ''تەبىئىي جىسمىيەت'' قانداقتۇر ''تەبىئەت''نىڭ ئورنىغا ئۆتۈپ، پەلسەپىۋى پىكىر ئوبىيېكتىغا ئايلاندى؛ ''تەبىئىي جىسمىيەت''لەر ھەققىدىكى تەسۋىر ۋە تەتقىقاتلار ''تەبىئەت''نىڭ ئەسلىي ماھىيىتى ھەققىدىكى تەپەككۇرنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئىنسانلارنىڭ نەزەردە پەقەت ''تەبىئىي جىسمىيەت''لا قېلىپ، ''تەبىئەت'' ئۇقۇمى غايىب بولدى.

يېقىنقى دەۋرلەر مابەينىدە تەبئىي جىسمىيەتلەر ئۇستىدىكى تەتقىقاتلار، ئىنسانلارنى مول ماددىي مەنپەئەتكە ئېرىشتۈردى. بۇ ھال ئىنسانلارنىڭ تەبئەتنى بويسۇندۇرۇش ئارزۇسىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئىنسانلارنىڭ تەبئەتنى ئىگىلەش ۋە بويسۇندۇرۇش مۇددىئاسىدىكى ھەرىكەتلىرى نەزەرىمىز ۋە قەلبىمىزدىكى چىن تەبئەتنى خۇنۇكلەشتۈرۈۋەتتى، ھەتتا غايىب قىلىۋەتتى. ناتىۋان چاغلىرىدا ئۇنسىز بايانلىرىنى ئىنسانلارغا ئىزھار قىلغان تەبئەت، مانا ئەمدىلىكتە سۆكۈتكە چۆمدى. ھالبۇكى، پايانسىز ئالەمدە ئىنسانىڭ ئىشغال قىلالىغىنى ئالىقانچىلىك زېمىن تۇرسا، ئەجەبا ئۇنىڭ ئاللاھ ياراتقان چەكسىز ئالەمنى بويسۇندۇرالىشى مۇمكىنمۇ؟ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ھېكمەت بىلەن ياراتتى ... ﴾ [''ئەنئام'' سۈرىسى، (6 ـ سۈرە، 73 ـ ئايەت)]. ﴿ئۇلارغا قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغانغا قەدەر، بىز ئۇلارغا ئاسمان ـ زېمىن ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى(قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىپ تۇرىمىز. پەرۋەردىگارىڭنىڭ ھەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقى ئۇلارغا يېتەرلىك دەلىل ئەمەسمۇ؟﴾ [''فۇسسىلەت'' سۈرىسى، (41 ـ سۈرە، 53 ـ ئايەت)]. ئېگىز تاغلار، بەھەيۋەت چوققىلارنىڭ ئۆزىدە مۇقەددەسلىك بولمىغىنى بىلەن، ئۇنىڭدا ئەكس ئەتكەن سەلتەنەت ۋە بۈيۈك ئىجادكارلىق كىشىنى پىكرىي تىرەنلىككە سۆرەش بىلەن بىللە تەبئىيلا ئەيمىنىش تۇيغۇسىغا غەرق قىلىدۇ. بۇ يەردە كىشىنى ئەيمەندۇرىدىغىنى قانداقتۇر ئاشۇ ئېگىز تاغلار ۋە بەھەيۋەت چوققىلارنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۇنى ياراتقان غايىۋى قۇدرەت ـ ئاللاھتۇر. تەبئەتنىڭ بىر مولېكۇلىسى ھېسابلانغان ئادەمزات تەپەككۇرىدىكى ئەقىل ـ پاراسىتى، تەن قۇرۇلمىسىدىكى تەڭداشسىز نەپىسلىكى بىلەن مەۋجۇداتلارنىڭ گۈلتاجى، دەپ تەرىپلىنىدۇ. ئادەمزاتنىڭ ئۆزى سىرلىق بولمىغىنى بىلەن، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈك ئىختىراسىدىن بېشارەت بېرىدىغان نۇرغۇن ئالامەت ۋە دالالەتنى بايقىغىلى بولىدۇ.

ئىككىنچىسى، ئىنسانىيەتنى تۇغمەس ھايۋاتلىق بايلىقلىرىدىن بەھرىلەندۈرۈپ، ئاللاھنىڭ ھىممىتىگە شۈكۈر- تەسبىھلەر ئېيتىشقا ئۇندەيدۇ.

ئىسلامىيەتكە خاس مۇھىت ئېڭىدا، ئالەمنىڭ قانۇنىيەتلىرى بىلەن دۇنيانىڭ تەرتىپىنى ئاللاھ تائالا مەقسەتلىك يارىتقان. جۇملىدىن، ئىنسانلار ھايات كەچۈرىدىغان مۇھىت دەل ئادەمزاتنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئۈچۈن مەقسەتلىك، نىشانلىق ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئاللاھ تائالا بۇ گۈزەل دۇنيانى ئادەمزات زېمىنغا تۇنجى ئاياغ باسقان چاغدىلا ئىنسانىڭ خاتىرجەم ھاياتلىقى ئۈچۈن مول تۇرمۇش بايلىقلىرى بىلەن ئاللىقاچان تولدۇرغانىدى. تەبىئەت دۇنياسىدىكى كۇللى جانلىقلارنىڭ سەجدە كۆپىيىشىمۇ، دەل ئادەمزاتنىڭ تېنىنى ئوزۇقلاندۇرۇپ، زېھنىنى ئېچىش ئۈچۈن ئىدى. بۇنىڭدىن ئالەملەر يارالمىشنىڭ قىل سىغماس تەرتىپ ۋە قانۇنىيەتلىرىنى بايقاش مۇمكىن. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىز سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار، ئەگەر ئاللاھقىلا قۇلچىلىق قىلىدىغان بولساڭلار، ئاللاھقا شۈكۈر قىلىڭلار﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى (2- سۈرە، 172- ئايەت)]. تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئادەمزاتنى بەھرىلەندۈرىدىغان ھاسىلاتلىرى ناھايىتى مول. ئۇلار ئارىسىدا ئىنسانلار ئۈچۈن كۆرۈملۈك دەمدۇ، يېمەكلىك دەمدۇ، لازىمەتلىك دەمدۇ ھەممىسى تېپىلىدۇ. بۇ تۇغمەس بايلىق ۋە سەلتەنەتلىك مۇھىت ــ ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا يەتكۈزگەن ئىلتىپاتى ۋە مېھىر- شەپقىتى. ''بىر يۇتۇم ئۇسسۇلۇق بەرگەنگە، چىلەكلەپ شەربەت بەرسۇن!'' دېگەنىكەن كونىلار. ئاللاھ تائالانىڭ تەڭداشسىز ئىلتىپاتى ئىنسانىڭ تۇغمەس شۈكۈر- سانالىرىغا لايىقتۇر. ئاللاھنىڭ شەپقەت- ئىلتىپاتىغا ئېيتىلغان ھەمدۇسانالار، ئىنسانغا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ تائالاغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىپ، تەبىئەتكە يەتكۈزگەن زىيان- زەخمەتلىرىنى ھەر دائىم ئەسلىتىپ، ئۇلارنى تەبىئەتتىن تېجەشلىك بىلەن مۇڭاپىق پايدىلىنىپ، ئاللاھنىڭ شەپقىتىنى ئۇنتۇماسلىققا ئۇندەيدۇ. ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

دەيدۇ: ﴿يەئىلار، ئىچئىلار، ئىسراپ قىلمائىلار. ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ﴾ [''ئەئراف'' سۈرىسى، (7 ـ سۈرە، 31 ـ ئايەت)]. ﴿بىز سىلەرنى زېمىندا ماكانلاشتۇردۇق، زېمىندا سىلەرگە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى تەق قىلدۇق؛ (مۇشۇنداق تۇرۇقلۇق پەرۋەردىگارىئىلارغا) سىلەر ناھايىتى ئاز شۈكۈر قىلمۇاتىسلەر﴾ [''ئەئراف'' سۈرىسى، (7 ـ سۈرە، 10 ـ ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغۇ: ''ھەتتا ئۆيۈئىلار دەريا قىنى، ياكى دېڭىز ساھىلىدا بولسىمۇ، سۇنى ئىسراپ قىلمائىلار!'' دېگەنىدى.

ئۇچىنچى، ئاللاھنىڭ مۇقەددەس ئامانتى بولمىش تەبىئەت دۇنياسى ئىنسانلارغا ئورۇنباسارلىق مەجبۇرىيىتىنى ئەسكەرتىپ تۇرىدۇ.

''جىمى مەخلۇقاتنىڭ ئىگىسى پەقەتلا ئاللاھ تائالادۇر'' دەيدىغان ئىمان ئېچى، ''يەر ـ جاھانغا ئادەمزات ھاكىملىق قىلىدۇ!'' دەيدىغان بىمەنە ئىدىيەنى بىتچەت قىلىۋەتكەن. ئۇنىڭدىن باشقا، ئادەمزات ئاللاھنىڭ ياراتمىشى بولغىنى ئۈچۈن تەبىئەت دۇنياسىدىكى مەۋجۇداتلار قاتارىدا ئاللاھقا قۇلچىلىق بىلەن ئىتائەت قىلىدۇ. جۈملىدىن، كۈن، ئاي، يۇلتۇز، تاغ ۋە دەريالارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق مەۋجۇداتلار ئاللاھ تائالا بېكىتكەن تەرتىپ ۋە قانۇنىيەت بويىچە ئىزچىل ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىتى، بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى، يامغۇر بىلەن سىلەرگە رىزىق قىلىپ نۇرغۇن مېۋىلەرنى ئۆستۈرۈپ بەردى، ئاللاھ ئۆز ئەمرى بىلەن سىلەرگە كېمىلەرنى دېڭىزدا قاتنايدىغان قىلىپ بەردى، سىلەرگە دەريالارنى بويسۇندۇرۇپ بەردى. سىلەرنىڭ مەنپەئەتلىنىشىڭلار ئۈچۈن، ئاي بىلەن كۈننى تەرتىپلىك دەۋر قىلىپ تۇرىدىغان قىلىپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنى بويسۇندۇرۇپ بەردى﴾ [''ئىبراھىم'' سۈرىسى، (14 ـ سۈرە، 32 ـ 33 ـ ئايەت)]. ﴿ئاللاھ سىلەرنى زېمىندا(ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرنىڭ) ئورنىدا ياشايدىغان قىلدى. ئاللاھ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىگە شۈكۈر قىلىشىڭلارنى سىناش ئۈچۈن بەزىڭلارنى بەزىڭلاردىن

بىرقانچە دەرىجە يۇقىرى قىلىدى﴾ [''ئەنئام'' سۈرىسى، (6 - سۈرە، 165 - ئايەت)].

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: تەبىئەت دۇنياسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا بەرگەن قىممەتلىك سوۋغىسى، شۇنداقلا مۇقەددەس ئامانىتى. شۇڭا، ئىنسانلار تەبىئەتكە شىلتىڭ ئاتمايي، ئاللاھنىڭ بۇ بېگانە سوۋغىسىنى قەدىرلىشى، ئاللاھ بەرگەن مۇقەددەس ئامانەتنى ئوبدان ساقلاپ، ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ئورۇن باسارلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشى لازىم. بۇ ھەم ئىمان - ئېتىقادنىڭ ھەم ئىنسانىيەت مەۋجۇتلۇقى ۋە تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجى. تەبىئەتتىن سەمىمىيەت بىلەن ئوبدان پايدىلىنىپ، مۇھتىنى قوغداش ۋە تۈزەش — ئىنسانلاردىكى ئىمان - ئېتىقاد، ئەقىل - پاراسەت، مەسئۇلىيەت ۋە مېھرىبانلىقنىڭ مۇھىم بەلگىسى. «قۇرئان كەرىم»دە بىر بۇيۇك پەيغەمبەر ۋە پادىشاھ بىلەن بىر توپ چۈمۈلىنىڭ قىسسىسى مۇنداق بايان قىلىنىدۇ: ﴿سۇلەيماننىڭ جىنلاردىن، ئىنسانلاردىن ۋە قۇشلاردىن بولغان قوشۇنلىرى توپلاندى. ئۇلار رەتلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغاندى. ئۇلار چۈمۈلىلەر ۋادىسىغا يېتىپ كەلگەندە، بىر چۈمۈلە ئېيتتى: «ئى چۈمۈلىلەر! ئۇۋۇلىرىڭلارغا كىرىپ كېتىڭلار، سۇلەيمان ۋە ئۇنىڭ قوشۇنى ئۇقماستىن سىلەرنى يانجىۋەتمىسۇن». سۇلەيمان چۈمۈلىنىڭ سۆزىدىن تەبەسسۇم قىلىپ كۈلدى ۋە ئېيتتى: «ئى رەببىم! سەن مېنى ماڭا ۋە ئاتا - ئانامغا بەرگەن نېمىتىڭگە شۈكۈر قىلىشقا، سەن رازى بولىدىغان ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلغىن، رەھمىتىڭ بىلەن مېنى ياخشى بەندىلىرىڭ قاتارىغا كىرگۈزگىن!» [''نەمل'' سۈرىسى، (27 - سۈرە، 17 - ، 18 - ، 19 - ئايەتلەر)]. بۇ قىسسىدە ھەيۋەتلىك قوشۇننىڭ قوماندانى، بۇيۇك پەيغەمبەر شۇنداقلا جان - جانىۋارلارنىڭ تىلىنى بىلىدىغان پادىشاھ سۇلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ، ھەتتا چۈمۈلە چاغلىق مەخلۇقاتقا ئازار بېرىشنىمۇ راۋا كۆرمىگەنلىكى بايان قىلىنغان. چۈنكى، ئاشۇ چۈمۈلىمۇ ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتى. شۇڭا، ئۇنى زىيان - زەخمەتتىن قوغداشىمۇ ئاللاھقا شۈكۈرلەر ئېيتقاندەك

ئەھمىيەتلىك ياخشى ئەمەللەردىندۇر.

91. ئىسلامىيەتتە "ئادەم" بىلەن "تەبىئەت" نىڭ چېگراسى قانداق ئايرىلىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئاللاھ تائالا ــ ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان، ھەممىدىن خەۋەردار، ھەممىگە قادىر مۇتلەق مەۋجۇدىيەتتۇر؛ ئالەملەرنىڭ بىردىنبىر ئىگىسىدۇر؛ ئادەمزات بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ــ ئاللاھ تائالانىڭ ياراتمىشلىرىدىندۇر. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿شۇبھىسىزكى، سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار ئاللاھتۇر، ئۇ ئاسمانلارنى، زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتتى، ئاندىن ئەرش ئۈستىدە (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا لايىق رەۋىشتە) مۇستەۋى بولدى*﴾ [''يۇنۇس'' سۈرىسى، (10 ـ سۈرە، 3 ـ ئايەت)].

﴿ئاللاھ يەر يۈزىدىكى ھەممە نەرسىنى سىلەر ئۈچۈن ياراتتى، ئاندىن ئاسمانىنى يارىتىشقا يۈزلىنىپ، ئۇنى قۇسۇرسىز يەتتە ئاسمان قىلىپ تاماملىدى، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 29 ـ ئايەت)].

ئادەمزات ئاللاھنىڭ ياراتمىشلىرى ئىچىدىكى جانلىقلارنىڭ سەرخىلى، ئاللاھنىڭ قۇلى ۋە زېمىنىدىكى ۋاكالەتچىسى. ئادەمزاتنىڭ ئەمگەك ئىقتىدارى ۋە نىسبىي رەۋىشتىكى پىكىر ئەركىنلىكى قاتارلىق سۈپەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ ئىلتىپات قىلغان، ھەمدە ئىنسانىيەت بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرىي پۈتمىشىدۇر. ئىسلامىيەتتە تەكتلىنىدىغان تەبىئەت دۇنياسى ھايۋانلار، ئۆسۈملۈكلەر، جانلىقلار، ئورگانىك ماددىلار ۋە ئانئورگانىك ماددىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

* بۇ جۈملە مۇتەشابىھ ئايەتلەردىن بولغاچقا، لۇغەت مەنىسى بويىچىلا تەرجىمە قىلىندى. بەزى تەپسىرشۇناسلار بۇ جۈملىگە: ''ئاللاھ ئەرشكە ئىگە بولدى''، ''ئاللاھنىڭ ھۆكمى ئەرشتە قارار ئالدى'' دەپ ئىزاھلايدۇ. بۇ جۈملىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى ئاللاھنىڭ ئۆزى بىلىدۇ ــ «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇيغۇرچە يېڭى نۇسخىسى 157 ـ بەتتىكى ئىزاھ.

92. ئىسلامىيەتتە تەبىئەت دۇنياسىغا قانداق قارىلىدۇ؟

بىرىنچىدىن، ئىسلامىيەتتە تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ھەربىر ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرى كۆرسىتىپ بېرىلىش بىلەن بىللە، ئادەملەرنى تەبىئەتنى كۆزىتىپ، ئۇ ھەقتە ئىزدىنىپ، ئۇنىڭ ئىچكى قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىپ، تەبىئەت قوينىغا يوشۇرۇنغان سىر - ھېكمەتلەرنىڭ تېگىگە يېتىشكە ئىلھاملاندۇرىدۇ. ئالدى بىلەن ئىسلامىيەت تەبىئەت دۇنياسىنىڭ بىر قىسىم ھەربىر ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىدىن بېشارەت بەردى. مىسالەن، ئاللاھ تائالا دېدىكى: {كۆن بەلگىلەنگەن جايغا قاراپ سەير قىلىدۇ ... } {"ياسىن" سۈرىسى، (36 - سۈرە، 38 - ئايەت)}. بۇ ئايەتتە، كۆننىڭ ئەبەدىي مىدىرلىمايدىغان تۈرغۇن نەرسە ئەمەس، بەلكى مۇئەييەن دائىرىدە ھەربىر تۇرىدىغان جىسىم ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن. «قۇرئان كەرىم»دە يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ: {تاغلارنى تۇرغۇن ھالەتتە دەپ ئويلايسەن، ھالبۇكى ئۇلار بۇلۇتتەك ھەربىر تۇرىدۇ ... } {"نەمل" سۈرىسى، (27 - سۈرە، 88 - ئايەت)}. بۇ تەبىئەت دۇنياسى تۈرلۈك - تۈمەن ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، قارىماققا جىسىم تۇرغانىدەك كۆرۈنىدىغان تاغلارمۇ ئۆزگىرىپ، بەزىدە يېڭىدىن پەيدا بولۇپ، بەزىدە يوقۇلىدۇ؛ قىسقىسى، تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيىتى بولىدۇ، دېگەنلىكتۇر. يەنە بىر تەرەپتىن، ئىسلامىيەتتە كىشىلەرنى تەبىئەتنى كۆزىتىپ، ئۇ ھەقتە ئىزدىنىپ، تەبىئەت قوينىغا يوشۇرۇنغان سىر - ھېكمەتلەرنىڭ تېگىگە يېتىشكە ئىلھاملاندۇرىدۇ. مىسالەن، ئاللاھ تائالا دېدىكى: {ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا قانداق نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى كۆزىتىڭلار ... } {"يۇنۇس" سۈرىسى، (10 - سۈرە، 101 - ئايەت)}.

ئىككىنچىدىن، ئىسلامىيەتتە كىشىلەرنى تەبىئەتنى كۆزىتىپ، تەبىئەت قانۇنىيەتلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش ئاساسىدا تەبىئەت دۇنياسىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىپ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئۈچۈن بەخت

يارىتىشقا ئۇندەش بىلەن بىللە تەبىئەت ئاتا قىلغان نېمەتلەرنى بۇزۇپ-چېچىپ، ئىسراپ قىلىپ قۇرۇتۇۋۈتىش ۋە ئىنسانلار خاتىرجەم ھايات كەچۈرۈۋاتقان تەبىئىي مۇھىتنى ۋەيران قىلىۋېتىشكە قارشى تۇرىدۇ.

93. ئىسلامىيەتنىڭ تەبىئەت دۇنياسى ھەققىدىكى يادرولۇق قارىشى نېمە؟

بىرىنچى، ئادەمزات بىلەن مۇھىت گويا لەۋ بىلەن چىشتەك بىر-بىرىنى تەقەززا قىلىدۇكى، ئادەمزاتنىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە كامالتى مۇھىتتىن ئايرىلالمايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئاللاھ سىلەر ئۈچۈن زېمىننى قارارگاھ قىلدى، كۆزلىگەن يېرىڭلارغا بېرىۋېلىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە زېمىندا نۇرغۇن يوللارنى يارىتىپ بەردى﴾ [''زۇخرۇف'' سۈرىسى، (43 - سۈرە، 10 - ئايەت)].

ئىككىنچى، تەبىئىي بايلىقلار چەكلىكتۇر. شۇڭا، ئاللاھ ئىلتىپات قىلغان ھاياتلىق مۇھىتنى قەدىرلەپ، زېمىندىكى مىكرو جانلىقلار ۋە ئېنېرگىيە قاتارلىق بايلىقلارنى قۇرۇتۇۋۈتىشتىن قاتتىق ساقلىنىش لازىم. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ... ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار ... ﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 - سۈرە، 195 - ئايەت)]. ﴿ئاللاھ زېمىننى سىلەرگە بويسۇندۇرغان قىلىپ بەردى، ئەمدى سىلەر زېمىننىڭ تەرەپ-تەرەپلىرىدە مېڭىپ، ئاللاھ بېرىدىغان رىزىقتىن يەڭلار﴾ [''مۈلك'' سۈرىسى، (67 - سۈرە، 15 - ئايەت)].

ئۈچىنچى، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى دەپ تەبىئىي مۇھىتنى قۇربان قىلىۋېتىشكە بولمايدۇ. ئىسلامىيەتنىڭ بۇ تەبىئەت قارىشى، شۇنداقلا مۇسۇلمانلارغا قارىتىلغان تەلىمىنى جەمئىيەت تەرەققىياتىغا كاپالەتلىك قىلىش بىلەن بىللە ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى قوغداش ھەققىدىكى ئالدىن كۆرەر تەشەببۇس، دېيىشكە بولىدۇ.

94. ئىسلام ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىدا نېمە ئۈچۈن ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: جاھاندىكى پۈتۈن مەخلۇقاتلارنى ئاللاھ ياراتتى. ئادەمزات پانىيدىكى مەۋجۇداتلار ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسى، شۇنداقلا جىمى مەخلۇقاتنىڭ گۈلتاجى، جاھاندىكى ياراتمىشلارنىڭ سەرخىلى بولغىنى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۆزىنىڭ زېمىنىدىكى ۋاكالەتچىسى قىلىپ تاللىدى. ئىنسانلار بۇ بۇرچنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئادا قىلىپ، پانىي دۇنيانى ئوبدان ئىدارە قىلىشى، كۆز ئالدىدىكى رېئال دۇنيانى گۈللەندۈرۈپ، ئەل-ئاۋامنى ئارامخۇدا تىرىكچىلىك ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشى لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلار نەسىلداشلىرى(ئادەملەر) بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىش بىلەن بىللە ئۆز مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئاساسى بولغان تەبىئەت دۇنياسىغىمۇ مېھرىبان بولۇشى لازىم.

95. مۇسۇلمانلارنىڭ ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئەمەل قىلىدىغان ئاساسلىق پىرىنسىپلىرى قايسىلار؟

ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتا مۇنداق ئىككى تۈرلۈك پىرىنسىپقا ئەمەل قىلىشى كېرەك. بىرىنچى، تەبىئەتكە زىچ ماسلىشىپ، بىر-بىرىنى تەقەززا قىلغان ئاساستا، ئۆزگارا تاينىش پىرىنسىپى. ئىككىنچى، تەبىئەتنى قەدىرلەش، ئەمما ئۇنىڭغا چوقۇنماسلىق، تەبىئەتتىن تېجەشلىك بىلەن پىلانلىق پايدىلىنىش، ئەمما ئۇنى ۋەيران قىلىۋەتمەسلىك پىرىنسىپى.

«قۇرئان كەرىم»دىكى ﴿ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا قانداق نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى كۆزىتىڭلار ... ﴾ ["يۇنۇس" سۈرىسى، (10-

سۈرە، 101 - ئايەت)] دېگەن ئايەت شۇنىڭدىن بېشارەتكى، كىشىلەر تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئۆزگىرىشلىرى، كۈن بىلەن ئاينىڭ ئايلىنىپ تۇرۇشى، تۆت پەسىلنىڭ ئالمىشىشى قاتارلىقلارنى ئىنچىكە كۆزىتىپ، تەبىئەت دۇنياسى ئۈستىدە تىرىشىپ ئىزدىنىپ، ئۇنىڭ ئىچكى قانۇنىيەتلىرىنى يەكۈنلەش ئاساسىدا ئىمان - ئېتىقادىنى چىڭىتىپ، تەبىئەتتىن، جۈملىدىن تەبىئەت ھاسىلاتلىرىدىن تېجەشلىك، مۇۋاپىق پايدىلىنىپ، ئاللاھ ئىلتىپات قىلغان نېمەتلەردىن مىننەتدارلىق بىلەن بەھرلىنىشى لازىم. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ سىلەرگە زېمىننى سېلىنچا ۋە ئاسمانىنى تورۇس قىلىپ بەردى، سىلەرگە رىزىق بولۇش ئۈچۈن يامغۇر ئارقىلىق تۈرلۈك مېۋىلەرنى ئۆستۈرۈپ بەردى﴾ [''بەقەرە'' سۈرىسى، (2 - سۈرە، 22 - ئايەت)]. بۇ ئايەتتىن: ''ئاللاھ ئاپىرىدە قىلغان تەبىئەت دۇنياسى ماس ۋە تەڭپۇڭ، ئۇنىڭدىكى جىسمىيەتلەر ئۆزئارا گىرەلىشىدۇ، تايىنىدۇ ۋە بىر - بىرىنى تەقەززا قىلىدۇ'' دېگەن مەنىنى يەكۈنلىگىلى بولىدۇ. دېمەك، ئىنسانلار تەبىئەتنى ئاسرىشى، قوغدىشى، ئۆزلىرىنىڭ تەبىئەتكە تايىنىپ ھايات كەچۈرىدىغانلىقىنى ئۇنتۇماي، ئۆگىنىۋالغان ئازراق بىلىمگە تايىنىپلا تەبىئەت ئالدىدا تەلۈلۈك قىلماسلىقى لازىم. بولمىسا، ئۆزىنىڭ يۇرت - ماكانىنى ئۆز قولى بىلەن ۋەيران قىلىۋېتىشتەك ئاچچىق ئاقىۋەتكە قالىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئىنسانلارنىڭ يامان قىلمىشلىرىدىن يېنىشى ئۈچۈن بىر قىسىم قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تېتىشى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن، قۇرۇقلۇقتا ۋە دېڭىزدا ئاپەت يۈز بەردى﴾ [''رۇم'' سۈرىسى، (30 - سۈرە، 41 - ئايەت)]. بۈگۈنكى ئىنسانلار ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقنى بۇزۇۋۈتكەنلىكى سەۋەبلىك تەبىئەت دۇنياسىنىڭ قىساسىغا قالدى. ئۇلار ئاشۇ ئاچچىق ئاقىۋەتنى تېتىغاندىن كېيىن، ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقنىڭ ئىنسان ئۈچۈن نەقەدەر مۇھىم ئىكەنلىكىنى ئاخىر تونۇپ يەتتى.

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

96. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە ئىنسانلار ھايۋانلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئىنسانلار جاھان مەۋجۇداتلىرىغا ئادىل ۋە دوستانە مۇئامىلە قىلىشى، بولۇپمۇ ئېكولوگىيە سىستېمىسىدا ئۆزلىرى بىلەن بىللە ياشايدىغان ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى قەدىرلىشى، ئاسرىشى لازىم. چۈنكى، ئىنسانلار بىلەن بىللە ياشاۋاتقان ھايۋاناتلار جان ساقلاشقا ھوقۇقلۇق. ئىسلامىيەتتە ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈش چەكلەنمىگەن بولسىمۇ، ئەمما جانلىقلارنى كەلسە - كەلمەس قىرغىن قىلىشقا ھەرگىز يول قويۇلمايدۇ. ھايۋاناتلار گويا ئىنسانلارغا ئوخشاشلا ئاللاھ تائالانىڭ جانلىق، سېزىمچان ۋە ئاڭلىق ياراتمىشىدۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ھايۋانلارنى، بولۇپمۇ تۆگە، ئاتقا ئوخشاش ئىنسانلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا ھەمدەم ھايۋانلارنى ناھايىتى قەدىرلىگەنلىكى ھەققىدە نۇرغۇن ھەدىسلەر بار. مىسالەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ھەربىر تۇياق ئاتنىڭ پىشانىسىگە ئۇتۇقلىرى بىلەن بەخت - تەلىيى تاكى قىيامەت كۈنىگىچە خاتىرلىنىپ ماڭىدۇ". "ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ ئىگىسىدە مۇنداق ئالتە تۈرلۈك ھەققى بولىدۇ: ئىگىسى ئۇنى مىنگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا بوغۇز بەرسۇن؛ دەريا - ئېقىنلاردىن ئۆتكەندە سۇغارسۇن؛ كەلسە - كەلمەس دۇمبالىمىسۇن؛ زىيادە ئېغىر يۈك ئارتمىسۇن؛ يامان يوللارغا سالمىسۇن ۋە ئۇزۇن يولغا مىنۋالمىسۇن!" مال سويغاندا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قىينىماي، قورقۇتماي سويۇش كېرەك. مالنى ئۇنىڭ نەسلىدىشلىرىغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ بوغۇزلاشقا بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ جانىۋارلارنى تېخىپ باغلىۋېتىدىغان، قار ئورنىدا ئېتىپ ئۆلتۈرىدىغان، ئويۇن - تاماشا ئۈچۈن ئوۋلايدىغان، ئويۇنچۇق ئورنىدا ئەرمەك ھايۋان باقىدىغان ۋە رەستىلەردە مايمۇن ئوينىتىشتەك ھايۋانلارنى دەپسەندە قىلىدىغان قىلمىش - ئەتمىشلەرنى ئۆز زامانىسىدىلا چەكلىگەنىدى.

قىسقىسى، قانداق ھايۋان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئادەمگە زىيان-زەخمەت يەتكۈزمىسلا، ئۇنىڭغا چېقىلماسلىق كېرەك.

97. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە ئىنسانلار ئۆسۈملۈكلەرگە قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟

«قۇرئان كەرىم» بىلەن «ھەدىس شەرىف» ئادەملەرنى تەبىئەت جىسمىيەتلىرىگە كۆيۈنۈشكە ئۈندەيدۇ. ئىسلامىيەتنىڭ تەشەببۇسى شۇكى، ئىنسانلار ئۆسۈملۈكلەرنى قوغدىشى شەرت. بۇنىڭدا بىرىنچىدىن، مۇسۇلمانلار كۆچەتنى كۆپ تىكىشى؛ ئىككىنچىدىن، دەل-دەرەخنى كېسىشتىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىشى لازىم. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى كۆچەت تىكىشكە رىغبەتلەندۈرۈپ مۇنداق دېگەنىدى: ''ھەرقانداق ئادەم بىر تۈپتىن كۆچەت تىكىپ، ئىخلاس بىلەن پەرۋىش قىلىپ مېۋىگە كىرگۈزگەي؛ ئاندىن ئۇنى ئادەملەرگە، جان-جانىۋارلارغا ۋە ئۇچار قۇشلارغا ئوزۇق قىلىپ بەرگەي؛ بۇ سەدىقە بىلەن باراۋەر، بەندىلەر ئۇنىڭ خاسىيىتىنى قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالادىن كۆرىدۇ''. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغمۇ مۇنداق دېگەنىدى: ''قولىدا بىر تۈپ جىرىم بارلىكى ئادەم، ھەتتا قىيامەت كۈنى كېلىپ قالسىمۇ، ئاشۇ جىرىمنى تىكىۋەتسۇن!''. تۇنجى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يولغا چىقىش ئالدىدىكى قوشۇنغا: ''يادىڭلاردا بولغايكى: دەل-دەرەخلەرنى كەسمەڭلار؛ ئورمانلىقلارنى ۋەيران قىلىۋەتمەڭلار!'' دەپ تاپىلىغانىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەتتا تۇكۇ مېۋىلەرنى ئۈزۈپ سېتىشنىمۇ چەكلىگەنىدى. جانلىقلارغا كۆيۈنۈش ۋە ئۇلارنىڭ تەبئىي ئۆسۈپ يېتىلىش قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىش ھەققىدىكى بۇ تەلەپلەر قارىماققا ئاددىي كۆرۈنسىمۇ، ئەمما بۈگۈنكى ئېكولوگىيەنى قوغداش قۇرۇلۇشىدا مۇئەييەن رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭلاشقىمۇ، ھازىرقى ئىسلام ئەللىرىدە گۈللەرنى خالىغانچە ئۈزىدىغان ياكى چىملىقلارنى دەسسەپ-چەيلىۋېتىدىغان قىلىقلارنى ئەسلا ئۇچراتقىلى بولمايدۇ.

98. ئىسلامىيەتتە سۈنىڭ مۇھىملىقىغا قانداق قارىلىدۇ؟

سۈ ھاياتلىق مەنبەسى، شۇنداقلا تەبىئەت دۇنياسىدىكى مۇھىم بىر ئېلېمېنت. ئۇ دۇنيادىكى تۈرلۈك-تۈمەن جانلىقلارنىڭ ئەۋلاد قالدۇرۇپ كۆپىيىشىده ھالقىلىق رول ئويناپىدۇ. ئەمما، ئادەمنى خاۋاتىرلەندۈرىدىغان يېرى شۇكى، سۈنىڭ مۇھىملىقىغا يېتەرلىك ئەھمىيەت بېرىلمىگەچكە، سۈ بايلىقنى بۇلغۇتىدىغان، ئىسراپ قىلىۋېتىدىغان خاھىشلار ئادەتتىكى ئىشلارغا ئايلىنىپ قالدى. نۆۋەتتە، دۇنيانىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا قۇرغاقچىلىق يۈز بېرىۋاتىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە سۈنىڭ ھاياتلىق مەنبەسى ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ دېدىكى: ﴿ئاللاھ جېنى بارلىكى نەرسىنى سۇدىن ياراتتى ... ﴾ [''نۇر'' سۈرىسى، (24-سۈرە، 45-ئايەت)]. ﴿ئاسمانلار بىلەن زېمىن بىر-بىرىگە تۇتاش ئىدى، بىز ئۇلارنى ئاجراتتۇق، ھەممە جانلىق مەۋجۇداتنى سۇدىن ياراتتۇق ... ﴾ [''ئەنبىيا'' سۈرىسى، (21-سۈرە، 30-ئايەت)]. ﴿سىلەر ئېچىۋاتقان سۇغا قاراپ باقمىغىلارمۇ؟ ئۇنى بۇلۇتتىن سىلەر چۈشۈردۇڭلارمۇ ياكى بىز چۈشۈردۇقمۇ؟ بىز خالىساق ئۇنى تۇزلۇق قىلىپ قويماتتۇق. سىلەر بۇ نېمەتلەرگە نېمىشقا شۈكۈر قىلمايسىلەر؟﴾ [''ۋاقىئە'' سۈرىسى، (56-سۈرە، 68 — 70-ئايەتلەر)]. ئىسلامىيەتتە قۇرۇقلۇقتىكى تاتلىق سۇ بايلىقىدىن ئۆزگە، دېڭىز-ئوكيان بايلىقىمۇ ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. مىسالەن، ﴿ئاللاھ سىلەرنى دېڭىز(جانلىقلىرى)نىڭ يېڭى گۆشىنى يېسۇن، (ئۇنىچە-مارجانلاردىن ئىبارەت) تاقايىدىغان زىننەت بۇيۇملىرىنى چىقارسۇن دەپ، سىلەرگە دېڭىزنى بويسۇندۇرۇپ بەردى. سەن كېمىلەرنىڭ دېڭىزدا دولقۇن يېرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتىسەن. بۇ ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى ئىزدەپ تېپىشىڭلار ۋە شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر﴾ [''نەھىل'' سۈرىسى، (16-سۈرە، 14-ئايەت)]. قۇدۇق قېزىش، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشلىرىنى ياساش ئىسلامىيەتتە خاسىيەتلى كۆپ ساۋابلىق ئىشلار جۈملىسىدىن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سۇ بايلىقىنى قوغداش، بولۇپمۇ

سۇنى بۇلغىماسلىق ھەققىدە نۇرغۇن تەلىم بەرگەن، جۈملىدىن سۇغا چوڭ-كىچىك تەرەت قىلىشنى قاتتىق چەكلىگەنىدى. ھەدىستە سۇنى تېجەپ ئىشلىتىش مەسلىسى، ناماز ئوقۇش ئۈچۈن غۇسلى قىلىش ۋە تاھارەت ئېلىشتىمۇ سۇنى ئىسراپ قىلمۇۋەتمەسلىك، تاھارەت ئالغاندا ھەربىر ھەربىكەتنى ئۈچ قېتىمدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك نۇرغۇن قېتىم تەكىتلەنگەن.

99. ئاتموسفېرا ۋە ھاۋانىڭ ئىسلامىيەتتىكى تەرپى نېمە؟

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئاسمانىنى بىز بىخەتەر تورۇس قىلدۇق. ھالبۇكى، مۇشرىكلار ئاسماندىكى (كۈن، ئاي، يۇلتۇزغا ئوخشاش ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلەردىن غەپلەتتىدۇر﴾ [''ئەنبىيا'' سۈرىسى، (21 ـ سۈرە، 32 ـ ئايەت)]. ئاسمان «قۇرئان كەرىم»نىڭ ھەرقايسى پارىلىرىدە خىلمۇخىل مەنىلەردە شەرھلىنىدۇ. مىسالەن، مۇھىت نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتساق، يەر شارىنى ئوراپ تۇرغان ئاتموسفېرا قاتلىمى گويا غايەت زور ساۋۇتقا ئوخشاش، ھەر كۈنى يەر شارىنى نەچچە مىليون مېتېئورىتنىڭ ھۇجۇمىدىن، شۇنىڭدەك كۈن نۇرى تەركىبىدىكى ئۈلترا بىنەپشە نۇرىنىڭ زىيانـ زەخمىتىدىن قوغداپ تۇرىدۇ. مۇشۇ ئاتموسفېرا قەۋىتى بولمىسا ئىنسانلار، ھەتتا يەر يۈزىدىكى جىمى مەخلۇقات دەھشەتلىك بالاـ قازاغا ئۇچرىغان بولاتتى. شۇڭا ئىسلامىيەتتە مۇنداق قارىلىدۇ: ئاتموسفېرامۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا قىلغان مەرھەمەتلىك ئىلتىپاتلىرىدىن، ئىنسانلار مۇبادا ئاللاھنىڭ بۇ ھىممىتىنى قەدىرلىمەكتە يوق، ئەكسىچە ئۇنى ۋەيران قىلۇەتسە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان ئېغىر ئاقىۋەتكە قالىدۇ.

100. ئىسلامىيەتنىڭ نەزەردە تۇپراقتىن قانداق قىلغاندا مۇئاپىق پايدىلانغىلى بولىدۇ؟

ئىسلامىيەتتە كىشىلەرنى تۇپراقنى ۋە تۇپراقتا ئۆسكەن ھەربىر

گىياھنى قەدىرلەشكە دەۋەت قىلىنىدۇ. تۈپراق ئادەمزات ۋە باشقا جانلىقلارغا ئورتاق بولغىنى ئۈچۈن ئىنسانلارنىڭ ئۇنى قوغداش مەجبۇرىيىتى بار. شۇڭا، ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ "يەر ئېچىش" نامىدا قىلىۋاتقان بۇزغۇنچىلىقلىرى ئىسلامىيەتنىڭ تۈپ تەشەببۇسىغا مۇخالىپ. زېمىننىڭ تەكتىدە كۆمۈلۈپ ياتقان بايلىقلاردىن ئېچىپ پايدىلانغاندىلا ئاندىن ئۇنىڭ قىممىتى بولىدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ئادەمزاتنىڭ كىشى ئاياغ باسمىغان يەرلەرنى ئېچىشىغا ئىجازەت قىلغان. خۇددى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندەك: "كىمكى ئۇنۇمسىز بوزنى ئېچىپ، بىر پارچە تاشلاندۇق يەرگە جان كىرگۈزەلىسە، ئۇ ئاشۇ يەردىن ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشەلەيدۇ". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھ ياراتقان تۈپراق ــ مەن ئۇچۇن ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان مەسچىت، شۇنداقلا روھىم ۋە جىسمىمنى پاكلايدىغان زېمىنىدۇر". مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا ئىنسانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مەدەنىيىتى ناھايىتى كامال تاپقانىدى. ئەمما، ئاشۇ زامانلاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش كەچۈرىدىغان رايون ئېچىدە يەنە تەبئىي مەنزىرىلىك جايلارنى قوغداپ قېلىشنى بەلگىلىگەنىدى. بۇ زامانىمىزدىكى "تەبئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون"غا باراۋەردۇر.

101. ئىسلامىيەتتىكى "ئىككى دۇنياغا تەڭ ئەھمىيەت بېرىپ، سەجىل تەرەققىياتقا كاپالەتلىك قىلىش"تىن ئىبارەت ئېكولوگىيە قارىشىنىڭ رېئال ئەھمىيىتى نېمە؟

ئىسلامىيەتنىڭ ئېكولوگىيە قارىشىدا ھەم بۇ دۇنيانى ھەم ئۇلاد-ئۇرۇپاقلارنىڭ گۈللەپ ياشنىشىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان كەلگۈسىنى تەڭ نەزەرگە ئېلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئىنساننىڭ ئۆمرى تەبئەتنىڭكىگە سېلىشتۇرغاندا بەكىنى پايانسىز تارىخ دولقۇنىنىڭ بىر تامچىسىغا ئوخشايدۇ. ھالبۇكى، تەبئىي مۇھىت ئىنسانلارنىڭ تەبئەتنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتىگە ئەۋلادمۇئەۋلاد بويسۇنۇپ، ئۇنىڭدىن ئورتاق بەھرلىنىشىگە

موھتاج. شۇڭا، ئىسلامىيەت كىشىلەرنىڭ ئۆز كامالىتىنى تەبىئىي ئېكولوگىيەنى قوغداش تەلىپىگە ئۇزۇكسىز لايىقلاشتۇرۇپ، تەبىئەت قوينىدا ئۇزاق مۇددەتكچە ئۇنۇغما دەخلى يەتكۈزمەي ياشاشتىن ئىبارەت يۇكسەك مەنزىلگە يېتىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. دېمەك، ئىسلامىيەتنىڭ تەبىئىي ئېكولوگىيە قارىشى، بۈگۈنكى كۈندىكى دۇنيا ئەھلى ئورتاق ئېتىراپ قىلغان سىجىل تەرەققىيات يولىدا مېڭىش ئىدىيەسى بىلەن بىردەك. بۇ ئىدىيە مۇسۇلمانلارنى جەمئىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن بىللە ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ھەقىقىي قوغداشقا يېتەكلەيدۇ.

102. ئىسلامىيەتنىڭ تەبىئەت قارىشى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

ئىسلامىيەتنىڭ تەبىئەت قارىشى مۇنداق ئۈچ تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

بىرىنچى، ئىنسانلار بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ھەمنەپەس

ئىسلامىيەت ئاللاھنىڭ پۈتمىشلىرىنى ئېتىراپ قىلىش شەرتىدە: "ئىنسانلار ــ تەبىئەت دۇنياسىنىڭ بىر قىسمى؛ شۇڭا تەبىئەتتىن ئايرىلىسا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ" دەپ قارىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئاللاھ چارۋا مالالرنى سىلەرنىڭ مەنپەئەتلىنىشىڭلار ئۈچۈن يارىتتى. ئۇلارنىڭ يۇڭى ۋە تېرىسى بىلەن ئىسسىنىسىلەر، ئۇلار(نىڭ نەسلى، سۈتى، سۆڭىكى ۋە قىغى)دىن پايدىلىنىسىلەر ۋە ئۇلارنىڭ گۆشلىرىنى يەيسىلەر﴾ ["نەھل" سۈرىسى، (16ـ سۈرە، 5ـ ئايەت)]. ﴿ئاللاھ سىلەرگە ئۆيۈڭلارنى تۇرالغۇ قىلىپ بەردى، سىلەرگە ھايۋانلارنىڭ تېرىلىرىدىن چېدىرلارنى قىلىپ بەردى؛ سىلەر كۆچكەن كۈنۈڭلاردىمۇ، تۇرغان كۈنۈڭلاردىمۇ ئۇنىڭ يېنىكلىكىنى ھېس قىلىسىلەر. سىلەرگە قويلارنىڭ يۇڭلىرىدىن، تۆگىلەرنىڭ يۇڭلىرىدىن ۋە ئۆچكىلەرنىڭ يۇڭلىرىدىن ئۇي سەرەمجانلىرىنى ھەم مەلۇم مۇددەتكچە پايدىلىنىدىغان نەرسىلەرنى قىلىپ بەردى. ئاللاھ

سىلەرگە ئۆزى ياراتقان نەرسىلەردىن سايىلەرنى قىلىپ بەردى، تاغلاردىن سىلەرگە تۇرالغۇ قىلىدىغان جايلارنى ھازىرلاپ بەردى، سىلەرنى ئىسسىقتىن ساقلايدىغان كىيىملەرنى، ئۇرۇشتا سىلەرنى مۇداپىئە قىلىدىغان ساۋۇتلارنى تەييارلاپ بەردى. ئاللاھ سىلەرنى ئىتائەت قىلسۇن دەپ، سىلەرگە ئەنە شۇنداق مۇكەممەل نېمەتلەرنى بېرىدۇ﴾ [''نەھل'' سۈرىسى، (16 - سۈرە، 80 - ، 81 - ئايەتلەر)].

ئىككىنچى، ئىنسانلار تەبىئەتتىن لايىقىدا ئېچىپ پايدىلىنىشى لازىم.

ئىسلامىيەتتە تەبىئەتتىن لايىقىدا ئېچىپ پايدىلىنىشنى تەشەببۇس قىلىش بىلەن بىللە ئۇنى ياخشى ئەھۋاللەردىن، شۇنداقلا ئىنسانلارنىڭ زىيىنىدىكى ۋاكالەتچىلىك بۇرچىنى ئادا قىلالىغان - قىلالمىغانلىقنى دەكسەيدىغان ئۆلچەم، دەپ قارىلىدۇ. ئىسلامىيەتتە، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە قۇلاق يوپۇرۇپ تەبىئەت دۇنياسىنى كەلسە - كەلمەس بۇزۇپ ۋەيران قىلىۋاتقانلىقىنى يېشىدىن يىگىنسىغچە كۆرۈپ تۇرىدۇ ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلارنى قاتتىق جازالايدۇ، ئېكولوگىيەنىڭ بۇزۇلۇپ، ئىنسانلار مەۋجۇتلۇقىنىڭ تەھدىتكە يۈزلىنىشى ئاللاھ جازاسىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى، دەپ قارىلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە دېدىكى: {ئىنسانلارنىڭ يامان قىلمىشلىرىدىن يېنىشى ئۈچۈن، بىر قىسىم قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تېتىشى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن، قۇرۇقلۇقتا ۋە دېڭىزدا ئاپەت يۈز بەردى} [''رۇم'' سۈرىسى، (30 - سۈرە، 41 - ئايەت)]. بۇنىڭدىن ئايانكى، ئىسلامىيەتتە تەبىئەتتىن لايىقىدا ئېچىپ پايدىلىنىشنى تەشەببۇس قىلىپلا قالماي، ئۇنىڭغا يەنە تەبىئەتكە بولغان ھۆرمەت - ئېھتىرامغا ئاللاھ تائالا ئالدىدىكى تەقۋادارلىق بىلەن باراۋەر مۇئامىلە قىلىندۇ.

ئۈچىنچى، ئىنسانلار تەبىئەتنى قەدىرلىشى ۋە قوغدىشى لازىم

ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: تەبىئەتنى قەدىرلەش ۋە قوغداش - ئىنسانلارنىڭ ئورتاق مەنپەئەتىگە پايدىلىق. شۇڭا، ئىنسانلار تەبىئەتتىن ئېچىپ پايدىلىنىش بىلەن بىللە تەبىئەتنى قەدىرلەش ۋە قوغداش مەجبۇرىيىتىنى چوقۇم ئادا قىلىشى كېرەك. تەبىئەتنى

قەدىرلەش ۋە قوغداش ئەزگۈ پەزىلدۇركى، ئۇنىڭغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش ئىنسانىي يوسۇنلارغا مۇخالىپ مۇرتەدلىكتۇر. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئۇ ھۇزۇرۇڭدىن قايتقاندىن كېيىن، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىش ئۈچۈن ۋە زىرائەتلەرنى، ھايۋانلارنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن تىرىشىدۇ. ئاللاھ بۇزغۇنچىلىقنى ياقتۇرمايدۇ﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 205 ـ ئايەت)].

103. ئىسلامىيەتتە ئادەمنىڭ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئورنى ۋە بۇرچىغا قانداق قارىلىدۇ؟

ئىسلامىيەتنىڭ نەزەرىدە، ئادەمزاتنىڭ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئورنى باشقا ھەرقانداق مەۋجۇداتنىڭكىدىن يۇقىرى، ئۇ مەخلۇقاتنىڭ سەرخىلى، ئېسىلى، قابىلى، ھاكىمى ۋە ئاقىلىدۇر. تەبىئەت دۇنياسى بولسا، ئاللاھ تائالا ئادەمزاتنىڭ ياشاش ۋە كۆپىيىشى ئۈچۈن ئىلتىپات قىلغان ماددىي جىسمىيەتلەر دۇنياسىدۇر. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿مەن يەر يۈزىدە بىر خەلىپە* يارىتىمەن﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 30 ـ ئايەت)]. ﴿يەر يۈزىدە سىلەر ئۈچۈن ۋە سىلەر رىزقىنى بېرەلمەيدىغانلار(يەنى باشقا جانلىقلار) ئۈچۈن ھاياتلىق لازىمەتلىكلىرىنى ياراتتۇق﴾ ["ھىجر" سۈرىسى، (15 ـ سۈرە، 20 ـ ئايەت)].

ئادەمزات گەرچە تەبىئەت دۇنياسىدا بۈيۈك ئورۇننىڭ ساھىبى بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن بۇ دۇنياغا تۆرەلگەنكەن، دېمەك، ئاللاھقا تەقۋادارلىق بىلەن بەيئەت قىلىپ، ئاللاھنىڭ ھەممىتىگە شۈكۈر ـ سانالار ئېيتىشى لازىم. ئىنسانلار تەبىئەتكە يېقىنلىشىشى، ئەمما ئۇنىڭغا ھەرگىز چوقۇنماسلىقى كېرەك. چۈنكى، تەبىئەت دۇنياسى ـ ئادەمزاتقا ئوخشاشلا ئاللاھ تائالانىڭ ياراتمىشى. يەنە كېلىپ، ئىسلامىيەتنىڭ مەڭگۈلۈك تەشەببۇسى شۇكى، جىمى مەخلۇقات ۋە جىسمىيەتنى ئاللاھ ياراتقان؛ شۇڭا، ھەممىسى ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا

* بىر ـ بىرىنىڭ ئورنىنى بېسىپ، يەر يۈزىنى ئاۋاتلاشتۇرغۇچى ئىنسان ـ «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇيغۇرچە يېڭى نۇسخىسى 6 ـ بەتتىكى ئىزاھ.

قايتىدۇ.

ئىسلامىيەتتە ساۋابلىق قىلىشنىڭ ئاداققى نىشانى ــ ئاللاھقا ساداقىتىنى بىلدۈرۈش. ئىسلامىيەتتە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: ئاللاھ تائالا ئادەمزات بىلەن تەبىئەت دۇنياسىنىڭ مىزان-قېلىپلىرىنى ئاللىبۇرۇن بېكىتىۋەتكەن. ئادەمزات ئىلاھىي پۈتمەسلىكنىڭ ئىجراكارى بولغىنى ئۈچۈن، ئاشۇ پۈتمەسلىنى نېرى-بېرى قىلىشقا قادىر ئەمەس. بۇ ھوقۇق پەقەت ئاللاھقىلا خاستۇر.

يۇقىرىقىلاردىن ئايانكى، ئىسلامىيەتتە تەكتىلىنىدىغان ساۋابلىق ئىنسانلار تارىخىغا باشتىن-ئاياغ سىڭدۈرۈۋېتىلگەن ساۋابلىق، پانىي دۇنيادىن باقىي دۇنياغىچە داۋاملىشىدىغان ساۋابلىق، ئىمان-ئېتىقادنى كۈچەيتىدىغان ساۋابلىق دېمەكتۇر.

104. ئىسلام ئېكولوگىيە ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئېكولوگىيە قۇرۇلۇشىدىكى يېتەكچى ئەھمىيىتى نېمە؟

ئىسلامىيەت تەبىئەتنى قەدىرلەپ ۋە قوغداپ، تەبىئەت دۇنياسىغا ماسلىشىپ ياشاشنى تەكتىلەش شەرتىدە، تەبىئەتنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتىنى ئىگىلەپ، تەبىئەتنىن لايىقىدا ئېچىپ پايدىلىنىش ئارقىلىق ئىنسانىيەتكە بەخت يارىتىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. شۇنىڭدەك، تار مەنىدىكى مەنپەئەتپەرەسلىك ۋە بۇگۈنىلا كۆرۈپ ئەتىگە سەل قارايدىغان پايدىخورلۇققا قەتئىي قارشى. بۇ تەشەببۇس مۇھىت ئېڭىنى كۈچەيتىپ، ئىنسانلار بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى ماسلىشىچانلىقنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى قوغداشتا مۇھىم يېتەكچى ئەھمىيەتكە ئىگە.

105. ئىسلامىيەتتە ئىنسانلار بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ئارىسىدىكى گارمونىك مۇناسىۋەتنىڭ زۆرۈرلىكىگە قانداق قارىلىدۇ؟

ئىسلامىيەتنىڭ نەزەرىدە، تەبىئەت دۇنياسى بىلەن ئىنسانلار

ئوخشاشلا ئاللاھنىڭ ياراتمىشى؛ ئاللاھ تائالا ئادەملەر بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ئوچۇن شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تۈرغۇزۇپ بەردى. شۇڭا، ئىنسانلار بىلەن تەبىئەت دۇنياسى بىر-بىرىنى تەقەززا قىلغان ھالدا ئورتاق گۈللىنىشتىن ئىبارەت نېگىزلىك مۇناسىۋەتنى ساقلىشى لازىم. ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنى قەدىرلىگەنلىكى دەل ئۆزىنىڭ قەدىرلىگەنلىكىدۇر.

ئاللاھ تائالا ياراتقان بۇ دۇنيا رەڭگارەڭ ھاياتلىق دۇنياسىدۇر. جاھانىدىكى كۈللى مەۋجۇداتلار ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۆزىنىڭ بۇرچ-ئىقتىدارلىرىنى تەرتىپلىك جارى قىلدۇرىدۇ. تەبىئەت دۇنياسىدا كۈن، ئاي، يۇلتۇزلار، ئېگىز تاغ، ھەيۋەتلىك دەريالاردىن تارتىپ تاكى ھاۋا، كۈن نۇرى، نەملىك، ئادەمزات ۋە جانلىقلارغىچە ھەممىسى ئۆزئارا تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاش ئاساسىدا ماس، تەرتىپلىك، گارمونىك ۋە مۇكەممەل ئېكولوگىيە سىستېمىسىنى ھاسىل قىلغان. ئاللاھ تائالا ياراتقان بۇ دۇنيا بىر تۇتاش گارمونىك سىستېما تۈسىنى ئالغان، ئىنسانلار بىلەن جىمى مەۋجۇداتلار چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن دۇنيادۇر، ئۇنىڭدىكى مەۋجۇداتلار ئادەمزاتنىڭ ئوزۇق-تۈلۈك، كىيىم-كېچەك مەنبەسى ۋە ھاياتلىق بۇلىقىدۇر. جاھانىدىكى جىمى جىسمىيەت ۋە مەخلۇقاتلار ماس، تەرتىپلىك، گارمونىك ۋە مۇكەممەل ئېكولوگىيە سىستېمىسىنى شەكىللەندۇرگەن. دېمەك، ئىنسانلار ھاياتلىقتا تەبىئەت دۇنياسىغا جور بولۇشى لازىم.

بۇگۈنكى كۈندە، ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت دۇنياسىغا زادى قانچىلىك ماسلىشالمىغانلىقى، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش سۈپىتىنى دەڭسەيدىغان ئۆلچەملەردىن بولۇپ قالدى. «قۇرئان كەرىم»دە پاساھەتلىك تىل ئارقىلىق ئىنسانلار بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ئارىسىدىكى ماسلىشىشچانلىقنىڭ ئىپادىسى مۇئمىنلەر ئەڭ ئىنتىلىدىغان جەننەت كۆرۈنۈشلىرى بىلەن سۈرەتلەپ بېرىلگەن. مىسالەن، ﴿نامە-ئەمەلى ئوڭ قولىغا بېرىلگەنلەر نېمىدېگەن سائادەتمەن كىشىلەر! ئۇلار تىكەنسىز سىدرى دەرىخىدىن، مېۋىسى سانجاق-سانجاق بولۇپ كەتكەن بانان

دەرىخىدىن، دائىملىق سايىدىن، ئېقىپ تۇرغان سۇدىن، تۇغمەيدىغان ۋە چەكلەنمەيدىغان مول مېۋىلەردىن، قېلىن(يۇمشاق) تۆشەكلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ﴾ [''ۋاقىئە'' سۈرىسى، (56-سۈرە، 27 ــ 33-ئايەتلەر)]. ھالبۇكى، جازاغا لايىق دوزاخ ئەھلى مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: ﴿نامە-ئەمەلى سول قولىغا بېرىلگەنلەر نېمىدېگەن بەختسىز كىشىلەر! ئۇلار بەدەننىڭ تۆشۈكلىرىگە كىرىپ كېتىدىغان ئوت شامالنىڭ، يۇقىرى ھارارەتلىك قاينىاق سۇنىڭ ۋە قارا تۈتۈندىن ھاسىل بولغان، سالقىنمۇ ئەمەس، كۆركەمسۇ ئەمەس سايىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ﴾ [''ۋاقىئە'' سۈرىسى، (56-سۈرە، 41 ــ 44-ئايەتلەر)]. بۇ ئايەتلەر پەقەت ئىنسانلار تەبىئەت دۇنياسىغا ماسلىشىپ ياشىغان جايدىلا ئاندىن بەختىيار ھاياتلىقنىڭ بولىدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ.

106. ئىسلام ئېكولوگىيە ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ دەۋر قىممىتى نەدە؟

ئېكولوگىيە سىستېمىسىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاش، ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىگە ئايلاندى. ئىسلام ئېكولوگىيە ئەدەپ - ئەخلاق پىرىنسىپى بىزگە بۈگۈنكى جەمئىيەتتىكى ئېكولوگىيە مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا پايدىلىق بېشارەتلەرنى بەردى.

بىرىنچى، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش

ئىنسانلار بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ئۆزئارا ماسلاشقان ئورگانىك گەۋدە. شۇڭا، ئۇلار ئارىسىدا چوقۇنۇش-چوقۇندۇرۇش مۇناسىۋىتى مەۋجۇت ئەمەس. ئادەم تەبىئەتنى تونۇش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشتا ئۇنى بىر پۈتۈن گەۋدە دەپ قارىشى، شۇنداقلا ئۆزئىنىڭ ۋاقتىلىق شادلىقى ئۈچۈن تەبىئەتنى ۋەيران قىلىۋەتمەسلىكى لازىم. ئەمەلىيەتتە، ئادەمزاتمۇ تەبىئەت دۇنياسىغا ئەبەدىي ھاكىملىق قىلالمايدۇ. ئادەمزاتنىڭ ئەۋزەللىكى شۇكى، ئۇ پەقەت تەبىئەتنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى چۈشىنىپ، شۇ بويىچە ئىش كۆرەلەيدۇ. شۇ جەرياندا، ئۆزىنىڭ سۇبېيكتىپ ئىجادچانلىقىنى ئىشقا سېلىپ، ئارزۇ-

ئىستەكلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، تەبىئەتنى ئىنسانىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشقا قادىر. پەقەت مۇشۇنداق قىلغاندىلا، ئادەم بىلەن تەبىئەت ئارىسىدىكى بىردەكلىكنى ساقلاپ، ئادەم، جەمئىيەت ۋە تەبىئەت ئۆزئارا گىرەلەشكەن، ماس تەرەققىياتنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ. شۇڭا، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزنىڭ بەختى ئۈچۈن تەبىئەتنى قەدىرلەپ، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشىمىز لازىم.

ئىككىنچى، جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتىغا ئەھمىيەت بېرىش.

جەمئىيەتتە ماددىي مەدەنىيەت، مەنىۋى مەدەنىيەت، سىياسىي مەدەنىيەت ۋە ئېكولوگىيە مەدەنىيىتى ئۆزئارا ماس ھالدا راۋاجلىنىدۇ. يەنە كېلىپ، مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە راۋاجى ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەتتىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش ئاساسىدا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئېكولوگىيە مەدەنىيىتى قۇرۇلۇشى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئىلگىرىلەش ۋە تەرەققىياتىنى زۆرۈر تەبىئىي ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ. پەقەت ئېكولوگىيەلىك مۇھىت ياخشى گۈللەنگەندىلا، ئاندىن جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتىغا تۈرتكە ۋە كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. جەمئىيەت ئالغا باسقانسېرى، كىشىلەرنىڭ ئېكولوگىيە ئېتىكا قارىشى ۋە تەبىئەتتىن لايىقىدا ئېچىپ پايدىلىنىش ئېڭى كۈچىيىپ بېرىشى لازىم. قىسقىسى، جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتىنى ئىشقا ئاشۇرغاندىلا، ئاندىن ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ياخشىلاشقا ۋە ئېكولوگىيە بايلىقىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىشقا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. دېمەك، ئىسلامىيەتتە تەشەببۇس قىلىندىغان ئېكولوگىيە قارىشى، ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى قوغداپ، ئېكولوگىيەنى ماس راۋاجلاندۇرۇشتا ئىنتايىن كۈچلۈك رول ئويناىدۇ. زامانىۋى جەمئىيەت قۇرۇلۇش يولىدىكى ئىقتىساد، سىياسىي ۋە مەدەنىيەتنىڭ ماس تەرەققىياتى، ئىجتىمائىي ئېكولوگىيە مەدەنىيىتى قۇرۇلۇشىنى ماددىي ئاساس، تۈزۈم كاپالىتى ۋە ئىلمىي دەللىلەر بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئۈچىنچى، جەمئىيەتنىڭ ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىياتىغا ئەھمىيەت بېرىش.

ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىيات ئادەم بىلەن تەبىئەت ئارىسىدىكى

ماسلىشىشچانلىقنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى نوپۇس، بايلىق ۋە مۇھىت قاتارلىق ئامىللارغا ماسلاشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، تۇرمۇشنى بېيىتىش ۋە مۇھىتنى ياخشىلاشتىن ئىبارەت مەدەنىي تەرەققىيات يولىدىن ئاداشماي، ئەۋلاد-ئۇرۇپاقلارنىڭ توختاۋسىز تەرەققىياتىغا كاپالەتلىك قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىپ، ئادەم بىلەن تەبىئەت ئارىسىدا ماس ئېكولوگىيەلىك مۇناسىۋەتنى شەكىللەندۈرۈش — ئىنسانلار مەۋجۇتلۇقى ۋە كامالىتىنىڭ تەقەززاسى. ئىسلامىيەتنىڭ ئېكولوگىيە قارىشىدا ھەم بۇ دۇنيانى ھەم ئەۋلاد-ئۇرۇپاقلارنىڭ گۈللەپ ياشنىشىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان كەلگۈسىنى تەڭ نەزەرگە ئېلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئىي ئېكولوگىيەگە ئۇزۇكسىز ماسلىشىپ، تەبىئەتنى ئۇنىڭ قانۇنىيىتىگە ئاساسەن ئۆزگەرتىپ ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا ماسلىشىشچانلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىنىدۇ. بۇ ھال بىزنى تەرەققىيات داۋامىدا تەبىئىي بايلىقلارنى خالىغانچە ۋەيران قىلىۋەتمەسلىككە ئالاھىدە ئاگاھلاندۇرۇش بىلەن بىللە، ئادەم بىلەن تەبىئەتنى ئۆزئارا ماسلاشتۇرۇش ھەققىدە يېڭى-يېڭى پىكىرلەرگە ئۇندەيدۇ.

قىسقىسى، يېڭى تارىخىي شارائىتتا ئىسلام ئېكولوگىيە ئەدەپ-ئەخلاق پىرىنسىپىدىن شۇنداقلا ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئېكولوگىيە ساھەسىدە قولغا كەلتۈرگەن قىممەتلىك مەدەنىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن ئۆرنەك ئېلىپ، ئىلمىي تەرەققىيات قارىشىنى تۇرغۇزۇپ، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى مۇۋاپىق ماسلاشتۇرۇش لازىم. بۇ جەمئىيەتنى ئالغا سلجىتىشنىڭ زۆرۈر تەلىپى.

ئۈچىنچى قىسىم

قائىدە-يوسۇن

107. قائىدە-يوسۇن دېگەن نېمە؟

قائىدە-يوسۇن، ئىنسانلار جەمئىيىتى جەمئىيەتنىڭ نورمال تەرتىپىنى ساقلاشتا ئورتاق ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ھەرىكەت ئۆلچىمىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ تاشقى ھەرىكەت شەكلىدە ئىپادىلەنسە ئەدەپ ۋە يوسۇن تۈسىنى ئالىدۇ؛ چوڭقۇر مەنىۋى قاتلامدا ئىپادىلەنسە ئەخلاقىي ساپا تۈسىنى ئالىدۇ. قىسقىسى، قائىدە-يوسۇن كىشىلەر ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ھەرىكەت ئۆلچىمى ۋە مىزانىدۇر.

قائىدە-يوسۇننى شەخسنىڭ ساپاسى نۇقتىسىدىن ئالغاندا، شۇ كىشىدىكى مەنىۋى قۇۋۋەت ۋە خىسلەتنىڭ تاشقى ئىنكاسى دېيىشكە بولىدۇ؛ ئالاقە نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئىجتىمائىي ئالاقە سەنئىتى، باردى-كەلدى ۋاستىسى ياكى ئالاقە تەدبىرى دېيىشكە بولىدۇ؛ ئومۇملىشىش نۇقتىسىدىن ئالغاندا، كىشىلىك ئالاقىدىكى پىكىر ئالماشتۇرۇشنىڭ ئەپچىل قورالى دېيىشكە بولىدۇ. قىسقىسى، قائىدە-يوسۇن ئىجتىمائىي ئالاقە داۋامىدا تەدرىجىي ئۆزلەشكەن، كىشىلەرنىڭ ھۆرمەت-ئېھتىرامى ۋە دوستانىلىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئادەت تۈسىدىكى ھەرىكەت ئۇسۇلى، دېمەكتۇر.

108. قائىدە-يوسۇننىڭ ئاساسلىق رولى نېمە؟

قائىدە-يوسۇن ــ ئىجتىمائىي ئالاقىنىڭ پەرۋىشكارى. "ئەدەپ ۋە يوسۇن ــ كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ پەرۋىشكارى، كىشىلەر ئارىسىدىكى

زىددىيەتنىڭ پەيدا بولۇشىغا سەۋەب بولغان ئامىللارنى ئىزدەشتىن ئىبارەت بولغان "سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى" دېگەن ئۇقۇمنى ئوتتۇرىغا قويغان. قانۇنشۇناس مونتېسكيۇ* قاتارلىقلار بولسا، ئىجتىمائىي تۈزۈلمىنىڭ ئاساسلىق رولى شۇكى، ئۇ كىشىلەرنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىجتىمائىي ئالاقىنى ياخشىلاپ، كىشىلىك مۇناسىۋەتنى چىڭىتىشقا، شۇنداقلا جەمئىيەت كەيپىياتىنى ياخشىلىشقا يارىدەم بېرەلەيدۇ.

قائىدە-يوسۇن — جاھاندارچىلىقنىڭ مىزانى، ئىجتىمائىي تۈرمۇشنى تۈتۇپ تۇرىدىغان رىشتە. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئۆز ئۆزىنى تىزگىنلەپ، باشقىلار ۋە جەمئىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىپ، شۇ ئارقىلىق كىشىلىك مۇناسىۋەت ۋە ئىجتىمائىي مۇھىتنى ياخشىلىشىغا يارىدەم بېرەلەيدۇ.

109. ئادەملەر نېمە ئۈچۈن قائىدە-يوسۇنغا ئەھمىيەت بېرىدۇ؟

ئادەم ئىجتىمائىي توپ ئىچىدە ياشىغانىكەن، دېمەك باشقىلار بىلەن ئالاقە قىلىدۇ. شۇڭا، ئۇ ئاشۇ دەۋردىكى شۇ مىللەت ئارىسىدا ئادەتكە ئايلانىپ ئومۇملاشقان قائىدە-يوسۇنغا ئەمەل قىلىشى شەرت. دېمەك، قائىدە-يوسۇنغا ئەھمىيەت بېرىش ھەرقانداق ئادەم ھازىرلاشقا تېگىشلىك ساپا ھېسابلىنىدۇ. يەنە كېلىپ، ھەممىلا ئادەم دېگۈدەك تەرتىپلىك، مەدەنىي ۋە قائىدە-يوسۇنلۇق ئىجتىمائىي مۇھىتتا ياشاشنى، ئەدەپ-يوسۇنلۇق كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتۈشنى، ھەرقاچان-ھەر زامان ھۆرمەت تېپىشنى، شۇنداقلا قائىدە-يوسۇنغا ئەھمىيەت بېرىدىغان جەمئىيەتتە ھايات كەچۈرۈشنى ئۈمىد قىلىدۇ. شۇڭا، قائىدە-يوسۇنغا

* مونتېسكيۇ (Montesquieu 1689 ~ 1755) فرانسىيەلىك مەشھۇر مەرىپەتچى مۇتەپەككۇر، قانۇنشۇناس، شۇنداقلا يېقىنقى زامانىدا شەرقنىڭ ئىجتىمائىيىتى ۋە قانۇن مەدەنىيىتىنى خېلى بۇرۇن ۋە سىستېمىلىق تەتقىق قىلغان ياۋروپالىق ئالىملاردىن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى كۆپ بولمىسىمۇ، تەسىرى ناھايىتى چوڭقۇر. بولۇپمۇ، ئۇنىڭ «قانۇن روھى ھەققىدە» ناملىق نادىر ئەسىرى يېقىنقى زامان غەرب سىياسىي ۋە قانۇن نەزەرىيەسى تەرەققىياتى ئۈچۈن ئاساس سالغان — تەرجىماندىن.

ئەھمىيەت بېرىش ئىنتايىن مۇھىم. ئەنگلىيەلىك پەيلاسوپ جون لوك*نىڭ مۇنداق پاساھەتلىك بايانلىرى بار: ''قائىدە-يوسۇن بارلىق ئۆزگىچە ئەزگۈ پەزىلەتلەرنى ئوراپ تۇرغان بىر قەۋەت پەردازدۇركى، ئۇ ئاشۇ ئەزگۈ پەزىلەتلەرنىڭ ھۆسنىگە قوشالايدىغانلىقى ئۈچۈن قائىدە-يوسۇن ساھىبلىرىنى ئۇلارغا يۈزلەنگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھۆرمەت-ئېھتىرامىغا نائىل قىلىدۇ. قائىدە-يوسۇندىن مەھرۇم ھالەتتە قولغا كەلگەن ھەرقانداق مۇۋەپپەقىيەت كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە تەكەببۇرلۇق، ئۆزۈمچىللىك، يارامسىزلىق ۋە ھاماقەتلىككە ئايلىنىدۇ.'' ''ئەزگۈ پەزىل مەنۇبىيەتتىكى ببباھا گۆھەر ھېسابلانسىمۇ، ئەمما ئۇنى نۇرلاندۇرغىنى دەل ئېسىل قائىدە-يوسۇندۇر. ئومۇمەن باشقىلارنىڭ ئالقىشىغا تەشنا كىشى ئىش - ھەربىرىتە كەسكىن ۋە جەزبىدار بولۇشى شەرت. چۈنكى، ھەرقانداق ئىشتا ياخشى پوزىتسىيە بىلەن ئەۋزەل ئۇسۇلنى ئىشقا سالالىساڭ، جەلپكارلىقىڭ ئاشىدۇ-دە، باشقىلارنى ئۆزۈڭگە مايىل قىلالايسەن''. ئېسىل قائىدە-يوسۇن كىشنى ئالىيجانابلىق ۋە ئەخلاقىي پەزىلەتتە ساپالىق كۆرسىتىپ، باشقىلارنىڭ ھۆرمىتى ۋە رازىمەنلىكىنى قوزغايدۇ. ئەخلاقىي ساپاسى يۇقىرى كىشىلەرلا مەپتۇنكار تەققى-تۇرقى بىلەن ئۆزىگە خاس قائىدە-يوسۇننى نامايان قىلالايدۇ، ئەلۋەتتە.

110. قائىدە-يوسۇن بىلەن ئەدەپ-ئەخلاق قانداق ئورتاقلىققا ئىگە؟

قائىدە-يوسۇن كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتتىكى خىلمۇ خىل ئىجتىمائىي پائالىيەتلەر داۋامىدا بىر-بىرىنى ھۆرمەت قىلىش يۈزىسىدىن تەقى-تۇرق، قەددى-قامەت، سۈلكەت-سالاپەت ۋە سۆز-ھەربىكەت قاتارلىق

* جون لوك (John Locke 1632 ~ 1704) دەسلەپتە كىلاسسىك ھۆججەتلەر تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئەمما، ئاربىستوتېل ۋە مەدرىسە پەلسەپىسىدىن رايى يېنىپ كەتكەچكە، تەجرىبە ئىلمىنى ئۆگىنىشكە كىرىشكەن. تېبابەتچىلىك ۋە خىمىيەگە كاممىللىقى بىلەن 1688-يىلى خان جەمەتى ئىلىم جەمئىيىتىگە ئەزا بولۇپ كىرگەن. ئۇنىڭ «ئىنسان پاراسىتى ھەققىدە»، «ھۆكۈمەت ھەققىدە»، «دىنىدىكى ئەپۇچانلىق ھەققىدە مەكتۇپلار» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار — تەرجىمانىدىن.

جەھەتلەردە ئورتاق شەكىللەنگەن، ئادەت تۇسىدىكى ئۆلچەم-تەرتىپلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئەخلاق — كىشلەر بىلەن كىشلەر ۋە كىشلەر بىلەن جەمئىيەت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدىغان ھەرىكەت ئۆلچىمىنىڭ يىغىندىسى. قائىدە-يوسۇن بىلەن ئەدەپ-ئەخلاق ھەم باغلىنىشلىق، ھەم پەرقلىق. بۇ ئىككىسى ئارىسىدىكى ئورتاقلىق ئاساسەن ئىجتىمائىي رولىنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ.

بىرىنچى، تەڭشەش رولىغا ئىگە.

ئىككىنچى، قېلىپلاشتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئۈچىنچى، تەرتىپنى ساقلاش رولىغا ئىگە.

ئىنسانىيەت جەمئىيىتىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىرەر ئائىلە، بىرەر مىللەت، ھەتتا پۈتكۈل دۇنيانىڭ نورمال تەرتىپىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئاشۇ جەمئىيەت ئەزالىرى ئورتاق ئەمەل قىلىدىغان بىر يۈرۈش ھەرىكەت ئۆلچىمى بولۇشى شەرت. شۇنداقلا، كىشلەر ئارا نورمال ئالاقە ۋە ھەمكارلىق ئىشقا ئاشىدۇ. ئاشۇنداق ئالاقە ۋە ھەمكارلىق ئەندىزىسى بولغانداقلا، ئاندىن جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئۇيۇشۇشچانلىقىنى ئاشۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقى ۋە ساغلام تەرەققىياتىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

تۆتىنچى، تەربىيە قىلىش رولىغا ئىگە.

قائىدە-يوسۇن ۋە ئەدەپ-ئەخلاق — تەربىيە بېرىش رولى جەھەتتە يېزىق ۋە ئۇسكۇنە قاتارلىقلارنى ۋاستە قىلغان تەربىيەدىن پەرقلىنىدىغان ئالاھىدە بىر خىل شەكىل. يەنە كېلىپ، ئادەم تەربىيەلەشتە ئادەت تۇسىنى ئالغان قائىدىگە ئەمەل قىلىپ، جەمئىيەتكە پايدىلىق ھەرىكەت شەكلىنى قوللىنىپ، شەخسىي تۇرمۇش ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ تۈپ قانۇنىيەتلىرىنى نەزەرگە ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ ھال كىشلەردىن جەمئىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىۋاتقان ھەرىكەت ئۆلچىمىگە ئائىلىق ئەمەل قىلىپ، ئۇنىڭغا مۇخالىپ ھەرىكەتلەرنى تۈزىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

111. قائىدە-يوسۇن بىلەن ئەدەپ-ئەخلاقنىڭ پەرقى نەدە؟

كىشىنىڭ ساپاسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان قائىدە-يوسۇن كۆپ قاتلاملىق ئەخلاق ئۆلچىمى سىستېمىسىدىكى ئەڭ ئېگىزلىك ھەرىكەت ئۆلچەملىرىدىن بولۇپ، ئەخلاق سىستېمىسىدىكى جامائەت ئەخلاقى كاتېگورىيەسىگە مەنسۇپ. مەنىۋىيەت قاتلىمىغا تەۋە ئەخلاق — قائىدە-يوسۇننىڭ ئۇلى. كىشىنىڭ سۆز-ھەرىكىتىدە ئىپادىلىنىدىغان قائىدە-يوسۇن — ئەخلاقنىڭ كونكرېت ئىپادىلىنىش شەكلى. قائىدە-يوسۇن بىلەن ئەدەپ-ئەخلاقنىڭ كونكرېت پەرقى تۆۋەندىكى جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى، تەسىر كۆرسىتىش مېخانىزمى ئوخشمايدۇ.

قائىدە-يوسۇن ئومۇمەن شەخسنىڭ تاشقى ھەيدەكچىلىكتىن خالىي ئىستىخىيەلىك ھەرىكىتىدە ئىپادىلىنىدىغان، كىشىلەرنى چىن كۆڭلىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەش، تەلەپچانلىق ۋە تەشەببۇسكارلىق ئاساسىدا ئۆزىنى تەڭشەپ تۇرۇشقا ئۇندەيدىغان ھەرىكەت ئۆلچىمىدۇر. ئەخلاق ئومۇمەن كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىنى تەڭشەيدىغان، ئىككى تەرەپلىمىلىك ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەت ئۆلچىمى بولغىنى ئۈچۈن، ئادەتتە جامائەت پىكرىنىڭ نازارىتىدە تۇرىدۇ.

كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى جامائەت پىكرى، چىن ئېتىقاد، ئەنئەنىۋى ئادەت قاتارلىقلار ئاساسىدا قېلىپلاشتۇرۇپ، ئۆزى بىلەن باشقىلار ۋە ئۆزى بىلەن جەمئىيەت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ تۇرىدۇ.

ئىككىنچى، باھالاش ئۆلچىمى ئوخشمايدۇ.

قائىدە-يوسۇندا گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇك ئۆلچەم قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا، كىشىلەرنىڭ ئۆز ئوبرازىنى تېخىمۇ يارقىنلاشتۇرۇپ، روھىي قىيىناپتىنى تېخىمۇ تولۇق نامايان قىلىشى ئۈچۈن شەخسلەردىن باشقىلارنىڭ قائىدە-يوسۇنى ۋە پىرىنسىپىغا ھۆرمەت قىلىپ، ئۆز

ھەربكىتىنى شەخسىي قائىدە-يوسۇن ئاساسىدىكى ئەدەپ ۋە مەدەنىيلىك ئۆلچىمىگە سېلىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئەدەپ-ئەخلاقتا ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئۆلچەم قىلىنىدۇ. ئەدەپ-ئەخلاق جامائەت پىكرى، ۋىجدان، ئۆرپ-ئادەت، تەسرچان ئۇلگە ۋە ئىدىيەۋى تەربىيە قاتارلىق ۋاستىلەرنىڭ تۇرتكىسىدە، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە چەكلەش كۈچىگە ئىگە ياخشىلىق ۋە يامانلىق تۇيغۇسىنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئەدەپ-ئەخلاق سۇبېيكتى ياخشىلىقتىن ئۆرنەك، يامانلىقتىن ئىبرەت ئېلىپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ نورمال ۋە ماس ھالدا يۈرۈشۈپ، جەمئىيەت تەرتىپىنىڭ ساقلىنىشىغا تۇرتكە بولىدۇ.

ئۇچىنچى، تەڭشەش ئوبېيكتى ئوخشمايدۇ.

قائىدە-يوسۇن ئومۇمەن كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەيدۇ. مەدەنىي جەمئىيەتتىكى تۈرلۈك قائىدە-يوسۇنلار ئەڭ دەسلەپتە ئائىلىۋى ئالاقە داۋامىدىكى مۇناسىۋەتكە ياتىدىغان مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش مەقسىتىدە شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ مەزمۇنى ئاساسەن دېگۈدەك كىشىلەر بىر-بىرى بىلەن قانداق باردى-كەلدى قىلىش، ھەربىر كەتتە قانداق ماسلىشىش، ھايات لىق ماكانىدىن قانداق قىلغاندا ئورتاق ئىدارە قىلىپ پايدىلىنىش قاتارلىق نۇقتىلارغا چېتىلىدۇ. كېيىن قائىدە-يوسۇننىڭ تەسىرى ئائىلىدىن بارا-بارا دوستلۇق، قوشنىدارچىلىق، خىزمەتداشلىق قاتارلىق خىلمۇخىل كىشىلىك مۇناسىۋەتلەر دائىرىسىگە، ھەتتا ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار بىلەن ئاۋام ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت دائىرىسىگىچە كېڭەيدى. ھالبۇكى، ئەدەپ-ئەخلاق ئاساسلىقى كىشىلەر بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەيدۇ.

112. ئىسلامىي قائىدە-يوسۇن دېگەن نېمە؟

ئىسلامىي قائىدە-يوسۇن — مۇسۇلمانلار ئىجتىمائىي ئالاقە داۋامىدا ئورتاق ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ھەربىر ئۆلچىمى ۋە ھەربىر ئەت مىزانىدۇر. ھەرقانداق دىندا ئاشۇ دىنىي مەدەنىيەتكە

مۇناسىۋەتلىك بىر قىسىم قائىدە-يوسۇنلار بولىدۇ. بۇ ھەم دىنىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىدىن. ئىسلامىيەتتىمۇ مۇسۇلمانلار ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك قائىدە-يوسۇنلار بار. ئىسلامىي قائىدە-يوسۇن مۇسۇلمانلارنىڭ جاھاندارچىلىق نىزامى، شۇنداقلا ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى تۇتۇپ تۇرىدىغان رىشتە بولۇپ، ئۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز-ئۆزىنى تىزگىنلەپ، ئۆزىگە خاس ئىچكى باغلىنىشنى، ئۆزى بىلەن باشقىلار ۋە جەمئىيەت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، شۇ ئارقىلىق قويۇق كىشىلىك مۇناسىۋەت ۋە ياخشى ئىجتىمائىي مۇھىتنى شەكىللەندۈرۈشىگە ياردەم بېرەلەيدۇ.

113. ئىسلامىي قائىدە-يوسۇن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىي جەھەتتىن تاۋلىنىشىدا قانداق رول ئويناىدۇ؟

مۇسۇلمانلارنىڭ «قۇرئان كەرىم» ۋە «ھەدىس شەرىف» تىكى كۆرسەتمىلەرگە ئاساسەن شەكىللەندۈرگەن رەسىم-قائىدىلىرى ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرۇش ۋە چەكلەش رولىغا ئىگە. شۇنداقلا، ئۇ ئاۋامنىڭ ئارامخۇدا تىرىكچىلىكى، جەمئىيەتنىڭ ئەمىلىيگە پايدىلىق. ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقاد، ئەدەپ-ئەخلاق ۋە مىللىي ئۆرپ-ئادەتلىرىنى يادرو قىلىپ شەكىللەندۈرگەن رەسىم-قائىدە ۋە ئادەت-يوسۇنلىرى ئۇلارنىڭ ئائىلىۋى مۇناسىۋىتى، كىشىلىك ئالاقىسى، تۆي-تۆكۈن، ئاغرىق-سلاق ۋە ئۆلۈم-يېتىم مۇراسىملىرى، شۇنداقلا كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدە گەۋدىلىنىش بىلەن بىللە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىي جەھەتتە تاۋلىنىشى ۋە ئەدەپ-ئەخلاق قۇرۇلۇشىدا كۈندىن-كۈنگە مۇھىم رول ئويناماقتا.

مۇسۇلمانلار ئۆزاق زامانلار مابەينىدە شەكىللەندۈرگەن قائىدە-يوسۇنلار كىشىلەردىن كەمتەرلىك بىلەن ئۆزئارا ياردەم بېرىپ، مۇئامىلىدە ئەدەپلىك، ھەرىكەتتە مەدەنىي بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا، مۇسۇلمانلار دەل ئاشۇنداق رەسىم-قائىدە ۋە ئەدەپ-يوسۇنلارنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئاممىۋى سورۇنلارنىڭ قائىدە-تەرتىپلىرىنى ئوبدان

ساقلاپ، باشقىلارغا ئەدەپلىك مۇئامىلە قىلىدۇ؛ شۇنىڭدەك، كىشىلەرنى چوڭلار بىلەن مۆتىۋەرلەرنىڭ ھۆرمىتىنى، كىچىكلەرنىڭ ئىززىتىنى قىلىپ، باشقىلارغا رازىمەنلىك بىلەن يارەدەم بېرىپ، ئاممىۋى تەرتىپ ۋە جامائەت ئەخلاقىنى قوغداشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ. مۇسۇلمانلار ــ ئەزەلدىنلا تازىلىق، ئۇستىباش، تەقى-تۇرق ۋە يۇرۇش-تۇرۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. ئۇلار كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە ئەدەپ-قائىدە ۋە ئۆلچەمگە دىققەت قىلىدۇ؛ باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىزغىن، ئەتراپلىق ۋە رەت-رېتى بىلەن بەجا كەلتۈرىدۇ؛ گەپ-سۆز ۋە يۇرۇش-تۇرۇشتا ھەم مەردانە، ھەم مۇلايىم كېلىدۇ؛ ئىنتىزامغا ۋە ئەدەپ-قائىدىگە ئەمەل قىلىپ، جامائەت مۇلكىنى ئاسراپ، تازىلىققا ئادىتى بويىچە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدۇ. بۇ مەدەنىي ئەمەللەر مۇسۇلمانلارنىڭ جەمئىيەت ۋە تۇرمۇشقا تۇتقان دۇرۇس پوزىتسىيەسىنىڭ ئىنكاسى، شۇنداقلا بىر قەدەر يۇقىرى ئەخلاق ساپاسىنىڭ بەلگىسى.

ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى رېئال تۇرمۇشتا مەنىۋىيىتىنى تاۋلاپ، خاراكتېر يېتىلدۈرۈشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش بىلەن بىللە كىشىلەرنى دۇرۇس بولغان تىرىكچىلىك پىرىنسىپىغا ئەمەل قىلىشقا، خىزمەت ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشتا ھەرقانداق ئىشنى ياخشى بەجا كەلتۈرۈپ، سەۋرچان، لىللا ۋە سوغۇققان بولۇپ، ئۆزۈمچىللىك ۋە تەكەببۇرلۇقتىن ساقلىنىشقا دەۋەت قىلىدۇ؛ مۇسۇلمانلار ئۆزئارا ۋە مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن بولغان ئالاقىدە ئەدەپلىك ۋە سىپايە بولۇپ، ئىنتىزام ۋە ئەدەپ-قائىدىنى ھەممىدىن بەك قەدىرلەپ، ئەدەپسىزلىك ۋە بەتقىلىقلىقنى چەكلەشكە دالالەت قىلىدۇ.

دېمەك، مۇسۇلمانلار كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئىشنى تۇرمۇش مىزانى ۋە ھەرىكەت ئۆلچىمىگە قاتتىق ئەمەل قىلىشتىن باشلاپ، ئېسىل ئېستېتىك تۇيغۇنى يېتىلدۈرۈپ، ھايات لەززىتىدىن ھەر زامان بەھرلىنىپ، ئىككى دۇنيالىق سائادەتكە ئىنتىلىپ، روھىيىتىدە يۇكسەك مەنزىل تۇرغۇزۇپ، مەنىۋى شادلىقتىن ھوزۇرلىنىشى لازىم. شۇنى كۆرۈپ يېتىشىمىز كېرەككى، ھەرقانداق مۇسۇلماننىڭ ئىش-ھەرىكىتىدىن، ئۇنىڭ مەدەنىيەت

ساپاسىنىڭ قانچىلىكلىكىنى كۆرۈشكە بولىدۇ. مۇسۇلمانلار كوللېكتىپ ھەرىكەت ۋە ئاممىۋى سورۇنلاردا ھۆرمەتكە لايىق مەدەنىيلىكنى جارى قىلدۇرۇپ، يۇرۇش-تۇرۇشتا ئەدەپلىك، مۇلايىم ۋە يېقىملىق بولۇشى، باشقىلارنىڭ ئېسىل پەزىلىتىدىن ئۆرنەك ئېلىپ، ئۇلارغا ھۆرمەت قىلىشى ۋە ياردەم بېرىشى، تەق-تۇرقى سالاپەتلىك، يۇرۇش-تۇرۇشى يارىشىملىق ۋە ئەدەپلىك ئىش-ھەرىكىتى بىلەن جامائەتكە يۈزلىنىشى، باشقىلارغا دوستانە مۇئامىلە قىلىپ، ئۆزئارا ئۆملۈك ۋە ھەمكارلىققا ئەھمىيەت بېرىشى لازىم.

114. ئاللاھنى ياد ئېتىش مۇسۇلمانلار ئەخلاقىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ ئۇنۇملۇك يولىمۇ؟

ئاللاھنى ياد ئېتىش — جىمى ساۋابنىڭ گۈلتاجى، ئەخلاق ساپاسىنى ئۆستۈرۈشنىڭ ئۇنۇملۇك يولى، مۆمىنلەرنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىككى ئالەملىك ھاياتىنىڭ ئاداقلى مەنزىلى، بارلىق ياخشى ئەمەللەرنىڭ سەمەرىسى ۋە جەۋھىرى. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئاللاھنى ياد ئېتىش ئەلۋەتتە ھەممىدىن ئۇلۇغدۇر﴾ {"ئەنكەبۇت" سۈرىسى، (29-سۈرە، 45-ئايەت)}. ﴿مېنى ياد ئېتىش ئۈچۈن نامازئوقۇغىن﴾ {"تاھا" سۈرىسى، (20-سۈرە، 14-ئايەت)}.

مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى:

— بىرەيلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن "دىنى ئۇچۇن كۈرەش قىلغانلاردىن كىمنىڭ ئېرىشىدىغان ساۋابى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ؟" دەپ سورىدى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:

— ئاللاھنى ھەممىدىن كۆپ ياد ئەتكەن ئادەمنىڭ، — دەپ جاۋاب بەردى.

— پاك ئۆتكەنلەردىن كىمنىڭ قەدىر-قىممىتى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ؟

— ئاللاھنى ھەممىدىن كۆپ ياد ئەتكەن ئادەمنىڭ.

— كىمنىڭ نامازى، زاكاتى، ھەج ۋە سەدىقىسى ئاسان قوبۇل بولىدۇ؟

www.uyghurkitap.com

ــ ئاللاھنى ھەممىدىن كۆپ ياد ئەتكەن ئادەمنىكى.

بۇنى ئاڭلىغان ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆمەر ئىبنى خەتتابقا دېدى:

ــ ئاللاھنى ھەممىدىن كۆپ ياد ئەتكەن ئادەم توققۇزى تەل كىشىدۇر.

ــ دۇرۇس، ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "سىلەرگە ئاللاھنىڭ نەزەرىدىكى مەرتىۋەڭلارنى يۇكسەلدۈرىدىغان ئەڭ سەرخىل، ئەڭ پاك ئەمەلنى ئېيتىپ بېرەي: ئۇ دەل ئاللاھنى ياد ئېتىشتۇر."

ئىسلامىيەتتە نۇرغۇن ئەمەللەرنىڭ بەلگىلەنگەن ۋاقتى ۋە شەرتى بولىدۇ. پەقەت ئاللاھنى ياد ئېتىشنىلا ماكان ۋە زاماننىڭ چەكلىمىسىدىن مۇستەسنا ھالدا ھەرقانداق چاغدا بەجا كەلتۈرگىلى بولىدۇ. مىسالەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئۇلار ئۆرە تۇرغانىدىمۇ، ئولتۇرغانىدىمۇ، ياتقانىدىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ﴾ ["ئال ئىمران" سۈرىسى، (3 ـ سۈرە، 191 ـ ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەر مىنۇت ـ ھەر سېكۇنت ئاللاھنى يادىدىن چىقارمايتتى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار. ئاللاھقا ئەتىگەن ـ ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار﴾ ["ئەھزاب" سۈرىسى، (33 ـ سۈرە، 41 ــ 42 ـ ئايەتلەر)]. ﴿مۇۋاپىقىيەت قازانىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار﴾ ["ئەنفال" سۈرىسى، (8 ـ سۈرە، 45 ـ ئايەت)]. ﴿ئاللاھنى كۆپ زىكىر قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى﴾ ["ئەھزاب" سۈرىسى، (33 ـ سۈرە، 35 ـ ئايەت)]

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام:

ــ ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان تەڭداشسىز كىشى ھەممىنىڭ ئالدىدا بولىدۇ! ــ دېگەنىدى. كۆپچىلىك ئۇنىڭدىن سورىدى:

ــ ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان تەڭداشسىز كىشى، دېگىنىڭ قانداق ئادەم؟

ـ ئاللاھنى يادىدىن چىقارمايدىغان ئەر-ئاياللاردۇر! ـ دەپ جاۋاب بەردى ئاللاھنىڭ رەسۇلى. مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەنىدى: "جەننەت ئەھلىنىڭ ئاللاھقا زىكىر-سانا ئوقۇمايۋاتقان مىنۇتلىرى ئۇچۇن ئۆكۈنۈشتىن ئۆزگە پۇشايمىنى يوقتۇر!"

مۇسۇلمانىنىڭ ئىمانىنى بەھەيۋەت دەرەخ دېسەك، ئۇنىڭ يىلتىزىنى ئاللاھقا بولغان ئېشقادقا، شاخ ۋە يوپۇرماقلىرىنى پاكلىق ئۇچۇن قىلىنغان ياخشى ئەمەللەرگە، مېۋىسىنى ئەزگۇ پەزىلەتلەرگە، ئاللاھقا ئوقۇغان زىكىر-سانالىرىنى ئاشۇ بەھەيۋەت دەرەخنى كۆكەرتىپ تۇرىدىغان ئابى ھاياتقا ئوخشاتىش مۇمكىن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "جېنىمغا ئارا تۇرىدىغان ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئوت-چۆپ سۇ بىلەن كۆكەرگەن بولسا، ئىمان «قۇرئان كەرىم» ۋە ئاللاھقا ئوقۇلغان زىكىر بىلەن كاملىلىق مۇقامغا يېتىدۇ".

ئاللاھنى ياد ئېتىش مۆمىنلەرنى روھىيەت خاموشلۇقى، رەزىللىك ھەتتا جىنايەتتىن توسۇپ، نەپسى خاھىشىنىڭ ۋەسۋەسىدىن خالاس قىلالايدۇ. ئاللاھنى ياد ئېتىش مۇسۇلمانلارنى دوزاخ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان ساۋابلىقلاردىن بولغىنى ئۇچۇن مۇسۇلمانلار دەل ئاللاھقا پەرۋاسىزلىق قىلغانلىقى ۋەجىدىن ئەڭ ئېغىر ئازابقا قالىدۇ. ئاللاھ دېدىكى: ﴿كىمكى مېنىڭ ھىدايىتىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇنىڭ ھاياتى جاپالىق بولىدۇ، قىيامەت كۈنى ئۇنى بىز كور ھالەتتە تىرىلدۇرىمىز﴾ (["تاھا" سۈرىسى، (20-سۇرە، 124-ئايەت)]. ﴿سەن پەرۋەردىگارىڭنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ، ئەتىگەن-ئاخشامدا ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىدىغانلار بىلەن كۆڭلۈڭنى توختاتقىن؛ دۇنيا ھاياتىنىڭ زىبۇ-زىننىتى (يەنى دۇنيانىڭ شان-شەرىپى) نى دەپ ئۇلارنى كۆزۈڭگە ئىلمايلا قالمىغىن﴾* [("كەھف" سۈرىسى، (18-سۇرە، 28-ئايەت)] مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بىر توپ ئادەم يىغىلىپ ئولتۇرۇپ ئاللاھنى ياد ئەتسە، پەرىشتىلەر دەرھال كېلىپ ئۇلارنى ئەگىيدۇ؛ ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتى ئۇلارغا سايە تاشلايدۇ؛ ئارامخۇدالىق ئۇلارنى باغاشلايدۇ؛ ئاللاھ ئۇلارنى پەرىشتىلەرگە تەرىپلەپ بېرىدۇ".

115. ئاللاھنى ياد ئېتىشنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ھەرقانداق مۇسۇلمانغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئاللاھنى ياد ئېتىش ئاللاھ تائالا بىلەن بەندىلەر ئارىسىدىكى مەنىۋى رىشتە، دەپ قارالسا، ئۇنداقتا ئاللاھنىڭ مەقبۇلى بىلەن مول نېمەتلەرگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى ياد ئېتىشنى قائىدە-يوسۇنى بويىچە بەجا كەلتۈرمەك كېرەك. مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاھنى ياد ئېتىش يوسۇنى ئاساسەن مۇنداق:

بىرىنچى، تاھارەت ئالماق. ئۆمەر ئىبنى خەتتاپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "پاكىز ئېلىنغان تاھارەت پېنىڭدىكى شەيتانىنى ھەيدەيدۇ" دېگەنىدى.

ئىككىنچى، كەبىگە يۈزلىنىپ ئەيمىنىپ ئولتۇرۇپ، ئاللاھقا تەقۋادارلىقىنى ئېپادىلىمەك. بۇ پانىي دۇنيانىڭ مەئىشەتلىرى بىلەن كىشىلەرنىڭ ماختاشلىرى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ، ئاللاھنى رازى قىلىش ئۈچۈندۇر. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئېيتقىنكى، "دىلىڭلاردىكىنى مەيلى يوشۇرۇڭلار، مەيلى ئاشكارىلاڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكىنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ ["ئال ئىمران" سۈرىسى، (3-سۈرە، 29-ئايەت)].

ئۈچىنچى، ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن ئىلگىرى ئاللاھتىن قىلغان كۇفرىلىقلىرى ۋە ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرى ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەپ، ئىستىغپار ئېيتىپ، ئىچكى دۇنياسىنى ئادالماق.

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ: ﴿تەقۋادارلار بىرەر چوڭ گۇناھ قىلىپ قالسا ياكى ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلىپ قالسا، دەرھال ئاللاھنى ياد ئېتىپ، گۇناھلىرى ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەيدۇ. گۇناھنى ئاللاھتىن باشقا كىم كەچۈرەلەيدۇ؟! ئۇلار خاتا ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ داۋاملاشتۇرمايدۇ﴾ ["ئال ئىمران" سۈرىسى، (3-سۈرە، 135-ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "مەنمۇ گاھىدا ئاللاھنى ياد ئېتىشنى ئەستىن چىقىرىپ قويىدىغانلىقىم ئۈچۈن، ئاللاھتىن كۈنىگە 100 قېتىم مەغپىرەت تىلەيمەن" دېگەنىدى.

تۆتىنچى، پانىي دۇنيادىكى نەپسى خاھىشلارنىڭ ۋەسۋەسىسىدىن يىراق تۇرۇپ، ئاللاھقا بولغان تەقۋادارلىقىنى ئىپادىلەپ، ئاللاھقا يېقىنلىشىش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ زىياسى ۋە ئىلتىپاتلىرىنى ھېس قىلىپ يەتكىلى بولىدىغان ئارامخۇدا ۋە تىمتاس چاغلاردا زىكىر - سانا ئوقۇماق. جۈملىدىن، بامدات ۋە خۇپتەننىڭ پەرزلىرىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىنكى ۋاقىت ۋە قەدىر كېچىسىگە ئوخشاش خاسىيەتلىك دەقىقىلەردە ئاللاھنى ياد ئېتىپ زىكىر - سانا ئوقۇسا ئەڭ مۇۋاپىق بولىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئەتىگەن - ئاخشامدا پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامىنى ياد ئەتكىن. كېچىنىڭ بىر قىسمىدا ئۇنىڭغا سەجدە قىلغىن(يەنى نامار ئوقۇغىن)، كۆپ قىسمىدا ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن﴾ [''ئىنسان'' سۈرىسى، (76 - سۈرە، 25 ــ 26 - ئايەتلەر)]. ﴿ئۇلار سەۋر قىلغۇچىلاردۇر، راستچىللاردۇر، ئاللاھقا ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر، ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل - مالىلىرىنى سەرپ قىلغۇچىلاردۇر ۋە سەھەرلەردە ئىستىغپار ئېيتقۇچىلاردۇر﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى (3 - سۈرە، 17 - ئايەت)].

بەشىنچى، زىكىر - سانانىڭ شەكلى ۋە مەزمۇنىغا ئاساسەن، ئاللاھنىڭ بۈيۈكلۈكى، كامالىي قۇدرىتى، گۈزەل ئىسملىرى ۋە كەم - كوتسىز سۈپەتلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئەسكە ئالماق؛ شۇنداقلا ئاللاھقا ئاتالغان بارلىق مەدھىيە ئىبارىلىرىنى دۇرۇت قىلىپ ئوقۇش بىلەن بىللە، ئاللاھقا بولغان تەقۋادارلىق، ھۆرمەت - ئېھتىرام ۋە قۇلچىلىقنى چىن يۈرەكتىن ئىپادىلىمەك.

ئالتىنچى، زىكىر - سانانى ئەڭ ياخشىسى يىغلاپ تۇرۇپ ئوقۇماق. يىغا مۇمىننىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىپ، ئاللاھتىن چىن ئىخلاسى بىلەن قورقۇشىغا ياكى زىكىر قىلىش بىلەن بىللە ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرى ئۈستىدە ئويلىنىپ، بېھۇدە ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرى ئۈچۈن ھەقىقىي ئۆكۈنۈشىگە يارەدەم بېرىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى: ''مۇنداق ئىككى خىل كۆز ئەبەدىي تالمايدۇكى، ئۇنىڭ بىرى ئاللاھتىن قورقۇپ

ياش تۆككەن كۆز؛ يەنە بىرى ئاللاھ يولىدا كېچىلىرى كىرپىك قاقمىغان كۆز".

يەتتىنچى، زىكىر-سانانى يۇرەكتىن چىقىرىپ ئوقۇماق. يۇرەكنىڭ ھەر بىر سوقۇشىدا ئاللاھنى زىكىر قىلغانىدا ئاللاھنىڭ نۇرى يۇرەك رىتىمغا ئەگىشىپ كىشىنىڭ قەلبىگە كىرىدۇ.

سەككىزىنچى، زىكىر-سانا-سىدا دېگەنلىرىگە ئەمەل قىلماق. مىسالەن، ياخشى ئەمەللەرنى ئىزچىل بەجا كەلتۈرۈپ، تۈتۈرۇقسىز ئىشلار ۋە گۇناھتىن نېرى تۇرۇپ، سۆز ۋە ھەرىكەتتە دۇرۇس بولۇش لازىم.

توققۇزىنچى، زىكىرىدىن كېيىن دۇئا قىلماق.

ئونىنچى، زىكرىنى ئەڭ ياخشىسى جامائەت بىللە ئوقۇماق. چۈنكى، جامائەت يىغىلىپ ئاللاھنى زىكىر-سانا بىلەن ياد ئەتكەندە، ئېتىقادقا سەل قارايدىغانلارنىڭ ئىمانىنى چىڭىتىپ، ئاللاھ يولىدا دوستانە ئۆملىشىش كەيپىياتىنى شەكىللەندۈرۈش ئارقىلىق بۇنىڭ شادلىقىدىن كۆپچىلىكنى تەڭ بەھرىمەن قىلغىلى، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈپ، مۇسۇلماندارچىلىقنىڭ ئاساسىنى تېخىمۇ پۇختىلىغىلى بولىدۇ.

116. «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇشتا قانداق قائىدە-يوسۇنلارغا ئەمەل قىلغۇلۇق؟

«قۇرئان كەرىم» — ئاللاھ نازىل قىلغان مەڭگۈلۈك دەستۇر. «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئورنى ئاللاھنىڭكى بىلەن باراۋەرکى، ئۇنىڭ قەدرىنى قىلىش — ئاللاھنىڭ قەدرىنى قىلغانلىقتۇر. شۇڭا، مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇش يوسۇنلىرىنى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭغا قاتتىق ئەمەل قىلىشى لازىم.

بىرىنچىسى، قۇرئان ئوقۇغۇچىنىڭ تېنى، ئۇستىبېشى ۋە قۇرئان ئوقۇيدىغان جايىنى پاك تۇتماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿بۇ ھەقىقەتەن لەۋھۇلمەھفۇزغا پۇتۇلگەن ئۇلۇغ قۇرئاندۇر. ئۇنى پەقەت تاھارەتلىك كىشىلەرلا تۇتۇشقا بولىدۇ. ئۇ ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن نازىل

قىلىنغاندۇر﴾ {"ۋاقىئە" سۈرىسى (56-سۈرە، 77 — 80-ئايەتلەر)}.

ئۆلىمالارنىڭ پىكرىدىن قارىغاندا، ھەيزدار ياكى تۇغۇتلۇق ئاياللار «قۇرئان كەرىم»نى قول تەگكۈزمەي تۇرۇپ ئوقۇسا بولىدۇ. چۈنكى، «ھەدىس شەرىف»تە ھەيزدار ياكى تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇشى چەكلەنمىگەن.

ئىككىنچى، مۇۋاپىق پەيتتە، تىمتاس جايدا ئوقۇماق. «قۇرئان كەرىم»نى مۇۋاپىق پەيت ۋە تىمتاس جايدا ئوقۇغاندا، ئۇنىڭغا پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋە زېھنى بىلەن بېرىلگىلى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»نى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇسىمۇ، ماڭغاچ ئوقۇسىمۇ، ياتىپاشلاپ تۇرۇپ ئوقۇسىمۇ، يېتىپ تۇرۇپ ئوقۇسىمۇ ۋە يولدا تۇرۇپ ئوقۇسىمۇ ئۇنىڭ ساۋابى بولىدۇ. ئەمما، ئەڭ ياخشىسى كەبىگە يۈزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئوقۇغۇلۇق.

ئۈچىنچى، «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇشنى ئاللاھتىن پاناھلىق تىلىگەندىن كېيىن "بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم" بىلەن باشلىماق.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿سەن قۇرئان ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، قوغلاندى شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشىدىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن﴾ {"نەھل" سۈرىسى، (16-سۈرە، 98-ئايەت)}.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھنىڭ نامى بىلەن باشلىمىغان ھەرقانداق ئىشنىڭ، ئاللاھ-تائالانىڭ رەھمىتى ۋە شەپقىتىدىن مەھرۇمدۇر!".

تۆتىنچى، قائىدە بويىچە زىر-زىۋەرىنى تولۇق چىقىرىپ، خۇش ئاۋاز بىلەن ئوقۇماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿قۇرئاننى دانە-دانە، ئوچۇق ئوقۇغىن﴾ {"مۇززەممىل" سۈرىسى، (73-سۈرە، 4-ئايەت)}. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ياخشراق ئاۋازدا يېقىملىق ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلاپ تۇرىدۇ".

بەشىنچى، تەجۇىدكە سېلىپ ئوچۇق، تەسىرلىك ئوقۇماق. بىراۋ ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى قانداق ئوقۇيدىغانلىقىنى سورىغىدى ئۇ: "ئاللاھنىڭ

رەسۇلى قۇرئاننى تەجۇدىكە سېلىپ ۋەزمن ۋە جاراڭلىق ئوقۇيتتى" دەپ جاۋاب بەردى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا: "«قۇرئان كەرىم»نى ئاۋازىڭلار بىلەن زىننەتلەڭلار!" دېگەنىدى.

ئالتىنچى، «قۇرئان كەرىم»دىكى تېرەن مەنىنىڭ تېگىگە چۆكمەك. «قۇرئان» ئوقۇغان چاغدىكى ھېسسىياتنى سۈرە-ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن تەدرىجىي ئۆزگەرتىپ بېرىش، جۈملىدىن جەننەت ھەققىدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇغاندا ئاللاھتىن ھىممەت تىلەيدىغانلىقىنى، دوزاخ ھەققىدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇغاندا ئاللاھتىن پاناھ تىلەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىش لازىم. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿بۇ ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى تەپەككۇر قىلىشى ۋە ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ نەسىھەت ئېلىشى ئۈچۈن بىز ساڭا نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر﴾ ["ساد" سۈرىسى، (38-سۈرە، 29-ئايەت)]. ھۆزەيفە ئىبنى يامانى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھنىڭ رەسۇلى قۇرئان ئوقۇۋاتقىنىدا ئاللاھقا بېغىشلانغان ھەمدۇ-سانا مەزمۇنىدىكى ئايەتلەرگە كەلگەندە، ئاللاھقا بولغان مەدھىيەسىنى ئېيتاتتى؛ ئاللاھقا ئىلتىجا مەزمۇنىدىكى ئايەتلەرگە كەلگەندە چىن كۆڭلىدىن ئىلتىجا قىلاتتى؛ ئاللاھتىن پاناھلىق تىلەيدىغان ئايەتلەرگە كەلگەندە، ئاللاھقا قۇلچىلىقىنى ئايان قىلاتتى".

يەتتىنچى، «قۇرئان كەرىم»نى ئۇن چىقارماي، پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن ئاڭلىماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا، ئۇنى دىققەت بىلەن جىم تۇرۇپ ئاڭلاڭلار﴾ ["ئەئراف" سۈرىسى، (7-سۈرە، 204-ئايەت)].

سەككىزىنچى، «قۇرئان» ئوقۇشنى ئەبەدىي داۋام ئېتىپ، ئۇنى يۈرەككە مۆھۈر قىلىپ بېسىۋالماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "«قۇرئان كەرىم»نى يادقا بىلىدىغان كىشى تۆگە يېتىلىگەن ئادەمگە ئوخشايدۇ. چۈنكى، تۆگىنىڭ چۈلۈۋرىنى چىڭ تۇتمىسا ئۇنى قاچۇرۇپ قويىسەن".

توققۇزىنچى، «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇغاندا «قۇرئان كەرىم»نىڭ قەدىر-قىممىتىنى ساقلاش. جۈملىدىن، «قۇرئان» ئوقۇۋاتقاندا

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

كۆلۈشكە، پاراڭ قىلىشقا، نەرسىلەرنى ئۈيىاق-بۇياققا يۆتكەشكە ۋە بارماقتىن قارس چىقىرىشقا بولمايدۇ.

ئونىنچى، «قۇرئان كەرىم»نى ئۈيقۇلۇق ئوقۇشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاراڭلاردا كىمكى كېچىدە «قۇرئان» ئوقۇماقچى بولۇپ تۇرغانىدىن كېيىن، ناۋادا ئۇيقۇسىنى ئاچالمىسا، يېتىپ ئۇخلىسۇن!"

117. دۇئا-تىلاۋەتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "دۇئا-تىلاۋەت — ساۋابلىق ئەمەللەرنىڭ سەرخىلىدۇر" دېگەن، شۇنداقلا قاچان، قانداق دۇئا قىلسا ئەڭ ياخشى بولىدىغانلىقى، دۇئا-تىلاۋەتتە قانداق يوسۇنلارغا ئەمەل قىلىش لازىملىقىنى كۆرسەتكەنىدى. دۇئا-تىلاۋەتنىڭ يوسۇنلىرى مۇنداق:

بىرىنچى، دۇئادا ئالدى بىلەن ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاتاپ دۇرۇت ئوقۇماق.

ئىككىنچى، دۇئادا ئەزگۈ ئەمەللەرگە سەل قاراش ۋەجىدىن ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىنى بوينىغا ئېلىپ، ئاللاھقا بولغان تەقۋادارلىقىنى كەمتەرلىك، ھۆرمەت-ئىھتىرام ۋە ئۈمىد بىلەن ئىپادە قىلماق. ئاللاھ تائالا دېيدىكى: ﴿ئۇ پەيغەمبەرلەر ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرايتتى، ئۈمىدۋارلىق بىلەن، قورقۇنچ بىلەن بىزگە دۇئا قىلاتتى﴾ {"ئەنبىيا" سۈرىسى، (21-سۈرە، 90-ئايەت)}.

ئۈچىنچى، تاھارەت بىلەن كەبىگە يۈزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلماق. ئەبۇ مۇسا ئەشئەرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: "ھۇنەين ئۇرۇشى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تاھارەت ئالدى، ئاندىن ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلدى".

تۆتىنچى، دۇئانى ئاللاھنىڭ ھەممىتىگە بولغان شەرتسىز ئىشەنچ، مېھىر-شەپقىتىگە بولغان سەمىمىي ئۈمىد بىلەن دادىل ئوقۇماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھقا دۇئا قىلغان

چاغلىرىڭلاردا يۈرىكىڭلار ئىشەنچكە تولسۇن؛ ھەرگىزمۇ 'ئى ئاللاھ! نەزەرىڭدە بولسام ھممەت قىلارسەن!' دېگەندەك گەپلەرنى قىلماڭلار؛ چۈنكى، ئاللاھتىن مەجبۇرىي ھممەت تىلەش بولمىغۇر ئەمەللەردىندۇر". يەنە بىر ھەدىستە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "ئاللاھقا يۈكسەك ئۈمىد بىلەن دادىل دۇئا قىلىڭلار، چۈنكى، ئاللاھ بەندىلىرىگە مۇتلەق سېخىيدۇر!" دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ.

بەشىنچى، بەتىدۇئا قىلىشتىن ھەزەر ئەيلىمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئۆزۈڭلارنى، بالىلىرىڭلارنى ۋە مال-مۈلكۈڭلارنى قارغاپ بەتىدۇئا قىلماڭلار. ئەگەر دۇئايىڭلار ئاللاھنىڭ مەقبۇلىغا نائىل بولۇپ قالسا، بۇنىڭ جازاسىنى تارتىپ قالسىلەر".

ئالتىنچى، دۇئانى كۆڭلىدە ياكى پەس ئاۋازدا قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئى مۆمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى ئىياڭلار، دۇئانى كانىيىڭلار يىرتىلغۇدەك ۋارقىراپ ئوقۇماڭلار؛ چۈنكى دۇئانى گاسقا ياكى دەرقەمسىز بىراۋغا ئەمەس، بەلكى ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى ۋە ھەممىگە ھەمدەم ئاللاھ تائالاغا ئاتاپ ئوقۇيسىلەر".

يەتتىنچى، دۇئانى پۈتكۈل زېھنى بىلەن قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھ تائالاغا تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن دۇئا قىلىڭلار؛ بىلىڭلاركى، ئاللاھ زېھنى چېچىلاڭغۇ ئادەمنىڭ دۇئاسىنى مەقبۇل كۆرمەيدۇ".

سەككىزىنچى، دۇئانى قەستەن قاپىيەگە سالىدىغان ياسالمىلىقتىن ھەزەر ئەيلىمەك. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىكرىمە ئىبنى ئەبۇ جەھلگە مۇنداق دېگەنىدى: "دۇئانى قاپىيەگە سېلىپ ئوقۇيدىغانلاردىن نېرى تۇرۇڭلار؛ چۈنكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭمۇ ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدىغانلىقىغا كاپالەت بېرەلەيمەن".

توققۇزىنچى، سۈننەت دۇئانى پەۋقۇلئاددە ئەھۋالدا خاسىيەتلىك، ئالاھىدە ۋاقىت ۋە ئورۇنىنى تاللاپ ئوقۇماق. بۇنداق دۇئانى تۇن نىسپىدىن كېيىن ئوقۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ.

118. نامازنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

نامـاز ــ مۇسـۇلمانلارنىڭ كۈنـدىلىك ئەمەللىرىـدىن. جۈملـىدىن، مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالاغا چىن قەلبى ۋە ئىخلاسى بىلەن، خاس ئۇسۇلدا كۈنىگە بەش قېتىم يۈزلىنىدۇ. نامازنىڭ يوسۇنلىرى مۇنداق:

بىرىنچى، نامازنى ئاللاھ تائالاغا تەلپۈنۈش، ئىنتىزارلىق، خۇشاللىق ۋە ئۈمىدۋارلىق ئىچىدە ئاللاھ بىلەن سىردىشىش ئۈچۈن ئوقۇماق.

ئىككىنچى، نامازنى پاكىز ۋە رەتلىك كىيىنىپ، ئېغىزنى چوتكىلاپ، ئۇستىبېشىغا ئەتىر چېچىپ، راۋرۇس قىياپەت بىلەن ئوقۇماق.

ئـاللاھ تائـالا دېـدىكى: ﴿ئى ئـادەم بـالىلىرى! ھەر قېتىـم نامـاز ئوقۇيـدىغان چاغدا چىرايلىـق كىيىنىڭلار﴾ [''ئەئـراف'' سۈرىـسى، (7ـ سۈرە، 31 ـ ئايەت)].

ئىنـسانلار مەدەنىيىتىنىـڭ سـىمۋولى بـولمىش كىيىـم ـ كېـچەك، ئـادەمزاتنى سـوغۇقتىن سـاقلاپلا قالماسـتىن، بەلكـى ئۇنـىڭ ئېھتىراملىـق قەلبىـنى ئەكـس ئەتتۈرىـدۇ. ئـاللاھ بىـلەن چـىن يـۈرەكتىن غايىبـانە سىردىـشىش ئىـستىكىدە نامازغـا تەرەددۇتلانغـان ئـادەم، مەيلـى جامـائەت ئىچىدە بولسۇن ياكى يالغۇز بولسۇن، ئاللاھقا بولغان تەقۋالىقنى پاكىز كىيىم ـ كېچەك ۋە تەمكىن سالاپىتىدە ئىپادىلىشى لازىم.

ــ ئى ئاللاھنىـڭ رەسۇلى! ــ دەپ سورىدى ساھابىلەردىن سالىم ئەبۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن:

ــ نامار ئوقۇغاندا يەكتەك كىيۈىلىشىم كېرەكمۇ؟

ــ شۇنداق! ــ دەپ جاۋاب قىلدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ ئۇستىبېـشىڭ ھـىم، رەتلـىك بولـسۇن؛ يەكتەكنـىڭ پېـشىنى ئىلغۇچتـا ئىلىۋالغىن! («سەھىھۇلبۇخارى»دىن).

ئۇچىنچى، نامازنى ئارامخۇدا ئوقۇش ئۈچۈن زۆرۈر ئىشلارنى نامازغا تۇرۇشتىن بۇرۇن تاماملىۋالماق.

ئائـىشە رەزىيەللاھـــۇ ئەنھـــادىن رىۋايەتكـــى: ''پەيـــغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ 'نامازنى تاماقنى تارتىپ قويۇپ ئوقۇماڭلار؛ ئىچىڭلار

تىتىلداپ تۇرغاندا ئوقۇماڭلار!' دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم".

تۆتىنچى، نامازغا سالماق، سىلىق، مەزمۇت، تەمكىن قەدەملەر بىلەن ماڭماق.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ 'نامازنى باشلىسىڭ كەتكەن بولسىمۇ پالاقلاپ يۈگۈرمەي، تەمكىن ۋە ئېغىر-بېسىق بولۇڭلار؛ قانچىلىك ئۈلگۈرەلىسەڭلار شۇنچىلىك ئوقۇڭ، قانچە رەكەت چالا قالغان بولسا شۇنچە رەكەت تولۇقلاڭلار' دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم".

بەشىنچى، نامازدا ئاللاھقا يەكدىللىك بىلەن يۈزلىنىڭ، پۈت-قولنى كەلسە-كەلمەس مىدىراتماي، ئاللاھقا بولغان تەقۋالىقنى كەمتەرلىك، پېقىرلىق ۋە رايىشلىق بىلەن ئىپادىلىمەك.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿مۆمىنلەر ھەقىقەتەن مەقسىتىگە يەتتى؛ ئۇ مۆمىنلەر نامىزىدا ئەيمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر﴾ ("مۇئمىنۇن" سۈرىسى، (1 ــ 2-ئايەتلەر)).

ئالتىنچى، نامازدا ئۇياق-بۇياقنى قاراش، دىققىتىنى يىغالماسلىق، ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ كۈلۈش، كىيىم-كېچەكنى مۇجۇقلاش ۋە بارماقلىرىنى ئويناشتىن ھەزەر قىلماق.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەتكى: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن نامازدا ئۇياق-بۇياقنى قاراش توغرىلىق سورىغانىدىم، ئاللاھنىڭ رەسۇلى 'ئۇ دېگەن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدۇر، شەيتان شۇ ئارقىلىق مۆمىنلەرنىڭ نامازدىن تاپىدىغان ساۋابىنى ئوغرىلايدۇ' دېدى".

يەتتىنچى، نامازدا ئاسمانغا ئەمەس، سەجدە قىلىدىغان يەرگە قاراپ تۇرماق.

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: " ــ بەزىلەرنىڭ نامازدا ئاسمانغا قارىۋالغىنى نېمىسى؟ ــ دەپ چېچىلىپ كەتكەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ ئۇلارنىڭ كۆزى كور بولۇپ قالمىغانلا بولسا، بۇنداق سەۋەنلىكنى ئىككىنچىلەپ سادىر قىلمىغاي!"

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

سەككىزىنچى، نامازنى بىخۇدلۇق بىلەن خىيالىغا كەلگىنىچە ئوقۇماي، يادقا بىلىدىغان ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنى بويىچە ئادا قىلماق.

توققۇزىنچى، نامازنى ئالدىراقسانلىق بىلەن ھاپىلا-شاپىلا ئوقۇماي، خاتىرجەم تاماملىماق. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "— ھەرقانداق مۇسۇلمان نامىز ۋاقتى بولغان ھامان ئەستايىدىل تاھارەت ئالسۇن، — دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، — ئاللاھقا ئەيمىنىپ تۇرۇپ ھۆرمەت-ئېھتىرام بىلەن سەجدە قىلسۇن! مۇشۇنداق ئوقۇلغان نامىز مۆمىنلەرنىڭ ئىلگىرىكى بارلىق گۇناھى سەغىرە ۋە گۇناھى كەبىرلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ".

ئونىنچى، نامازدا يۆتەل، ئەسنەك، چۈشكۈرۈك، كېكىرىك دېگەندەك ئىللەتلەردىن ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە ساقلانماق؛ پەقەت ئۆزىنى تۇتالمىسا قاتتىق ئاۋاز چىقىرىۋېتىشتىن ھەزەر قىلماق.

ئون بىرىنچى، نامازنى ئېرىنچەكلىك قىلىپ ۋاقتى قىستاپ قالغاندا ئوقۇماي، بالدۇرراق ئادا قىلماق.

ئاللاھ تائالا مۇناپىقلارنى سۈرەتلەپ دېدىكى: ﴿ئۇلار... نامىز ئوقۇمايدۇ، ئوقۇسىمۇ خۇشياقمىغاندەك ئوقۇيدۇ؛ پۇل-مال سەرپ قىلمايدۇ، سەرپ قىلسىمۇ خالىمىغان ھالدا سەرپ قىلىدۇ﴾ ["توبە" سۈرىسى، (9-سۈرە، 54-ئايەت)].

ئۇبەي مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى:

— رەسۇلىللاھتىن ساۋابلىقنىڭ ئەڭ كاتتىسى نېمە؟ — دەپ سورىدىم. ئۇ:

— نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇماق، — دەپ جاۋاب بەردى.

— يەنىچۇ؟

— ئاتا-ئانىغا ۋاپا قىلماق.

— يەنىچۇ؟

— ئاللاھ يولىدا كۈرەش قىلماق، — دەپ جاۋاب بەردى.

ئون ئىككىنچى، ھەر قېتىملىق نامازدىن كېيىن جاينامازدا ئولتۇرۇپ ئاللاھقا تەۋبە قىلماق، زىكر-سانا ئوقۇماق ۋە دۇئا قىلماق.

مۇئاز ئىبنى جەبەلدىن رىۋايەتكى: "ــ ئى مۇئاز! ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قولۇمنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ــ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ساڭا ئامراقمەن! سەمىڭدە بولسۇن، ھەر قېتىملىق نامىزىڭنىڭ ئاخىردا 'ئى رەببىم! سېنى ياد ئېتىپ شۈكۈرلەر ئوقۇشۇمغا، نامازلىرىڭنى ئىخلاسىم بىلەن ئادا قىلىشىمغا مەدەت قىلغايسەن' دەپ دۇئا قىلىشنى ئۇنتۇمغىن".

ئون ئۇچىنچى، ئىككى ۋاقىتلىق نامان ئارىلىقىدا، مىسالەن، نامان شامنى ئوقۇپ بولۇپ خۇپتەننىڭ ۋاقتى بولغۇچە بولغان ئارىلىقتا ئاللاھقا زىكىر ئوقۇماق؛ قۇرئان تىلاۋەت قىلماق ۋە ياكى ئىلىم تەھسىل قىلماق.

ئون تۆتىنچى، نامازنىڭ سۈننەتلىرىنى ئىمكانقەدەر قازا قىلماي تولۇق ئوقۇماق. چۈنكى، نامازنىڭ سۈننەتلىرى مۇمىنلەرنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرۇپ، نامازنىڭ پەرزلىرىدە كۆرۈلگەن نۇقسانلارنىڭ ئورنىنى تولدۇرىدۇ.

ئون بەشىنچى، نامازنى ئەڭ يېقىن مەسچىتكە بېرىپ جامائەت بىلەن بىللە ئوقۇماق.

ئون ئالتىنچى، نامازنى قائىدە-ئەركانلىرى بويىچە راۋرۇس ئوقۇماق. مىسالەن، نامازدا ئاللاھقا بېغىشلانغان زىكىر-سانانى كەلىمە-كەلىمەس گەپ-سۆز ۋە بولمىغۇر قىلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ قويماي، تەقۋادارلىق بىلەن ئادا قىلىش شەرت.

ئاللاھ دېدىكى: ﴿ماڭمىلا ئىبادەت قىلغىن، مېنى ياد ئېتىش ئۈچۈن نامان ئوقۇغىن﴾ ["تاھا" سۈرىسى، (20-سۈرە، 14-ئايەت)]. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "نامازدىكى بەتقىلىقلىرىدىن قول ئۈزمىگەن ئادەم ئاللاھتىن يىراقلىشىپ كېتىدۇ" دېگەن.

119. جامائەت نامىزىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ۋەھىيلىك دىن، شۇنداقلا ئۆملۈك دىنى بولغان ئىسلام دىنىدا مۇمىنلەرنىڭ ئۆم-ئىناق ئۆتۈشى تەكتلىنىدۇ. بۇنىڭ مۇھىم بىر

بەلگىسى شۇكى، ئىسلام دىنى مۆمىنلەرنى ساۋابلىق ئەمەللەرنى كۆپچىلىك بىلەن بىرلىكتە بەجا كەلتۈرۈشكە ئۈندەش بىلەن بىرگە نامازنى جامائەت بىلەن بىللە ئوقۇشنىڭ زۆرۈرلىكى ۋە خاسىيەتلىرىنى تەكىتلەش ئارقىلىق كۆپچىلىكنى نامازنى جامائەت بىلەن بىللە ئوقۇشقا دالالەت قىلىدۇ. ئىبنى ئۆمەردىن رىۋايەتكى: " ــ نامازنى جامائەت بىلەن بىللە ئوقۇشنىڭ ساۋابى يالغۇز ئوقۇغانىنىڭ ساۋابىدىن يىگىرمە يەتتە ھەسسە ئارتۇق ــ دېگەنىدى ئاللاھنىڭ رەسۇلى".

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ كىمكى نامازنى قىرىق كۈن جامائەت بىلەن بىللە ئىمامغا ئىقتىدا قىلىپ ئوقۇيالىسا، ھەتتا تەكبىرنىمۇ كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئېيتىشقا مۇشەررەپ بولالىسا، ئاللاھ تائالا ئۇنى مۇنداق ئىككى تۈرلۈك ھىممەتتىن بەھرىمە قىلىدۇ ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ بىرى، مۇناپىقلىقتىن، يەنە بىرى دوزاخ ئازابىدىن ساقلايدۇ".

جامائەت نامىزىنىڭ يوسۇنلىرى مۇنداق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

بىرىنچى، نامازنى مەسچىتتە ئوقۇماق. بۇنىڭدا، غۇسلى ياكى تاھارەتنى ئۆيدە تاماملاپ، مەسچىتكە نامازغا ئالدىراپ بېرىش لازىم. مەسچىتكە يېقىن يەردىكىلەر تېخىمۇ شۇنداق. جابىر ئىبنى ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "مەسچىتكە يېقىن يەردىكىلەر نامازنى چوقۇم مەسچىتتە ئوقۇڭلار!" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ نامازنى مەسچىتتە ئوقۇغان كىشى ئۆيىدە ياكى كوچىدا ئوقۇغانغا قارىغاندا يىگىرمە بەش ھەسسە كۆپ ساۋابقا ئېرىشىدۇ ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ چۈنكى، ئۇ تاھارەتنى ئىخلاس بىلەن ئالغاندىن كېيىن مەسچىتكە نامازغا ماڭسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ باسقان ھەربىر قەدىمى ئۈچۈن بىر دەرىجە ئۈستۈن ھىممەتكە نائىل قىلىدۇ ۋە بىر قېتىملىق گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ؛ ناۋادا مەسچىتتە نامار ئوقۇسا، ئۇ نامازگاھتا

تۇرغان ئاشۇ دەقىقىدە پەرىشتىلەر ئاللاھتىن: 'ئى ئاللاھ! بۇ بەندەڭنى مەغپىرەت قىلغىن، ئۇنىڭغا شەپقەن ياغدۇرغىن!' دەپ تىلەپ تۇرىدۇ؛ نامىاز ۋاقتىنى كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقى ئۈزى نامىاز ئوقۇغان بىلەن باراۋەردۇر".

ئىككىنچى، ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھامان، جامائەت بىلەن بىللە نامىاز ئوقۇشقا ئالدىرىماق. جۈملىدىن، ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، لايغەزەللىك قىلىپ باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇشقا بولمايدۇ.

ئۈچىنچى، ئىمكانىيەت بولسا بامدات نامىزى بىلەن خۇپتەن نامىزىنى جامائەت بىلەن بىللە ئوقۇماق. چۈنكى، بۇ ئىككى ۋاق نامىاز شۇنداق خاسىيەتكە ئىگىكى، بامدات نامىزى بىلەن خۇپتەن نامىزىنىڭ ۋاقتى دەل مۆمىنلەرگە بەخت-سائادەت ۋە قۇت-ئامەت ياغدىغان، مۇناپىقلار ئەيش-ئىشرەت ياكى ئۇيقۇنىڭ ۋەسۋەسىدە نامازدىن زېرىكىدىغان دەقىقىلەردۇر.

ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "خۇپتەن نامىزىنى جامائەت بىلەن بىللە ئوقۇغان ئادەم يېرىم كېچىگىچە نامىاز ئوقۇغانىنىڭ، خۇپتەن بىلەن بامدات نامىزىنى جامائەت بىللە ئوقۇغان ئادەم پۈتۈن بىر كېچە نامىاز ئوقۇپ چىققانىنىڭ ساۋابىنى تاپىدۇ" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ مۇناپىقلارغا ھېچقايىسى نامىاز خۇپتەن نامىزى بىلەن بامدات نامىزىدەك ئېغىر كەلمەس، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ ئۇلار بۇ نامىازلارنىڭ خاسىيىتىنى بىلسە ئىدى، ئۇ چاغدا ئۆملەپ بولسىمۇ مەسچىتكە كېلىپ ئوقۇغان بولاتتى".

تۆتىنچى، ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھامان زىكىر-سانا، نامىاز ۋە قۇرئان تىلاۋىتىدىن توختاپ، جاۋاب دۇئاسى قىلماق.

مۇئاۋىيە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "ئەزانىنىڭ ئۈنىنى ئاڭلىغان ھامان ئېچىدە مۇئەززىنگە ئەگىشىپ ئوقۇغان ھەرقانداق ئادەم مۇئەززىنگە ئوخشاش ساۋاب تاپىدۇ" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

بەشىنچى، جامائەت نامىزىغا قانداقتۇر ئالدىراقسانلىق بىلەن پالاقلاپ

يۇگۇرمەي، ھەرقانداق ئوي-غەرەزنى چۆرۈپ تاشلاپ، بىمالال، تەمكىن ۋە سالاپەت بىلەن بېرىپ، تەقۋادارلىق بىلەن ئىشتىراك قىلماق.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ 'ئەزانىنىڭ ئۈنىنى ئاڭلىغان ھامان مەسچىتكە قاراپ پالاقلاپ يۈگۈرمەي، تەمكىن ۋە ئېغىر-بېسىق بولۇڭلار؛ قانچىلىك ئۈلگۈرەلىسەڭلار شۇنچىلىك ئوقۇپ، قانچە رەكەت چالا قالغان بولسا شۇنچە رەكەت تولۇقلاڭلار' دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم".

ئالتىنچى، نامراز ۋاقتىنى كۈتۈپ ئولتۇرغان مۇسۇلمانلارغا سالام قىلماق؛ نامازدىن كېيىن نامازغا كېلەلمىگەنلەردىن ئاغرىپ قالغانلارنى بېرىپ يوقلىماق؛ بىخەستەلىك بىلەن نامراز ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ قالغانلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويماق؛ ھاجەتمەن بولۇپ قالغانلارغا ياردەم قىلماق؛ تاسادىپىي قازايى قەدەرگە ئۇچراپ قالغانلارغا تەسەللى بەرمەك؛ ئالەمدىن ئۆتكەنلەرنىڭ مېيىتىنى ئۇزاتماق.

يەتتىنچى، نامازنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بىرىنچى رەتتە تۇرۇپ ئوقۇماق. بۇ شەرەپ مەسچىتكە بۇرۇن كەلگەنلەرگە مەنسۇپكى، باشقىلارنىڭ بېشىدىن ئاتلاپ ئۆتۈشكە بولمايدۇ؛ كىم بۇرۇن كەلسە، بىرىنچى رەتكە شۇ ئۆتىدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ ئەگەر ئەزان ئېيتىش ۋە نامازنى بىرىنچى رەتتە تۇرۇپ ئوقۇشنىڭ ساۋابىنى بىلگەن بولسىڭلار، ئاشۇ شەرەپنىڭ نۆۋىتىنى چەك تارتىپ تالاشقان بولاتتىڭلار ــ دېگەندى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

سەككىزىنچى، سەپ ئارىسىدا ئۇياق-بۇياققا مېڭىش، نامازخانىنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتۈشتىن ھەزەر قىلماق.

ئابدۇللاھ ئىبنى خالىستىن رىۋايەتكى: " ــ مۇبادا كىشىلەر نامازخانىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشنىڭ گۇناھ ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسا ئىدى، ئۇ قىرىققىچە مىدىرماي تۇرۇشنى راۋا كۆرگەن بولاتتى، ــ دېگەندى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام. ئەمما، رەسۇلىللاھنىڭ بۇ يەردە كۆزدە تۇتقىنى قىرىق كۈنمۇ، قىرىق ئايمۇ بۇنىسى ماڭا نامەلۇم".

توققۇزىنچى، نامازنىڭ پەرزى باشلىنىپ كەتكەن بولسا، سۈننەتتىن ۋاز كەچمەك؛ ئەگەر سۈننەت ئوقۇۋاتقاندا پەرز نامازى باشلىنىپ ئوقۇلۇۋاتقان بولسا، سۈننەتنى تېزدىن ئوقۇپ ياكى تۆت رەكەت سۈننەتنى ئىككى رەكەتكە قىسقارتىپ ئوقۇپ، ئىمامغا دەرھال ئەگەشمەك.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "تەكبىردىن كېيىن پەقەت پەرزنى ئوقۇغىلار" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئونىنچى، نامازنىڭ ھەربىرىدە پۈتۈنلەي ئىمامغا ئەگەشمەك. چۈنكى، نامازنىڭ ھەربىرىدە ئىمامنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىش شەرئىەت ئەھكامىغا خىلاپ، نامازغا باشلانغاندا ئىمامنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن نامازى شۇ ھامان بۇزۇلىدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ ئىمام تەينىلەشتىن مەقسەت نامازخانلارنى ئۇنىڭغا ئىقتىدا قىلدۇرۇش ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ شۇڭا، ئىمام 'ئاللاھۇئەكبەر' دەپ قۇلاق قېقىڭلار؛ ئىمام 'ئاللاھۇئەكبەر' دەپ قۇلاق قېقىڭلار؛ ئىمام رۇكۇ قىلسا سىلەرمۇ رۇكۇ قىلىڭلار؛ ئىمام 'سەمىئەللاھۇ لىمەن ھەمىدە (ئاللاھ تەسبىھلىرىمىزدىن خەۋەرداردۇر)' دەپ رۇكۇدىن باش كۆتۈرگەندە، سىلەرمۇ ئىچىڭلاردا 'رەببەنا لەكەل ھەمدۇ(بارلىق ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر)' دەڭلار؛ ئىمام سەجدىگە بارسا، سىلەرمۇ سەجدىگە بېرىڭلار؛ ئىمام تەشەھھۇدتا ئولتۇرسا، سىلەرمۇ تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇڭلار"

ئون بىرىنچى، ئىمامنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئارقىدىراق تۇرۇپ نامازى ئوقۇۋاتقان كىشى، بىرەيلەننىڭ ئۇنىڭ بېقىنىغا كېلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ھامان، ئۇنىڭغا مۇلايىملىق بىلەن كۆز ئىشارىسى قىلغاندىن كېيىن، دەرھال ئارقىغا چېكىنىپ ئىمامنىڭ ئارقىسىدا ھىلىقى كىشى بىلەن سەپ تۈزمەك.

جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ئاللاھنىڭ رەسۇلى نامازغا تۇرغانىدى، مەن ئۇنىڭ سول تەرىپىگە بېرىپ تۇردۇم؛

ئەمما، ئۇ مېنى قولۇمدىن تارتىپ ئوك تەرىپىگە تۇرغۇزدى، ئاڭغىچە يەنە بىرەيلەن كىرىپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سول تەرىپىدە تۇردى؛ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىزنى 'ئىككىڭلار ئارقامدا سەپ تۈزۈڭلار' دېگەن مەنىدە ئارقىغا ئىتتىردى".

ئون ئىككىنچى، سەپنى ئىمامغا يېقىن قىلىپ تۈزمەك.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "كۆپچىلىك ئىمامنى ئوتتۇرىغا كەلتۈرۈپ سەپ تۈزۈڭلار؛ يانداشلار بىلەن ئارىلىق قالدۇرماي يېقىن تۇرۇڭلار!" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

جابىر ئىبنى سەمۇر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ سەپنى پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تۇرغانىدەك تۇرۇڭلار، ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام. ــ ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قانداق تۇرىدۇ؟ ــ دەپ سورىدۇق. ــ سەپنى رەت-رېتى بويىچە توشقۇزۇپ، بىر-بىرىگە يېقىن تۇرىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئاللاھنىڭ رەسۇلى".

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "سەپراس تۇرۇڭلار، نامازدا سەپراس تۇرۇشنىڭ ئۆزى نامازنى راۋرۇس ئوقۇشنىڭ بىر قىسمى!" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئون ئۈچىنچى، ئىمام تەكبىر ئېيتىپ نامازنى باشلاشتىن ئىلگىرى ئارقىدىكىلەر نامازنى ئىمكانىيەت بولسا بىرىنچى رەتتە تۇرۇپ ئوقۇماق.

ئەبۇ سەييىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ جامائەت ئالدىغراق سۇرۇلۇپ ماڭا يېقىنراق تۇرۇڭلار، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، بەزى ساھابىلەرنىڭ نامازدا ئارقىغا چېكىنىپ تۇرۇشقانلىقىنى كۆرۈپ، ــ ئارقىدىكىلەر سىلەرگە يېقىن تۇرسۇن، بەزىلەر ئارقىغا بەكلا چېكىنىپ كېتىۋاتىدۇ، سەمىڭلەردە بولغاي، ئاللاھ تائالا ئۇنداقلارنى نەزەرىدىن ساقىت قىلىۋېتىدۇ."

ئون تۆتىنچى، سالاھىيىتى يۇقىرى، يېشى چوڭ، ئىمان-ئېتىقاد ۋە پەزىلەتتە يېتۈك، ئۆزى پاك، يادقا بىلىدىغان سۈرە، ئايەتلىرى ئەڭ

كۆپ، شەرئىەت ئەھكاملىرىنى ئەڭ پۇختا بىلىدىغانلار ئىمامغا يېقىن كېلىپ تۇرماق. مەسىلەن، ئۇنداق كىشىلەر ئارقىدىراق تۇرۇپ، باشقىلار ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئىمامغا يېقىن تۇرغان بولسا، ئۇلارنى ئىمامنىڭ كەينىدىكى بىرىنچى رەتكە ئۆتكۈزۈپ قويۇش لازىم.

ئون بەشىنچى، جامائەت نامىزىنى مۇكەممەل ئوقۇش شەرتى بىلەن تېزراق ئوقۇماق. جۈملىدىن، ئىمام جامائەت ئارىسىدىكى تېنى ئاجىزلار، بىمارلار، ئىش-ئوقەتكە بارىدىغانلار، ياشقا چوڭلار ۋە باشقا سەۋەب بىلەن ئالدىرايدىغانلارنى نەزەردە تۇتۇپ، نامازنى مۇكەممەل، ئەمما تېزراق ئوقۇشى لازىم. نامازنى ئۆزى يالغۇز ياكى ئۆزاق ئايەتلەرنى ئاڭلاشنى خالايدىغانلار بىلەن بىللە ئوقۇغاندا ئۇزۇنراق ئايەتلەر بىلەن ئالدىرىماي ئوقۇشقا بولىدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ كىمكى ئىمامەتچىلىك قىلسا ئاڭلار نامازنى زىيادە ئۇزۇن ئوقۇماڭلار، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ چۈنكى، جامائەت ئارىسىدا تېنى ئاجىزلار، بىمارلار ۋە ياشقا چوڭلار بولىدۇ؛ نامازنى ئۆزۈڭلار يالغۇز ئوقۇغان چاغدا قانچىلىك ئۇزۇن ئوقۇساڭلار بولۇۋېرىدۇ".

ئون ئالتىنچى، نامازدىن كېيىن چىقىپ كېتىشكە ئالدىراشتىن ھەزەر قىلماق. بۇنىڭدىن مەقسەت ــ قىستىشىپ، مۇرىدىشىپ بىراۋنى يارىلاندۇرۇپ قويۇش سەۋەبىدىن، بىر ئادەمنىڭ كاساپىتى بىلەن جامائەتنىڭ مەسچىتتە نامار ئوقۇپ تاپقان ساۋابىنى بىكار قىلۋېتىشتىن ساقلىنىش. ھەر ۋاق نامازدىن كېيىن مەسچىتتە ئولتۇرۇپ زىكىر-سانا ئوقۇش ناھايىتى ئەزگۈ ئەمەللەردىندۇر.

ئون يەتتىنچى، ئاياللارنىڭ مەسچىتتە جامائەت بولۇپ نامار ئوقۇشىغا ئىجازەت بەرمەك. ئەمما، بۇنىڭغا ئالدى بىلەن شۇ ئاياللىنىڭ ئېرى قوشۇلغان بولۇشى شەرت. مەسچىتتە نامار ئوقۇيدىغان ئاياللار زىبۇ-زىننەت تاقىمىغان، ئۇپا-ئەتلىك سۈرمىگەن، ئەتىر چاچمىغان بولۇشى لازىم. ئاياللار نامازنى ئەڭ ياخشىسى ئۆيىدە ئوقۇغاي.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ ئاياللار

مەسچىتكە بېرىپ نامـاز ئوقۇمـاقچى بولـسا، ئۇنـى توسـۇماڭلار، ــ دېگەنـدى ئاللاھنـڭ رەسـۇلى، ــ ئەمـا مەسچىتكە بارىـدىغان ئايـاللار ئەتىر چاچمىغاي!".

120. جۈمە نامىزىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ئاللاھنـڭ نەزەرىـدە جۈمە ــ خاسىيەتلىك كـۈن. چۈنكى، «قۇرئـان كەرىم»دە مەخسۇس جۈمەگە ئاتالغان بىر سۈرە بار. يەنى ئاللاھ تائالا "جۈمـۇئە" سۈرىـسىدە بـزگە جـۈمە نامىزىنـڭ قائىـدە-ئەھكاملىرىنـى شـەرھلەپ بەردى. نۇرغـۇن ھەدىـستىمۇ جـۈمە كۈنىنـڭ ئۇلۇغلۇقـى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ جۈمە كۈنى ئادا قىلىشقا تېگىشلىك بۇرچى ئىزاھلىنىدۇ.

مۇسـۇلمانلار ئەمەل قىلىـدىغان جـۈمە نامىزىنـڭ يوسـۇنلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، جۈمەگە پەيـشەنبە كـۈنىلا تەرەددۇتلانمـاق. بـۇ تەرەددۇت كىـر-قـات يۇيـۇش، ھـويلا-ئـارامنى تـازىلاش، كۈنـدىلىك تۇرمۇشـنىڭ دەخلى-تەرۇزلىرىنى تۆگىتىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭدا مۇسـۇلمانلار پەيـشەنبە كۈنـى چۈشـتىن كېيىـن ئاللاھقـا تەۋبە - ئىستىغپار ئېيتىپ، ئاللاھتىن پاناھلىق تىلەپ، ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىدۇ ۋە زىكىر-سانا ئوقۇيدۇ. جۈمە كۈنى مەسچىتكە بالدۇر بارىدۇ. جۈمە كۈنى كېچىنى ئەڭ ياخشـسى بىلـگەن نامـازلىرى ۋە «قۇرئـان» تىلاۋەتـتى بـىلەن ئۆتكۈزگۈلۈك.

ئىككىنچى، جـۈمە كۈنـى بامـداتتىن كېيىـن بويىـنى سـۇغا سـالماق. بۇنىڭدا تاكى جۈمەگە ئەزان ئېيتىلغۇچە يۇيۇنۇشقا بولىدۇ.

ئەبۇ سەييىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "جـۈمە كۈنـىدىكى غۇسـلى بـالاغەتكە يەتـكەن ھەربىـر ئـادەم ئۈچـۈن مەجبۇرىيەتتـۇر" دېگەنلىكىنى رىـۋايەت قىلغانـىدى. جـابىر ئىبنى سـەمۇر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "جۈمە كۈنى تاھارەت ئېلىـش ياخـشى ئەمەللەردىـن؛ غۇسـلى قىلىـش تېخىمـۇ شـۇنداق!" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئۇچىنچى، شەخسىي تازىلىق قىلماق. بۇ چاچ-ساقالنى ياستىش، تىرناق ئېلىش، ئەتىر چېچىش، چىرايلىق ياسىنىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تۆتىنچى، نامازغا بۇرۇنراق بارماق. جۇملىدىن، مۇسۇلمانلار نامازدا ئۆزىنىڭ ئاللاھ تائالاغا بولغان تەقۋادارلىقىنى ئېسىل سالاپەت، تەمكىنلىك ۋە كەمتەرلىك بىلەن ئىپادىلەپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈش بىلەن بىللە ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەپ، ئۇنى رازى قىلىشقا تىرىشىدۇ.

ھەقتائاللا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! جۇمە كۈنى نامازغا (جۇمەگە) ئەزان ئېيتىلسا، سىلەر ئېلىم-سېتىمنى قويۇپ، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە(جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاش ۋە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار، بۇنداق قىلغىنىڭلار ئۆزۈڭلار ئۈچۈن ياخشىدۇر﴾ ["جۇمۇئە" سۈرىسى، (62-سۈرە، 9-ئايەت)].

بەشىنچى، مەسچىتنىڭ مۇراسىم يوسۇنلىرىغا ئەمەل قىلماق. مەسچىتكە كىرگەندىن كېيىن باشقىلارنىڭ مۇرىسىدىن ئاتلاپ ئالدىغا ئۆتۈشكە، جامائەتنىڭ ئالدىدا ئۇياق-بۇياققا مېڭىشقا بولمايدۇ؛ يېقىن ئولتۇرغان ئىككىنى ئادەمنىڭ ئارىسىغا ئەمەس، بوش ئورۇنغا بېرىپ دەرھال ئولتۇرۇپ، جۇمە تەبلىغىنى ئاڭلىغۇلۇق.

ئالتىنچى، تەبلىغنى زېھىن قويۇپ ئاڭلىماق. جۇملىدىن تەبلىغدە دېيىلمۇاتقان ئىلىم-ھېكمەت ۋە تېرەن مەنىلەرنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىكى مۇسۇلماندارچىلىققا ئائىت قائىدە-نىزاملارنى چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىدىيەدە تەييارلىق كۆرۈش لازىم.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ ئىمام تەبلىغ قىلىۋاتقاندا كىمكى يېنىدىكى نامازخانغا 'خەپشۇك!' دېسە، ئۇ گۇناھ قىلغان بولىدۇ، ــ دېگەندى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ كىمكى جۇمە نامىزىدا ئاشۇنداق گۇناھنى سادىر قىلسا، ئۇنىڭ ئوقۇغان جۇمە نامىزى قوبۇل بولمايدۇ ".

يەتتىنچى، ئىمام تەبلىغ قىلىۋاتقاندا بارماقلىرىنى، جايىنامازنىڭ گىرۋىكىنى ۋە تەسبىنى ئويناپ ئولتۇرۇشتىن ھەزەر قىلماق. بۇمۇ

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

يۇقىرىقىدەك نامازدا گەپ قىلغانغا ئوخشاش گۇناھتۇر. شۇڭا، نامازدا تەبلىغنى زېھىن قويۇپ ئاڭلىمايدىغان، باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئولتۇرىدىغان ياكى ئۇخلاپ قالىدىغان قىلىقلاردىن ساقلانغۇلۇق. چۈنكى، ئۇنداق قىلىقلار مۆمىنلەرنى ئاللاھنىڭ ھىممىتىدىن مەھرۇم قىلىدۇ.

سەككىزىنچى، تەبلىغدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتەك مەكرۇھ ئەمەللەردىن ساقلانماق. چۈنكى، ئۇنداق ئولتۇرغان ئادەم ئاسانلا مۇگدەپ قېلىپ، تەبلىغدىن زېھنى قاچىدۇ ياكى تەرتىنى سۈندۈرۈپ قويىدۇ.

مۇئاز ئىبنى ئەنەس جۇھاينى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ جۈمە نامىزىدىكى تەبلىغدە نامازخانلارنىڭ باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشنى چەكلىگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

توققۇزىنچى، جۈمە نامىزىنىڭ ئالدى-كەينىدە تۆت رەكەتتىن سۈننەت نامىزى ئوقۇماق.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ كىم بولسۇن، جۈمە نامىزىغا تۆت رەكەت سۈننەت نامىزىنى قوشۇپ ئوقۇغاي، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

ئونىنچى، جۈمە كۈنى كۆپلەپ دۇرۇت ئوقۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت سالام يوللاش.

ئەۋس ئىبنى ئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ جۈمە كۈنى ئەڭ خاسىيەتلىك كۈندۇر، ــ دېگەنىدى ئاللاھنىڭ رەسۇلى، ــ شۇڭا، جۈمە كۈنى كۆپرەك دۇرۇت ـ سالاملاردىن ئوقۇڭلار؛ چۈنكى، ئوقۇغان دۇرۇت ـ سالاملىرىڭلار كۆز ئالدىمدا زاھىر بولۇپ تۇرىدۇ".

ئون بىرىنچى، بامدات نامىزى ياكى ئەسر نامىزىدىن كېيىن ئۆلىمالارنىڭ تەبلىغ-مۇتالىئەلىرىنى ئاڭلىماق. بۇ ئەمەل بىرىنچىدىن، مۇسۇلمانلارنى سەھەر تۇرۇشقا دالالەت قىلىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، مۇسۇلماندارچىلىققا پىشۇرىدۇ.

ئون ئىككىنچى، قۇرئان تىلاۋەت قىلماق، بولۇپمۇ سۈرە كەھفنى

كۆپرەك ئوقۇماق. جۇمە كۈنى سۈرە كەھفنى ئوقۇسا تېخمۇ ساۋاب بولىدۇ.

ئون ئۇچىنچى، ئاللاھنى كۆپرەك ياد ئېتىپ، ساۋابلىق ئىشلارنى كۆپرەك قىلماق. بۇ ساۋابلىق ئىشلار نامаз، سەدىقە ۋە تەبلىغ قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جۇمە كۈنىنى مۆمىنلەر ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ياخشى ئەمەللەرنى قىلىدىغان كۈن، دېيىشكە بولىدۇ.

ئون تۆتىنچى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا ئېيتقان دۇئا ئىجابەت بولىدىغان دەقىقىلەرنى ئىزدىمەك. بۇنىڭ ئۈچۈن، جۇمە كۈنى ساۋابلىق ئىشلارنى بەجا كەلتۈرۈپ، دۇئا-تىلاۋەت قىلىپ، زىكر-سانا ئوقۇش لازىم.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "جۇمە كۈنىدە دۇئا ئىجابەت بولىدىغان شۇنداق دەقىقىلەر بار، ئەمما مۆمىنلەردىن كىمنىڭ دۇئاسى ئاشۇ دەقىقىگە ئۇدۇللىشالايدۇ؟ بۇنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئون بەشىنچى، جۇمە كۈنى جۇمە نامىزىدىن ئىلگىرى سەپەرگە چىقماسلىق. ئەمما، ئىلاجسىزلىقتىن چىققانلار بۇنىڭ سىرتىدا.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "كىمكى جۇمە نامىزىدىن ئىلگىرى سەپەرگە چىقسا، ئىككى پەرىشتە ئۇنىڭغا بەت دۇئا قىلىدۇ" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئون ئالتىنچى، جۇمە كۈنىگە ئاتاپ ئايرىم روزا تۇتۇشنى مەكرۇھ بىلمەك.

121. روزىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

روزا — ئىسلام دىنىدىكى بەش پەرزنىڭ بىرى، شۇنداقلا ئىلگىرىكى ۋەھىيلىك دىنلاردا بەجا كەلتۈرۈلگەن ئەمەللەردىن. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! گۇناھلاردىن ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە روزا پەرز قىلىنغانىدەك، سىلەرگىمۇ روزا پەرز قىلىنىدى﴾ (["بەقەرە" سۈرىسى، (2 - سۈرە، 183 - ئايەت)].

روزىنىڭ يوسۇنلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، رامىزان ئېيىدا يېڭى ئايىنى كۆرۈپ روزا تۇتۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش دۇئا قىلماق.

ئىككىنچى، سوھۇر ۋاقتىدا تۇرۇپ روزىغا نىيەت قىلماق.

ئۈچىنچى، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ، ئاللاھ تائالاغا تەقۋادارلىق قىلىپ، ئاللاھتىن شەپقەت ۋە مەغپىرەت تىلەش مەقسىتىدە روزا تۇتماق.

تۆتىنچى، سوھۇرلۇق تائام بىلەن روزىنى مۇستەھكەم تۇتماق.

بەشىنچى، سوھۇردىن كېيىن نامازغا ئوقۇپ، زىكىر-سانا ئېيتىپ، دۇئا ۋە قۇرئان تىلاۋەت قىلماق. ھەقتائالا دېدىكى: ﴿سەن كېچىنىڭ بىر قىسمىدا ئويغىنىپ نەفىلە نامىز ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭنىڭ سېنى مەدھىيەلىنىدىغان ئورۇندا تۇرغۇزۇشى ئۈمىدلىكتۇر﴾ (''ئىسرا''سۈرىسى، (17-سۈرە، 79-ئايەت)).

ئالتىنچى، ئىفتار ۋاقتىدا دەرھال ئىفتار قىلىپ، قورساقنى توقلۇغالغاندىن كېيىن نامازغا ئوقۇماق.

يەتتىنچى، ئىفتاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىلگىرى ئوقۇغان دۇئا بىلەن ئېغىز ئاچماق.

سەككىزىنچى، ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە خورما ياكى تاتلىق ئۈسسۇلۇق بىلەن، ئۇلار بولمىسا سۇ بىلەن ئېغىز ئاچماق.

توققۇزىنچى، ئىفتاردا غىزانى ئازراق يەپ، ئۈسسۇلۇقنى لايىقىدا ئىچىپ، قالغىنىنى شام نامىزىدىن كېيىن يېمەك. جۈملىدىن، روزىنىڭ ئەھمىيىتىنى ساقلاش ئۈچۈن ئىفتارلىق غىزانى كېكىرىپ كەتكۈدەك يېيىشكە بولمايدۇ.

ئونىنچى، ئىفتار ۋە سوھۇردىن كېيىن چىشنى چوتكىلاپ يۇيماق.

ئون بىرىنچى، ياخشى ئەمەللەر، ساۋابلىق ئىشلار ۋە خەيىر-ئېھسانىنى كۆپەرەك بەجا كەلتۈرمەك. چۈنكى، رامىزان ئېيىدىكى خەيىر-ئېھسانىنىڭ، بولۇپمۇ «قۇرئان» تىلاۋىتى قىلىپ، ئۇ ھەقتە پىكرىي مۇلاقاتلاردا بولۇشنىڭ ساۋابى كۆپ.

ئون ئىككىنچى، رامىزاننىڭ خاسىيىتىگە مۇخالىپ كېلىدىغان ھارام

قىلىش ۋە جىنايەتتىن نېرى تۇرماق. جۇملىدىن غەيۋەتخورلۇق، ئىغۋاگەرلىك، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، سەت گەپ قىلىش، قىلىقسىزلىق، زىيانكەشلىك ۋە بەتكۆزلۈك (قارىسا بولمايدىغان يەرلەرگە ئەلەڭلەپ قارىماق ــ تەرجىماندىن) قاتارلىقلار شۇنىڭ جۇملىسىدىندۇر.

ئون ئۈچىنچى، بىھۇدە كۈلكە-چاقچاق، ۋاقىت ئىسراپچىلىقىدىن ھەزەر قىلماق.

ئون تۆتىنچى، ئاللاھ تائالادىن ئىلتىپات ۋە مەرھەمەت تىلەش ئىستىكىدە ئۇرۇق-تۇغقان، قولۇم-قوشنا ۋە دوست-بۇرادەرلەرنى ئىفتارغا چاقىرماق.

ئون بەشىنچى، مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن روزا تۇتالمىغانلار روزا تۇتقانلار ئالدىدا ئاشكارا غىزالىنىشتىن ھەزەر قىلماق. بۇنىڭدىن مەقسەت ــ تەپتارتمايدىغان بىر قىسىم كىشىلەرنى رامىزان پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ بولۇشىغا يەپ ئىچىشتىن توسۇپ، روزا تۇتىدىغانلارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈش.

ئون ئالتىنچى، رامىزان ئېيىنىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىدە ساۋابلىق ئەمەللەرنى كۆپ قىلماق.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ رامىزاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىدە تاڭ ئاتقۇچە تائەت-ئىبادەتتە بولىدىغانلىقى ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنى ئويغىتىپ ئىبادەتكە دەۋەت قىلىدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئون يەتتىنچى، رامىزاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىدە قەدىر كېچىسىگە تەلپۈنمەك. قەدىر كېچىسى ــ بىر يىل ئىچىدە ئەڭ خاسىيەتلىك كۈن. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن قەدىر كېچىسىدە نازىل قىلدۇق. قەدىر كېچىسىنىڭ قانداق كېچە ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ قەدىر كېچىسى (شەرەپ ۋە پەزىلەتتە) مىڭ ئايدىن ئەۋزەلدۇر. پەرىشتىلەر ۋە جىبرىئىل شۇ كېچىدە پەرۋەردىگارىنىڭ ئەمرى بىلەن (شۇ يىللىق تەقدىر قىلىنغان) تۈرلۈك ئىشلار ئۈچۈن چۈشىدۇ. شۇ كېچە تاڭ يورۇغۇچە (پەرىشتىلەر مۆمىنلەرگە قىلغان) سالام بىلەن تولغان كېچە بولىدۇ﴾

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

(''قەدىر'' سۈرىسى، (97 - سۈرە، 1 ــ 5 - ئايەتلەر)).

ئون سەككىزىنچى، رامىزاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنى ئېتىكاپتا ئولتۇرماق. ئەلى ئىبنى ھۈسەيىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: ''كىمكى رامىزاندا ئون كۈن ئېتىكاپتا ئولتۇرسا، ئىككى قېتىملىق ھەج ۋە ئىككى قېتىملىق ئۆمرە تاۋاپىنىڭ ساۋابىنى تاپىدۇ'' دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئون توققۇزىنچى، سەدىقە فىتىر بەرمەك. بۇ ــ قادىر ئاللاھنىڭ ئەمرى. سەدىقە فىتىر مۇسۇلمانلارنىڭ رامىزان ئېيىدا بىلىپ-بىلمەي ئۆتكۈزۈپ قويغان خاتالىق-سەۋەنلىكلىرىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن بەرگەن فىدىيە(جەريمانە)سىدۇر. بۇنىڭدىن مەقسەت : بىرىنچى، ساۋابلىق ئەمەللەرنىڭ كاتتىسى بىلەن مۆمىنلەرنىڭ ئاللاھ ئالدىدىكى يۈزىنى يورۇق قىلىش؛ ئىككىنچى، يوقسۇللارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىپ، ھېيىت شادلىقىدىن ئۈلارنىمۇ بەھرلەندۈرۈش. ھەممە ئادەمنى باشقىلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، كىشىلەرگە مېھىر-شەپقەت يېتكۈزۈشكە دالالەت قىلىش ئىسلامىيەتنىڭ ئەڭ بۈيۈك نىشانى ۋە تەڭداشسىز ئەۋزەللىكلىرىدىن. چۈنكى، ھېيتتىن ئىبارەت خاسىيەتلىك كۈنلەرنى مۇسۇلمانلارنىڭ بەزىلىرى خۇشال-خۇرام، يەنە بەزىلىرى قورساقنىڭ غېمى بىلەن ھەسرەتتە ئۆتكۈزسە، بۇ ئەلۋەتتە قاملاشمىغىنى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: ''ھېيىت نامىزىدىن بۇرۇن بېرىلگەن سەدىقە-فىتىر ئاللاھ مەقبۇل كۆرۈدىغان زاكاتتۇر؛ ھېيىت نامىزىدىن كېيىن بېرىلگىنى ئادەتتىكى سەدىقىدۇر''(« سۈنەن ئەبۇ داۋۇد»دىن).

يىگىرمىنچى، رامىزان ئېيىدا روزىنىڭ خاسىيىتى بىلەن پەرىشتىلەر ماقامىغا ئىنتىلمەك. چۈنكى، پەرىشتىلەر يېمەي-ئىچمەي ئاللاھقا باش قويۇپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىدىغانلىقى بىلەن ئەزىزلىكتە تەڭداشسىز. بىر ئۆلىما شۇنداق دېگەنىكەن: روزىنىڭ پەرھىزى ئۇچدۇركى، بىرىنچىسى، ئېغىز ۋە ئەۋرەتنىڭ روزىنى قازا قىلىۋېتىشىدىن ھەزەر ئەيلىمەك؛ ئىككىنچىسى، كۆز، قۇلاق، تىل، قول، پۇت ۋە باشقا

ئەزالارنىڭ گۇناھكار بولۇپ قېلىشىدىن ھەزەر ئەيلىمەك؛ ئۇچىنچىسى، كۆڭۈلنىڭ رەزىل قىلمىشلار ۋە پانىي دۇنيانىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە رام بولۇپ قېلىشىدىن ھەزەر ئەيلىمەك.

122. زاكات ۋە سەدىقىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

زاكات ــ مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە چوقۇم ئادا قىلىدىغان بەش پەرزنىڭ بىرى. شۇڭا، «قۇرئان كەرىم»دە زاكات كۆپىنچە ھاللاردا نامازبىلەن بىللە تىلغا ئېلىنىدۇ. دېمەك، نامازنى جىسمانىيەت ئارقىلىق ئادا قىلىنىدىغان مەنىۋى ئەمەل دەپ قارىساق، زاكات پۇل-مال ئارقىلىق ئادا قىلىنىدىغان مەنىۋى ئەمەل ھېسابلىنىدۇ. ئىسلامىيەتتە مۇسۇلمانلار زاكاتتىن ئۆزگە يەنە سەدىقىدە رويابقا چىقىدىغان ساخاۋەتچىلىككە دالالەت قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن مەقسەت مۇسۇلمانلارنى زىيادە بېخىللىقتىن توسۇپ، ئۇلارغا مال-دۇنيانىڭ ئاللاھ ھەممەت قىلغان بايلىق ئىكەنلىكىنى، ئاللاھ تائالانىڭ باي-بايلىقىنى ۋە سېخىيلىقنى تەكىتلەشنى ئىكەنلىكىنى، سەدىقە قىلىنغان مال-دۇنيانىڭمۇ دەل ئاللاھقا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش. زاكاتنىڭ يوسۇنلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئاللاھ يولىدا ئىخلاسمەنلىك بىلەن زاكات بەرمەك. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿پاكلىنىش ئۈچۈن مال-مۈلكىنى سەرپ قىلىدىغان تەقۋا ئادەم ئۇنىڭدىن(دوزاختىن) يىراق قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ قىلغان ياخشىلىقى بىراۋنىڭ ياخشىلىقىنى يانىدۇرۇش ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ كەلگۈسىدە چوقۇم رازى بولىدۇ﴾ {"لەيل" سۈرىسى (92-سۈرە، 17 ــ 21-ئايەتلەر)}.

ئىككىنچى، زاكاتنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بىنائەن يوقسۇللار ئالدىدا ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەت، دەپ بىلمەك. بۇنىڭدا تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش مەقسەت قىلىنىدۇ: ئىلكىمىزدىكى مال-دۇنيا ئاللاھقا مەنسۇپتۇر، شۇنداقلا ئاللاھ تائالانىڭ بىزگە بەرگەن ئامانىتىدۇر. شۇڭا، ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ياراتقان ئىگىسىنىڭ ئەمرىنى

UMMO MORNUY AND ENOUETTE

بەجا كەلتۈرۈپ، مال-دۇنياسىنى ئاللاھ ئەمر قىلغان ئورۇنلارغا سەرپ قىلىشى لازىم. ئۇنداق مۆمىنلەرگە ئاللاھنىڭ ھىممىتى كۆپتۇر.

ئۇچىنچى، بىر سېنتنىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ ئۆتىدىغان پىخسىقلىقنى تەرك ئېتىپ، تاپقان-تەرگىنىنى پاكلاش ئۈچۈن زاكات بەرمەك.

تۆتىنچى، زاكات بەرسە ئىلكىدىكى مال-دۇنيانىڭ خۇراپ كەتمەيدىغانلىقى، ئەكسىچە ئاللاھ تائاللانىڭ ئۇنىڭغا بەرىكەت ئاتا قىلىدىغانلىقىنى بىلمەك.

بەشىنچى، ئىلكىدىكى خىلمۇخىل پۇل-بايلىقنى ئىنچىكە ھېسابلاپ، ئۇنىڭغا كېلىدىغان زاكاتنى توغرا دەپتىسمەك.

ئالتىنچى، زاكاتنى كېچىكتۈرمەي، ۋاقتىدا بەرمەك.

يەتتىنچى، زەررىچە ھارام ئارىلاشمىغان، ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان مۇلكىنى، ئەڭ ئېسىل ۋە ئەڭ قىممەتلىك مۇلكىنى سەدىقە قىلماق. ھەقتائالا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئېرىشكەن نەرسىلەرنىڭ ۋە بىز سىلەرگە چىقىرىپ بەرگەن نەرسىلەرنىڭ ياخشىلىرىدىن سەدىقە قىلىڭلار؛ ئۆزۈڭلارمۇ پەقەت كۆزۈڭلارنى يۇمۇپلا ئالىدىغان (نەرسىلەردەك) ناچارلىرىنى ئىلغاپ سەدىقە قىلماڭلار﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 267-ئايەت)].

سەككىزىنچى، سەدىقىنى خۇپىيانە بەرمەك. بۇنداق قىلغاندا ھەم شۆھرەتپەرەسلىكتىن ساقلانغىلى ھەم يوقسۇللارنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قوغدىغىلى بولىدۇ.

توققۇزىنچى، يوقسۇللاردىن مىننەتدارلىق، ھەشقاللا، مېھنەت ۋە دۇئا تەلەپ قىلىدىغان قىلىقتىن ھەزەر ئەيلىمەك.

ئونىنچى، ئۇرۇق-تۇغقان، قەۋم-قېرىنداشلىرى ئارىسىدا سەدىقە ئېلىشقا مۇناسىپ كىشىلەر بولسا، زاكات ۋە سەدىقىنى ئالدى بىلەن شۇلارغا بەرمەك. چۈنكى، ئۇرۇق-تۇغقانلار غەمخورلۇققا ئەڭ لايىق كىشىلەردۇر.

ئون بىرىنچى، سەدىقىنى رازىمەنلىك، خۇش تەبەسسۇم، كۆڭۈل ئازادىلىكى ۋە كەمتەرلىك بىلەن بەرمەك. جۇملىدىن، يوقسۇللار ئالدىدا

غادىيۇپلىپ، ئۆزىنى يوقسۇللارنىڭ ھەشقاللىسىغا مۇناسىپ، دەپ قاراشقا ھەرگىز بولمايدۇ. چۈنكى، سەدىقە بەرگەن كىشى پەقەت ئاشۇ يوقسۇللار بولغانلىقى ئۈچۈنلا پىخسىقلىقنى تەرك ئېتىپ، خەير-ئېھسان ۋاستىسى بىلەن ئاللاھقا يېقىنلىشالايدۇ.

ئۇنىڭ سەدىقىنى خاسىيەتلىك دەپقىلەردە بەرمەك. مىسالەن، سەدىقىنى قەدىر كېچىسى، جۈمە كۈنى قاتارلىق خاسىيەتلىك مىنۇتلاردا بەرگەندە، يوقسۇللارنىڭ يۈرىكى يايراپ كېتىدۇ. يەنە كېلىپ، يوقسۇللارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، باشقىلارنىڭ ھاجىتىدىن چىقىش، ئاللاھقا بولغان ئەڭ بۈيۈك ئىبادەتتۇر.

ئون ئۈچىنچى، ئاز بولسىمۇ تاپقىنىنى سەدىقە قىلماق. جۈملىدىن، سەدىقە ئاز-كۆپ، دەپ ئايرىلمايدۇ. چۈنكى، ئاللاھنىڭ ھىممىتى چەكسىزكى، كىچىككىنە سەدىقىمۇ نۇرغۇن گۇناھلارغا كافارەت بولالايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلسىكەن، ئۇ ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ﴾ [''زەلزەلە'' سۈرىسى (99-سۈرە، 7-ئايەت)].

ئون تۆتىنچى، ئاتىغان زاكاتلىرى بىلەن ئىلتىپات قىلغانلار ئۈچۈن دۇئا قىلماق.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ مالىرىنىڭ بىر قىسمىنى سەدىقە ھېسابىدا ئالغىنكى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى (گۇناھلىرىدىن) پاكلىغايسەن ۋە (ياخشىلىقلىرىنى) كۆپەيتكەيسەن، ئۇلارغا دۇئا قىلغىن﴾ [''تەۋبە'' سۈرىسى، (9-سۈرە، 203-ئايەت)].

ئەشئەس ئىبنى قەيىس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: ''باشقىلارغا ھەشقاللا ئېيتماسلىق ئاللاھقا شۈكۈرلەر ئېيتماسلىق بىلەن باراۋەردۇر'' دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

123. ھەجنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

كىشىنىڭ روھى، جىسمى ۋە مال-مۈلكىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن ئەزگۈ ئەمەل — ھەج ئىسلام دىنىدىكى مۇھىم پەرز ھېسابلىنىدۇ. ھەج

قىلىشتىن مەقسەت ــ ئاللاھقا يۈزلىنىپ، ئاللاھنى رازى قىلىپ، گۇناھتىن پاكلىنىپ، ئىمانىي كامىللىق ۋە ساۋابكارلىقنىڭ يېڭى مەنزىلىنى ئېچىش.

ھەج ۋە ئۆمرە تاۋاپىنىڭ يوسۇنلىرى مۇنداق:

بىرىنچى، ھەج تەرەددۇتىدىن ئىلگىرى ئاللاھقا چىن ئىخلاسى بىلەن تەۋبە قىلىپ، خۇپىيانە ۋە ئاشكارە گۇناھلاردىن ئۆزۈل-كېسىل قىلىشقا ئەزىمەت؛ باشقىلار ئالدىدىكى ئىقتىسادىي ۋە ئادەمگەرچىلىك قەرزىنى تۆگىتىپ، ئۇلاردىن ئەپۇ سورىماق.

ئىككىنچى، ۋەسىيەت قالدۇرماق. مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ھەجگە مېڭىشتىن ئىلگىرى ۋەسىيەت قالدۇرۇش ناھايىتى زۆرۈر. چۈنكى، بۇنىڭدا ھەج سەپىرىدىن ئالمىدىس قايتىپ كېلەلمەي قالىدىغان ئەھۋاللارنى نەزەرگە ئالماي بولمايدۇ. شۇنىڭدەك، ئائىلە ئەزالىرىغا گۇناھلىق ئىشلاردىن نېرى تۇرۇپ، نامازنى قازا قىلماسلىق، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئاللاھ چەكلىگەن ئىشلاردىن ھەزەر قىلماقنى تاپىلاش لازىم.

ئۈچىنچى، ھالال مال-دۇنياسىنى بىلەن ھەج قىلماق؛ ئائىلىسىدىكىلەرگە ھەج مەزگىلىدە يەتكۈدەك ۋەج قالدۇرماق.

تۆتىنچى، قۇربى يەتكەنلەر ھەجگە بىپەرۋالىق ياكى ئېرىنچەكلىك ۋەجىدىن كېچىكتۈرمەي دەرھال ئاتلانماق.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿قادىر بولالىغان كىشىلەرنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن كەئبىنى تاۋاپ قىلىشى ئۈلارغا پەرز قىلىندى﴾ [''ئال ئىمران'' سۈرىسى، (3 ـ سۈرە، 97 ـ ئايەت)].

بەشىنچى، ھەجگە پاك ۋە ئاق كۆڭۈل ھەمراھلار بىلەن ئاتلانماق. چۈنكى، ئۆزىنى نۇرغۇن جەھەتلەردىن ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، ھەجگە ھەج ھەققىدىكى شەرئىەت ئەھكاملىرىغا پۇختا، ھەجنىڭ ساۋابىنى پىششىق بىلىدىغان ئۆلىمالار بىلەن بارغۇلۇق. ئىلىم-بىلىمدە پىتىشكەن ئۆلىمالار بىلەن ھەمسەپەر بولالىسا تېخىمۇ ياخشى. چۈنكى، ئۇنداق ھەمراھ سەپەرداشلىرىنىڭ ھەج تاۋاپىنى مۇكەممەل ئورۇندىشىغا، شۇ جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاق ساپاسىنى ئۆستۈرۈشىگە ھەمدەم بولالايدۇ.

بۇ ھەم ھەج داۋامىدىكى تائەت-ئىبادەتنىڭ ئاللاھ ئالدىدىكى مەقبۇلىغا پايدىلىق.

ئالتىنچى، سەپەرداشلىرىغا تەبەسسۇم بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھاجىتىدىن چىقىپ خىزمىتىنى بەجا كەلتۈرمەك؛ ئۇلار بىلەن گەپ تالاشماي، ئۇلارنىڭ نۇقسانلىرىنى يۇزىگە سالماي، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇلارغا مەنپەئەت يەتكۈزمەك.

يەتتىنچى، ھەج تاۋابىنى ئاللاھ رازى بولغۇدەك تاماملاش ئۈچۈن ھەجگە ئاتلىنىشتىن ئىلگىرى بىلىملىك ئۆلىمالاردىن ياكى ھەج بىلىملىرى ھەققىدىكى كۇرسلاردىن ھەج تاۋابى جەريانىدا ئورۇنداشقا تېگىشلىك ئەمەللەرنى پىششىق ئۆگەنمەك.

سەككىزىنچى، ئىشكىتىن چىقىشتىن ئىلگىرى ئىككى رەكەت نەپىلە نامىز ئوقۇتىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈزۈ ۋاقتىدا ئوقۇغان دۇئانى پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋە چىن ئىخلاسى بىلەن ئوقۇماق. ئاللاھنىڭ رەسۇلى ئۈزۈ ۋاقتىدا ئىشكىتىن چىقىش ئالدىدا مۇنداق دۇئا قىلاتتى: "ئى ئاللاھ! مۇبارەك نامىڭنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ، ئۆزۈڭگە تېۋىنىدىم؛ ئۆزۈمنىڭ سەۋەنلىكى ياكى باشقىلارنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن خاتا يولغا كىرىپ قېلىشتىن ساقلىغايسەن؛ ئۆزۈمنىڭ گۇناھلىرى ياكى باشقىلارنىڭ ئازدۇرۇشلىرىدىن ساقلىغايسەن؛ ئۆزۈمنىڭ ساداقەتسىزلىكى ياكى باشقىلارنىڭ زىيان-زەخمىتىدىن ساقلىغايسەن؛ ئۆزۈمنىڭ نادانلىقلىرى ياكى باشقىلارنىڭ ئالدامچىلىقلىرىدىن ساقلىغايسەن!"

توققۇزىنچى، ئائىلىسىدىكىلەر ۋە قوشنىلار بىلەن خوشلاشماق. ئەڭ ياخشىسى ھەج سەپىرىگە ئاتلىنىش ئالدىدا سەدىقە بېرىۋەتكۈلۈك.

ئونىنچى، ھەج سەپىرىگە ئاتلىنىپ كۆلۈك*كە چىققاندا ئاللاھنىڭ مۇبارەك نامى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈزۈ ۋاقتىدا ئوقۇغان

* خەنزۇچىدىكى "乘骑" سۆزى سەپەرگە مېڭىش ئۈچۈن "ئات-ئۇلاغقا مىنىش، ھارۋا، ماشىنا، پويىز ۋە ئايروپىلانغا چىقىش" دېگەن مەنىلەردە؛ شۇڭا، بۇ يەردە شىمال شىۋىسىدىكى "كۆلۈك" دېگەن ئاتالغۇ قوللىنىلدى؛ شىمالىي شىنجاڭدا قاتناش قوراللىرىنىڭ ھەممىسى "كۆلۈك" دەپ ئاتىلىدۇ — تەرجىماندىن.

دۇئانى ئوقۇماق.

ئون بىرىنچى، غىزانى كېكىرىپ كەتكۈدەك يەپ، زىيادە پوزۇر كىينۇېلىشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى "ھاجى" دېمەك يول ئازابىدا ھالىدىن كېتىپ، چىراي-چىپىرىنىڭ خۇنى قالمىغان يولۇچىلار، دېمەكتۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاجىلار مۇلايىم مىجەز ۋە ھەرقانداق ئادەمگە ئەدەپلىك بولۇشى، سەپەر ئۈستىدە ۋە ئۇسۇلۇق ئىچىدىغان يەرلەردە باشقىلار بىلەن تاكاللىشىپ ياكى ئىتتىرىشىپ-مۇرىدىشىپ قېلىشتىن ساقلىنىشى، شۇنداقلا باشقىلارغا تىل تەگكۈزۈش، غەيۋەت قىلىش، قارغاش ۋە سەت گەپ قىلىشتىن ھەزەر ئەيلىشى، شۇنداقلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى تەلىمىنى ھەرقاچان ئەستىن چىقارماسلىقى شەرت: "ھەج داۋامىدا سەت گەپ ۋە ئەخلاقسىزلىق قىلمىغانلىكى ئادەم گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىپ، گويا ئانىسىدىن تۇغۇلغان چاغدىكىدەك پاكلىنىدۇ".

ئون ئىككىنچى، قاتناش ئېگىزگە چىققاندا ياكى ئايروپىلان ئۇچقاندا تەكبىر ئېيتماق؛ قاتناش ئېگىزدىن چۈشكەندە ياكى ئايروپىلان قونغاندا زىكر-سانا ئوقۇماق.

ئون ئۈچىنچى، ئېھرام يوسۇنلىرىغا ئەمەل قىلماق. بۇنىڭدا پاكىز يۇيۇنغاندىن كېيىن ئېھرام باغلاپ ئەتىر چېچىش، ئىككى رەكەت ئېھرام سۇننەت نامىزى ئوقۇش، جۈملىدىن بىرىنچى رەكەتتە سۈرە فاتىھەدىن كېيىن سۈرە كافىرۇننى، ئىككىنچى رەكەتتە سۈرە فاتىھەدىن كېيىن سۈرە ئىخلاسنى ئوقۇش تەلەپ قىلىندۇ.

ئون تۆتىنچى، مەككە ۋە ھەرەم مەسچىتىگە كىرىش يوسۇنلىرىغا ئەمەل قىلماق. جۈملىدىن، (1) غۇسلى قىلماق؛ (2) دەرھال كەئبىگە بارماق؛ (3) كەئبىنى كۆرگەن ھامان: "ئى ئاللاھ! كەئبىنىڭ قىممىتىنى، شۆھرىتىنى ۋە ھۆرمىتىنى يۈكسەك قىلغايسەن! كەئبىگە ئېھتىرام بىلدۈرگەنلەرنى قەدىر-قىممەتتە، شانۇ شۆھرەتتە، ئىززەت-ھۆرمەتتە بۈيۈك قىلغايسەن!" دەپ زىكىر ئوقۇماق؛ (4) ھەجرۇل ئەسۋەدنى ئۈنسىز سۆيۈپ، ئاندىن ئايلانماق.

ئون بەشىنچى، ئەرافات تېغىدا تۇرۇشنىڭ يوسۇن ۋە سۇننەتلىرىنى

بەجا كەلتۈرمەك. (1) ئەرافات تېغىدا تۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس غۇسلى قىلماق؛ (2) مۇھىت تازىلىقىنى ساقلىماق.

ئون ئالتىنچى، ھەج پەرز قىلىنغانلىقى ئۈچۈن تاۋاپ جەريانىدىكى ئازاب-ئوقۇبەت ۋە زىيان-زەخمەتكە چىداش لازىملىقىنى ھەر ۋاقىت يادىغا ئالماق؛ چىن قەلبىدىن ئاللاھقا تەلپۈنۈپ تەسبىھ ئوقۇماق؛ ۋاقىت چىقسىلا دۇئا ۋە قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، ئاللاھقا دۇرۇت ئوقۇپ، يىغلاپ تۇرۇپ تەۋبە قىلماق. بۇنىڭدا، ئۇرۇق-تۇغقانلار، قەۋم-قېرىنداشلار، دوست-بۇرادەرلەر، ئالاھىدە تاپىلىغانلار، ھەتتا بارلىق مۇسۇلمانلارغا ئاتاپ دۇئا قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن ئۇلارغا ئىمانى كامىللىق، ئىككى دۇنيالىق بەخت، قۇت-ئامەت ۋە سالامەتلىك تىلەشنى ئۇنتۇماسلىق شەرت.

124. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىشنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاتاپ تەسبىھ ئوقۇماق.

ئىككىنچى، شەھرى مەدىنەگە كىرىشتىن ئىلگىرى غۇسلى قىلىپ، خۇشپۇراق ئۇستباشلارنى كىيمەك.

ئۈچىنچى، ھەرەم مەسچىتىگە تەمكىن ۋە ئېھتىيات بىلەن كىرمەك. بۇنىڭدا، مەسچىت بوسۇغىسىدىن ئالدى بىلەن ئوڭ پۇتنى ئېلىپ تۆۋەندىكى دۇئانى ئوقۇش شەرت: "زاتى ئۇلۇغ، قۇدرىتى چەكسىز، قادىر ئاللاھ! ئىلتىجايىم شۇكى، قوغلاندى شەيتانىنىڭ زەخمىتىدىن ساقلىغايسەن! ئى ئاللاھ! مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ھىممەت قىلغايسەن! ئى ئاللاھ! گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلىپ، مەرھەمىتىڭنى ئايىمىغايسەن!"

تۆتىنچى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا تەبلىغ قىلغان مۇنبەر بىلەن ئۇنىڭ قەبرىسىنىڭ ئارىلىقىدا ئىككى رەكەت قۇتلاش نامىزى ئوقۇپ، ئاللاھقا ئاشۇ پۇرسەتنى بەرگەنلىكى ئۈچۈن شۈكۈر-سانالار ئوقۇماق.

MUSLIM COMMUNITY AND ETIQUETTE

بەشىنچى، نامازدىن كېيىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلماق. بۇنىڭدا قەبرىگە يۈزلىنىپ، كەئبىگە كەينىنى قىلىپ تۇرۇپ، گويا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن دىدارلىشىۋاتقاندەك پەس ئاۋازدا مۇنداق دۇئا ئوقۇلىدۇ: "ئەسسالامۇئەلەيكە يا رەسۇلىللاھ! ئەسسالامۇ ئەلەيكە يا نەبىيۇللاھ! ئەسسالامۇئەلەيكە يا ھەبىبۇللاھ! ئەسسالامۇئەلەيكە يا سەييىدۇلمۇرسەلىن! ئەشھەددۇ ئەنلا ئىلاھە ئىللەللاھۇ، ۋەئەشھەددۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ! (مەنىسى: ئاللاھنىڭ سالامى ئاللاھنىڭ رەسۇلىغا بولسۇن! ئاللاھنىڭ سالامى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە بولسۇن! ئاللاھنىڭ سالامى ئاللاھنىڭ دوستىغا بولسۇن! ئاللاھنىڭ سالامى پەيغەمبەرلەرنىڭ كاتتىسى مۇھەممەدكە بولسۇن! ئاللاھتىن ئۆزگە ئىلاھنىڭ بەرھەق يوق ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن! مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ قۇلى ۋە رەسۇلى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن!). دۇئادىن كېيىن ئوڭ تەرەپكە كېلىپ ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارغا سالام بەجا كەلتۈرۈلىدۇ.

ئالتىنچى، كەئبىگە يۈزلىنىپ تۇرۇپ ئۆزى، دوست-بۇرادەرلىرى، قېرىنداشلىرى ۋە بارلىق مۇسۇلمانلار ئۈچۈن دۇئا قىلماق.

125. ھەجدىن قايتىشنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟ ئۇنىڭدا قانداق سۇننەتلەر بەجا كەلتۈرۈلىدۇ؟

بىرىنچى، ھەج تاۋاپ تۇگىگەن ھامان قايتماق.

ئىككىنچى، دۇئا قىلماق.

ئۈچىنچى، ئۆيگە ئەڭ ياخشىسى كۈندۈزدە قايتىپ بارماق.

تۆتىنچى، قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن يېقىن ئەتراپتىكى مەسچىتكە كىرىپ ئىككى رەكەت نامازئوقۇماق.

بەشىنچى، ئۆينىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىرگەندە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇغان دۇئانى ئوقۇماق.

ئالتىنچى، ئائىلە ئەزالىرى، ئۇرۇق-تۇغقانلار ۋە دوست-

بـۇرادەرلەرگە قۇربىنـلـك بېتـشىچە مـۇقەددەس سـەپەرنىڭ يالدامـسى سۇپىتىدە سوۋغات ئالغاچ كەلمەك.

يەتتىنچى، ھەج تاۋاپ قىلىپ كەلگەندىن كېيىن ساۋابلىق ئەمەللەرنى كۆپرەك بەجا كەلتۈرمەك.

سەككىزىنچى، كۆرۈشكىلى كىرگەنلەر بىلەن قىزغىن سالاملىشىپ، ئۇلارغا ھەج تاۋاپىنىڭ خاسىيىتى ۋە قالدۇرغان تەسىراتىنى كۆپرەك سۆزلەپ بېرىپ، ئۇلارنى بۇ پەرزنى ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە ئورۇندىشىغا دالالەت قىلماق.

توققۇزىنچى، ھاجىلار بىلەن كۆرۈشكىلى كىرگەنلەر ئۇلارغا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئاندىن دۇئاغا قول كۆتۈرمەك.

126. ھېيتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

مۇسۇلمانلار روزا ھېيت بىلەن قۇربان ھېيتنى ناھايىتى ئۇلۇغلايدۇ. ھەر يىلى رامىزان ئېيى ئاخىرلاشقان كۈنى يەنى ھىجرىيە 10-ئاينىڭ 1-كۈنى روزا ھېيت كېلىدۇ. روزى ھېيت ئەرەب تىلىدا: "ئەيدۇل فىتر" دەپ ئاتىلىدۇ. شۇنىڭ مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئىستېمالىدىكى "روزا ھېيت" ئاتالغۇسى پارسچىدىن كەلگەن. روزا ھېيت – رامىزان تۇتقان مۇسۇلمانلارنىڭ سائادەت ئىچىدە خۇشال بولىدىغان كۈنى. چۈنكى، مۇسۇلمانلار بۇ پەرزنى ئاللاھ تائالانىڭ ھىممىتى بىلەن ئادا قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھقا بولغان تەقۋادارلىقىنى روزا تۇتۇش، نامازغا ئوقۇش ۋە نەپسى خاھىشلىرىنى يېغىش ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى: "روزىدارلار مۇنداق ئىككى ئىشتىن خۇشاللىق تاپىدۇ: بىرى، ئىفتارلىقىنى دۇئاسىغا قول كۆتۈرگىنىدە ئۆزلىرىنىڭ شۇ كۈنلۈك روزىنى تولۇق تاماملاپ ئىفتار قىلغانلىقىدىن خۇشال بولىدۇ؛ يەنە بىرى، ئاللاھنىڭ مۇبارەك دىدارىنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولغىنىدا ئۆزلىرىنىڭ روزا تۇتقانلىقىدىن خۇشال بولىدۇ". قۇربان ھېيت – مۇسۇلمانلارنىڭ ھەج تاۋاپ تاماملانغاندىن كېيىن، ئاشۇ پەرزنى ئادا قىلالىغانلىقىنىڭ شەرىپىگە ئۆتكۈزىدىغان شادلىق بايرىمى.

قۇربان ھېيىت ئەرەبچە "ئىيدۇل ئەزھا" دەپ ئاتىلىدۇ. ئىسلام كالېندارى بويىچە ھەر يىلى 12-ئاينىڭ 10-كۈنى بولىدۇ.

127. روزا ھېيتىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، ھارپا كېچىسىنى تەسبىھ ئوقۇش، نامازئۆتەش، زىكىر-سانا ئېيتىش ۋە قۇرئان تىلاۋەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزمەك.

ئىككىنچى، غۇسلى قىلىپ، ئەتىر چېچىلغان ھېيتلىق ئۇستباشلار بىلەن جابدۇنماق.

ئۈچىنچى، بامدات بامىزىدىن باشلاپلا تەكبىر ئېيتماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاللاھ سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ، رامىزان روزىسىنىڭ سانىنى تولدۇرۇشىڭلارنى خالايدۇ، سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھنى ئۇلۇغلىشىڭلارنى، ئۇنىڭ ئىنئاملىرىغا شۈكۈر قىلىشىڭلارنى خالايدۇ﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 185-ئايەت)]. ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ــ ئىككى ھېيتنى كەلمە تەييبە، تەكبىر، زىكىر-سەلاۋات ۋە ھەمدۇ-تەسبىھ بىلەن زىننەتلەڭلار!ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

تۆتىنچى، زاكات يەنى رامىزان سەدىقىسىنى نامازدىن ئىلگىرى بەرمەك. چۈنكى، زاكاتنى نامازدىن ئىلگىرى، كېچىكتۈرمەي بەرسە ساۋاب بولىدۇ.

بەشىنچى، سەدىقە-فىترىنى كۆپرەك بېرىپ، يوقسۇللار، يېتىم-يېسىر، تۇل خوتۇن ۋە غېرىب-غۇرۋاالارنىڭ بېشىنى سىيلىماق.

ئالتىنچى، ئاللاھقا رايىشلىق ۋە خۇشاللىق بىلەن سەجدە قىلماق؛ مۇسۇلمان قېرىنداشلارغا خۇش چىراي سالام بەرمەك.

يەتتىنچى، نامازئۈچۈن مەسچىتكە قاراپ بالدۇرراق يولغا چىقماق. ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "نامازغا پىيادە بارماق سۈننەتتۇر!" دېگەنىدى.

سەككىزىنچى، مەسچىتكە مېڭىشتىن ئىلگىرى ئازراق تاتلىق-تۇرۇملاردىن يەۋېلىش.

توققۇزىنچى، نامازدىن ئىلگىرىكى تەبلىغ ۋە تەرغىباتنى زىيەن قويۇپ ئاڭلىماق.

ئونىنچى، نامازدىن كېيىن ئائىلە ئەزالىرى، ئۇرۇق-تۇغقان، قېرىنداشلار، دوست-بۇرادەرلەر، قولۇم-قوشنىلار، تونۇش-بىلىشلەر ۋە بارلىق مۇسۇلمانلارغا سالام بەجا كەلتۈرۈپ ئۇلارغا: "ياخشى ئەمەللىرىڭلارنى ئاللاھ مەقبۇل كۆرگەي! ھېيتىڭلارغا مۇبارەك بولغاي!" دەپ تىلەك تىلىمەك.

ئون بىرىنچى، نامازدىن كېيىن قەبرە يوقلاپ، مەرھۇم ئاتا-ئانىلار ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلارنىڭ روھىغا دۇئا قىلماق.

ئون ئىككىنچى، ئۇرۇق-تۇغقان ۋە ئۆلىمالارنى يوسۇنلىرى بويىچە زىيارەت قىلىپ ھېيتلىماق.

ئون ئۈچىنچى، ساۋابلىق ئىشلارنى كۆپەيتىپ بەجا كەلتۈرۈپ، گۈناھ ۋە شەپقەتسىزلىكتىن نېرى تۇرماق؛ ئادەمگە ئاللاھنى ۋە نامازنى ئۇنتۇلدۇرىدىغان ھارام تاماشىلارنى تەرك ئەتمەك.

128. قۇربان ھېيتىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

قۇربان ھېيتىنىڭ يوسۇنلىرى روزا ھېيت يوسۇنىنىڭ مەزمۇنلىرىدىن باشقا يەنە تۆۋەندىكى نۇقتىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

بىرىنچى، ھەجرىيە 12-ئاينىڭ 9-كۈنى بامدات نامىزىدىن 12-ئاينىڭ 13-كۈنى ئەسر نامىزىغىچە ھەر ۋاقىتلىق نامازدىن كېيىن تەكبىر ئېيتماق.

ئىككىنچى، قۇربانلىق قىلىشقا ۋاقىت چىقىرىش ئۈچۈن نامازنى تېز ئوقۇماق. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نەجراندىكى ئەمرۇ ئىبنى ھەزمگە يازغان خېتىدە: "قۇربان ھېيت نامىزىنى بۇرۇنراق، روزا ھېيت نامىزىنى كېيىنرەك ئوقۇڭلار!" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغاندى.

ئۈچىنچى، ھېيت نامىزىدىن ئىلگىرى تاماق يېمەسلىك. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالام روزا ھېيت نامىزىدىن ئىلگىرى ئازراق بىر نەرسە يەۋالاتتى. قۇربان ھېيت نامىزىدىن ئىلگىرى ھېچنېمە يېمەيتتى.

تۆتىنچى، ئىمكانىيىتى بارلار قۇربانلىق قىلماق.

بەشىنچى، قۇربانلىقنىڭ گۆشىنى ئۇچكە پارچىلىغاندىن كېيىن ئۆنىڭ بىرىنى ئۆيگە قالدۇرۇپ، بىرىنى يېقىن تۇغقان، قەۋم-قېرىنداش ۋە دوست-بۇرادەرلەرگە، يەنە بىرىنى يوقسۇل-غېرىبلارغا بەرمەك.

129. مۇسۇلمانلارغا ئورتاق سالام-سەھەت ئىبارىسى نېمە؟

ئەر-ئايال مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى دىدارلاشقاندا سالام بىلەن ئېسەنلىشىدۇ. جۇملىدىن، ئېسەنلىك سورىغۇچى: "ئەسسالامۇ-ئەلەيكۇم!" (ئاللاھ تائالا ئۆزلىرىنى ئامان-ئېسەن قىلغاي) دەپ سالام قىلسا، قارشى تەرەپ ئۇنىڭ سالىمىنى: "ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام"(ئاللاھ تائالا ئۆزلىرىنمۇ ئامان-ئېسەن قىلغاي) دەپ ئىلىك ئالىدۇ. دېمەك، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا ئورتاق سالام-سەھەت ئىبارىسى ھېسابلىنىدىغان "ئەسسالام" كەلىمىسى، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە ئورتاق ھېس-تۇيغۇنى ئۇرغۇتىدۇ.* شۇڭا، "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" ئىبارىسى — مۇسۇلمانلاردىكى ئىمان-ئېتىقادنىڭ بەلگىسى؛ مۇسۇلمانلارنى ئۆملەشتۈرىدىغان رىشتە، ئاللاھ تائالاغا خاس گۈزەل ئىسىم ۋە ئەزگۈ پەزىلەتنىڭ نامايەندىسى؛ بۇ دۇنيادىكى سالامەتلىك ۋە ئەمىنلىك بىلەن ئۇ دۇنيادىكى ئاللاھ ھەمەمەت قىلىدىغان بەخت ۋە شادلىقتىن ئىبارەت ئىككى دۇنيالىق سائادەتنىڭ سىمۋولى.

* "ئەسسالامۇئەلەيكۇم"غا بېرىلگەن تەبىرلەردىن بۇ كەلىمىنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ھەرقانداق سالام-سەھەت سۆزىدىن ئۇستۇن تۇرىدىغانلىقىنى جەزملەشكە بولىدۇ؛ چۈنكى، سۆيەت يىكى سۆيەتداش شەكلىدىكى سوئاللىق سالام-سەھەت ئىبارىسىنىڭ ھەرقانىدىقىغا ئۇنىڭ قارشى مەنىدىكى جۈپىتى سىممېترىك كېلىدۇ. مىسالەن، "ياخشىمۇسىز؟" دېگەن سوئالغا "يىكى ئەسكىمۇ؟" دېگەن سوئالنى، "تىنچلىق تۇرىدىكىزمۇ؟" دېگەن سوئالغا "يىكى بالا-قازاغا ئۇچرىدىكىزمۇ؟" دېگەن سوئالنى جۈپلەشكە بولىدۇ. شۇڭا، "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" ئىبارىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىنتايىن مۇھىم — تەرجىماندىن.

130. سالام-سەھەت يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قوللانغان سالام-سەھەت ئىبارىسى بىلەن ئامانلىق تىلىمەك. مىسالەن، بىراۋنىڭ "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ قىلغان سالىمىنى چوقۇم "ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام" دەپ ئىلىك ئېلىش لازىم. بۇ كەلىمىنىڭ ئاخىرىغا "ۋەرەھمەتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇھۇ"(ئاللاھ تائالا شەپقەت ۋە بەرىكەت ئاتا قىلغاي) دېگەن ئىبارىنى قوشۇپ قويسا تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ.

ئىككىنچى، بىراۋنىڭ ئۆيىگە بارغان ياكى يولدا بىرەرسىنى ئۇچرىتىپ قالغاندا ئالدى بىلەن سالامليشىپ ئاندىن پاراڭلاشماق؛ دىدار مۇلاقات ياكى سۆھبەت ئاياغلاشقاندىن كېيىن "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ خوشلاشماق*.

ئۈچىنچى، ھەر قېتىم ئۆيگە كىرگەن ياكى ئۆيدىن چىققاندا ئۆيدىكىلەرگە "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دېمەك.

تۆتىنچى، بىراۋ بىلەن ئۇچراشقاندا قارشى تەرەپتىن سالام تەمە قىلىپ تۇرماي، ئۇنىڭغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن سالام قىلماق. چۈنكى، باشقىلارغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن سالام قىلغانلىك ساۋابى يۇقىرى بولىدۇ.

بەشىنچى، مۇسۇلمان قېرىنداشلار بىرەدىملىك ئايرىلىسمۇ، قايتا دىدارلاشقاندا چوقۇم "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ كۆرۈشمەك.

ئالتىنچى، ئادەم توپلاشقان يەرگە بارغاندا باشقىلارنىڭ تولۇق ئاڭلىشى ئۈچۈن "ئەسسالامۇئەلەيكۇم"نى ئۇچ قېتىم تەكرارلىماق.

يەتتىنچى، كېتىۋاتقانلار تۇرغانلارغا، قاتناشتىكىلەر ئولتۇرغانلار ياكى پىيادىلەرگە، ياشلار چوڭلارغا سالام قىلماق.

سەككىزىنچى، كەچتە پەس ئاۋازدا سالام قىلماق. بىرنەچچە ئادەم

* ئۇيغۇرلار "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ خوشلىشىش يوسۇنىغا ئانچە ئادەتلەنمىگەن؛ ئەمما، بىز خوشلاشقاندا ئۆزئارا ئېيتىدىغان "خەير-خوش، ئامان بولۇڭ!" دېگەن ئىبارە قارشى تەرەپكە تىنچ-ئامانلىق تىلەش مەنىسى جەھەتتىن "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" بىلەن تومۇرداش — تەرجىماندىن.

ئارىسىدا بىرەرسى ئۇخلاپ قالغان بولسا، چوقۇم پەس ئاۋازدا سالام قىلىش لازىم.

توققۇزىنچى، ئۆيگە كىرگەندە ئۆيدە ئادەم بولمىسا: "ئەسسالامۇ-ئەلەيكۇم، ئاللاھنىڭ بىزدەك پاك قۇللىرىغا ئامان-ئېسەنلىك يار بولغاي!" دەپ تىلەك تىلىمەك.

ئونىنچى، باللارغا سالام-سەھەتنى ئۆگەتمەك.

ئون بىرىنچى، دىدارلاشقاندا "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشمەك. ئەرەبلەر ئادەتتە قۇچاقلىشىپ ياكى سۆيۈشۈپ كۆرۈشىدۇ.

ئون ئىككىنچى، سالام قىلغان ياكى سالامنى ئىلىك ئالغاندا قىزغىن ۋە كەمتەر بولماق.

ئون ئۈچىنچى، چوڭ-كىچىك تاھارەت قىلۋاتقاندا سالام قىلىشتىمك مەكرۇھ-دىن ھەزەر قىلماق. ئۇخلاۋاتقان، تاھارەت ئېلىۋاتقان ئادەمگە سالام قىلىشمۇ مەكرۇھ ئەمەللەردىندۇر. نامازخان ئۆتەۋاتقان، قۇرئان تىلاۋەت قىلىۋاتقان، تەسبىھ ئوقۇۋاتقان، ئىلىم مۇتالىئە قىلىۋاتقانلارغا سالام قىلمەن دەپ، ئۇلارنىڭ دىققىتىنى چېچىشقا بولمايدۇ.

131. پەند-نەسىھەتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، چىن ئىخلاسى بىلەن نەسىھەت قىلماق. جۇملىدىن، ئاللاھ يولىدا باشقىلارغا نەسىھەت قىلىش بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇڭا، نام-ئابرۇي ئۈچۈنلا باشقىلارغا پەند-نەسىھەت قىلىشقا بولمايدۇ؛ نەسىھەت قىلدىم دەپ، باشقىلارنى كەمسۇندۇرۇشقا تېخمۇ بولمايدۇ.

ئىككىنچى، چىرايلىق گەپ بىلەن لايىقىدا نەسىھەت قىلماق. چۈنكى، لايىقىدا قىلىنغان چىرايلىق نەسىھەت قۇلاققا ياقىدۇ. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولى(ئىسلام دىنى)غا ھېكمەتلىك ئۇسلۇبتا ياخشى ۋەز-نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن، ئۇلار بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن﴾ ["نەھل" سۈرىسى، (16-سۈرە، 125-

ئايەت)}.

ئۇچىنچى، باشقىلارغا ئايرىم نەسىھەت قىلماق. كىشىلەر ئادەتتە خۇپىيانە نەسىھەتنى ئاسان قوبۇل قىلىدۇ. چۈنكى، كۆپچىلىك ئالدىدا قىلىنغان نەسىھەت بىراۋنى ئىزا-ئاھانەتكە قويىدۇ؛ ئايرىم قىلىنغان نەسىھەت ئۇنىڭ ئىززەت-ئابرۇيىنى قوغدايدۇ. ئىمام شافئ مۇنداق دېگەنىدى: "نەسىھەتنىڭ بولسا ئايرىم قىلغىنكى، بۇ مەن ئۈچۈن ھىممەتتۇر؛ ھەرگىزمۇ خالايىق ئالدىدا ماڭا ئۇگۈت قىلمغىن. چۈنكى، خالايىقنىڭ كۆزىنى پارقىرىتىپ قويۇپ، ماڭا قىلغان نەسىھەتلىرىڭ نەسىھەت ئەمەس، بەلكى تەنبىھدۇركى، ئۇنداق پەند-نەسىھەتكە خۇشتار ئەمەسمەن".

تۆتىنچى، ئۆزىگە ئايدىڭ ئىشلار ھەققىدە نەسىھەت قىلماق. بۇنىڭدا، باشقىلارنى ساۋابلىق ئىشلارنى بەجا كەلتۈرۈپ، گۇناھتىن نېرى تۇرۇشقا يوللۇق دەۋەت قىلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئىشنىڭ راست-يالغىنىنى ئايرىش لازىم. ئاشۇنداق بولغاندىلا پەند-نەسىھەتنىڭ ئۇنۇمى بولىدۇ.

بەشىنچى، نەسىھەت ئوبيېكتىنىڭ ئەھۋالىنى پىشىشق بىلمەك. جۈملىدىن، بىراۋغا ئۇنىڭ مىجەز-خۇلقى، ھال-كۈنى، تىرىكچىلىكى، دەرد-پىغانلىرىنى چۈشىنىپ چىققان، شۇنداقلا ئۇ قارشى تەرەپنى يېقىن دوستى ۋە قېرىندىشى قاتارىدا كۆرگەندىن كېيىن، ئاندىن نەسىھەت قىلىش لازىم.

ئالتىنچى، باشقىلارغا نەسىھەت قىلىشتىن ئاۋۋال ئۆزىگە نەسىھەت قىلماق. ھە دېسىلا باشقىلارغا ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىش ھەققىدە نەسىھەت قىلىپ، ئۆزىنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇشقا بولمايدۇ.

ئاللاھ تائالا شۇئەيبەكە دېدىكى: ﴿(ئۇلارغا ئېيتقىنكى) مەن سىلەرنى توسقان ئىشنى ئۆزۈممۇ قىلىشنى خالىمايمەن؛ مەن پەقەت (سىلەرنى) قولۇمدىن كېلىشچە تۈزەشنىلا خالايمەن﴾ ["ھۇد" سۈرىسى، (11-سۈرە، 88-ئايەت)].

يەتتىنچى، پەند-نەسىھەت سەۋەبىدىن بولىدىغان ئۇقۇشماسلىق ۋە

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

زىيان-زەخمەتكە تاقەت قىلماق.

132. تاھارەتنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! (سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ) نامازغا ئوقۇماقچى بولغىنىڭلاردا يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسىھ قىلىڭلار، پۇتۇڭلارنى ئوشۇقۇڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار﴾ [''مائىدە'' سۈرىسى، (5-سۈرە، 6-ئايەت)]. تاھارەت ئېلىش — نامازنىڭ ئالدىنقى شەرتى؛ ئاللاھ تائالا بىلەن مۇڭدىشىش ئۈچۈن تازىلىق جەھەتتە قىلىنغان تەرەددۇت؛ تۆرلۈك گۇناھلاردىن نېرى تۇرۇپ، كۆڭۈلنى خىلمۇخىل ناتوغرا غەرەز ۋە ھارام خاھىشلاردىن ئادالاپ، ئاللاھنى پاك نىيەت بىلەن ياد ئېتىپ، ئاللاھنىڭ نۇر-زىياسى، دەۋەتلىرى، ھېكمەتلىرى ۋە پاراسەتلىرىدىن بەھرلىنىشنىڭ سەۋۈلى.

تاھارەتنىڭ يوسۇنلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچىسى، ''بىسمىللا'' دەپ تاھارەت ئالماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: ''بىسمىللا دېمەي ئالغان تاھارەت مۇكەممەل بولمايدۇ'' دېگەنىدى.

ئىككىنچىسى، تاھارەتنى ئارامخۇدا ۋە تەمكىن ئولتۇرۇپ ئىخلاس بىلەن ئالماق. چۈنكى، تاھارەت ئالغان چاغدىكى تەقۋادارلىق، نامازغا ئوقۇغان چاغدىكى تەقۋادارلىقنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

ئۈچىنچىسى، ھەر قېتىم تاھارەت ئالغاندا ئېغزىنى پاكىز يۇيماق. چۈنكى، ئېغزىنى مىسۋاك بىلەن پاكىز يۇيسا ھەم ئېغىز ئادالىنىدۇ، ھەم ئاللاھ رازى بولىدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: '' — ئۈممەتلىرىمنىڭ جاپاغا قېلىشىدىن ئەنسىرىمىگەن بولسام، ئۇلارنى ھەر قېتىم تاھارەت ئالغاندا ئېغزىنى مىسۋاكلاپ يۇيۇشقا بۇيرۇغان بولاتتىم، — دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام''.

تۆتىنچىسى، تاھارەت ئېلىۋاتقاندا گەپ قىلىش، كۆلۈش ۋە سۇ

ئويناشتىن ھەزەر قىلماق.

بەشىنچى، تاھارەت ئالغاندا يۈز ۋە باشنى سۇ چېچىپ يۇيۇش ۋە تاھارەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن قولنى سلكىشتىن ھەزەر قىلماق.

ئالتىنچى، تاھارەتنى پەرز قىلىنغىنىدىنمۇ پاكىز ئالماق. جۈملىدىن، ئىككى قولنى جەينەكلىرى بىلەن، ئىككى پۇتنى ئوشۇقلىرى بىلەن قوشۇپ يۇيۇش لازىم. سوغۇق كۈنلىرى تېخىمۇ شۇنداق. چۈنكى، تاھارەت قىيامەت كۈنى مۆمىنلەرنىڭ چىرايىنى نۇرلاندۇرۇپ، ئۇلارغا بىزەك بولىدۇ.

ــ سىلەرگە گۈناھىكارنى يۇيۇپ، دەرىجەكارنى ئۈستۈن قىلىدىغان ئەمەلنىڭ نېمىلىكىنى دەپ بېرەيمۇ؟ ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام.

ــ شۇنداق قىلغىن، ئاللاھنىڭ رەسۇلى! ــ دېدى كۆپچىلىك.

ــ ھەرقانچە جاپا چەكسەكارمۇ تاھارەتنى پاكىز ۋە تولۇق ئېلىكارلار، ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ مەسچىتكە كۆپرەك بېرىپ ھەر ۋاقلىق نامازنى قازا قىلماي ئوقۇساكارلار، ئىمانكارنى قوغدىيالايسىلەر".

يەتتىنچى، تاھارەت ئالغاندا تېرنىڭ قورۇلغان يەرلىرىنى، پۇت-قول بارماقلىرىنىڭ ئارىلىرىنى پاكىز يۇيماق.

سەككىزىنچى، تاھارەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇغان دۇئانى ئوقۇماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "تاھارەتنى تولۇق ۋە پاكىز ئېلىپ بولغاندىن كېيىن: 'ئەشھەدۇ ئەنلا ئىلاھە ئىللەللاھۇ، ۋەئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ! ئى ئاللاھ، مېنى ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلىشنى بىلدىغان، پاك ۋە غۇبارسىز بەندىلىرىڭدىن قىلغايسەن!' دەپ دۇئا قىلىكار. ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنداق بەندىلىرىگە سەككىز جەننەتنىڭ ئىشكى ئوچۇقتۇر."

توققۇزىنچى، تاھارەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن بەش ۋاق نامازنىڭ بىرەرسىنى ئوقۇشقا ئالدىراپ كەتمەي، ئىككى رەكەت نەفىلە ناماز ئوقۇماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "تاھارەتنى

تولۇق ۋە پاكىز ئېلىپ بولغاندىن كېيىن پۇتۇن ئىخلاسمەنلار بىلەن ئىككى رەكەت نەپلە نامازنى ئوقۇمىلار؛ ئۇنداق كىشىلەر جەننەت ئەھلىدىندۇر".

ئونىنچى، سۇنى لايقىدا ئىشلەتمەك. ئادەتتە، تاھارەت ئالغاندا ئەزالارنى ئۈچ قېتىم يۇيسا كۇپايە. ئۇنىڭدىن ئارتۇق يۇيسا، سۇنى ئىسراپ قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ.

ئون بىرىنچى، ئادەتتىمۇ تاھارەت بىلەن يۇرمەك. چۈنكى، مەنىۋى جەھەتتىكى دوبۇلغا-ساۋۇت ھېسابلىنىدىغان تاھارەت مۆمىنلەرنى يامانلىقتىن، بىپەرۋالىقتىن، گۇناھتىن ۋە ھارامدىن توسىدۇ؛ ئۇ ھەم نامازغا ۋە قۇرئان تىلاۋەتكە قىلىنغان تەرەددۇتتۇر.

133. غۇسلىنىڭ يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، غۇسلى قىلىش ئۈچۈن نىيىشنىگەندە تەسمىيە (بىسمىللاھىر-رەھمانىررەھىم) ئېيتماق.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "غۇسلى قىلىش ئۈچۈن نىيىشنىگىنىڭلاردا 'بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم، ئاللاھتىن ئۆزگە مۇبارەك نامنى ئالغۇدەك ئىلاھ يوقتۇر' دەپ تەسمىيە ئېيتىڭلار؛ ئۇنداق تەسمىيە يالىڭاچ بەدىنىڭلارنى پەرىشتىلەرنىڭ نەزەرىدىن توسۇپ تۇرىدىغان چۈمپەردىدۇر".

ئىككىنچى، ئەۋرەتنى ياپماق. مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، باشقىلارنىڭ ئالدىدا قىپيالىڭاچ تۇرۇپ غۇسلى قىلىش ھارامدۇر. شۇنىڭدەك پەۋقۇلئاددە ئەھۋال بولمىسا، ئۆزى يالغۇز تۇرغان چاغدىمۇ ئەۋرەتنى ئاچمىغۇلۇق. بۇ دەل ئۇنىڭ ۋە سول مۇرىمىزدىكى پەرىشتىلەرنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈندۇر.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى ئادەم بالىلىرى! سىلەرگە بىز ھەقىقەتەن ئەۋرىتىڭلارنى ياپىدىغان لىباسنى ۋە زىننەتلىنىدىغان لىباسنى چۈشۈردۇق، تەقۋادارلىق لىباسى ئەڭ ياخشىدۇر. شۇنداق قىلىش ئۇلارنىڭ (ئاللاھنىڭ پەزلى-مەرھەمىتىنى) ئەسلەپ تۇرۇش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ قالدۇرغان ئالامەتلىرىدىندۇر. ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتان سىلەرنىڭ ئاتا-ئانىڭلارنى

(ئازدۇرۇپ) جەننەتتىن چىقىرىۋەتكەندەك، سىلەرنىمۇ ئازدۇرۇۋەتمىسۇن﴾ [''ئەئراف'' سۈرىسى، (7-سۈرە، 25-، 26-ئايەتلەر)].

جەرھەد مۇنداق دېگەنىدى: ''مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئولتۇراتتۇق؛ يوتام ئېچىلىپ قاپتۇ. — بىلەمسەن؟ يوتا دېگەن ئەۋرەت، — دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام''.

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: ''— ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەن بولساڭلار، مۇنچىغا كىرگەندە بېلىڭلارنىڭ ئاستىنى يۆگىۋېلىڭلار، — دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، — ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەن بولساڭلار، خوتۇنۇڭلارنى ئاممۇۋى مۇنچىغا ئەۋەتمەڭلار''.

باشقىلارنىڭ ئەۋرىتىگە ئەمەس، ھەتتا ئۆزىنىڭ ئەۋرىتىگە قاراشقىمۇ بولمايدۇ؛ شۇڭا، باشقىلارغا يېشىنگەن ياكى يۇيۇنۇۋاتقاندا قارىمىغۇلۇق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿(ئى مۇھەممەد!) مۆمىن ئەرلەرگە ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن ... بۇنداق قىلىش ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ پاكلىقتۇر. ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن تولۇق خەۋەردارىدۇر﴾ [''نۇر'' سۈرىسى، (24-سۈرە، 30-ئايەت)].

ئۈچىنچى، يېشىنگەندىن كېيىن ئۆلۈم ۋە ئاخىرەتنى، ئىسسىق سۇنىڭ تەپتىدىن دوزاخ ئازابى ياكى ۋاراقلاپ تۇرغان قايناقسۇ جازاسىنى يادىغا ئېلىپ، ئاللاھتىن رەھىم-شەپقەت تىلىمەك.

تۆتىنچى، يۇيۇنۇۋاتقاندا پاراڭ سېلىشىش، سالام قىلىش، سالامنى ئىلىك ئېلىش، ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ زىكىر-سانا ئېيتىش ۋە سۈرە-ئايەت ئوقۇشتىن ساقلىنىپ، غۇسلى دۇئاسىنى ئوقۇماق.

بەشىنچى، ناپاك نەرسىلەرنىڭ بەدەنگە كىرىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئەۋرەتنى يۇيۇشتىن ئىلگىرى قولنى پاكىز يۇيماق.

ئالتىنچى، ئەۋرەتنى سول قولدا يۇيماق. ئەبۇ قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: ''كىچىك تەرەت قىلغىنىڭلاردا جان بېرىڭلارغا ھەرگىزمۇ ئوڭ قولۇڭلارنى تەگكۈزمەڭلار؛ ئەۋرىتىڭلارنى ئوڭ قولۇڭلاردا تازىلىماڭلار'' دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

يەتتىنچى، بەدەننىڭ قىسىلچاقلىرى ۋە مويلۇق يەرلىرىنى قالدۇرماي يۇيماق. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ؛ پاك بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾ [بەقەرە سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 222 ـ ئايەت)]

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەتكى: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غۇسلى قىلىشتا ئالدى بىلەن ئىككى قولىنى يۇيغاندىن كېيىن سول قولىدا ئەۋرەتنى يۇيۇۋېتىپ، پاكىز تاھارەت ئالاتتى؛ ئاندىن بېشىنى ئۈچ قېتىم پاكىز يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن بەدىنىنى يۇياتتى؛ ئاخىردا ئىككى پۇتىنى يۇياتتى".

سەككىزىنچى، سۇنى بەھۇدە ئىسراپ قىلىۋېتىشتىن ساقلانماق. سۇنى ئىسراپ قىلىش ــ غۇسلىدىكى مەكرۇھ ئىشلاردىن. ھەتتا، دەريا بويىدا يۇيۇنغانلار ئۈچۈنمۇ شۇنداق. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ئىسراپخورلارنى ياقتۇرمايدۇ. شۇڭا، بەدەنگە سۇنى ئېھتىيات بىلەن قۇيغۇلۇق.

توققۇزىنچى، غۇسلىسىز ئادەم تۆۋەندىكى بەش ئىشتىن پەرھىز قىلماق: 1) نامـاز ئوقـۇش؛ 2) قۇرئـان تـلاۋەت قىلىش؛ 3) «قۇرئـان كەرىم»نى تۇتـۇش ياكى سىلاش؛ 4) كەئبىنى ئايلىنىش؛ 5) مەسچىتكە كىرىش. تاھارەتسىز ئادەم تۆۋەندىكى ئۈچ ئىشتىن پەرھىزلەنمەك: 1) نامـاز ئوقـۇش؛ 2) كەئبىنى ئايلىنىش؛ 3) «قۇرئـان كەرىم»نى تۇتۇش.

ئونىنچى، مۇسۇلمانلار ھەرقانداق چاغدا تاھارەت بىلەن يۈرمەك. چۈنكى، ئۆلۈمنىڭ قاچان كېلىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

134. ئىسلامىي يېمەك-ئىچمەك يوسۇنلىرى قايسىلار؟

يېمەكلىك ــ ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا قىلغان ئەڭ سەرخىل ھىممىتى. «قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانلارنى ئالدىدىكى يېمەكلىكنى ئوبدان كۆزىتىپ، ئاللاھنىڭ كامالىي قۇدرىتىنى ھېس قىلىپ ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىشقا، شۇنداقلا ئاشۇ يېمەكلىكلەرنى ھىممەت قىلغان ئاللاھقا شۈكۈرلەر ئېيتىشقا دالالەت قىلغان ئايەتلەر كۆپ. مۇسۇلمانلار غىزالىنىشتا تەنگە

قۇۋۋەت بېرىپ جان ساقلاشنىلا ئەمەس، بەلكى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ، ياخشى ئەمەللەرنى بەجا كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ. شۇڭا، ئىسلامىي يېمەك-ئىچمەك يوسۇنلىرى مۇنداق:

بىرىنچىسى، ئېسىل ۋە ھالال يېمەكلىكلەرنى تاللاپ، ھارام يېمەكلىكلەردىن ھەزەر قىلماق. مىسالەن، ئوغرىلاپ كەلگەن يېمەكلىكلەر، شەكلىك(ھالال بىلەن ھارامنىڭ ئارىلىقىدىكى) يېمەكلىكلەرمۇ ھەزەر قىلىشقا تېگىشلىك غىزالار تۇرىگە تەۋە.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاللاھ سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن ھالال، شېرىن يېمەكلىكلەرنى يەڭلار؛ ئەگەر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار، ئاللاھنىڭ نېمىتىگە شۈكۈر قىلىڭلار﴾ [''نەھل'' سۈرىسى، (16-سۈرە، 114-ئايەت)].

ئىككىنچى، غىزانى بىسمىللا دەپ يەپ، داستىخاننى شۈكۈر دۇئاسى بىلەن يىغماق. چۈنكى، غىزايى تائاملارنىڭ كۈچى بىلەن تېنىمىز مەزمۇت تۇرالىسا، ئاندىن ئاللاھنىڭ پەرزلىرىنى تولۇق ئادا قىلالايمىز.

ئۈمەر ئىبنى ئەبۇ سەلەمەدىن رىۋايەتكى:'' ــ غىزانى بىسمىللا دەپ ئوڭ قولۇڭدا يېگىن، ــ دېگەنىدى ماڭا ئاللاھنىڭ رەسۇلى، ــ ھەركىم تاۋاقتىكى غىزانى ئۆزى تەرەپتىن باشلاپ يېگەي''.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: ''ئاراڭلاردا كىمكى غىزالانماقچى بولسا، تاماقنى بىسمىللا دەپ يېگەي؛ مۇبادا ئۇ تەسىبە ئېيتىشنى ئۇنتۇپ قالسا، دەرھال يادىغا سېلىڭلار («سۈنەن ئەبۇ داۋۇد»تىن). غىزادىن كېيىن دۇئا قىلىڭلار: ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنىڭ بىرەر كاپالەم غىزا يېگەن، بىرەر يۇتۇم سۇ ئىچكەن چاغدىمۇ يارالقان ئىگىسىگە تەسىبە ئېيتىشنى ياخشى كۆرىدۇ''.

ئۈچىنچى، غىزانىڭ ئالدى-كەينىدە قول يۇيماق. غىزادىن ئىلگىرى قول يۇيۇش قولدىكى مەينەتچىلىكنى تازىلاش ئۈچۈندۇر؛ غىزادىن كېيىن قول يۇيۇش قولدىكى مايىنى ئادالاش ئۈچۈندۇر.

تۆتىنچى، ئالدىغا كەلگەن غىزانى قۇسۇر تاپماي يېمەك. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى:

LUMIÈRE MOMENTS UNE ENQUÊTE

"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالدىغا كەلگەن غىزادىن ئەسلا قۇسۇر چىقىرىپ باققان ئەمەس. ئۇ كۆكلى تارتسا ئازراق ئېغىز تېگەتتى؛ كۆكلى تارتمىسا گەپ قىلماي جىم ئولتۇراتتى".

بەشىنچى، يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ياكى يېتىپ تۇرۇپ يېيىش-ئىچىشتىن ساقلانماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "مەن غىزانى ھەرگىزمۇ يۆلىنىپ تۇرۇپ يېمەيمەن" دېگەنىدى. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق ئىككى ئىشنى تەقىپ قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى: ئۇنىڭ بىرى، ھاراق بار يەردە غىزالانىش؛ يەنە بىرى، يېتىپ تۇرۇپ غىزالانىش.

ئالتىنچى، ئالتۇن-كۈمۈش قاچىلاردا غىزالانىشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئالتۇن-كۈمۈش قاچىلاردا غىزا يېمەڭلار؛ ئۇسسۇلۇق ئىچمەڭلار. ئۇنداق نەرسىلەر بۇ دۇنيادا كۆپپارلارغا، ئۇ دۇنيادا سىلەرگە مەنسۇپتۇر".

يەتتىنچى، غىزانى ئوڭ قولىدا، ئۆزىنىڭ ئالدى تەرىپىدىن ئېلىپ يېمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆمەر ئىبنى ئەبۇ سەلەمەگە: "بالام، تاماقتىن بۇرۇن بىسمىللا دېگىن؛ غىزانى ئوڭ قولۇڭدا، ئۆزۈڭ تەرەپتىن ئېلىپ يېگىن" دېگەنىدى.

سەككىزىنچى، يەرگە چۈشۈپ كەتكەن يېمەكلىكنى دەرھال ئېلىپ، يۇقۇپ قالغان توپلىرىنى پۈۋلۈپتىپ يېمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "كىم بولسۇن يەرگە چۈشۈپ كەتكەن يېمەكلىكنى دەرھال ئېلىپ، يۇقۇپ قالغان توپلىرىنى پۈۋلۈپتىپ يەڭلار؛ ئۇنى ھەرگىزمۇ شەيتانغا قالدۇرۇپ قويمىڭلار".

توققۇزىنچى، غىزا ھەرقانچە قىزىق بولسىمۇ ئۇنى پۈۋلەشتىن ھەزەر قىلماق. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ۋاقتىدا قاچىددىكى غىزاغا پۈۋلەشنى تەقىپ قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى.

ئونىنچى، غىزانى تۆيۈپ كېكىرىپ كەتكۈدەك يېيىشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "كېكىرىپ

كەتكۈدەك بىيىش يىرگىنچلىك ئەھمەللەردىن، شۇڭا غىزانى قورساقنى ئەستەرلىگۈدەكلا يېگۈلۈك؛ قورساقنىڭ ئۈچتىن بىرىگە غىزا يەڭلار، ئۈچتىن بىرىگە سۇ ئىچىڭلار، ئۈچتىن بىرى بوش تۇرغاي".

ئون بىرىنچى، ياشلارنىڭ چوڭلاردىن بۇرۇن داستخانغا قول ئۇزىتىپ قېلىشىدىن ھەزەر قىلماق. جۈملىدىن، ياشلار ھۆرمەتكە سازاۋەر مويىسپىتلار بىلەن ھەمداستخان بولغاندا، ئۇلاردىن بۇرۇن غىزاغا قول ئۇزارتماسلىقى لازىم. چۈنكى، بۇ ياشلارنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتىنى نامايان قىلىدۇ.

ئون ئىككىنچى، غىزالىنىۋاتقانلارغا تىكىلىپ قارىماسلىق. غىزالىنىۋاتقانلارنى ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، ئۇلارغا تىكىلىپ قارىماسلىق لازىم.

ئون ئۈچىنچى، داستىخاندا يىرگىنچلىك قىلمىقلاردىن ساقلانماق. بۇ بۇرنىنى كولاش، قۇلقىنى كولاش، چىشىنى كولاش، مىشقىرىش، تۈكۈرۈش، چۈشكۈرۈش ۋە ۋارقىراپ گەپ قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. داستىخاندا ھەتتا ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرىدىغان نەرسىلەرنى تىلغا ئېلىشقىمۇ بولمايدۇ.

ئون تۆتىنچى، چەينەكتىكى چاينى جوغىسىدىن سۈمۈرۈپ ئىچىشتىن ھەزەر قىلماق. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ چەينەكتىكى چاينى جوغىسىدىن سۈمۈرۈپ ئىچىشنى چەكلىگەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى.

ئون بەشىنچى، ئۇسسۇلۇقنى سەۋەبسىزلا ئۆزە تۇرۇپ ئىچىشتىن ھەزەر قىلماق. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇسسۇلۇقنى سەۋەبسىزلا ئۆزە تۇرۇپ ئىچىشتىن توسقانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى.

135. مۇسۇلمانلار ئۇخلاش ئالدىدا قانداق يوسۇنلارغا دىققەت قىلىشى كېرەك؟

ئۇيقۇ ــ بىر تۇرلۇك فىزىئولوگىيەلىك ئېھتىياج. ئۇخلاپ ئويغىنىش

UMMIO MOURMY DIP ENQUETE

ئاللاھ تائالا كۆرسەتكەن روشەن مۆجىزىلەردىن بولۇپ، ئۇ ئاللاھنىڭ كامالىي قۇدرىتى بىلەن ئۆلگەن ئادەمنى قايتا تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. ھەقتائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئۇيقۇنى "ئۆلۈم"، ئويغىنىشنى "قايتا تىرىلىش" دەپ ئاتىدى. ياخشى ئارام ئېلىش ئادىتى ــ تەن ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ۋە پۈتكۈل زېھنىنى ئاللاھ يولىدىكى ساۋابلىق ئىشلارغا سەرپ ئېتىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. مۇسۇلمانلار ئۇخلاش ئالدىدا تۆۋەندىكى يوسۇنلارغا دىققەت قىلىشى لازىم:

بىرىنچى، قىلغان ـ ئەتكەنلىرى خۇسۇسىدا ئويلانماق. مۇسۇلمانلار ياستۇققا باش قويۇپ ئۇيقۇغا كەتكۈچە بولغان ئارىلىقتا كۈندۈزى قىلغان گەپ ـ سۆز ۋە قىلغان ـ ئەتكەنلىرى ئۈستىدە بىر ـ بىرلەپ ئويلىنىپ، توغرا قىلغان يەرلىرى ئۈچۈن ئاللاھقا شۈكۈر ئېيتىشى، خاتا قىلغان يەرلىرى ئۈچۈن ئاللاھتىن كافارەت تىلەپ، ۋاقتىدا تەۋبە قىلىشى لازىم.

ئىككىنچى، بالدۇر يېتىپ، بالدۇر قوپماق. ئامال بار تاڭ يورۇپ كېتىشتىن ئىلگىرى ئورنىدىن تۇرۇش لازىم. بۇنداق ئادەت ئادەمنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ، تېنىنى ساغلام قىلىدۇ؛ بالدۇرراق تۇرسا نامازغا ياكى ئۆگىنىشكە كۆپرەك ۋاقىت ئاجراتقىلى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا تەقۋادارلارنى سۈپەتلەپ دېيىدىكى: ﴿ئۇلار كېچىسى ئاز ئۇخلايتتى؛ ئۇلار سەھەرلەردە (پەرۋەردىگارىدىن) مەغپىرەت تىلەيتتى﴾ ["زارىيات" سۈرىسى، (51 ـ سۈرە، 17 ـ ، 18 ـ ئايەت)].

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەتكى: " ــ كىمدىكىم بولسۇن ئاللاھ تائالا ئۈنۈك روھىنى تېنىگە قايتۇرغان(ئۇخلاپ ئويغانغان) چاغدا شۇنداق دەپ دۇرۇت ئوقۇغاي، ــ دېگەنىدى ئاللاھنىڭ رەسۇلى، ــ لائىلاھە ئىللەللاھ! ئى ئاللاھ، يېگانە ۋە شېرىكتىن خالىيدۇرسەن! ھەمدۇسانا جىمىنىڭ ھەقداسى ئۆزۈڭگىلا خاستۇر! ئى ھەممىگە قادىر ئاللاھ! ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىم بەجايىكى دېگۈدەكى كۆپۈكتەك زىيادە بولسىمۇ، سەندىن مەغپىرەت تىلەيمەن!"

ئۇچىنچى، تاھارەت ئېلىپ ئوڭ يېنىنى بېسىپ ياتماق. مۇھەممەد

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

www.uyghurkitap.com

ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئۇخلاشتىن ئاۋۋال تاھارەت ئېلىپ، ئاندىن ئوڭ يېنىڭلارنى بېسىپ يېتىڭلار". ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن قانداق يېتىش ئۈ باشقا گەپ، ئەلۋەتتە.

تۆتىنچى، يېتىشتىن بۇرۇن تۆشەكنى ئۈچ قېتىم سۈپۈرمەك. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ــ كىمدىكىم بولسۇن تۆشەككە كىرىپ ياتماقچى بولسا، تۆشەكنى (ئەڭ بولمىغاندا) كىيىمىنىڭ پېشى بىلەن ئۈچ قېتىم سۈپۈرسۇن، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ چۈنكى، تۆشەكتە نېمىلەرنىڭ بارلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ".

بەشىنچى، دۇم يېتىشنى مەكرۇھ بىلىمەك. چۈنكى، دۇم يېتىش ئادەمنىڭ تېنىگىمۇ، روھىغمۇ زىيانلىق.

ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: "مەن دۇم ياتاي دەپ، تۇراتتىم؛ ئاڭغىچە ئاللاھنىڭ رەسۇلى يېنىمدىن ئۆتۈپ قالدى ۋە، ــ ئى جۇداب (ئەبۇ زەرنىڭ باشقا ئىسمى)! بۇنداق ياتساڭ ئاللاھ نەپرەتلىنىدۇ، ــ دېدى مېنى پۇتىدا تۇرتۈپ تۇرۇپ".

ئالتىنچى، چىتلاقسىز ئۆگزىدە ئۇخلاشنى مەكرۇھ بىلىمەك. ئابىن شەيباندىن رىۋايەتكى: "ــ چىتلاقسىز ئۆگزىدە ئۇخلىغان ئادەم ئاللاھنىڭ ھىمايىسىدىن مەھرۇم قالىدۇ، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

يەتتىنچى، ئىشىك-دېرىزىنى يېپىپ، چىراغنى ئۆچۈرۈپ ياتماق. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "ياتىدىغان چاغدا ئىشىكنى ئېتىپ، چىراغنى ئۆچۈرۈڭلار؛ ئىدىش ۋە قاچا-قۇچىلارنىڭ ئۈستىنى يېپىڭلار!" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

سەككىزىنچى، ئۇخلاشتىن ئىلگىرى ئايەت ئوقۇماق. جۈملىدىن، بۇنىڭدا سۈرە بەقەرەنىڭ 255-، 285-، 286-ئايەتلىرى ۋە سۈرە ئىخلاس، سۈرە فەلەق، سۈرە ناسنى ئوقۇسا ساۋاب بولىدۇ.

توققۇزىنچى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوقۇغان تەسبىھ ۋە دۇئانى ئوقۇماق. بۇ تەسبىھ ۋە دۇئالار مۇنداق: "يا رەببىم! بەندىلىرىڭنى

تىرىلدۈرىدىغان قىيامەت كۈنىنىڭ ئازابىدىن ساقلىغايسەن! (ئۇچ قېتىم ئوقۇلىدۇ؛ «سۈنەن ئەبۇ داۋۇد»دىن). بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم، ياتتىم يا ئاللاھ، قوپقايمەن ئىنشائاللاھ، يېتىشىم ئىمان بىلەن، قوپۇشۇم ئاللاھ بىلەن! قوپسام قوپتۇم قوپالمىسام ئۆزۈڭگە ئامانەت! رىزقىم توشقان بولسا، ئامانىتىڭنى رەھىم بىلەن ئالارسەن، ئاللاھ! يەيدىغان رىزقىم بولسا، مۆمىن بەندىلىرىڭ قاتاردا پاناھىڭدا ساقلىغايسەن، ئاللاھ!"

ئونىنچى، چۈشىدىن چۆچۈپ ئويغانغان، تەشۋىشلەنگەن ياكى مەيۈسلەنگەن چاغلاردا تۆۋەندىكى دۇئانى ئوقۇماق: "ئى ئاللاھ! سەندىن پاناھلىق تىلەيمەن؛ نەپرىتىڭدىن، بەندىلەرنىڭ ئازابىدىن، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىن ساقلىغايسەن!"

136. مۇسۇلمانلار ئورنىدىن تۇرۇشتا قانداق يوسۇنلارغا دىققەت قىلىشى كېرەك؟

ئۇيقۇدىن ئويغانغانلىق ــ يېڭى ھاياتلىقنىڭ باشلانغانلىقى. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاللاھ سىلەرنى كېچىسى(ئۆلۈككە ئوخشاش) ئۇخلىتىدۇ، كۈندۈزدىكى قىلغان ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئاندىن بەلگىلەنگەن مۇددەت توشقۇچە كۈندۈزدە سىلەرنى(ئۆلۈكىنى تىرىلدۈرگەندەك) ئويغىتىدۇ؛ ئاندىن (ئەجىلىڭلار توشقاندا) ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر، ئاندىن قىلغان ئەمەللىرىڭلارنى ئاللاھ سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ﴾ {"ئەنئام" سۈرىسى، (6 ـ سۈرە، 60 ـ ئايەت)}.

مۇسۇلمانلار ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ ئورنىدىن تۇرۇشتا دىققەت قىلىدىغان يوسۇنلار مۇنداق:

بىرىنچى، ئويغانغاندا: "ئەلھەمدۇلىللاھ! مېنى قايتا تىرىلدۈرگەن ئاللاھ، ئاداققى دەرگاھىم ئۆزۈڭ!" دەپ دۇئا ئوقۇماق.

ئىككىنچى، ئورنىدىن تۇرۇپلا تاھارەت ئېلىپ نامىز ئوقۇماق. جۇملىدىن، يېڭى بىر كۈننى تەسىبھ ۋە دۇئا بىلەن باشلاش كېرەككى، باشقا ئىشلارنىڭ ئالدىراشچىلىقىدا نامازنى ئونتۇپ قېلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ.

ئۇچىنچى، ئويغانغاندىن كېيىن ئېرىنچەكلىك قىلىپ يېتىۋالماسلىق ۋە ئېغىناپ خىيال سۈرمەسلىك.

تۆتىنچى، ئورنىدىن تۇرۇپلا ئىشىك-دېرىزىنى ئېچىپ ئۆيىنىڭ ھاۋاسىنى يەڭگۈشلىمەك.

بەشىنچى، سوغۇق، ھارغىنلىق ياكى ئۇيقۇنى باھانە قىلىپ نامازنى قازا قىلمۇيتىشتىن ساقلانماق. تاك سۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىنمۇ ئۇخلاۋېرىشكە ۋە "يەنە ۋاقتى بارىكەنغۇ" دەپ نامازنى كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى، شۇنداقلا ياماندىن ئادەتتىن كېلىپ چققان لايغەزەللىك كېسىلىدۇر. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۇلار (كېچىدە) ئۇخلاپ ياتقان يېرىدىن قوپۇپ قورقۇنچ ۋە ئۈمىد ئىچىدە پەرۋەردىگارىغا دۇئا قىلىدۇ؛ ئۇلار بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدۇ﴾ ["سەجدە" سۈرىسى، (32 - سۈرە، 16 - ئايەت)].

ئالتىنچى، ئورنىدىن تۇرۇپلا ئورۇن-كۆرپىنى يىغىپ، ئۆيىنى سۈپۈرۈپ تازىلىماق. ئادەتتە ھەرقانداق مۇسۇلمان ئۆز ئىشىنى، بولۇپمۇ كۈندىلىك مەشغۇلاتى ۋە شەخسىي ئىشلىرىنى چوقۇم ئۆز قولى بىلەن تاماملىشى لازىم.

يەتتىنچى، باشقىلارنى نامراز ۋاقتى بولغانلىقىنى ئەسكەرتىپ، مۇلايىملىق بىلەن پەس ئاۋازدا ئويغاتماق. نامراز ئۇيقۇدىن ئەلا. شۇڭا، بىراۋنى چاقىرىپ ئويغىتالمىسا، سەل تۇرۇۋېلىپ يەنە ئويغاتقۇلۇق.

137. مۇسۇلمانلارنىڭ ھاجەتكە چىقىشتىكى يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ئادەم غىزا يېگەنىكەن، ھاجەتكە چىقمىقى مۇقەررەر. بۇ ھەم نورمال تۇرمۇش قانۇنىيىتى. بۇ قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلىنسا تەن ساغلاملىقىغا نۇقسان يېتىدۇ. ئاللاھ ئادەمنى ئاجايىپ مۇكەممەل ھەزىم سىستېمىسى بىلەن ياراتقان. يېگەن ئاش-تائامنى ھەزىم قىلىش، سىڭدۈرۈش ۋە قالدۇقلىرىنى ھەيدەپ چىقىرىش ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالغان ھەزىم

سىستېمىسى يېمەكلىكنىڭ قۇۋۇتىنى ئېلىپ قېلىپ، كېرەكسىزلىرىنى ھەيدەپ چىقىرىپ، تەننىڭ ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. شۇڭا. مۇسۇلمانلار ھاجەتكە چىقىشتا تۆۋەندىكى يوسۇنلارغا دىققەت قىلىشى لازىم:

بىرىنچى، ھاجەتخانىغا كىرگەن ۋە ھاجەتخانىدىن چىققاندا دۇرۇت ئوقۇماق. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھاجەتخانىغا كىرگەندە 'يا رەببىم! ئەركەك-چىشى شەيتانلارنىڭ زىيان-زەخمىتىدىن ساقلىغايسەن!' دەپ دۇئا قىلاتتى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاجەتخانىدىن چىققاندا: "ئى رەببىم! سەندىن مەغپىرەت تىلەيمەن!" دەپ دۇئا ئوقۇيدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلغانىدى. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھاجەتخانىدىن چىققاندا 'ئى ئاللاھ! مېنى زىيان-زەخمەتتىن ئامان ۋە بېجىرىم قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن شۈكۈرلەر ئېيتىمەن!' دەپ دۇئا ئوقۇيتتى".

ئىككىنچى، ھاجەتخانىغا ئاللاھنىڭ مۇبارەك نامى چۈشكەن يازمىلار، «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈرە-ئايەت بىلەن لازىمەتلىكلەرنى ئېلىپ كىرمەسلىك.

ئۈچىنچى، قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ چوڭ-كىچىك تەرەت قىلىشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ھاجەتكە چىققاندا قىبلىگە قاراپ ئولتۇرماڭلار" دېگەنىدى.

تۆتىنچى، چوڭ-كىچىك تەرەت قىلغاندا دالدىلانماق؛ ئۆزئارا گەپ قىلىش، سالام قىلىش، سالامنى ئىلىك ئېلىش ياكى تەسبىھ ئېيتىشتىن ھەزەر قىلماق.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كىچىك تەرەت قىلىۋاتقاندا سالام قىلغان بىراۋنىڭ سالىمنى ئىلىك ئالمىغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى.

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "— ئىككىيلەن تەڭ بىرىپ ھاجەت قىلغىنىڭلاردا ئۆزئارا دالدىلىنىڭلار، گەپ قىلىشماڭلار، —

دېگەنـــدى مـــۇھەممەد ئەلەيھىســـسالام، ــ ئـــۇ ئاللاھنـــڭ غەزىپىنـــى قوزغايدىغان قىلمىقتۇر".

بەشىنچى، كىيىمگە سۈيدۈك چاچراپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۆرە تۇرۇپ كىچىك تەرەت قىلىشتىن پەرھىزلەنمەك.

ئائىـــشە رەزىيەللاھـــۇ ئەنھـــا مۇنـــداق دېگەنـــدى: "پەيـــغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆرە تۇرۇپ كىچىك تەرەت قىلىدىكەن، دېگەن كىمكەن ئۇ؟ ئىشەنمەڭلار! ئاللاھنىڭ رەسۇلى زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ كىچىك تەرەت قىلاتتى".

ئالتىنچى، تەرەتتىن كېيىن ھاجەتخانىنى تەرەتنىڭ يۇقۇندىسى ۋە پۇرىقى تۇگىگىچە سۇ قويۇپ تازىلىماق.

يەتتىنچـــى، ھاجەتخانىـــدىن چىققانـــدىن كېيىـــن قولـــنى ســـوپۇنداپ يۇيماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ، پاك بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2 ـ سۈرە، 222 ـ ئايەت)].

138. مۇسۇلمانلار كىيىنىشتە قانداق پىرىنسىپلارغا ئەمەل قىلىشى كېرەك؟

ئىسلام دىنى ــ مۆكەممەللىك ۋە پاكىزلىقنى تەرغىب قىلىدىغان دىن. شۇڭا، ئۇنىڭدا مۇسۇلمانلارنىڭ يارىشىملىق، چوڭ سۈپەت ۋە پاكىز كىيىنىپ يۈرۈشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئاللاھ دېدىكى: ﴿ئى ئادەم بالىلىرى! ســـلەرگە بـــز ھەقـــقەتەن ئەۋرىتىڭلارنـــى ياپـــىدىغان لىباســـنى ۋە زىننەتلىنىدىغان لىباسنى چۈشۈردۇق. تەقۋادارلىق لىباسى ئەڭ ياخشىدۇر. شۇنداق قىلىش ئۇلارنىڭ (ئاللاھنىڭ پەزلى ۋە مەرھەمىتىنى) ئەسلەپ تۇرۇشى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ قالدۇرغان ئالامەتلىرىدىنىدۇر﴾ ["ئەئراف" سۈرىسى، (7 ـ سۈرە، 26 ـ ئايەت)].

مۇسۇلمانلار كىيىنىش ۋە ياسىنىشتا چوقۇم ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىغا ئۆزلۈكىدىن بويسۇنۇشى لازىم. «قۇرئان كەرىم» ۋە «ھەدىس شەرىف»كە ئاساسلانغاندا، بۇ ئەھكاملارنى مۇنداق بىر نەچچە مەزمۇنغا

يىغنىچاقلاش مۇمكىن:

بىرىنچى، سالاپەتلىك، يارىشىملىق، پاكىز ۋە رەتلىك كىيىنىمەك.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇستىبىشى ئۆزىگە خوپ كەلمىگەن بىر ساھابىگە مۇنداق دېگەنىدى: "ساڭا مال-دۇنيا ھەممەت قىلغان ئاللاھ تائالا، ساڭا قىلغان مەرھەمتى ۋە سېخىيلىقىنىڭ ئۇستىبىشىڭدا ناماياں بولۇشىنى ياخشى كۆرىدۇ ئەمەسمۇ؟!"

ئىككىنچى، ئەرلەر ئايالچە، ئاياللار ئەرەنچە كىيىنمەسلىك. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئايالچە كىيىنۋالغان ئەرلەر، ئەرەنچە كىيىنۋالغان ئاياللارغا لەنەت ئوقۇغانىدى".

ئۈچىنچى، ھەددىدىن زىيادە قىممەت كىيىملەر(ھازىرقى داڭلىق مار-كىلىق كىيىملەرگە تەڭلەشتۇرۇشكە بولىدۇ)نى كىيۈپلىشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "پانىي دۇنيادا ھەددىدىن زىيادە ئېسىل، پۇزۇر كىيىنىپ يۈرگەنلەر باقي دۇنيادا جۇلدۇر كېپەن بولۇپ قالىدۇ" دېگەنىدى.

تۆتىنچى، ئادەم ۋە ھايۋانات سۈرەتلىرى ياكى كىرېست بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن كىيىملەرنى كىيمەسلىك. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆيدە ئۇستىگە ئادەم ۋە ھايۋانات سۈرەتلىرى ياكى كىرېست بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن كىيىم ۋە گەزمالنى كۆرگەن ھامان ئۇنى كېسىپ تاشلىۋېتەتتى".

بەشىنچى، ئەرلەر ئالتۇن زىبۇ-زىننەت تاقماسلىق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا ئوك قولىدا يېپەكنى، سول قولىدا ئالتۇننى تۇتۇپ تۇرۇپ: "بۇ نەرسىلەر ئۈممەتلىرىمگە ھارامدۇر" دېگەنىدى.

ئالتىنچى، ئەرلەر زىيادە ئۇزۇن كىيىنۋېلىشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ھەددىدىن زىيادە ئۇزۇن كىيىنۋېلىپ تەكەببۇرلۇق قىلغانلارغا نەزەر كۆزىنى سالمايدۇ" دېگەنىدى.

يەتتىنچى، ئاياللار ئازادە، ھەم كىيىملەرنى كىيمەك؛ تار ۋە ياقىسى

ئوچۇق، يەڭسىز كىيىملەر بىلەن بەدىنىنى كۆرسىتىپ قويۇشتىن ھەزەر قىلماق.

سەككىزىنچى، كىيىم-كېچەكنى ئوك تەرەپتىن باشلاپ كىيمەك. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەتكى: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياغ كىيىش، چاچ تاراش، پاكلىنىش(يۇيۇنۇش) دېگەندەك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئوڭدىن باشلاپ قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى".

توققۇزىنچى، ئاق كىيىم كىيىشنى سۇننەت بىلمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئاق كىيىم كىيىڭلار؛ ئۇ سىلەر ئۆچۈن ئەڭ ئېسىل لىباستۇر!" دېگەنىدى.

ئونىنچى، ئەرلەر يىپەك كىيىم كىيىشتىن پەرھىزلەنمەك. ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ يىپەك كىيىملەر ئۇممەتلىرىم ئىچىدىكى ئەرلەرگە ھارام، ئاياللارغا ھالال قىلىنىدى، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

ئون بىرىنچى، ئەرلەر ۋە ئاياللار ئەتىر چاچماق. ھەج ۋە ئۆمرە تاۋاپ مەزگىلىدىكى پەرھىزلەنگەن دەقىقىلەر بۇنىڭ سىرتىدا. ئەمما، ئاياللار خۇشبۇيلۇقلارنى چوقۇم ئېرىنى دەپ ئىشلىتىشى لازىم. چۈنكى، ئاياللارنىڭ سىرتلارغا چىققاندا ياسىنىپ ئەتىر چېچىشى ھەدىسلەردە ھارام قىلىنغان.

ئون ئىككىنچى، بەدەنگە چەكتۇرۇش، قېشىنى تېرىش، چىش سىلىش ۋە يالغان چاچ كىيىشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھ تائالا بەدەنگە چەكتۇرگۈچىلەر ۋە چەككۈچىلەر، قېشىنى تەرگۈزگۈچىلەر ۋە تەرگۈچىلەر، چىش سالدۇرغۇچىلار ۋە سالغۇچىلار شۇنداقلا يالغان چاچ كىيگۈچىلەر(سالغۇچىلار)گە لەنەت ئوقۇيدۇ".

139. مۇسۇلمانلارنىڭ كىينىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، كىيىنىش بىسمىللا دەپ كىيمەك. چۈنكى، مۇسۇلمانلار ھەرقانداق ئىشنى ئاللاھنىڭ مۇبارەك نامى بىلەن باشلايدۇ.

ئىككىنچى، كىيىم-كېچەكنى بەستىلىشىش، كۆز-كۆز قىلىش ۋە خەقكە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ ئەۋرەتنى يېپىش ھەققىدىكى ئەھكامىغا بوي سۇنۇش ئۈچۈن كىيمەك.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى ئادەم بالىلىرى! سىلەرگە بىز ھەقىقەتەن ئەۋرىتىڭلارنى ياپىدىغان لىباسنى ۋە زىننەتلىنىدىغان لىباسنى چۈشۈردۇق. تەقۋادارلىق لىباسى ئەڭ ياخشىدۇر. شۇنداق قىلىش ئۇلارنىڭ (ئاللاھنىڭ پەزلى ۋە مەرھەمىتىنى) ئەسلەپ تۇرۇشى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ قالدۇرغان ئالامەتلىرىدىندۇر﴾ [''ئەئراف'' سۈرىسى، (7-سۈرە، 26-ئايەت)].

ئۈچىنچى، كىيىم كىيگەندە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوقۇغان دۇئانى ئوقۇماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىيىنگەندە مۇنداق دۇئا قىلاتتى: ''ئەلھەمدۇلىللاھ! ئى قادىر ئاللاھ، مەندەك ئاجىز بەندىگە ئوزۇق-تۇلۇك، كىيىم-كېچەك ئىلتىپات قىلغىنىڭغا شۈكۈرلەر بولسۇن!''

تۆتىنچى، زىيادە پۈزۈر ياكى بەك كونا كىيىملەرنى ئاتايىن كىيمۇالماي، لايىقدا كىيىنمەك.

بەشىنچى، نامازنى بىمالال ئوقۇش ئۈچۈن پاك ۋە پاكىز كىيىملەرنى كىيمەك. مۇسۇلمانلاردىن تېنى ۋە ئۇستىبېشىنى پاكىز تۇتۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿پەرۋەردىگارىڭنى ئۇلۇغلىغىن، كىيىمىڭنى پاك تۇتقىن﴾ [''مۇددەسسىر'' سۈرىسى، (74-سۈرە، 3-4-ئايەت)].

ئالتىنچى، يىرتىق كىيىملەرنى كىيمۇېلىشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، كىيىم يىرتىلىپ كەتكۈدەك بولسا، ئۇنى دەرھال يامۇېلىش كېرەك. مىسالەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا يىرتىق كەشنى ئۆزى يامۇالغانىدى.

يەتتىنچى، ئۇستىباش ۋە ئاياغ كىيىمنى ئوڭ تەرەپتىن باشلاپ كىيىپ، سول تەرەپتىن باشلاپ سالماق.

سەككىزىنچى، دوپپا، ئۇستىباش ۋە ئاياغ كىيىمنى سېلىپلا كەلسە-كەلمەس تاشلاپ قويۇشتىن ھەزەر قىلماق. جۇملىدىن، دوپپا، ئۇستىباش ۋە ئاياغ كىيىمنى سالغاندىن كېيىن بىسمىللا دەپ قاتلاپ قويۇش ياكى

قوزۇققا ئېسىش لازىم.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ـ ئۇستىباش مۇسۇلمان ئۈچۈن ئەۋرەتنى شەيتاندىن توسۇپ تۇرىدىغان چۈمپەردىدۇر ـ دېگەنىدى رەسۇلىللاھ ـ ﷺ ـ كېيىنى سالغاندا 'بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم' دەپ تەسبىھ ئېيتقۇلۇق".

140. مۇسۇلمانلارنىڭ بوسۇغدىن كىرىش ۋە چىقىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ئائىلە ـ كىشىلەرنىڭ مېھرىنى تارتىپ تۇرىدىغان قارارگاھ. مۇسۇلمانلار شادلىق، ئەمنىلىك ۋە بەخت ـ سائادەت ئۈچۈن ئائىلىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئىسلام شەرئىتىدە مۇسۇلمانلارنىڭ بوسۇغدىن كىرىش ۋە چىقىشىغا ئالاقىدار يوسۇنلار ناھايىتى كۆپ. تۆۋەندە ئاشۇ يوسۇنلاردىن مۇھىم ئىككى مەزمۇننى تىلغا ئالىمىز:

بىرىنچىسى، "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ سالام بەجا كەلتۈرمەك. چۈنكى "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دېگەن بۇ كەلىمە جەننەتنىڭ تىلىكىدۇر. ئاللاھ دېدىكى: ﴿ئۇلارنىڭ جەننەتتىكى دۇئاسى: "ئى رەببىمىز! بىز سېنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمىز" دېيىشتىن، ئۇلارنىڭ جەننەتتە(بىر ـ بىرىگە) بېرىدىغان سالىمى: "ئامان بولغايسەن" دېيىشتىن، ئۇلارنىڭ دۇئاسىنىڭ ئاخىرى: "بارلىق ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر!" دېيىشتىن ئىبارەت بولىدۇ﴾ [''يۇنۇس'' سۈرىسى (10 ـ سۈرە، 10 ـ ئايەت)].

ئىككىنچى، "بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم" دەپ ئاللاھنى ياد ئەتمەك. چۈنكى، شەيتان ئاللاھنىڭ مۇبارەك ئىسمىنى ئاڭلىسا قاچىدۇ. ئائىلە دېمەك ئەمەن ۋە سائادەتلىك قارارگاھ دېمەكتۇر. ئەمما، شەيتان ئارىلاشقان ئائىلىدە ھەرگىز ئەمنىلىك بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿شەيتان ھەقىقەتەن سىلەرگە دۈشمەندۇر، ئۇنى دۈشمەن تۇتۇڭلار. شەيتان ئۆزىنىڭ تەۋەلىرىنى دوزاخ ئەھلى بولۇشقا چاقىرىدۇ﴾ (''فاتىر'' سۈرىسى، (35 ـ سۈرە، 6 ـ ئايەت)]. ئاللاھنىڭ كالامىدىن ئايانكى،

ئۇنداق دۇشمەنگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك قورالى ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تەسمىيە ئېيتىشتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئەگەر شەيتان ساڭا ۋەسۋەسە سالسا، ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھلىق تىلىگىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر؛ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ [" ئەئراف" سۈرىسى، (7 ـ سۈرە، 200 ـ ئايەت)].

141. چۈشكۈرگەندە نېمىلەرگە دىققەت قىلغۇلۇق؟

بىرىنچى، چۈشكۈرگەندە ئالقان ياكى قول ياغلىق بىلەن ئېغىزنى توسۇۋېلىپ، بەك قاتتىق ئاۋاز چىقىرىۋېتىشتىن ساقلانماق.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھنىڭ رەسۇلى چۈشكۈرگەن چاغلىرىدا ئېغىزىنى ئالقىنى ياكى قول ياغلىقى بىلەن توسۇۋېلىپ بەك قاتتىق ئاۋاز چىقىرىۋېتىشتىن ساقلىناتتى". بۇ ھەدىسنىڭ روشەن ئەھمىيىتى، كىشىلەرنى بولۇپمۇ ئاممىۋى سورۇنلاردا باشقىلارغا كېسەل يۇقتۇرۇپ، زىيان ـ يەتكۈزۈپ قويماسلىق ۋە قاتتىق ئاۋازلار بىلەن باشقىلارنىڭ ئارامنى بۇزماسلىققا دالالەت قىلغانلىقىدا.

ئىككىنچى، باشقىلارنىڭ يۈزىگە ياكى ئاش ـ تاماغا قاراپ تۇرۇپ چۈشكۈرۈشتىن ھەزەر قىلماق.

ئۈچىنچى، چۈشكۈرۈكتىن كېيىن دەرھال: "ئەلھەمدۇلىللاھ شۈكرى" دەپ تەسبىھ ئېيتماق؛ ئۇ كىشىنىڭ يېنىدا تۇرغانلارمۇ دەرھال ئۈنىگە: "يەرھەمەكەللاھ" دەپ بەرىكەت تىلىمەك. مۇبادا چۈشكۈرگۈچى چۈشكۈرۈكتىن كېيىن تەسبىھ ئېيتمىسا، ئۈنىگە بەرىكەت تىلەپ يۇرۇش بىھاجەت.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ـ ئاراڭلاردا كىمكى چۈشكۈرسە 'ئەلھەمدۇلىللاھ ۋەئەلا' (بارلىق ھەمدۇ سانا پېگانە ئاللاھقا خاستۇر) دەپ تەسبىھ ئېيتسۇن، ـ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ـ ـ ئۈنىڭ قېرىنداشلىرى ئۈنىگە 'يەرھەمەكەللاھ' (ئاللاھ رەھمەت قىلغاي) دەپ بەرىكەت تىلىسۇن؛ ھېلىقى كىشى ئۆزىگە بەرىكەت تىلىگەن قېرىنداشلىرىغا 'ئاللاھنىڭ ھىدايىتى بىلەن، دىلىڭلار يورۇغاي' دەپ

ھەشقاللا ئېيتسۇن".

ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "بىرەرسى چۈشكۈرۈكتىن كېيىن ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتسا، ئۇنىڭغا بەرىكەت تىلەڭلار؛ مۇبادا تەسبىھ ئېيتمىسا بەرىكەت تىلەپ يۈرمىسەڭلارمۇ بولىدۇ" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغاندى.

تۆتىنچى، چۈشكۈرگەن مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە "ئاللاھ ھىدايەت قىلغاي" دەپ تىلەك تىلىمەك. ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "بىر توپ يەھۇدىي رەسۇلىللاھنىڭ يېنىدا چۈشكۈرۈپ سالغاندىن كېيىن ئۇنى 'ئاللاھ رەھمەت قىلغاي' دەپ بەرىكەت تىلەرمىكىن دېگەن ئۈمىدتە ئۇنىڭغا قارىغاندى؛ ئەمما، رەسۇلىللاھ ئۇلارغا 'ئاللاھنىڭ ھىدايىتى بىلەن كۇنۇڭلار ياخشىلانغاي! ' دەپ تىلەك تىلىدى".

142. ئەسنىگەندە نېمىلەرگە دىققەت قىلغۇلۇق؟

بىرىنچى، ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە پەس ئاۋازدا ئەسنىمەك.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "كىمدىكىم بولسۇن، پەس ئاۋازدا ئەسنىگەي" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغاندى.

ئىككىنچى، ئېغىزنى قولىدا توسۇپ تۇرۇپ ئەسنىمەك.

ئەبۇ سەييد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ــ ئاـ راڭلاردا كىمكى ئەسنىسە قولىدا ئېغىزنى توسۇپ تۇرۇپ ئەسنىگەي، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ بولمىسا، ئېغىزدىن شەيتان كىرىپ كېتىدۇ". دېمەك، باشقىلارنىڭ ئالدىدا سەتلىشىپ يۇرۇش ۋە ئېغزىغا چاڭ ـ توزان كىرىپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئېغىزنى قولىدا توسۇپ تۇرۇپ، پەس ئاۋازدا ئەسنىگۈلۈك.

ئۈچىنچى، ۋارقىراپ ئەسنەشنى مەكرۇھ بىلمەك.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "ئاۋازنى قويۇپ بېرىپ چۈشكۈرىدىغان ۋە ئەسنەيدىغان قىلىقلاردىن ئاللاھ بىزارىدۇر" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغاندى.

تۆتىنچى، ئەسنەكتىن كېيىن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىمەك. چۈنكى، ئەسنەش ھورۇنلۇقنىڭ ئالامىتى بولغاچقا، ئاللاھ نەپىرەتلەنگەن قىلىقلاردىندۇر.

143. ئىسلامىيەتتە تەكىتلىنىدىغان ئاساسلىق ئائىلىۋى يوسۇنلار قايسىلار؟

ئائىلە جەمئىيەتنىڭ نىكاھ ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئاساس قىلغان ئەڭ كىچىك بىرلىكى. ئاشۇ ئەڭ كىچىك ئىجتىمائىي بىرلىكتىكى ئاتا-ئانا، پەرزەنت ۋە ئەر-خوتۇننىڭ بىر-بىرىنى چۈشىنىشى، قوللىشى ۋە ئۆزئارا كۆيۈنۈشى بەختلىك ئائىلىنى شەكىللەندۈرىدىغان ئىجابىي ئامىللاردىن ھېسابلىنىدۇ. ئىسلامىيەتتە تەكىتلىنىدىغان ئائىلىۋى يوسۇنلار مۇنداق:

بىرىنچى، ئىشكىتىن بىسمىللا دەپ كىرمەك.

ئىككىنچى، بوسۇغىدىن ئاتلايدىغان چاغدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوقۇغان دۇئانى ئوقۇپ، ئۆيدە ئادەم بولسۇن-بولمىسۇن "ئەسسالامۇ-ئەلەيكۇم" دەپ سالام بەجا كەلتۈرمەك. مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "ئادەمسىز ئۆيگە كىرگەندە 'ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئاللاھنىڭ مۆمىن بەندىلىرى ئامان بولغاي!' دېيىش مۇستەھەبتۇر" دېگەنىدى.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿سىلەر ئۆيلەرگە كىرگەن چېغىڭلاردا ئۆزۈڭلارغا ئاللاھ بەلگىلىگەن مۇبارەك، پاك سالامنى بېرىڭلار (ئەسسالامۇئەلەيكۇم دەڭلار)﴾ ["نۇر" سۈرىسى، (24-سۈرە، 61-ئايەت)].

ئۈچىنچى، بىراۋنىڭ ئۆيىگە تۈيۈقسىز ياكى ئىجازەتسىز ئۈسۈپ كىرىشتىن ھەزەر قىلماق. بۇنداق بولغاندا خەقنىڭ خۇپىيانە ئىشلىرىغا كۆزى چۈشۈپ قالىدىغان ياكى باشقىلارنى ئالاقزادە قىلىپ قويىدىغان گەپ. ئۇزاق مۇددەت سىرتلاردا يۈرۈپ تۈيۈقسىز قايتىپ كەلگەندە تېخىمۇ شۇنداق.

تۆتىنچى، ئۆيدە يالغۇز قالغان چاغلاردىمۇ ئاللاھتىن ئەيمىنىپ،

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

ئاللاھ ھارام قىلغان ئىشلاردىن پەرھىزلەنمەك.

بەشىنچى، ئۆيدە ۋاقىراپ-جاقىرىماسلىق، ئۆيدىكىلەر ۋە قوشنىلارغا دەخلى يەتكۈزۈپ قويىدىغان ئويۇنلارنى ئويناشتىن ھەزەر قىلماق.

ئالتىنچى، باشقىلار ئارام ئېلىۋاتقاندا ئۈنئالغۇ، رادىيو، تېلېۋىزورنىڭ ئۈنىنى پەس قويماق؛ مۇسۇلمانلارغا ماس كەلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئاڭلاش ۋە كۆرۈش بىلەن ۋاقىت ئىسراپ قىلىۋېتىشتىن ھەزەر قىلماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۆزۈڭ بىلمەيدىغان نەرسىلەرگە ئەگەشمە. (قىيامەتتە) قۇلاق، كۆز، دىل قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى سوراقتا تارتىلىدۇ﴾ [''ئىسرا'' سۈرىسى، (17-سۈرە، 36-ئايەت)].

يەتتىنچى، مەيلى ئولتۇرغاندا بولسۇن ياكى ياتقاندا بولسۇن، ئېھتىياتچان بولماق. جۈملىدىن، مۇسۇلمانلار ئۆز ئۆيىدىمۇ بەدىنىنىڭ ئېچىلىپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلىشى، بولۇپمۇ كىيىم يەڭگۈشلىگەن ۋە يۇيۇنغان چاغلاردا يالىڭاچ تېنىنى باشقىلاردىن يوشۇرۇشى شەرت. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: ''ئاللاھ تائالا يالىڭاچ مېڭىپ يۈرۈشۈمنى ھارام قىلغان!'' دېگەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەندى.

سەككىزىنچى، ئاللاھ ھەممەت قىلغان ماكانغا شۈكۈر قىلماق. جۈملىدىن، ھە دېسلا ئۆينىڭ كىچىك، سەرەمجانلىرىنىڭ ناچار ئىكەنلىكىدىن قاقشىماي، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تومۇزنىڭ ئىسسىقلىرى، زېمىستانىنىڭ سوغۇقلىرىدىن ساقلانغۇدەك پاناھگاھقا زار بولۇپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماسلىق لازىم.

ئابدۇللا ئىبنى ئەمرۇ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: ''مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كۈندۈزى ئۆيگە قايتىپ كەلگەن چاغلىرىدا 'ئى ئاللاھ! پاناھگاھ ئىلتىپات قىلىپ مېنى قانائەت تاپقۇزغىنىڭغا، ماڭا مەرھەمەتلىرىڭ بىلەن يېمەك-ئىچمەك ھەممەت قىلغىنىڭغا تەسبىھلەر ئېيتىمەن! دوزاخ ئازابىدىن رەھمىڭ بىلەن ساقلىغايسەن' دەپ دۇئا قىلاتتى.''

توققۇزىنچى، ئۆي سەرەمجانلىرىنى پات-پات تەكشۈرۈپ چاتىقى

Islamic morality and etiquette

بولسا كاردىن چىقىپ كەتكۈچە دەرھال ئوڭلىماق؛ ئارتۇق لاقا-لۇقلارنى ھاجىتى چۈشكەنلەرگە سەدىقە قىلماق.

ئونىنچى، ئۆزىنى ھەممە قول-قولچە تازىلاپ، ئادالاپ تۇرماق.

ئەسۋەد ئىبنى يەجىددىن رىۋايەتكى: "ــ ئاللاھنىڭ رەسۇلى ئۆيدە نېمە ئىش قىلاتتى؟ ــ دەپ سورىغانىدىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن. ــ ناماز ۋاقتىدىن باشقا چاغلاردا ئۆزى ئىشلىرىغا ياردەملىشەتتى، ــ دەپ جاۋاب بەردى مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە".

ئون بىرىنچى، ئائىلىنىڭ ئۆزىگە خاس مەخپىيىتىنى باشقىلارغا يېيىۋېتىشتىن ھەزەر قىلماق.

ئون ئىككىنچى، ئۆيدىن چىقىدىغان چاغدا ئۆيدىكىلەر بىلەن ئامانلىق تىلەپ خوشلىشىپ دۇئا قىلىش بىلەن بىللە، ئۆيدىكىلەرگە نەگە ماڭغانلىقىنى دەپ قويماق.

144. مۇسۇلمانلارنىڭ شەخسىي قائىدە-يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿قەلبىنى پاكلىغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ. قەلبىنى گۇناھ-مەئسىيەتكە كۆمگەن ئادەم چوقۇم زىيان تارتىدۇ﴾ {"شەمس" سۈرىسى، (91-سۈرە، 9-، 10-ئايەتلەر)}.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "دوزاخنى نەپسى-خاھىشلار، جەننەتنى مۇشكۈلاتلار ئوراپ تۇرىدۇ" دېگەنىدى.

ئىسلامىيەت دېمەك كەم-كوتسىز تۇرمۇش ئۇسۇلى دېمەكتۇر. شۇڭا، «قۇرئان كەرىم»دە قەيت قىلىنغان مەدەنىي تۇرمۇش پىرىنسىپى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ھەم مەنسۇخ قۇدرەت، ھەم قانۇنىي مىزان. بۇ مىزانلار ئۆزاق زامانلاردىن بۇيان كىشىلەرنىڭ سۆز-ھەرىكىتىنى چەكلەپ، قېلىپلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئاخىر مۇسۇلمانلارغا خاس تۇرمۇش ئۇسۇلى ۋە ئەخلاق ئۈلچىمىنى شەكىللەندۈردى. ئۇنىڭدىن باشقا، ھەربىر مۇسۇلماننىڭ ئۆزىگە خاس قائىدە-يوسۇنى بولىدۇ. شۇڭا، ئۇ ئاشۇ يوسۇنلارغا ئەمەل قىلىش بىلەن بىللە ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ،

ئۆزىنى ھەر دائىم ئاگاھلاندۇرۇپ، ئۆزى ئۈستىدە ئويلىنىشى لازىم.

مۇسۇلمانلار ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك شەخسىي قائىدە-يوسۇنلار تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، ئاز دېگەندە ھەپتىدە بىر قېتىم، ئەگەر ياخشىسى جۈمە كۈنى يۇيۇنۇشنى ئادەت قىلماق.

ئىككىنچى، ھەپتىدە بىر قېتىم تىرناق ئالماق. بولۇپمۇ كىچىك قىزلار تىرنىقىنى ئۇزۇن ئۆستۈرۈۋېلىشتىن ساقلىنىش لازىم. چۈنكى، تىرناق ئۇزۇن بولسا ھەرقانچە يۇيسىمۇ ئاربسدا كىر-قاسماق قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇزۇن تىرناق مۇسۇلمان ئاياللىرىغا ھەم ياراشمايدۇ.

ئۈچىنچى، چاچنى دائىم يۇيۇپ-تاراپ تۇرماق؛ ئەرلەر ئۇزۇن چاچ قويۇۋېلىشتىن ھەزەر قىلماق.

تۆتىنچى، غۇسلى قىلىش، تاھارەت ئېلىش، كىيىم ۋە ئاياغ كىيىشنى ئوڭ تەرەپتىن باشلىماق؛ باشقىلار بىلەن ئوڭ قولدا كۆرۈشۈپ، تاماقنى ئوڭ قولدا يەپ، نەرسە-كېرەكنى ئوڭ قولدا بېرىپ، ئوڭ قولدا ئالماق. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەتتا يۇيۇنۇش، چاچ تاراش ۋە ئاياغ كىيىش قاتارلىق ئىشلارغىچە ھەممىنى ئوڭ قولىدا، ھاجەت ۋە ئىستىنجا قىلىش قاتارلىق ئىشلارنى سول قولىدا بەجا كەلتۈرۈدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

بەشىنچى، قىبلىگە قاراپ تۈكۈرۈش، مىشقىرىشتىن، قولياغلىق، قول قەغىزى ۋە گارىشوك ئىشلەتمەي ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تۈكۈرۈشتىن ساقلانماق.

ئالتىنچى، كەلسە-كەلمەس چۈشكۈرۈش ۋە چۈشكۈرتىدىغان نەرسىلەرنى جىق يىيىشتىن ساقلانماق؛ كېكىرىپ كەتكۈدەك يەپ-ئىچىشتىن ھەزەر قىلماق. جۈملىدىن، چۈشكۈرگەندە ئىمكانقەدەر بەك كۈچۈەتمەي، ئاللاھقا ئىستىغپار ئېيتىش لازىم.

يەتتىنچى، ئەينەككە قارىغاندا ئاللاھقا زىكىر-تەسبىھ ۋە ھەمدۇ-سانا ئېيتىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوقۇغان دۇئانى ئوقۇماق.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ئاللاھنىڭ رەسۇلى

ئەينەكىكە قارىغان چاغلىرىدا 'ئەلھەمدۇلىللاھ! ئى رەببىم! نىيەت-ئىقبالىمنىمۇ چىراي-چىپىرىمدەك نۇرانە قىلغايسەن!' دەپ دۇئا قىلاتتى".

سەككىزىنچى، تېلېفونىنى مۇۋاپىق ۋاقىتتا بەرمەك؛ تېلېفون قىلغاندا ئالدى بىلەن قارشى تەرەپكە "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ سالام بېرىپ ئۆزىنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، مەقسەتنى بايان قىلماق. شۇنى بىلىش لازىمكى، تېلېفون قانداقتۇر ئىچ پۇشۇقنى چىقىرىش، خەقكە بىشەملىك ياكى دەخلى-تەرۇز قىلىش ۋاستىسى ئەمەس، بەلكى ھاجىتىمزنى راۋا قىلىدىغان قورال.

توققۇزىنچى، ساۋابلىق ئىشلارغا بېرىلىپ، نامراز، سەدىقە، نەپىلە نامراز، زىكىر-تەسبىھ ۋە قۇرئان تىلاۋىتىگە ئادەتلەنمەك؛ ئېرىنچەكلىك، بىزارلىق ۋە زېرىكىش ۋەجىدىن ياكى جاھاندارچىلىقنىڭ تۈگىمەس ئىش-كۆشىلىرى سەۋەبلىك بۇ ياخشى ئەمەللەرنى تاشلاپ قويۇشتىن ھەزەر قىلماق.

ئونىنچى، توغرا ئىشنى توغرا ئۇسۇلدا بەجا كەلتۈرۈپ، ئارتۇق گەپ، ئارتۇق ئىشلاردىن نېرى تۇرماق. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "بىراۋدىكى مۇسۇلماندارچىلىقنىڭ زادى قانداقلىقىنى دەڭسەشتە، ئۇنىڭ كۆڭلى تارتمىغان ئىشنى تاشلىغان-تاشلىمىغانلىقىغا قارىمايدۇ" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئون بىرىنچى، ئۆزىدىكى سەۋەنلىك-يېتەرسىزلىكلەرنى كۆپەرەك كۆزىتىپ، ئىمكانقەدەر تۈزەتمەك.

ئون ئىككىنچى، مەسلىھەتنى قوبۇل قىلىپ، بېرىلگەن مەسلىھەتنىڭ ھەق گەپ ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ، شۇ بويىچە ئىش كۆرۈش بىلەن بىللە، ئاشۇ يېتەرسىزلىكلەرنى دادىل بوينىغا ئېلىپ تۈزەتمەك. مۇسۇلمانلار — ھەققەت ئىزدىگۈچىلەر. شۇڭا، ھەققەتنى كۆرسىتىپ بەرگەنلەرگە ھەشقالالا ئېيتقۇلۇق.

ئون ئۈچىنچى، تونۇش-بىلىشلەرگە بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ۋە مۇسۇلماندارچىلىققا پايدىلىق مەسلىھەتلەرنى بەرمەك.

ئون تۆتىنچى، ئاددىي-ساددا ياشاپ، تەكەببۇرلۇق، مەغرۇرلۇق،

مەنمەنچىلىك ۋە پوچىلىقتىن ھەزەر قىلماق.

ئون بەشىنچى، ھەرقانداق ئىشنى ئاللاھ يولىدا سەمىمىيلىك بىلەن بەجا كەلتۈرمەك. ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتا: "ئى رەببىم! نىشانىم ئۆزۈڭسەن، ھەرقاچان سېنىڭ رازىلىقىڭنى ئىزدەيمەن!" دېگەن كەلىمىنى ئەستىن چىقارماسلىق لازىم.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى: "مېنىڭ ناھىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم ئالەملەرنىڭ پەرۋىشكارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر؛ ئاللاھنىڭ شېرىكى يوقتۇر، مەن مۇشۇنداق دەپ ئىمان ئېيتىشقا بۇيرۇلدۇم. مەن مۇسۇلمانلارنىڭ تۇنجىسىمەن﴾ ["ئەنئام" سۈرىسى، (6 - سۈرە، 162 — 163 - ئايەتلەر)].

145. مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھ تۇرمۇشىدىكى قائىدە - يوسۇنلار قايسىلار؟

بىرىنچى، ئەر - خوتۇن بىر ياستۇققا باش قويغاندا، ئەر كىشى خوتۇنغا كۆيۈنمەك. جۈملىدىن، تۇيۇ كېچىسى ئەر كىشى قولىنى خوتۇننىڭ پېشانىسىگە قويۇپ تۇرۇپ، ئاللاھقا دۇئا قىلىشى شەرت. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: " — ئاراڭلاردا كىمكى خوتۇن ئالسا، قولىنى خوتۇننىڭ پېشانىسىگە قويۇپ تۇرۇپ 'بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم! ئى رەببىم! ئۆزۈڭدىن ئۇنىڭغا ھىدايەت ۋە سائادەت تىلەيمەن! بۇ ئاجىزەنى زىيان - زەخمەت ۋە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىن ئۆز پاھانىڭدا ساقلىغايسەن!' دەپ دۇئا قىلسۇن" دېگەندى.

ئىككىنچى، ئەر - خوتۇن بىللە تۇرۇپ ئىككى رەكەت نەپلە نامازئۇقۇماق. چۈنكى، ئىلگىرىكى دانىشلار شۇنداق قىلاتتى.

ئۈچىنچىسى، ئەر - خوتۇن بىللە بولۇشتىن ئىلگىرى: "بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم! ئى رەببىم! بىزنى ۋە سەن بىزگە ھەمەت قىلىدىغان بالىنى شەيتاندىن نېرى قىلغايسەن!" دەپ دۇئا قىلماق. چۈنكى، ئىسلامىيەتنىڭ نەزەرىدە، ئاشۇنداق دۇئادىن كېيىن ئاپىرىدە بولغان بالىغا شەيتان ھەرگىز چېپىلالمايدۇ.

تۆتىنچى، ئەر-خوتۇن بىللە بولغاندىن كېيىن دەرھال ئىستىنجا قىلىپ تاھارەت ئالماق.

بەشىنچى، ھەيزدار ئايال بىلەن بىللە بولۇشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "كىمكى ھەيزدار خوتۇنى بىلەن بىللە بولسا ۋە پالغا ئىشەنسە، ئاللاھ نازىل قىلغان مۇقەددەس كىتابقا كۆز يۇمغان بولىدۇ".

ئالتىنچى، ئەر-خوتۇننىڭ تۆشەكتىكى ئىشلىرىنى خەقتە دېيىشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ پەس ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدىغىنى ئەر-خوتۇننىڭ تۆشەكتىكى ئىشلىرىنى باشقىلارغا يېيىپ يۈرگەن ئادەمدۇر".

يەتتىنچى، ئەر-خوتۇن ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿خوتۇنلىرى ئۈستىدە ئەرلەرنىڭ ھەقلىرى بولغىنىدەك، ئەرلىرى ئۈستىدە ئايالىلارنىڭمۇ ھەقلىرى بولىدۇ﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە، 228-ئايەت)].

سەككىزىنچى، ئەر كىشى خوتۇنىنى قەدىرلەش بىلەن بىللە ئۇنىڭغا مۇسۇلماندارچىلىققا ئائىت ساۋاتلارنى ئۆگىتىپ، ئۇنىڭ بۇ ھەقتىكى زۆرۈر ئەھكاملىرىنى بەجا كەلتۈرۈشىگە ھەيدەكچىلىك قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ھەق گەپ شۇكى: خوتۇنىڭلارغا كۆيۈنۈڭلار؛ چۈنكى، ئۇلار ھەقىقىي ھالال جۈپتۇڭلاردۇر" دېگەنىدى.

توققۇزىنچى، ئايالىلار ئېرىگە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بويسۇنۇپ، ئېرىنىڭ يوللۇق تەلىپىنى سەۋەبسىز رەت قىلىشتىن ھەزەر قىلماق.

146. پەرزەنتلەرنىڭ ئاتا-ئانىسى ئالدىدا بەجا كەلتۈرۈشكە تېگىشلىك قائىدە-يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە ئاتا-ئانىغا بولغان ۋاپادارلىقنى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بىلەن، ئاتا-ئانىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشنى ئاللاھقا شۈكۈر-سانا ئوقۇش بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويغان.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿(ئى ئىنسان!) ماڭا ۋە ئاتا-ئاناڭغا شۈكۈر

www.uyghurkitap.com

قىلغىن، ئاخىر قايتىدىغان جايىڭلار مېنىڭ دەرگاھىمدۇر﴾ [''لۇقمان'' سۈرىسى، (31 - سۈرە، 14 - ئايەت)].

قىسقىسى، «قۇرئان كەرىم»دىكى ﴿ئىنسانىنى ئاتا - ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق﴾ [''ئەنكەبۇت'' سۈرىسى، (29 - سۈرە، 8 - ئايەت)] دېگەن ئايەتتىن ئاتا - ئانىغا ۋاپادارلىق قىلىشنىڭ ئاللاھنىڭ ئەھكامى ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ ئاتا - ئانىغا كۆيۈنۈش، بويسۇنۇش ۋە قاراش لازىملىقى، ئاتا - ئانىغا ۋاپاسىزلىق قىلىشنىڭ ئېغىر گۇناھلاردىن ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەنىدى.

ئىسلامىيەتتە ئالاھىدە تەكىتلىنىدىغان پەرزەنتلەرنىڭ ئاتا - ئانىسى ئالدىدا بەجا كەلتۈرۈشكە تېگىشلىك قائىدە - يوسۇنلىرى مۇنداق:

بىرىنچى، ئاتا - ئانىغا ئۆيگە كىرگەندە سالام بەجا كەلتۈرۈپ، ئۆيدىن چىققاندا ئامانلىق ۋە ئەمنلىك تىلىمەك.

ئىككىنچى، ئاتا - ئانىغا دۇئا قىلىپ ۋە ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەپ، ئاتا - ئانىنىڭ ئەجرىگە جاۋاب قايتۇرماق.

ئۈچىنچى، ئاتا - ئانىنىڭ ئىش - كۈشلىرى ۋە ئورنىغا ئەھمىيەت بەرمەك؛ ئاتا - ئانا كىرىپ كەلگەندە ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئۇلارغا ھۆرمەت بىلدۈرمەك.

تۆتىنچى، ئاتا - ئانىغا ئەدەپ بىلەن، پەس ئاۋازدا گەپ قىلماق.

بەشىنچى، ئاتا - ئانا چاقىرغان ھامان، ئۇلارنىڭ ھاجىتىنى دەرھال راۋا قىلماق؛ ئاتا - ئانىنىڭ دېگىنىنى قىلىپ، تاپشۇرۇقلىرىنى ئورۇنلاپ، گېپىنى يىرىشتىن ھەزەر قىلماق. دۇرۇس، بۇ ھەرگىزمۇ ''ئاتا - ئانىڭ يامان ئىشلارغا جورىسىمۇ خوپ، دېگىن'' دېگەنلىك ئەمەس. چۈنكى، ئاللاھ ياراتقان بەندىگە رايىشلىق بىلدۈرۈش سەۋەبلىك ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدۇ.

ئالتىنچى، ئاتا - ئانىنىڭ قولىغا يېقىن تۇرۇش ئارقىلىق ۋاپادارلىقنى ئىپادىلىمەك؛ ئۇلارنىڭ ئارزۇسىدىكى ئىشلارنى بەجا كەلتۈرۈپ، كۆڭلىنى ئالماق.

يەتتىنچى، ئاتا-ئانىنىڭ پۇل-پۇچەك ۋە نەرسە-كېرەكلىرىگە ئوبدان قاراپ، ئۇنى ئاتا-ئاندىن بىسوراق ئىشلەتمەسلىك.

سەككىزىنچى، ئاتا-ئانىنىڭ ئىناۋىتىنى قوغداپ، ئۇلارنىڭ ئۆزىمىزنىڭ خاتالىقلىرى سەۋەبلىك باشقىلارنىڭ تىل-ئاھانىتىگە قويۇشتىن ھەزەر قىلماق.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرۇدىن رىۋايەتكى:

— ئاتا-ئانىغا تىل تەگكۈزۈش ئېغىر گۇناھتۇر، — دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام. كۆپچىلىك دەرھال سورىدى:

— ئاتا-ئانىسىغا تىل تەگكۈزىدىغانلارمۇ بارمۇ؟

— بار، — دەپ جاۋاب قىلدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، — مىسالەن، بىراۋ يەنە بىراۋنىڭ دادىسىنى تىللىسا، ئۇ ياندۇرۇپ ھېلىقى كىشىنىڭ دادىسىنى تىللايدۇ؛ بىراۋ يەنە بىراۋنىڭ ئانىسىنى تىللىسا، ئۇ ياندۇرۇپ ھېلىقى كىشىنىڭ ئانىسىنى تىللايدۇ.

توققۇزىنچى، ئاتا-ئانىنىڭ قانداق چاغدا ئارام ئالىدىغانلىقىنى ئوبدان كۆزىتىپ، ئۇلارنىڭ ئارامىنى بۇزۇش ۋە ھۇجرىسىغا بىسوراق ئۇسۇپ كىرىشتىن ھەزەر قىلماق.

ئونىنچى، ئاتا-ئانىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋېتىش، ئاغزىنى غېرىچلاش، ئۇلارغا بويۇنتاۋلىق قىلىش، زىتىغا تېگىش، ئۇلارنى ئەيىبلەش، مازاق قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىدا بولۇشغا يېغلاش-كۈلۈشتىن ھەزەر قىلماق.

ئون بىرىنچى، داستىخانغا ئاتا-ئاندىن بۇرۇن قول ئۇزىتىش، ئېسىل نازۇ-نېمەتلەرنى ئالدىدا تارتىپلا يەۋېلىشتىن ھەزەر قىلماق.

ئون ئىككىنچى، ئاتا-ئانىنىڭ ئالدىدا يانپاشلاپ يېتىش، پۇتنى ئۇلارغا قارىتىپ سۇنۇش، مېھماندارچىلىققا بارغاندا ئاتا-ئاندىن بۇرۇن بېرىپ ئولتۇرۇۋېلىش، ئۆيدە ئاتا-ئاندىن ئېگىز ئولتۇرۇۋېلىشتىن ھەزەر قىلماق.

ئون ئۈچىنچى، ھەرقانداق ئىشتا ئاتا-ئانا بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۇلارنىڭ ئۈگۈتلىرىنى قوبۇللاپ، تەكلىپ ۋە تەجرىبىلىرى بويىچە ئىش كۆرمەك.

ئون تۆتىنچى، ئاتا-ئانغا ھۆرمەتسىزلىك قىلىدىغان ئىشلاردىن ساقلانماق. بۇ ئاتا-ئانىدىن بىزار بولۇش، ئۇلارنى كۆڭلىگە كېلىدىغان گەپلەر بىلەن ئەيىبلەش، كۆزگە ئىلماسلىق، ئۇلارغا پىخسەقلىق قىلىش، ئاتا-ئانىنىڭ ئەجرىگە كۆز يۇمۇش، باشقىلارنىڭ ئاتا-ئانىسىنى ئۆز ئاتا-ئانىسىدىن ئۈستۈن كۆرۈش، ئاتا-ئانىسىنى پەس كۆرىدىغانلار بىلەن ئاپاق-چاپاق بولۇپ كېتىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئون بەشىنچى، ئاتا-ئانىنىڭ قەبرىسىنى دائىم يوقلاپ، ئۇلارنى يادلاپ، ئۇلارغا ئاتاپ سەدىقە بەرمەك. ئاتا-ئانىنىڭ ۋەسىيىتىنى ئورۇنلاپ، ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرىغا كۆيۈنۈپ، ئاتا-ئانىنىڭ دوست-بۇرادەرلىرى بىلەن يېقىن ئۆتۈشمۇ مۇشۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

147. قېرىنداشلار ئارا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك يوسۇنلار قايسىلار؟

بىرىنچى، ئاغا-ئىنىگىچىلەرنى ھۆرمەتلەپ، ئىنى-سىڭىللەرگە كۆيۈنمەك.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ كىچىكلەرنى ئىززەتلەشنى بىلمەيدىغانلار مېنىڭ ئۈممىتىم ئەمەس!" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئىككىنچى، ئاغا-ئىنى، ئىگىچى-سىڭىللار بىر-بىرىگە كۆيۈنمەك، مېھىر-ۋاپا قىلماق، بىر-بىرىنىڭ قەدرىگە ۋە ھالىغا يەتمەك.

ئۈچىنچى، ئاغا-ئىنى، ئىگىچى-سىڭىللەر قىزغىن باردى-كەلدى قىلماق. جۈملىدىن، قېرىنداشلار شەخسىيەتچىلىكنى چۆرۈپ تاشلاپ، بىر-بىرىگە كەمتەر ۋە كەڭ قورساق بولۇپ، كۆيۈم بىلەن يارەدەم قولىنى سۇنۇپ، بىر-بىرىنىڭ خىزمىتىنى قىلىشى لازىم. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاراڭلاردا كىمكى ئائىلىسىدىكىلەرنى ناھايىتى ئەتىۋارلىسا، ئۇ ئادەملەرنىڭ سەرخىلىدۇر، مەن ئىچىڭلاردىكى ئائىلىسىگە قارىتا ئەڭ ياخشى مۇئامىلىدە بولغان بىرىمەن" ... "ھەرقانداق ساۋابلىقنا سەل قارىما؛ ھەتتا، قېرىنداشلىرىڭغا خۇش چىراي

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE
21

باققانلىقىڭىنىڭ ئۆزىمۇ ساۋابلىقتۇر".

تۆتىنچى، قېرىنداشلار ئۆزئارا نەپ يەتكۈزۈپ، بىر-بىرىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن تەر ئاققۇزماق.

بەشىنچى، قېرىنداشلىرىدىن ئىلتىپات كۆرگەنلەر، ئۇلارغا قىلغىنىدىن ئاشۇرۇپ ھەشقاللا ئېيتماق.

ئالتىنچى، قېرىنداشلار بىر-بىرىنىڭ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ھالى ۋە ھاجىتىنى سوراپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ۋە ئۆگىنىش جەھەتتىكى ماددىي ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشغا ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە ھەمدەم بولماق.

يەتتىنچى، قېرىنداشلارنى ساۋابلىق قىلىشقا ئاتىلار سۆزى ۋە ئىپىرىن سۆخەنلەر بىلەن ھەر دائىم ئۇندەپ، بەش ۋاق نامازنى قازا قىلماسلىققا دالالەت قىلماق، ئاگاھلاندۇرماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئائىلەڭدىكىلەرنى نامازغا بۇيرۇغىن، ئۆزۈڭمۇ ئۇنى ئادا قىلىشقا چىداملىق بولغىن﴾ ["تاھا" سۈرىسى، (20-سۈرە، 132-ئايەت)].

سەككىزىنچى، قېرىنداشلارنىڭ يوللۇق ئىشلىرىنى قوللاپ، ئابرۇي-ئىناۋىتىنى قوغدىماق.

توققۇزىنچى، قېرىنداشلارنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى كەچۈرۈپ، نامىقۇللىقىنى قوبۇللىماق. جۈملىدىن، سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن قېرىنداشلارنى ھە دېسىلە ئەيىبلەۋەرمەي، سەممىي نەسىھەتلەر بىلەن ئىلھاملاندۇرۇش لازىم.

ئونىنچى، ئازازلىشىپ قالغان قېرىنداشلار دەرھال يارىشىپ، بىر-بىرىدىن يىراقلىشىپ كېتىش، گۇمان قىلىش، بىر-بىرىگە ھەسەت قىلىش، ئۆچەكىشىش، ئادا-جۇدا بولۇپ كېتىشتىن ساقلانماق. جۈملىدىن، قېرىنداشلارنىڭ ھېچقايسىسىغا مۇشت كۆتۈرۈش، بولمىغۇر گەپ ۋە قاملاشمىغان چاقچاق بىلەن زىيان-زەخمەت يەتكۈزۈشكە، قېرىنداشلار بىر-بىرى بىلەن گەپ تالىشىپ ئازازلىشىشقا بولمايدۇ.

ئون بىرىنچى، قېرىنداشلارنىڭ خۇسۇسىي ئىشلىرىغا ئارىلىشىش، لازىمەتلىكلىرىنى بىسوراق ئىشلىتۈبلىشتىن ھەزەر قىلماق.

www.uyghurkitap.com

148. ئۇرۇق-تۇغقانلار ئارا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك يوسۇنلار قايسىلار؟

بىرىنچى، ئۇرۇق-تۇغقانلارنى دائىم يوقلاپ، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئۇلار خۇش بولىدىغان ئىشلارنى قىلماق.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ كىمكى ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن، تۇرمۇشىنىڭ بايلىقلىق، ئۆلۈمىنىڭ ئاسان بولۇشىنى ئىزدەيدىكەن، ئاللاھتىن ئەيمىنىپ، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىغا سىلە-رەھىم قىلسۇن، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

ئىككىنچى، ئۇرۇق-تۇغقانلار ئادا-جۇدا بولۇپ كەتمەي، پانىي دۇنيانىڭ ماددىي مەنپەئەتلىرىدىن بىر-بىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بەھرىمەن قىلماق.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿سىلەر ئەگەر ھوقۇق تۇتۇپ قالساڭلار، زېمىنىدا بۇزغۇنچىلىق قىلارسىلەرمۇ ۋە تۇغقانچىلىقىنى ئۈزۈپ قويارسىلەرمۇ؟ ئەنە شۇنداق كىشىلەرنى ئاللاھ رەھمىتىدىن يىراق قىلىپ، (ھەقىقەتنى ئاڭلاشتىن) كاس، (ھىدايەت يولىنى كۆرۈشتىن) كور قىلىپ قويىدى﴾ [''مۇھەممەد'' سۈرىسى، (47-سۈرە، 21-، 22-ئايەتلەر)].

زۇبەير ئىبنى مۇتئىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: ''يېقىن تۇغقانلىرى بىلەن كېچىشىپ كەتكەنلەرگە جەننەت نېسىپ بولماس!'' دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئۈچىنچى، ئۇرۇق-تۇغقانلارغا ساداقەت كۆرسىتىپ، ئۇلار ئارىسىدىكى ئازغۇن ۋە جاھانكەزدىلەرنى دۈرۈس يولغا باشلىماق؛ بىپەرۋالارنى ئاگاھلاندۇرۇپ، مۇرتەدلەرنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىپ، پەرزىلەرنى بەجا كەلتۈرۈپ، گۇناھتىن نېرى تۇرۇشقا دەۋەت قىلماق.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿يېقىن تۇغقانلىرىڭنى ئاگاھلاندۇرغىن﴾ [''شۇئەرا'' سۈرىسى، (26-سۈرە، 214-ئايەت)].

تۆتىنچى، يوقسۇل تۇغقانلارغا سەدىقە بەرمەك. سەدىقىنى تۇغقانلار ئارىسىدىكى يوقسۇل-مىسكىنلەرگە بەرسە ئۇنىڭ ساۋابى ناھايىتى چوڭ

بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنداق كىشى بىرىنچىدىن، يېقىن تۇغقانلىرىنىڭ بېشىنى سىلىغانلىقى، ئىككىنچىدىن، سەدىقە بەرگەنلىكى ساۋابىنى تاپىدۇ.

بەشىنچى، تۇغقانلارنى يوقلىغاندا ئاتا تەرەپ ۋە ئانا تەرەپ نەۋرە سىڭىللار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش ۋە ئايرىم مۇئامىلىشىش پەرھىزلەنمەك. چۈنكى، ئۇنداقلار بىۋاستە تۇغقان ھېسابلانمايدۇ. شۇڭا، باردى-كەلدىدە ئادەتتىكى سالام-سەھەت بىلەنلا كۇپايىلىنىپ، كۆز ۋە تىلنى ئىمكانقەدەر تىزگىنلىگۈلۈك.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿(ئى مۇھەممەد!) مۆمىن ئەرلەرگە ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن ... بۇنداق قىلىش ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ پاكلىقتۇر﴾ [''نۇر'' سۈرىسى، (24-سۈرە، 30-ئايەت)].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: ''بىۋاسىتە تۇغقانلىرىڭلاردىن باشقا مەزلۇملار بىلەن يالغۇز بىللە تۇرماڭلار'' دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

يەئقۇب ئىبنى ئامىرمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: ''ئايال زاتنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىشتىن ھەزەر قىلىڭلار'' دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

149. مۇسۇلمانلارنىڭ باردى-كەلدى يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، قارشى تەرەپنىڭ خاراكتېرىگە ھۆرمەت قىلىپ، مىجەز-خۇلقىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭغا ئېتىبارسىز قاراش ياكى ئۇنىڭ غۇرۇرىغا تېگىپ قويۇشتىن ھەزەر قىلماق.

ئىككىنچى، بىراۋنىڭ مىجەزىگە بېقىپ، ئۇنىڭ بىلەن دوستانە باردى-كەلدى قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، خاراكتېرى ۋە ئەخلاق-پەزىلىتىنى چوڭقۇر چۈشەنمەك.

ئۈچىنچى، بىراۋنىڭ ئۆز ھوقۇقىنى ئوبدان يۇرگۈزۈپ، ئىقتىدارىنى كۆرسىتىشىگە ئىمكانىيەتلەر يارىتىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ مەۋقەسىگە ھۆرمەت قىلماق.

تۆتىنچى، قارشى تەرەپنىڭ گېپىنى ئەستايىدىل ئاڭلاپ،

مۇنازىرىلىشىشتىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىش، تالاشماسلىق.

بەشىنچى، قارشى تەرەپكە ۋە ئۇنىڭ ھال-ئەھۋالىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇنىڭ يۈرەك سۆزىنى ئاڭلىماق.

ئالتىنچى، قارشى تەرەپنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسىغا ئاساسەن مۇڭداشماق.

يەتتىنچى، قارشى تەرەپنىڭ شەخسىيىتىنى زىغىرلاپ سوراشتىن ھەزەر قىلماق.

سەككىزىنچى، ئۆزىنى بەك ئەخلاقلىق چاغلىماسلىق، باشقىلارغا كەمتەرلىك بىلەن خۇش پېئىل مۇئامىلە قىلماق.

توققۇزىنچى، قارشى تەرەپنىڭ ئېغىزىدىن چىقىپ كەتكەن گەپلىرى ۋە سەۋەنلىكلىرىنى ئەپۇ قىلماق. جۈملىدىن، ھە دېسىلا يىپىدىن-يېڭنەسىغچە زىغىرلاپ قورساقتا غۇم ساقلىماي، ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات دەپ قورساقنى كەڭ تۇتۇش لازىم.

150. قوشنىلار ئارا ئالاقە يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، قارشى تەرەپ مۇسۇلمان بولسا ئۇنىڭغا: "ئەسسالامۇ-ئەلەيكۇم" دەپ سالام بەرمەك؛ ئۇ مۇسۇلمان بولمىسىمۇ ئۇنىڭدىن تەبەسسۇم بىلەن ئېسەنلىك سورىماق.

ئىككىنچى، قوشنىلارغا قىزغىن بولۇپ، ئۆزىنىڭ مەلۇماتى، كۈچ-قۇدرىتى ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا قاراپ ياردەم قولىنى سۇنماق؛ قوشنىلارنىڭ بالا-ۋاقىلىرىغا دوستانە غەمخورلۇق قىلماق.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھالاردىن رىۋايەتكى: " ــ جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ماڭا قوشنىلارغا كۆڭۈل بۆلۈشنى جىق تاپىلىدى، ھەتتا مەن قوشنامنى ماڭا مىراسخور قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاپ قالاتتىم ــ دېگەندەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

قوشنىلارنىڭ خۇشاللىقىغا تەڭ كۈلۈپ، ئۇلارغا بەخت-ئامەت تىلەش لازىم. قوشنىلاردىن ئاغرىپ قالغانلارنى يوقلاپ، موھتاجلارغا ياردەم قولىنى سۇنۇپ، بېشىغا كۇن چۈشكەنلەرنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش، شۇنداقلا

بىرەر پېشكەللىككە ئۇچرىغان ياكى مۇسىبەتلىك بولۇپ قالغان قوشنىغا ۋاقتىدا تەسەللى بېرىپ، ئۇنىڭ ئۇ ئائىلىنىڭ ئۆلۈمگە كەلگەنلەرنى ئۇزۇتۇۋېلىشى ئۈچۈن ئۆز ئۆيىنى بىكارلاپ بېرىش لازىم. موھتاجلىقتا قالغان چاغلاردا قوشنىلاردىن ياردەم تەلەپ قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئۇچىنچى، ئۆيدە خالىغانچە ۋاقىراش، رادىيو، تېلېۋىزورنىڭ ئاۋازىنى يۇقىرى قويۇۋېلىشتىن ھەزەر قىلماق. قوشنىلار ئارام ئېلىۋاتقان چاغلاردا تېخىمۇ شۇنداق.

تۆتىنچى، قوشنىلارنىڭ خوتۇنلىرىغا تىكىلىپ قاراش ۋە شەخسىيىتىنى سۈرۈشتۈرمەسلىك. قوشنىلارنىڭ ئىززەت-ئابرۇيىنى قوغداپ، قوشنىلار يوق چاغلاردا ھويلا-ئاراملىرىغا قاراپ قويۇش لازىم.

بەشىنچى، قوشنىلارنىڭ ئۆتىدىغان يولىنى توسۇپ قويۇش، قوشنىلارنىڭ بوسۇغىسىغا ئەخلەت تۆكۈپ قويۇش، قوشنىلارغا تەئەللۇق جايىنى ئىگىلىۋېلىش ۋە ئۆينىڭ لەمپە-بېزەكلىرىنى ئۆز پاسىلىدىن ئاشۇرۇپ ياسۇۋېلىپ، قوشنىلارنىڭ ئۆيىگە چۈشىدىغان كۈن نۇرى ۋە ھاۋا ئۆتۈشىدىغان بوشلۇقنى توسۇۋېلىش قاتارلىق قىلىقلاردىن ساقلانماق.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەتكى: " ــ باشقىلارنىڭ بىر غېرىچ يېرىنى ئىگىلىۋالغان ئادەمنىڭ چوققىسىغا ئاللاھ تائالا يەتتە قات يەرنى ئارتىپ قويىدۇ، ــ دېگەنىدى ئاللاھنىڭ رەسۇلى".

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى:

ــ ئاللاھ بىلەن قەسەمكى كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ! ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈدا ئۈچ قېتىم.

بىرەيلەن سورىدى:

ــ ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! ئۇ دېگىنىڭ كىم؟

ــ قوشنىلىرىنى دەككە-دۈككىگە سالىدىغان ئادەم! ــ دەپ جاۋاب بەردى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام.

ئالتىنچى، قوشنىلارغا ساداقەت كۆرسىتىپ، ھەممە ئورتاق كۆڭۈل بۆلىدىغان ئىشلارنى قوشنىلار بىلەن سەمىمىي مەسلىھەتلەشمەك؛

مۇسۇلماندارچىلىقنىڭ يوسۇنلىرى ۋە جامائەت ئىشلىرى ھەققىدە ئۇلارغا بېتەكچىلىك قىلماق.

يەتتىنچى، قوشنىلارنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى كەچۈرۈپ، ناماقۇللىقىنى ئىلىك ئالماق. جۈملىدىن. ئۇلارنىڭ سەۋەنلىك، بېتەرسىزلىكلىرىنى باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىش پوزىتسىيەسىدە ئەدەپ بىلەن ۋە قائىدە-يوسۇن بويىچە كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۇلارغا نەسىھەت قىلىپ قويۇش لازىم.

سەككىزىنچى، قوشنىلارنىڭ مەنىستەسلىكى، سوغۇق مۇئامىلىسى ھەتتا زىيانكەشلىكىگە سەۋر-تاقەت قىلماق.

بىراۋ ئىبنى مەسئۇدتىن سورىدى:

ــ بىر قوشنام بار ئىدى، ئۇ مېنى ھاقارەتلەپ ئارامىمدا قويمايۋاتىدۇ؛ ھەتتا ماڭا زىيانكەشلىك قىلۋاتىدۇ، قانداق قىلسام بولار؟

ــ ھېچقىسى يوق! ــ دېدى ئىبنى مەسئۇد، ــ چۈنكى ئۇ سەن سەۋەبلىك ئاللاھتىن يۈز ئۆرۈپتۇ؛ سەن ئۇ سەۋەبلىك ئاللاھقا ئىتائەت قىپسەن!

151. دوستلار ئارا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك يوسۇنلار قايسىلار؟

ئىسلامىيەتتە كەسىپداشلار ۋە دوستلار ئارا مۇناسىۋەتكە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىلىدىغان بولغاچقا، مۇسۇلمانلار لەۋزى ھالال كىشىلەر بىلەن باردى-كەلدى قىلىشقا دەۋەت قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، راستچىللار بىلەن بىللە بولۇڭلار﴾ [''تەۋبە'' سۈرىسى، (9-سۈرە، 119-ئايەت)].

دوستلار ئارا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك يوسۇنلار تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، چىچەن ۋە ئاقىل، ئىمانى كامىل، ئەخلاقى دۇرۇس كىشىلەر بىلەن دوست بولماق. جۈملىدىن، ئۆزى نادان، نىيىتى ئالا، پەسكەش، ئەقىلسىز كىشىلەردىن نېرى تۇرۇش لازىم. چۈنكى، ''ھايۋان تۇرى بىلەن ئادەم خىلى بىلەن''، ''بىراۋنىڭ قانداقلىقىنى بىلمەكچى بولساڭ، ئارىلاشقان ئادىمىگە باق'' دەيدىغان گەپ بار.

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

لوقمان ھېكىم ئوغلىغا شۇنداق دېگەنىكەن: "ئى ئوغلۇم! ئالىم-ئۆلىمالار بىلەن ھەمسۆھبەت بولغىن؛ يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان چېغىڭدا ئىككى تىزىڭ ئۈلارنىڭ تىزى بىلەن سۈركەشسۇن! چۈنكى، قاغجىرغان زېمىن يامغۇردا كۆكەرگەندەك، ئادەمنىڭ قەلبى ئىلىم بىلەن ياشىرىدۇ".

ئىككىنچى، پانىي دۇنيادىكى مەقسەت-مۇددىئا ۋە پايدا-مەنپەئەتنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، ئاللاھ يولىدا مۇلاقاتتا بولۇشقا تېگىشلىك كىشىلەرگە ئىخلاسەن ھەمدەم بولماق. بۇ يەردە قەيت قىلىنغان ئاللاھ يولىدا مۇلاقاتتا بولۇشقا تېگىشلىك كىشىلەر ئىلمى يۇقىرى، پەزىلەتلىك، ئاللاھقا يېقىن، پاك ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىنى تۇتقان كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنداق كىشىلەر بىلەن مۇلاقاتتا بولغاندا، ئۇلارغا ئۆزىنىڭ ئاللاھنى دەپ يېقىنلاشقانلىقىنى ئېيتىش لازىم. ئاشۇنداق قىلغاندا، ئارىدىكى مۇناسىۋەتنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ ۋە قويۇقلاشتۇرۇپ، ئىخلاس بىلەن دىدار-مۇلاقاتقا تېخىمۇ ئوبدان ئىمكانىيەتلەرنى ياراتقىلى بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۇلاردىن ئىلگىرى مەدىنىدە يەرلىشىپ قالغان، ئىمانىي كۆچلۈك بولغان ئەنسارلار ئۆزلىرىنىڭ يېنىغا ھىجرەت قىلىپ كەلگەنلەرنى دوست تۇتىدۇ﴾ ["ھەشر" سۈرىسى، (59-سۈرە، 9-ئايەت)].

مەكداد ئىبنى مەئدى كەئىبە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "كىمكى دوستىغا خۇشتار بولسا، بۇ مايىللىقتىن دوستىنى خەۋەردار قىلسۇن" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

ئۇچىنچى، دوستلار ئۆزئارا ئىجىللىقنى لايىقىدا ساقلاپ، بىر-بىرىنى لايىقىدا ماختاپ، سەممىيەت بىلەن ئارىلاشماق؛ لىللا بارىدى-كەلدى قىلىپ، پىكرىي مۇلاقاتتا شەرىئەت ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلماق.

تۆتىنچى، ھەر قېتىم دىدارلاشقاندا "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، تەبەسسۇم بىلەن ئەزگۈ تىلەكلەرنى تىلىمەك.

ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ ھەرقانداق ساۋابلىقتا سەل قارىما؛ ھەتتا، قېرىنداشلىرىڭغا خۇش چىراي

باققانلىقىڭىز ئۆزىمۇ ساۋابلىقتۇر، — دېگەندەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

بەشىنچى، دوستنى ئۆزىدەك كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قۇت-ئامەت تىلىمەك. جۇملىدىن، دوستلارغا چامىنىڭ يېتىشىچە پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ، ھەتتا ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىدىن كېچىپ بولسىمۇ دوستلارنىڭ غەم-غۇسسە ۋە قىينچىلىقتىن قۇتۇلۇۋېلىشىغا ياردەم قىلغۇلۇق.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئەنسارلار ئۆزلىرى موھتاج تۇرۇقلۇق، باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئۆز مەنپەئەتىدىن ئەلا بىلىدۇ﴾ [''ھەشر'' سۈرىسى، (59 - سۈرە، 9 - ئايەت)].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " — كىمكى بۇ دۇنيادا بىرەر مۇسۇلماننىڭ بىر ھاجىتىنى راۋا قىلسا، ئاللاھ ئاشۇ كىشىنىڭ ئۇ دۇنيادىكى بىر ھاجىتىنى راۋا قىلىدۇ، — دېگەندەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، — كىمكى بۇ دۇنيادا بىرەر مۇسۇلمانغا كەچچىلىك قىلسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا ئىككى دۇنيادا كەچچىلىك قىلىدۇ؛ كىمكى بىرەر مۇسۇلمانىنى ھمايىسىگە ئالسا، ئاللاھ ئۇنى ئىككى دۇنيادا پاناھىدا ساقلايدۇ؛ كىمكى ئۆز دوستىغا ئىلتىپات قىلسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا ھىممەت قىلىدۇ".

ئالتىنچى، ئاللاھ يولىدا دائىم ئەسرالىشىپ، ئۆزئارا ساداقەت كۆرسىتىپ، سەدىقە ھەدىيە قىلىشىپ، يوقلىشىپ تۇرماق.

ئوبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: " كىمكى ئاللاھ يولىدا بىرەر بىمارنى ياكى بىرەر دوستىنى يوقلىسا، پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا 'خاسىيەتلىك قەدەملىرىڭگە باركاللاھ! جەننەتكە قاراپ يول ئالغىنىڭغا ئاپىرىن!' دەپ تەھسىنلەر ئوقۇيدۇ" دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغانىدى.

يەتتىنچى، ھېيت-بايرام كۈنلىرى ۋە مۇۋاپىق پەيتلەردە بىر-بىرىگە ئەستىلىك ۋە سوۋغات ھەدىيە قىلماق. چۈنكى، ئۇنداق نەرسىلەر ئارىدىكى ئازازلىقنى تۈگىتىپ، دوستلۇقنى كۈچەيتىدۇ. ئەمما، بۇنىڭدا چوقۇم "يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنۇش" لازىم.

سەككىزىنچى، دوستلار ئارا مازاق-مەسخىرە، غەيۋەت-شىكايەت، رەشك-ھەسەت، غەزەپ-نەپرەت ۋە يامان غەرەزدىن ساقلانماق؛ دىنىغا ياقمىغان ئىشلاردىن قۇسۇر ئىزدەشتىن ھەزەر قىلماق.

توققۇزىنچى، دوستى تاپىلىغان مەخپىيەتلىكنى ھەرقانداق سەۋەب بىلەن ئاشكارىلاپ قويۇشتىن ھەزەر قىلماق.

152. مېھمان كۆتكەندە نېمىلەرگە دىققەت قىلغۇلۇق؟

بىرىنچىسى، گۇناھكار ۋە رەزىللەرنىڭ ئەمەس، بەلكى مۇسۇلماندارچىلىقى كۈچلۈك كىشىلەرنى تەكلىپ قىلىپ، مېھمان قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "مۇسۇلمانلار مۇسۇلمانلار بىلەن دوستلىشىڭلار؛ داستىخانغا ئىمانى بارلارنى تەكلىپ قىلىڭلار".

ئىككىنچى، مېھمان چاقىرغاندا نامراتلارنى چۈشۈرۈپ، بايلارنى كۆتۈرۈشتىن ساقلانماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "تائامنىڭ ئەڭ ناچىرى بايلارغا مەخسۇس تەييارلانغان، ئۇنىڭدا پېقىرلارنىڭ ئۇلۇشى بولمىغان تائامدۇر!"

ئۈچىنچى، مېھماننى ھەشەم بىلەن ئۆزىنى كۆز-كۆز قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنى بەجا كەلتۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنىڭ كۆڭلىنى خۇش ئېتىش ئۈچۈن چاقىرماق.

تۆتىنچىسى، داستىخاندا مېھمانغا "ئالسلا-باقسلا" دەپ زورلاۋەرمەي، ئۇنىڭ رايىغا باقماق.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ھەممىمىز ئۆممەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىدا ئىدۇق؛ — ئىشلار ئۆز لايىقىدا بولسۇن، زورلىمايلى، — دېگەنىدى ئۇ".

بەشىنچى، ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ كۈت دەپ، داستىخاننى مېھمانغا تاشلاپ قويۇشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، ئۇ ئەخلاقىي پۇچەكلىكنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر.

ئالتىنچى، مېھمانغا ئۆچلۈك قىلىشتىن ساقلانماق. جۇملىدىن، مېھماننىڭ مۇبارەك قەدىمىگە ھەشقالالا ئېيتىپ، ئۇنى خۇش چىراي ۋە

قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، مېھمان بىلەن ئېچىلىپ-يېيىلىپ مۇڭدىشىش لازىم.

يەتتىنچى، مېھمانغا ۋاقتىدا داستىخان سالماق.

سەككىزىنچى، مېھمان تاماق يەپ بولماستىن ئالدىراپ داستىخاننى يىغىشتۇرماسلىق.

توققۇزىنچى، مېھمان تارىغاندا دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقماق. بۇ — مېھمانغا بولغان ھۆرمەت-ئېھتىرام، ئەدەپلىك مۇئامىلە ۋە تەكەللۇپنىڭ بەلگىسى.

153. باشقىلارنى يوقلاش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، باشقىلارنى مۇۋاپىق پەيتتە يوقلاپ بارماق. جۇملىدىن، باشقىلارنى يوقلىغىلى چۈشلۈك ئارام ۋاقتى ياكى كەچتە ئۇخلايدىغان چاغدا بارماي، ئەڭ ياخشىسى ئالدىنئالا دەپ قويۇپ بېرىش لازىم.

ئىككىنچى، ئىشكنى بوش چەكمەك. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى يوقلاپ كەلگەنلەر ئىشكنى ئادەتتە بوش چېكەتتى".

ئۈچىنچى، باشقىلارنى يوقلاپ بارغاندا ئىشكنىڭ ئۈدۈلىدا تۇرۇۋالماي، ئوڭ ياكى سول تەرىپىدە تۇرۇپ، ئۆزي ئىگىسىدىن ئىجازەت سورىماق. جۇملىدىن، ئۆينىڭ ئىچىگە ئۈدۈل كەلگىنىچە ماراپ قارىماي، ياندا تۇرۇپ "ئادەم بارمۇ؟" دەپ ئىجازەت سورىغاندا، ئىككىلا تەرەپنى ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويۇشتىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

تۆتىنچى، ئۆزي ئىگىسىدىن ئىجازەت سوراشتىن ئىلگىرى "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ ئاماناتلىق تىلىمەك.

رەبىئەھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ئامىر جەمەتىدىن بىرەيلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يوقلاپ بارغانكەن. — كىرسەم بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ كىشى بوسۇغىدا تۇرۇپ. — دەرھال چىقىپ بىراۋنىڭ ئۆيىگە كىرىشتىن بۇرۇن قانداق ئىجازەت سورايدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا ئۆگىتىپ قويغىن، — دەپتۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام خىزمەتكارغا، — ئۇ 'ئەسسالامۇئەلەيكۇم، كىرسەم

بولامدۇ؟" دەپ سورىسۇن!".

بەشىنچى، ئىجازەتنى ئۇچ قېتىم سورىماق؛ ئۇچىنچى قېتىممۇ سادا چىقمىسا دەرھال قايتماق.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاراڭلاردا كىمدىكىم بولسا، بوسۇغىدا تۇرۇپ ئۇچ قېتىم ئىجازەت سورىسۇن؛ ئىجازەت بېرىلمىسە ياكى ئۆيدىن سادا چىقمىسا، دەرھال قايتىپ كەتسۇن!"

ئالتىنچى، ئۆي ئىگىسى يوقلاپ كەلگەن كىشىنىڭ ئىسىم شەرىپىنى سورىسا، دەرھال ئېيتىپ بەرمەك. جۇملىدىن، ئۆي ئىگىسىنىڭ مېھمان بىلەن كۆرۈشۈشى بىئەپ بولسا، "ھازىر كۆرۈشەلمەيمەن، خاپا بولمىسلا!" دېسە بولۇۋېرىدۇ. بۇنداق گەپنى ئاڭلىغان مېھمان دەرھال قايتىپ كېتىشى لازىم.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئەگەر باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىدە ئادەم بولمىسا، سىلەرگە ئىجازەت بېرىلمىگۈچە كىرمەڭلار، ئەگەر سىلەرگە قايتىڭلار دېيىلسە، دەرھال قايتىپ كېتىڭلار. قايتىپ كېتىش سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر﴾ ["نۇر" سۈرىسى، (24-سۈرە، 28-ئايەت)].

154. چاقىرغان مېھماندارچىلىقتا ئەمەل قىلىنىدىغان يوسۇنلار قايسىلار؟

بىرىنچى، چاقىرغان يەرگە كېچىكمەي ۋاقتىدا بارماق.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بىراۋ تويغا ياكى زىياپەتكە چاقىرسا چوقۇم بېرىڭلار!"

ئىككىنچى، ساھىبخانانى باي-نامرات دەپ ئايرىشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، يوقسۇل ساھىبخانانىڭ تەكلىپىنى رەت قىلغاندا، ئۇنىڭ دىلى ئازار يەپ قالىدۇ.

ئۈچىنچى، نەفلە روزا سەۋەبلىك تەكلىپنى رەت قىلىشتىن ساقلانماق.

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: " كىمكى نەفلە روزا تۇتۇۋاتقان چاغدا چاقىرغان

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ھېھماندارچىلىققا چوقۇم بارسۇن؛ ئالدىغا ئەكەلگەن غىزانى كۆڭلى تارتسا يېسۇن، تارتمىسا يېمىسۇن".

تۆتىنچى، ساھىبخانىنى بەك ساقلىتىۋېتىشتىن ياكى ئالدىن دەپ قويماي بالدۇر بېرىۋېلىشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، ئۇنداق بولغاندا ساھىبخانا ئەنسىرەپ ياكى تەمتىرەپ قالىدۇ.

بەشىنچى، غىزادىن كېيىن ساھىبخانىغا دۇئا بەرمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دائىم مۇنداق دۇئا قىلاتتى: "روزىدارلار ھۇزۇرۇڭلاردا ئىفتار قىلغاي؛ پاك بەندىلەر داستىخىنىڭلارغا داخىل بولغاي؛ پەرىشتىلەر سىلەرگە سائادەت تىلىگەي!" ياكى: "ئى ئاللاھ! ئۇلارنى رەھىم-شەپقىتىڭدىن ۋە بەرىكەتلىك ھىممىتىڭدىن بەھرىمەن قىلغايسەن!" دەپ دۇئا قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئالتىنچى، قايتىدىغان چاغدا ساھىبخانىغا رازىمەنلىكىنى ئىپادىلەپ، ئۇنىڭدىن ئۆتكەن سەۋەنلىكلەرنى ئەپۇ قىلماق.

يەتتىنچى، چاقىرغان يەردە ئۇچ كۈندىن ئارتۇق قونۇپ قېلىشتىن پەرھىزلەنمەك. ساھىبخانىنىڭ زورى بىلەن ئۇزۇنراق تۇرۇپ قېلىش ئۇ باشقا گەپ.

155. مۇسۇلمانلارنىڭ ئاغرىق يوقلاش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ئاغرىقلارنى يوقلاش — مۇسۇلمانلارنىڭ ئەزگۈ پەزىللىرىدىن. چۈنكى، بۇنىڭدا تەسەللى بىلەن بىمارنىڭ ئاغرىق ئازابىنى يەڭگىللىتىش ئارقىلىق سەممىي دوستلۇقنى كۆچەيتىپ، ئارىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارنى تۈگىتىپ، زىددىيەتنى يۇمشىتىپ، تەن ساقلىقنىڭ نەقەدەر قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرغىلى بولىدۇ. قىسقىسى، ئاغرىقلارنى يوقلاش ئارقىلىقمۇ ئاللاھنى رازى قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشكىلى بولىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ ئاغرىق يوقلاش يوسۇنلىرى مۇنداق:

بىرىنچى، ئاغرىقنىڭ يېنىدا ئۇزاققىچە ئولتۇرۇۋېلىشتىن ھەزەر قىلماق. جۇملىدىن، ئاغرىق يوقلاش پەيتىنى ئوبدان تاللاپ، تەسەللى

بىلەن بىمارنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈش لازىمكى، ئاغرىپ ياتقان ئادەمنى بىئارام قىلىپ قويۇشقا بولمايدۇ.

ئىككىنچى، بىمارغا يېقىن ئولتۇرۇپ ئۇنىڭدىن: "قانداقراق تۇرۇۋاتىدىلا؟" دەپ سوراپ، ئاغرىق ياكى يارا ئەھۋالىنى ئۇقماق. چۈنكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاغرىق يوقلىغان چاغلىردا ئاشۇنداق سورايتتى.

ئۈچىنچى، بىمارغا ئاللاھتىن شىپالىق، مېھىر-شەپقەت ۋە ئامانلىق تىلىمەك.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىر ئاغرىقنى يوقلاپ بارغىنىدا ئۇنىڭغا 'كۆڭلۈڭنى توق تۇتقىن؛ ھەقتائالانىڭ كېسەل سالغىنى گۇناھلىرىڭنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈندۇر!' دېگەنىدى" ((سەھىھۇلبۇخارى»دىن).

تۆتىنچى، ئاغرىنىڭ ئوڭ قولىنى سلاپ تۇرۇپ: "ئى رەببىم! جىمى ئىنسانىنىڭ پەرۋەردىگارى، ھەرقانداق كېسەلنىڭ شىپاگاھى ئاللاھ! بەندىلىرىڭنى ئاغرىق ئازابىدىن قۇتۇلدۇرغايسەن! بۇ بىقۇۋۇلنىڭ كېسىلنى سەللىمازا قىلغايسەن!" دەپ دۇئا قىلماق.

بەشىنچى، بىمارنى ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە سەۋر-تاقەت قىلىشقا ئاگاھلاندۇرماق. بۇنىڭدا بىمارغا كېسەلنىڭ پاتراق ساقايمايۋاتقانلىقىدىن ۋايسىماسلىق، ئاغرىق ئازابى ھەرقانچە ئېغىر بولسىمۇ، ئۆلۈمنى تىلەپ ئىلتىجا قىلماسلىق ھەققىدە نەسىھەت قىلىش لازىم.

ئالتىنچى، مۇبادا بىمار سەكراتقا چۈشۈپ قالسا، يېنىدا تۇرغانلار كەلىمە تەييبەنى تەلقىن قىلىپ ئوقۇماق؛ ئۇ جان ئۈزۈۋېتىپ بولغاندىن كېيىن ئىككى كۆزىنى يۇمدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئاتاپ دۇئا قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "سەكراتتىكىلەر ئۈچۈن كەلىمە تەييبەنى ئوقۇڭلار!" دېگەنىدى.

156. مۇسۇلمانلارنىڭ گەپ-سۆز يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى ئىش-ھەرىكەتتىلا ئەمەس، گەپ-

سۆزنىمۇ ئېھتىيات بىلەن قىلىشقا بۇيرۇدى. ئىسلامىيەتتە بەلگىلەنگەن گەپ-سۆز يوسۇنلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچىسى، ئەھمىيەتلىك گەپلەرنى قىلىپ، بىمەنە گەپلەردىن ساقلانماق.

ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتىنىڭ كۆپىنچىسىدە ياخشىلىق يوقتۇر. پەقەت سەدىقىگە ياكى ياخشىلىققا ۋە ياكى كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرۈشكە بۇيرۇغان كىشىلەرنىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتى بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4-سۈرە، 114-ئايەت)].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بىراۋنىڭ مەززىسىز، ئەھمىيەتسىز گەپلەرنى قىلىدىغان قىلىقىنى تاشلىغانلىقى، ئىمانىنىڭ كۈچەيگەنلىكىدىندۇر".

ئىككىنچى، گەپنى ئوچۇق، چۈشىنىشلىك، ئۇقۇشلۇق قىلماق؛ گەپ يورغىلىتىش، پىچىرلىشىش ۋە گەپ-سۆزدە ياسالملىق قىلىشتىن پەرھىزلەنمەك.

ئۈچىنچىسى، ئەپقاچتى گەپلەرنى تارقىتىشتىن ھەزەر قىلماق. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "—باشقىلارنىڭ مىش-مىش گەپلىرىنى ئۈچۈغىنالا ئادەمگە ئېقىتماي-تېمىتماي دەپ يۈرۈشنىڭ ئۆزى ئېغىر گۇناھتۇر، —دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام".

تۆتىنچى، ئورۇنلۇق بولسىمۇ تالاش-تارتىش، مۇنازىرىدىن نېرى تۇرماق؛ چاقچاق بولسىمۇ يالغان گەپتىن ساقلانماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "جەننەتتىكى ئازادە ئارامگاھلار ئورۇنلۇق تالاش-تارتىش بولسىمۇ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتقان، باشقىلارنى كۈلدۈرۈش ئۈچۈن يالغاننى توقۇشتىن ھەزەر قىلغانلارغا مەنسۇپتۇر".

بەشىنچى، گەپنى بىمالال ۋە تەمكىن قىلماق. مۆمىنلەرنىڭ ئانسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەتكى: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گەپنى جاراڭلىق، مەردانە، مەنىلىك، ئېنىق ۋە ئۇرغۇلۇق قىلاتتى".

ئالتىنچى، ئېغىزدىغا كەلگەننى دەۋېرىشتىن، سەت ۋە بىمەنە گەپلەرنى قىلىۋېرىشتىن ساقلانماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى:

"تەقۋادار ئۇممەتلىرىم تۆھمەتكە ئۇچرىمايدۇ؛ شۇم ئىغزلىق قىلمايدۇ؛ بولۇپمۇ سەت-بىمەنە گەپلەرنى ئىغزىغا ئالمايدۇ".

يەتتىنچى، يالغان سىپايىگەرلىكتىنمۇ، ئىغزى بىسىقماي گەپدانلىق قىلىشتىنمۇ ساقلانماق. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " — ئىغزى بىسىقمايدىغان ۋاتىلداقلار ۋە زەي سالماي ئاتىدىغان پوچىلاردىن ئەڭ بىزارەمەن — دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، — چۈنكى، ئۇنداقلار مەھشەر كۈنى مەندىن ئەڭ يىراق تۇرىدىغانلاردۇر"

سەككىزىنچى، غەيۋەتخورلۇق ۋە چېقىمچىلىقتىن ساقلانماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿بىر-بىرىڭلارنىڭ ئەيىبىنى ئىزدىمەڭلار، بىر-بىرىڭلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلماڭلار﴾ ["ھۇجۇرات" سۈرىسى، (49-سۈرە، 12-ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "چېقىمچىلار جەننەتتىن مەھرۇم قالغۇچىلاردۇر" دېگەنىدى.

توققۇزىنچى، باشقىلارنىڭ گېپىنى زەن قويۇپ ئاڭلىماق؛ گەپنى بۆلۈۋەتمەسلىك.

ئونىنچى، باشقىلارغا گەپ بەرمەي كاپىلداۋېرىشتىن ھەزەر قىلماق. جۇملىدىن، باشقىلارغىمۇ سۆزلەش ۋە پىكىر بايان قىلىش پۈرسىتى بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش لازىم.

ئون بىرىنچى، ھەيۋە كۆرسىتىمەن دەپ قوپال گەپ قىلىشتىن، باشقىلارنىڭ گەپ-سۆزىدىكى كەمچىلىك، سەۋەنلىكلەرنى زىغىرلاپ يۇرۇشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، بۇنداق قىلىق ئارىدا ئاداۋەت، نىزا ھەتتا ئۆچمەنلىكنى پەيدا قىلىپ قويىدۇ.

ئون ئىككىنچى، گەپ قىلۇاتقان ئادەمنى مازاق قىلىش ۋە مەنسىتمەسلىكتىن ساقلانماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى ﴿ئى مۆمىنلەر! بىر قەۋم يەنە بىر قەۋمنى مەسخىرە قىلمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغان قەۋم مەسخىرە قىلغۇچى قەۋمدىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن. ئاياللارمۇ ئۆزئارا مەسخىرە قىلىشمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغۇچى ئاياللار مەسخىرە قىلغۇچى ئاياللاردىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن﴾ ["ھۇجۇرات" سۈرىسى، (49-سۈرە، 11-ئايەت)].

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

157. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىختىلاپقا مۇئامىلە قىلىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، ئىختىلاپقا يولۇققاندا، ھە دېسىلا باشقىلارنى مات قىلىپ ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇۋەرمەي، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ھەققەت تېپىشقا ئىنتىلمەك.

ئىككىنچى، ئىختىلاپلىق ئىشلاردا «قۇرئان كەرىم» ۋە «ھەدىس شەرىف»كە مۇراجىئەت قىلماق. چۈنكى ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئەگەر سىلەر بىر ئىشتا ئىختىلاپ قىلىشىپ قالساڭلار، سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ھەقىقىي ئىشىنىدىغان بولساڭلار، بۇ توغرىدا ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە (قۇرئانغا ۋە ھەدىسكە) مۇراجىئەت قىلىڭلار﴾ [''نىسا'' سۈرىسى، (4 ـ سۈرە، 59 ـ ئايەت)].

ئۈچىنچى، باشقىچە پىكىردە بولغانلارغا توغرا قارىماق. باشقىچە پىكىردە بولغانلارنىڭ ياخشى كۆڭلىنى خاتا چۈشىنىۋېلىشقا بولمايدۇ؛ ئۇنداقلارغا جىسمانىي دەخلى ـ تەرۇز قىلىشقا تېخىمۇ بولمايدۇ.

تۆتىنچى، ئىختىلاپنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تۈگەتمەك. بۇنىڭدا، ئىختىلاپنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ چىقىپ، ئىككى تەرەپ ئوبدان كېلىشىپ، ئىمكانقەدەر پىكىردە بىرلىككە كېلىش لازىم.

بەشىنچى، باشقىلارنى يەڭگىلتەكلىك بىلەن ئەيىبلەپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ، ئەتراپلىق ئويلىنىپ، ئىنچىكە تەھلىل قىلماق.

ئالتىنچى، باشقىلارنىڭ تەنقىد ۋە پىكىرلىرىنى كەڭ قورساقلىق ۋە كەمتەرلىك بىلەن قوبۇللىماق.

يەتتىنچى، سۆھبەتتە ئىككىلا تەرەپ ئۆزئارا يول قويۇپ، زىددىيەتلىشىپ قېلىش ۋە بىر ـ بىرىنىڭ يېغىرىغا تېگىپ قويۇشتىن ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ساقلانماق.

158. چاقچاقتا نېمىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك؟

بىرىنچى، ھەزمۇنى ئاللاھقا، «قۇرئان كەرىم»گە ۋە «ھەدىس شەرىف»كە بېرىپ تاقىلىدىغان چاقچاقلارنى قىلىشتىن پەرھىزلەنمەك.

ئىككىنچى، باشقىلارنى كۈلدۈرۈش ئۈچۈن يالغان ھېكايە توقۇشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، چاقچاقنىڭ ھەزمۇنى چوقۇم راست بولۇشى لازىم.

ئۈچىنچى، باشقىلارغا ئازار بېرىدىغان چاقچاقتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاراڭلاردا كىمدىكىم بولسۇن چاقچاق قىلىدىم دەپ شېرىكلىرىنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىنى ئېلىۋالمىغاي؛ كۆسەي چاغلىق نەرسىسى بولسىمۇ دەرھال قايتۇرۇپ بەرگەي" («مۇسنەد ئەخمەد» ۋە «سۇنەن ئەبۇ داۋۇت»تىن).

تۆتىنچى، ياشقا چوڭلارغا، چاقچاق خالىمايدىغانلارغا، چاقچاق كۆتۈرەلمەيدىغانلارغا، ياتلارغا ۋە ئايال زاتىغا چاقچاق قىلىشتىن ساقلانماق.

بەشىنچى، زىيادە چاقچاقتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، ئاغزى بېسىقماي چاقچاق قىلىۋەرگەنده، ئادەم بارا-بارا ئۇنىڭغا ئادەتلىنىپ ھەزىل قىلمىسا تۇرالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ-دە، ئاخىر چاقچاق شۇ كىشىنىڭ ئابرۇيىنى تۆكۈپ قويىدۇ.

159. مۇسۇلمانلارنىڭ تېلېفونلىشىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، تېلېفون نومۇرىنى خاتا بېسىپ سېلىپ، ئۇخلاۋاتقانلار، كېسەل كارىۋىتىدا ياتقانلار ياكى مۇھىم ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانلارغا دەخلى قىلىپ قويۇشتىن ساقلانماق.

ئىككىنچى، تېلېفونلىشىش ۋاقتىنى ئوبدان تاللىماق. چۈنكى، ھەرقانداق ئادەم ئادەتتە ئالدىراش ئۆتىدىغانلىقى ئۈچۈن بىر بۆلۈك ۋاقتىنى ئويقۇ، ئارام ۋە غىزالىنىش بىلەن دەخلىسىز ئۆتكۈزۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ.

ئۇچىنچى، گەپنى ئاز، ساز قىلماق. چۈنكى، سىز تېلېفونلاشماقچى بولغان كىشى مۇھىم ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان بولۇشى ۋە ياكى باشقىلار بىلەن دىدارلىشىشقا كېلىشىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن.

تۆتىنچى، يات ئەر-ئاياللار بىلەن تېلېفونلاشقاندا پىچىرلاپ گەپ قىلىش، ئەركىلەپ گەپ قىلىش ياكى شالىنى چېچىپ گەپ قىلىشتىن ھەزەر قىلماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى ﴿ئەگەر ئاللاھتىن قورقساڭلار، سىلەر (يات ئەرلەرگە) نازلىنىپ گەپ قىلماڭلار، كۆڭلىدە بۇزۇقلۇق بار ئادەم تەمەدە بولۇپ قالىدۇ، سىلەر مۇناسىپ گەپنى قىلساڭلار بولىدۇ﴾[''ئەھزاب'' سۈرىسى، (33-سۈرە، 32-ئايەت)]. شۇڭا، مۇسۇلمان ئاياللار يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلىشتىن، بولۇپمۇ يات ئەرلەرگە نامۇئاپىق ۋە ئەدەپسىز گەپلەرنى قىلىپ سېلىشتىن ساقلىنىشى لازىم. جۇملىدىن، ئايال زاتى باشقىلارنى يوقىلاڭ خىياللارغا سېلىپ، ئۆزىگە بەھۇدە ئاۋارىچىلىق تېپىۋېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، تېلېفوندا پىچىرلاپ ۋە نازلىنىپ گەپ قىلىشتىن ساقلىنىشى شەرت.

بەشىنچى، تېلېفوندا ئالدى بىلەن ''ئەسسالامۇئەلەيكۇم!'' دەپ سالام بەرمەك. بولۇپمۇ تېلېفون قىلغۇچى ئالدى بىلەن سالام بېرىشى، گەپ تۈگىگەندە ''خەير-خوش، ئامان بولسلا'' دەپ خەيرلىشىشى لازىم.

ئالتىنچى، باشقىلارنىڭ تېلېفونىنى بىسوراق ئىشلىتىشتىن ھەزەر قىلماق.

يەتتىنچى، باشقىلارنىڭ تېلېفوندا قىلغان گەپلىرىنى شۇ كىشىنىڭ ئىجازىتىسىز خاتىرىلىۋېلىشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، تېلېفوندا قانداق گەپ بولۇنغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنى خاتىرىلىۋېلىش باشقىلارنىڭ مەخپىيىتىنى يېيىپ، ئىناۋىتىنى تۆكۈدىغان ئەخلاقسىزلىق. باشقىلارنىڭ تېلېفونىنى خۇپىيانە ئاڭلاشقا كەلسەك، گەپ كەتمەيدىغان ھارام ئەمەللەردىندۇر.

سەككىزىنچى، تېلېفوننى دۇرۇس ئەمەللەرگە ئىشلەتمەك؛ ئۇ ئارقىلىق جىنايەت ئۆتكۈزۈشتىن ساقلانماق. تۇرمۇشىمىزنى كۆپ قولايلاشتۇرغان تېلېفون ئاللاھ تائالانىڭ بىز ئىنسانلارغا قىلغان ئىلتىپاتلىرىدىندۇر. شۇڭا،

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

ئۇنى باشقىلارنىڭ خۇپيانە ئىشلىرىنى تىڭ-تىكىلاش، ھوقۇقىغا دەخلى-تەرۇز قىلىش، ئايال زاتىنى ئازدۇرۇشتەك ياماندىشلارغا ئىشلەتمەسلىكىمىز لازىم. بولمىسا، بېشىمىزغا بالا-قازا ياغىدۇ؛ ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىپ قالىمىز.

160. مۇسۇلمانلارنىڭ مەسچىتتىكى ئەدەپ-يوسۇنلىرى قايسىلار؟

مەسچىت ئوينايدىغان رولىنىڭ تەڭداشسىزلىقى بىلەن پەۋقۇلئاددە ھۆرمەتكە لايىقتۇر. ئاللاھ دېدىكى: ﴿ئاللاھ ئۇلۇغلاشقا ۋە ئۆز ئىسمىنى ياد ئېتىشكە بۇيرۇغان مەسچىتلەردە مۆمىنلەر ئەتىگەن-ئاخشامدا ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ﴾ [''نۇر'' سۈرىسى، (24-سۈرە، 36-ئايەت)]. دېمەك، ئاللاھ تائالا مەسچىت يوسۇنلىرىنى دەل مۇسۇلمانلارنى ئەمەل قىلسۇن دەپ، بېكىتكەن.

بىرىنچى، ئەزانىنى ئاڭلىغان ھامان بارلىق ئىش-كۆشلەرنى دەرھال قويۇپ، ئەزانىدا ئېيتىلغىنى بويىچە مەسچىتكە ماڭماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنى ھاياتقا ئېرىشتۈرىدىغان ئىمانغا دەۋەت قىلسا، سىلەر ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار﴾ [''ئەنفال'' سۈرىسى، (8-سۈرە، 24-ئايەت)].

ئىككىنچى، مەسچىتكە ماڭغاچ: ''ئى رەببىم! دىلىمنى يورۇق، تىلىمنى راۋان، قۇلىقىمنى سەزگۈر، كۆزۈمنى روشەن، جىسمىمنى نۇرانە قىلغايسەن!'' دەپ دۇئا قىلماق.

ئۈچىنچى، مەسچىتكە تەمكىن ۋە سالماق قەدەملەر بىلەن پىيادە بارماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: ''نامازغا باشلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ پالاقلاپ يۈگۈرمەي، تەمكىن ۋە ئېغىر-بېسىق بولۇڭلار؛ قانچىلىك ئۈلگۈرەلىسەڭلار شۇنچىلىك ئوقۇپ، قانچە رەكەت چالا قالغان بولسا شۇنچە رەكەت تولۇقلاڭلار''.

تۆتىنچى، مەسچىتكە كىرگەن ۋە مەسچىتتىن چىققانىدا ئىستىغپار ئېيتماق. مەسچىتكە كىرگەندە بوسۇغىدىن ئوڭ پۇتىنى ئېلىپ تۆۆەندىكى

دۇرۇتنى ئوقۇيمىز: ''بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم! ئى ئاللاھ! رەسۇلىڭغا سائادەت ۋە ئەمنلىك بەخشەندە قىلغايسەن! شەپقەتلىك باغرىڭنى كەڭرى ئاچقايسەن!'' مەسچىتتىن چىققاندا بوسۇغىدىن سول پۇتنى ئېلىپ، بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىستغپار ئېيتقاندىن كېيىن: ''ئى رەببىم! مېنى بۇيۇك مېھرىڭگە قاندۇرغايسەن!'' دەيمىز.

بەشىنچى، مەسچىتكە كىرگەندىن كېيىن ۋاقىت بولسا ئىككى رەكەت مەسچىت ھەققى نامىزى ئوقۇماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: ''كىمدىكىم بولسۇن مەسچىتكە كىرگەندىن كېيىن، ئىككى رەكەت مەسچىت ھەققى نامىزى ئوقۇسۇن!''

ئالتىنچى، مەسچىت ئېچىدە سودا قىلىش ياكى يىتكەن نەرسىنى ئىزدەشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: ''مەسچىت ئېچىدە سودا قىلىۋاتقان بىراۋنى كۆرگىنىڭلاردا ئۇنىڭغا 'ئاللاھ تائالا ئىش ئوقۇتىڭنى يالجىتمىغاي!' دەڭلار! مەسچىت ئېچىدە يىتكەن نەرسىنى ئىزدەۋاتقان بىراۋنى كۆرگىنىڭلاردا ئۇنىڭغا 'ئاللاھ تائالا يىتكەن نەرسەڭنى مەڭگۈ يىتكۈزگەي!' دەڭلار!''.

يەتتىنچى، خام پىياز ۋە سامساق يەپ ياكى مەكرۇھ نەرسىنى پۇرىتىپ مەسچىتكە كىرىشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: ''كىمكى خام پىياز، سامساق ۋە كۆدە يېگەن بولسا، ئۇنى مەسچىتكە يېقىن يولاتماڭلار؛ چۈنكى بىز يىرگەنگەن نەرسىلەردىن پەرىشتىلەرمۇ يىرگىنىدۇ''. مەسچىتكە كىرگەندە پايپاق، كىيىملەر پاكىز بولۇشى غەيرىي پۇراق چىقماسلىقى كېرەك.

سەككىزىنچى، ئەزان ئېيتىلىپ بولغاندىن كېيىن مەسچىتتىن چىقىپ كېتىشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: ''كىمدىكىم بولسۇن ئەزان ئېيتىلىپ تاكى پەرز نامىز ئوقۇلۇپ بولغۇچە مەسچىتتىن چىقىپ كەتمىگەي!'' (« سەھىھۇلبۇخارى» دىن).

توققۇزىنچى، نامىز ئوقۇۋاتقان ئادەمنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتمەسلىك. شۇڭا، نامىز ئوقۇغاندا سەجدىگاھنىڭ قىبلە تەرىپىنى بىرەر نەرسە بىلەن دالدا قىلىۋېلىش لازىم.

ئونىنچى، مەسچىتنىڭ نامازخانىسىنى ئۆتۈشمە قىلمۇالماسلىق.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "مەسچىتنىڭ نامازخانىسى ئاللاھقا زىكر-سانا ئېيتىدىغان ۋە نامازغا ئوقۇيدىغان جاي؛ شۇڭا ئۇنى ئۆ ياق-بۇ ياققا ئۆتىدىغان ئۆتۈشمە قىلمۇالماڭلار!"

ئون بىرىنچى، مەسچىتتە ئاۋازىنى ئۇنلۇك چىقىرىپ، باشقا نامازخانىلارغا دەخلى يۈتكۈزۈپ قويۇشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەسچىتتە قۇرئان ئوقۇپ باشقىلارغا دەخلى يەتكۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنىش ھەققىدە: "مەسچىتتە تەرەپ-تەرەپتىن ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن قۇرئان ئوقۇيدىغان ئىشنى قىلماڭلار!" دېگەنىدى.

دېمەك، مەسچىتتە نامار ئوقۇۋاتقاندا يانفوننىڭ ئاۋازىنى ئوچۇق قويۇشمۇ دەل ئاشۇنداق باشقا نامازخانىلارغا دەخلى يەتكۈزىدىغان ناچار قىلمىقتۇر.

ئون ئىككىنچى، ئايالالار مەسچىتكە ئەتىر چېچىپ، قېنىق گىرىم قىلىپ كىرىشتىن ساقلانماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئايال ساھابىلەرگە مۇنداق دېگەنىدى: "ئاراڭلاردا كىمكى مەسچىتتە نامار ئوقۇماقچى بولسا، خۇشبۇيلۇقلارنى چاچمىسۇن".

ئون ئۈچىنچى، مەسچىتتە تاكاللىشىشتىن، ئىجتىمائىي ئىشلارنى بېجىرىشتىن، مۇشائىرە قىلىشتىن پەرھىزلەنمەك.

ئون تۆتىنچى، نامازدىن كېيىن مەسچىتتىن تەرتىپلىك ۋە جىمجىت ئايرىلماق. بۇنىڭدا، بىر-بىرىگە يول بەرمەي قىستىشىشقا، ئۇستىبېشى ياكى جايىنامازدىكى چاڭ-توپىلارنى جامائەت ئارىسىدا پاقىلدىتىپ قېقىشقا بولمايدۇ.

161. مۇسۇلمانلارنىڭ مەكتەپتىكى ئەدەپ-يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، مەكتەپكە دەرس قوتقۇرىقى چىلىنىشتىن بۇرۇن كېلىپ بولماق.

ئىككىنچى، ئوقۇغۇچىلار بىر-بىرىگە ۋە مۇئەللىمگە تەبەسسۇم

بىلەن "ئەسسالامۇئەلەيكۇم" دەپ سالام قىلماق.

ئۇچىنچى، ئاممىۋى تۇزۇملەرگە رىئايە قىلىپ، مەكتەپ فورمىسىنى پاكىز كىيىپ، ئېسىل پەزىلەتنى ساقلىماق.

تۆتىنچى، سىنىپتا دەرسنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاپ، چاپتىكەشلىكتىن، كىتاب ياكى باشقا نەرسىلەرنى ئوينىماپ ئولتۇرۇشتىن ۋە ئۆزئارا پاراڭ سېلىشىشتىن ھەزەر قىلماق. تەنەپپۇس ۋاقتىدا قېنىپ ئوينىۋېلىشقا بولىدۇ، ئەمما تۆۋەن سىنىپنىڭ بالىلىرىنى يىقىتىپ قويۇشتىن ساقلىنىش لازىم.

بەشىنچى، باشقا بالىلارنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىنى بىسوراق ئېلىپ ئىشلىتىشتىن ھەزەر قىلماق. باشقا بالىلارنىڭ نەرسە-كېرەكلىرى لازىم بولسا ئۇنىڭدىن سوراپ ئېلىش، ئىشلىتىپ بولغاندىن كېيىن ئىگىسىگە ھەشقالالا ئېيتىش لازىم.

ئالتىنچى، ساۋاقداشلارنى ئەخمەق قىلىش، مازاق قىلىش، لەقمى بىلەن ئاتاش ۋە ئۇلارغا جىددىل تۇغدۇرىدىغان چاقچاقلارنى قىلىشتىن ساقلانماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىر قەۋم يەنە بىر قەۋمنى مەسخىرە قىلمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغان قەۋم مەسخىرە قىلغۇچى قەۋمدىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن﴾ ["ھۇجۇرات" سۈرىسى، (49-سۈرە، 11-ئايەت)].

يەتتىنچى، مىجەزى ئوڭلۇق، يۇرۇش-تۇرۇشى جايىدا، چېچەن، تىرىشچان ۋە ئىخلاسمەن ساۋاقداشلارنى تاللاپ دوست تۇتماق. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ ھەرقانداق مۇسۇلمانىنىڭ ئىمان-ئېتىقادى ئۇنىڭ تۇتقان دوستىغىمۇ باغلىق بولىدۇ، ــ دېگەندى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ شۇڭا، كىمنى دوست تۇتۇشقا بولىدىغانلىقىغا ئوبدان قارايلار".

162. مۇسۇلمانلارنىڭ سورۇندىكى قائىدە-يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، سورۇنغا سالام بىلەن كىرىپ سالام بىلەن چىقماق. ئەبۇ

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ سورۇنغا سالام بىلەن كىرىڭلار، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ سورۇندىن چىقىدىغان چاغدا باشقىلار بىلەن ئامانلىق تىلەپ خەيرلىشىڭلار؛ بۇ كىرگەن چاغدىكى سالىمىڭلاردىنمۇ مۇھىم ".

ئىككىنچى، ئۆزىگە يېقىن يەردىكى ئورۇنغا بېرىپ ئولتۇرماق. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ: "بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبلىغىنى ئاڭلاشقا بارغانىدۇق؛ ھەممەيلەن ئۆزىمىزگە يېقىن يەردىكى ئورۇنغا بېرىپ ئولتۇردۇق" دېگەنىدى.

ئۇچىنچى، كېيىن كىرگەنلەرگە دەس تۇرۇپ ئورۇن بوشاتماي، سغدىلىپ ئولتۇرۇپ ئورۇن بەرمەك. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ ئولتۇرۇپ بولغانلارنىڭ كېيىن كىرگەن بىرەرسىگە دەس تۇرۇپ ئورۇن بوشتىشى بىھاجەت، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ ئۇنىڭغا ئازادىرەك ئولتۇرغانلار سغدىلىپراق ئولتۇرۇپ ئورۇن چىقىرىپ بەرسلا كۇپايە".

تۆتىنچى، چۆرىدەپ ئولتۇرغانلارنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ ئولتۇرۇۋۇپلىشتىن ھەزەر قىلماق. ھۇزەيفە ئىبنى يامانى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۆرىدەپ ئولتۇرغانلارنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ ئولتۇرۇۋۇالىدىغانلارغا لەنەت ئوقۇيتتى" دېگەنىدى.

بەشىنچى، ئىككىيلەننىڭ ئارىسىغا بىسوراق قىسلىپ كىرىپ ئولتۇرۇشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ھەرقانداق ئادەم ئىككى كىشىنىڭ ئارىلىقىغا ئولاردىن بىسوراق قىستىلىپ كىرىپ ئولتۇرمىسۇن! ".

ئالتىنچى، تالاغا چىقىپ كىرىش ئۇچۇن قوزغالغانلارنىڭ ئورنىغا بېرىپ ئولتۇرۇۋۇپلىشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاراڭلاردىن بىرەرسى تالاغا چىقىپ كىرىش ئۇچۇن قوزغالغان بولسا، دېمەك ئۇ قايتىپ كىرىپ يەنە ئۆز ئورنىدا ئولتۇرىدۇ، دېگەن گەپ ".

يەتتىنچى، ياندىشىپ ئولتۇرغان ئۇچەيلەندىن ئىككىيلەن يەنە

بىرەيلەنىدىن خۇپيانە ھالدا كۈسۈرلىشىشتىن ھەزەر قىلماق. ئىبنى مەسئەد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: " ــ ياندۇشپ ئولتۇرغان ئۈچەيلەنىدىن ئىككىيلەن يەنە بىرەيلەنىدىن خۇپيانە كۈسۈرلاشمىغاي، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ چۈنكى، ئۇنداق قىلغاندا ئۇچىنچى كىشىنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ قالىدۇ ".

سەككىزىنچى، سورۇندا قاقاقلاپ كۈلۈشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "سورۇندا تولا كۈلمەڭلار؛ چۈنكى، زىيادە كۈلكە ئادەمنىڭ زېھنىنى ئۆلتۈرىدۇ" دېگەنىدى.

توققۇزىنچى، سورۇن ئۇگۇتلىرىگە قاتتىق ئەمەل قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "سورۇندا بىراۋ بايانلىرىدا ئۇگۇت-نەسىھەت قىلغان بولسا، ئۇ ئاشۇ سورۇن ئەھلى ئۈچۈن ئامانەتتۇر".

ئونىنچى، ئەسنەش، مىشقىرىش ۋە كېكىرىشتەك جامائەت سورۇنىغا ماس كەلمەيدىغان قىلىقلاردىن پەرھىزلەنمەك.

ئون بىرىنچى، سورۇندا ئولتۇرۇپ باشقىلارنىڭ سىرىنى كوچىلاشتىن ھەزەر قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "بىر-بىرىڭلارنىڭ سىرىنى كولايدىغان ئىشنى قىلماڭلار" دېگەنىدى.

ئون ئىككىنچى، سورۇن ئاياغلىشىپ تارايدىغان چاغدا فىديە دۇرۇتى ئوقۇماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "سورۇندا جەقراق گەپ قىلغانلارنىڭ ئېغىز سەۋەنلىكىدىن ساقلىنالمىشى تەس؛ شۇڭا سورۇنىدىن تارايدىغان چاغدا مۇنۇ دۇرۇتنى ئوقۇڭلار: 'ئى ئاللاھ! پاكلىقىڭغا ھەمدلەر بولسۇن! سەلاۋات-تەسبىھلىرىم سەن ئۈچۈن بولسۇن! ئۆزۈڭنىڭ سەجدىگە لايىق يېگانە ئاللاھ ئىكەنلىكىڭگە گۇۋاھلىق بېرىمەن! تەۋبە-ئىستىغپارلىرىم بىلەن ئۆزۈڭدىن مەغپىرەت تىلەيمەن! ' شۇندىلا ئۇ سورۇنىدىكى تىل سەۋەنلىكلىرىگە كافارەت تاپالايدۇ ".

163. ئىسلامىيەتتە بەلگىلەنگەن يول يۈرۈش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، يولدا مۇغەمبەرلەرچە غادىيىۋېلىپ، باشقىلارغا چوڭچىلىق

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

قىلماي، ئەدەپ بىلەن تەمكىن ماڭماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿كىشىلەردىن مەنسىتمەسلىك بىلەن يۈز ئۆرۈمىگىن، زېمىندا غادىيىپ ماڭمىغىن. ئاللاھ ھەقسىزلەنگەن ماختانچاق ھاكاۋۇرلارنى دوست تۇتمايدۇ﴾ {"لۇقمان" سۈرىسى، (31 - سۈرە، 18 - ئايەت)}.

ئىككىنچى، ئۆتكەن - كەچكەنگە تىكىلىپ قاراشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، باشقىلارغا تىكىلىپ قارىسا، ئەدەپسىزلىك بولىدۇ. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿مۆمىن ئەرلەرگە ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن، جىنسىي ئەزالىرىنى زىنادىن ساقلىسۇن، بۇنداق قىلىش ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ پاكلىقتۇر؛ مۆمىن ئاياللارغا ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن، جىنسىي ئەزالىرىنى زىنادىن ساقلىسۇن، تاشقى زىننەتلىرىدىن باشقا زىننەتلىرىنى ئاشكارىلىمىسۇن﴾ {"نۇر" سۈرىسى، (24 - سۈرە، 30 - ، 31 - ئايەتلەر)}.

ئۇچىنچىسى، تونۇسۇن، تونۇمىسۇن ئۇچرىغان ئادەمگە: "ئەسسالامۇئەلەيكۇم!" دەپ سالام قىلماق. بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزئارا ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتلىرىدىندۇر.

تۆتىنچى، كوچا - كويلارنى پاكىز تازىلاپ، يولغا مەينەت نەرسىلەرنى، بولۇپمۇ ئادەمگە زىيان يەتكۈزىدىغان نەرسىلەرنى دۆۋىلەپ قويۇشتىن ساقلانماق. ئىسلامىيەتتە يولدىكى تاش - شىپىل ۋە خوخا - تىكەن شۇنداقلا يولۇچىلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزىدىغان ھەرقانداق نەرسىنى ئادالاپ ئېلىۋېتىش تەشەببۇس قىلىنىدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ئىمانىنىڭ يەتمىش نەچچە شاخچىسى بارىكى، ئۇنىڭ ئەڭ بۈيۈك شاخچىسى: 'لائىلاھە ئىللەللاھ' دېگەن كەلىمىنى ئوقۇشتۇر؛ ئەڭ تۆۋەن شاخچىسى كوچا - كويلاردىكى كاشىلا - توساقلارنى ئېچىشتۇر"(«سەھىھۇلبۇخارى»دىن).

بەشىنچى، ئېزىپ قالغانلارغا يول باشلاپ، ھاجەتمەنلەرگە يارەم قىلىپ، يامان ئادەم، يامان ئىشلارنى توسماق.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئىنسانىنىڭ ھەربىر ئۆگسىدىن ساۋابلىق (سەدىقە) تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ، مىسالەن، ئىككى ئادەم

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

ئاردىسىدىكى خالىس باردى-كەلدىنىڭ ئۆزى ساۋابلىق (سەدىقە)تۇر؛ باشقىلارنىڭ ئاتقا مىنىش ياكى يۈك-تاق ئارتىشىغا ياردەم قىلىشنىڭ ئۆزى ساۋابلىق (سەدىقە) تۇر؛ ھەتتا باشقىلارغا يول كۆرسىتىپ قويۇشنىڭ ئۆزىمۇ ساۋابلىق (سەدىقە) تۇر".

ئالتىنچى، ئايال زاتى يولنىڭ چېتىدىن ماڭماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يولدا كېتىۋاتقان بىر توپ ئەر-ئايالنى كۆرۈپ ئايالالارغا دېدى:

— ئى ئاجىزەلەر! كەينىڭلارغا سەل-پەل داجىڭلار؛ يولنىڭ ئوتتۇ-رىسىدا ئەمەس، چېتىدىرەك مېڭىڭلار! («سۇنەن ئەبۇ داۋۇت»تىن).

يەتتىنچى، قاتناش قائىدىسىگە قاتتىق ئەمەل قىلماق. ئەدناسى، پىيادىلەر ئۆتىدىغان يەرلەرگە كەلگەندە ماشىنىنىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپ، ئۆتۈۋاتقان پىيادىلەرگە يول بېرىش ئارقىلىق قاتناش بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش لازىم.

164. بازاردا قانداق يوسۇنلارغا دىققەت قىلىش كېرەك؟

بىرىنچى، بازارغا كىرگەندە زىكىر-سانا ئوقۇماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بازارغا كىرگەندە 'لائىلاھە ئىللەللاھ! ئى يېگانە ئاللاھ! ھەممىنىڭ قىبلىگاھى ۋە ھۆكۈمدارى، بارلىق ھەمدۇ-سانا ساڭا خاستۇر! ئى ئىپتىداسىز ۋە ئىنتىھاسىز ھەممىگە قادىر ئاللاھ! ئىنسانىنىڭ ھايات-ماماتى ۋە بەخت-سائادىتى ئۆزۈڭنىڭ ئىلكىدىدۇر!' دەپ دۇرۇت ئوقۇڭلار؛ ئاللاھ تائالا مۇشۇ دۇرۇتنى ئوقۇغان مۆمىنگە تۇمەن خىل ساۋاب بېزىپ، ئۇنىڭ تۇمەن خىل گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىپ، ئۇنى تۇمەن خىل پەزىلەت بىلەن يۇكسەلدۇرۇپ، ئۇنىڭغا جەننەتتىن بىر مەخسۇس ئورۇن ھازىرلايدۇ".

ئىككىنچى، بازاردا تاكاللىشىش ياكى چۇقان-سۇرەن كۆتۈرۈشتىن ھەزەر قىلماق. ھەدىسلەردە رەسۇلىللاھنىڭ پەزىلىتى: "سىپايە، رەھىمدىل ۋە كەڭ قورساق ئادەم ئىدى؛ كوچا-كويلاردا ئۇنلۈك گەپ قىلمايتتى؛

پەقەت ئاداۋەت تۇتمايتتى" دەپ تەرىپلىنىدۇ.

ئۇچىنچى، رەستە ۋە بازارنى پاكىز تۇتماق. ئىسلامىيەتتە مەينەت نەرسىلەر ياكى ئەخلەت-چاۋارلار بىلەن رەستىنى بۇلغۇۋېتىش، توسۇپ قويۇش ۋە ياكى ئۇنىڭ بەتبۇيى پۇرىقى بىلەن بازارنى سىستۇۋېتىشكە يول قويۇلمايدۇ.

تۆتىنچى، سودىلاشقان ئىككى تەرەپ قىلغان ۋەدىسىدە تۇرۇپ، مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئەھدەڭلارغا ۋاپا قىلىڭلار﴾ ["مائىدە" سۈرىسى، (5-سۈرە، 1-ئايەت)].

بەشىنچى، ئېلىم-سېتىم كېلىشىمىنى شاھىدلارنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن قەغەزگە پۈتمەك. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۆزئارا سودا قىلىشقان چېغىڭلاردا، گۇۋاھچى تەكلىپ قىلىڭلار﴾ ["بەقەرە" سۈرىسى، (2-سۈرە 282-ئايەت)].

ئالتىنچى، سوددا مەردانىلىك بىلەن باشقىلارغا قولايلىق ياراتماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھ تائالا سوددا ۋە كىشىلىك ئالاقىدە مەردانىلىك بىلەن باشقىلارغا قولايلىق يارىتىپ بەرگەنلەرگە ئىلتىپات قىلىدۇ".

يەتتىنچى، مالنىڭ پېتەرسىزلىكلىرىنى يوشۇرماي، ھالال سودا قىلماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئى مۇسۇلمان قېرىنداشلار! سودا-سېتىقتا مالليرىڭلارنىڭ ياخشى-يامان تەرەپلىرىنى يوشۇرماي دەڭلار".

سەككىزىنچى، سوددا ساختىپەزلىك ۋە ئالدامچىلىق بىلەن باھانى ئۆستۈرۈۋېلىشتىن پەرھىزلەتمەك. ئاللاھنىڭ رەسۇلى رەۋەندىنىڭ مۇنداق ئۆتۈپ كېتىۋاتقاچ ئۇنىڭ ئالدىدىكى ئاشلىققا قولىنى تىقىپ باقتى؛ ئاشلىق نەم ئىدى.

— نېمە ئىش بۇ؟ — دەپ سورىدى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام.

— يامغۇردا قالغانىدى، — دەپ جاۋاب بەردى رەۋەندە.

— نەملىشىپ كەتكەن ئاشلىقنى نېمىشقا خېرىدارلارغا كۆرسەتمەي

ئارىغا يوشۇرۇۋالدىڭ؟ ــ دېدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ يالغانچىلىق قىلغانلار مېنىڭ ئۈممىتىم ئەمەس!

توققۇزىنچى، سودىدا ھە دېسىلا قەسەم قىلىشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "سودىدا قەسەم قىلىشتىن پەخەس بولۇڭلار؛ چۈنكى، قەسەم سودىنى يۇرۇشتۇرەلىگىنى بىلەن ئۇنداق سودا خەيرلىك بولمايدۇ!"

ئونىنچى، تارازىغا ھېيلە ئىشلىتىپ، مالنى كەم بېرىشتىن ھەزەر قىلماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۆلچەمدە ئادىل بولمىغانلارنىڭ ھالىغا ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا تولۇق ئالىدۇ، كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا كەم بېرىدۇ، ئۇلار بۈيۈك بىر كۈندە تىرىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەمدۇ؟﴾ ["مۇتەففىفىن" سۈرىسى، (83 ـ سۈرە، 1 ــ 5 ـ ئايەتلەر)].

ئون بىرىنچى، ئۆسۈم ئالىدىغان، بېسىمدارلىق قىلىدىغان ياكى جامائەتكە زىيان سالىدىغان تىجارەتنى قىلماسلىق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھ تائالا ئۆسۈم يەيدىغانلار شۇنداقلا جازانە قەرزى ئالغانلار، ئۇنىڭغا پۈتۈكچىلىك ۋە شاھىدلىق قىلغانلارغا نەپرەت ئوقۇيدۇ" («مۇسنەد ئەھمەد»دىن). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەنە: "بازارنى مونوپول قىلىش پەس كىشىلەرنىڭ قىلمىشىدۇر" دېگەنىدى.

ئون ئىككىنچى، بازاردىكى ھارام مالالارنى چامنىڭ يېتىشچە يوقاتماق.

ئون ئۈچىنچى، ھەـ ھۇ بىلەن باھانى ئۆرلىتىۋېتىشتىن ھەزەر قىلماق. بەزىلەر بىرەر نەرسىنى ئېلىش نىيىتى بولمىسىمۇ، بازارنى چاپـ چاپ قىلىۋېتىش مۇددىئاسىدا ساتقۇچى بىلەن گەپىنى بىر قىلىۋېلىپ، مالغا يۇقىرى باھا قويىدۇ. بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەقىپ قىلغان گەپنى بىر قىلىۋېلىپ، خېرىدارلارنى ئالداش قىلمىشىدۇر («سەھىھۇلبۇخارى» ۋە «سەھىھۇل مۇسلىم»غا قارالسۇن).

ئون تۆتىنچى، ئوغرىلاپ ياكى بۇلاپ كەلگەن مالنى ئېلىشتىن ھەزەر

قىلماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىر-بىرىڭلارنىڭ مال-مۈلكىنى ھارام يول بىلەن يەۋالماڭلار؛ ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾ ["نىسا" سۈرىسى، (4-سۈرە، 29-ئايەت)]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "كىمكى ئوغرىلاپ كەلگەن ھارام مالنى بىلىپ تۇرۇپ ئالسا، ئۇ دەل يامانلىنىڭ يان تايىقى، ناكەسنىڭ ھەمشېرىكىدۇر".

ئون بەشىنچى، بازاردا باشقىلارغا تىكلىپ قاراش ۋە ئەر-ئاياللار ئۆزئارا قىستىشىشتىن ھەزەر قىلماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿مۆمىن ئەرلەرگە ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكلىپ قارىمىسۇن، جىنسىي ئەزاسىنى زىنادىن ساقلىسۇن، بۇنداق قىلىش ئۆلار ئۈچۈن ئەڭ پاكلىقتۇر؛ مۆمىن ئاياللارغا ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكلىپ قارىمىسۇن ... تاشقى زىننەتلىرىدىن باشقا زىننەتلىرىنى ئاشكارىلىمىسۇن﴾ ["نۇر" سۈرىسى، (24-سۈرە، 30-، 31-ئايەتلەر)].

ئون ئالتىنچى، سودا ئىشىدا مۇسۇلمانلارغا خاس دىيانەتنى ساقلاپ، پۇلنى دەپ دىنىي ئەھكاملارغا سەل قاراشتىن ھەزەر قىلماق. چۈنكى، مۆمىنلەرنىڭ سەرخىلى بۇ پانىي دۇنيانىڭ پاراغەتلىرىنى دەپ باقىي دۇنيادىن ۋاز كەچمەيدۇ؛ ئاخىرەتنى دەپ بۇ دۇنيانىڭ سائادەتلىرىنى ۋەيران قىلمۇەتمەيدۇ. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۇلار شۇنداق ئەرلەركى، سودا-سېتىق ئۇلارنى ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن، نامازنى ئۆتەشتىن، زاكات بېرىشتىن غەپلەتتە قالدۇرمايدۇ﴾ ["نۇر" سۈرىسى، (24-سۈرە، 37-ئايەت)].

165. مۇسۇلمانلارنىڭ مېيىت ئۈزىتىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس مېيىت ئۈزىتىش ئەنئەنىسى بولىدۇ. مېيىت ئۈزىتىشتىن مەقسەت — مەرھۇم بىلەن ۋىدالىشىپ، ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋېلىش. تىرىكلەر ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىپ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئاشۇنداق بىر كۈنى بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

ئاغرىق-سىلاق، ئۆلۈم-يېتىم ئاللاھ بېكىتكەن تەبىئىي قانۇنىيەت بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھېچكىم قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. مۇسۇلمانلار مېيىت ئۇزىتىش مۇراسىمىدا مەرھۇمنىڭ مېيىتىغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، ئۇنى ئاخىرەتكە يولغا سالىدۇ؛ شۇنداقلا ئاشۇ ئۆلۈم سەۋەبلىك ھاياتنىڭ قىممىتى ۋە ئەھمىيىتى ئۈستىدە چوڭقۇر ئويلىنىپ، ۋاقىتنىڭ قەدرىگە يېتىپ، كىشىلىك ھاياتنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە تەرەددۇتلىنىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ مېيىت ئۇزىتىشى مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا تەسەللىي بېرىش، مېيىتنى يۇيۇپ كېپەنلەش، نامىزنى چۈشۈرۈش ۋە يەرلىكىدە قويۇش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جامائەت مەرھۇم ئۈچۈن دۇئا قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن ئۇنىڭ گۇناھلىرىغا مەغپىرەت تىلەيدۇ.

مۇسۇلمانلارنىڭ مېيىت ئۇزىتىش مۇراسىمىدا تېز دەپنە قىلىش، ھەشەمسىز دەپنە قىلىش ۋە يەرگە دەپنە قىلىش قاتارلىق ئۇچ مۇھىم نۇقتا گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ. جۈملىدىن، مۇسۇلمانلار مېيىت ئۇزىتىشتا تۆۋەندىكى يوسۇنلارغا ئەمەل قىلىدۇ:

بىرىنچى، بىراۋنىڭ تىنىقى توختاپ جان ئۇزگەنلىكى ئېنىق بولغاندىن كېيىن، ئىككى كۆزىنى يۇمدۇرۇپ ئېڭىكىنى چاتماق؛ ئۇستىبېشىنى سالدۇرۇپ، سۇنايلاندۇرۇپ ياتقۇزۇپ، ئىككى پۇتىنى باش بارمىقىدىن چېتىپ، ئۇستىگە ئاق يېپىپ قويماق.

ئىككىنچى، مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلىرىغا ئۆلۈم خەۋىرىنى يەتكۈزمەك. بۇنىڭدا، ھازىدارلارنى چۆچۈتۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن گەپ-سۆزگە ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىم. زۆرۈر تېپىلغاندا تەزىيەنامە ئەۋەتىپ، ئۇنىڭدا مەرھۇمنىڭ ئاخىرەت سەپىرىگە بولغان قايغۇسى ۋە ھازىدارلارغا بولغان ھېسداشلىقىنى سەممىي ئىپادىلەش بىلەن بىللە كىشىلەرنى ھەرقانداق ئۆلۈم ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى بولغاچقا، ئۇنىڭغا بەك قايغۇرۇپ كەتمەسلىك، رىئاللىقنى سەۋرچانلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى گۇناھلىرىغا ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەشكە ئاگاھلاندۇرۇش لازىم.

UYGHUR COMMUNITY AND CULTURE

ئۇچىنچى، مېيىت بار ئۆيدە ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىشتىن پەرھىزلەنمەك.
ئىسلام شەرىئىتىدە مېيىت سوۋۇپ بولغۇچە يەرلىكىدە قويۇۋېتىش تەرغىب قىلىنىدۇ. شۇڭا، مەرھۇمنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان ۋە دوست-بۇرادەرلىرى ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدە باش قوشۇشى لازىم.

تۆتىنچى، مەرھۇمنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى پىلانلاش ۋە يەرلىكىدە قويۇش مابەينىدە قەدەم تەشرىپ قىلىدىغان مېھمانلارنى كۈتۈشكە تەييارلىق كۆرۈپ قويماق.

بەشىنچى، شەرىئەت بويىچە تۆۋەندىكى تۆت مۇھىم ئىشنى بەجا كەلتۈرمەك: مېيىتنى يۇيۇش، كېپەنلەش، نامىزىنى چۈشۈرۈش، يەرلىكىدە قويۇش.

ئالتىنچى، مەرھۇمنىڭ يۇيۇقىغا ئۇنىڭ ئەڭ يېقىنلىرىنى قويماق. ئادەتتە ئەر كىشىنىڭ يۇيۇقىغا ئەرلەر، ئايال زاتىنىڭ يۇيۇقىغا ئايالالار كىرىدۇ. ئەمما، ئەر-ئايالالار جورىسىنىڭ يۇيۇقىغا كىرسىمۇ بولىدۇ. مەرھۇمنىڭ يېقىنلىرى مېيىت يۇيۇشنىڭ ئەلىم-تەلىمىنى ئۇقمىسا، مېيىت يۇيۇشقا پەزىلەتلىك، ھۆرمەتلىك، تەقۋادار مۇسۇلمانىنى تەكلىپ قىلغۇلۇق.

يەتتىنچى، مېيىتنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن ئاق رەختتە قائىدە بويىچە كېپەنلىمەك. جۇملىدىن، شەرىئەت قائىدىسى بويىچە ئەر كىشى ئۈچ پارچە رەختتە، ئايال زاتى بەش پارچە رەختتە چىك كېپەنلىنىدۇ.

سەككىزىنچى، مەرھۇمنىڭ نامىزىنى چۈشۈرمەك. ئادەتتە مەرھۇمنىڭ نامىزىنى مەسچىتتە چۈشۈرۈشكىمۇ، ھويلا، تۈزلەڭلىك قاتارلىق باشقا جايلاردا چۈشۈرۈشكىمۇ بولىدۇ.

توققۇزىنچى، مېيىت نامىزىنى جىنازىنى جامائەتنىڭ ئالدىغا قويۇپ، ئىمامنىڭ باشچىلىقىدا كەئبىگە يۈزلىنىپ تۇرۇپ چۈشۈرمەك. جىنازا نامىزى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇلىدىغان بولغاچقا، رۇكۇ ۋە سەجدە قىلىش بىمھاجەت.

ئونىنچى، جىنازا نامىزىدا ئىمام ئاللاھقا تىلاۋەت قىلماق. جۇملىدىن

ئىمام ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇ-سانا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، شۇنداقلا ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا دۇرۇت-سالاملارنى يوللاپ، مەرھۇملار ۋە ھاياتلارغا ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەيدۇ.

ئون بىرىنچى، ناماز چۈشۈرۈپ بولۇنغاندىن كېيىن، مېيىتنى دەرھال ئاپىرىپ يەرلىكىدە قويماق. بۇنىڭدا، مېيىت ئۇزاتقان جامائەتنىڭ ھەممىسى مەرھۇمغا ئاتاپ ئېھتىرام بىلەن دۇرۇت ئوقۇپ، ئۆلۈمنىڭ مەنىسى ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىدۇ؛ جىنازىغا ئەگىشىپ ماڭغانلار مېيىت يەرلەشتىن ھەيۋىتىنى سۇكۇتلىرىدە نامايان قىلىدۇ. شۇڭا، ھازىرلار ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، بوزلاپ يىغلىماسلىقى لازىم.

ئون ئىككىنچى، جىنازىنى قەبرىگە يېقىن ئەكىلىپ، مېيىتنى ئاستا كۆتۈرۈپ* ئېلىپ، قەبرىگە ئەكىرگەندىن كېيىن، يۈزىنى قىبلىگە قارىتىپ ياتقۇزماق. بۇ دەقىقىدە «قۇرئان كەرىم»دىن ﴿سىلەرنى تۇپراقتىن ياراتتۇق، سىلەرنى يەنە تۇپراقتا قايتۇرىمىز، سىلەرنى يەنە بىر قېتىم تۇپراقتىن چىقىرىمىز﴾ {"تاھا" سۈرىسى، (20-سۈرە، 55-ئايەت)} دېگەن ئايەتنى قىرائەت قىلىش لازىم.

ئون ئۈچىنچى، قەبرە ئىچىگە ھەرقانداق ئەستىلىك ياكى ھەمدەپنە بۇيۇملىرىنى قويۇشتىن پەرھىزلەنمەك.

ئون تۆتىنچى، مېيىتنى پۈتۈنلەي دەپنە قىلىپ بولغاندىن كېيىن قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، ئاللاھقا زىكىر-سانا ئوقۇپ، مەرھۇمغا ئاتاپ دۇئا-تىلاۋەت قىلماق. مېيىتنى يەرلىكىدە قويۇش داۋامىدا مېيىتنىڭ ئۆيىچۆرىسى، مېيىت تۇرغان ئۆي ۋە قەبرىنىڭ ئىچىگە ئىسرىق سېلىشقا، خۇشبۇيلۇقلارنى ياكى ئەتىر چېچىشقا بولىدۇ.

ئون بەشىنچى، مۇرىدىنى يەرلەش ئىشى تولۇق تاماملانغاندىن كېيىن، جامائەت مېيىتقا ئاتاپ ئىچىدە دۇئا قىلىپ ۋىدالاشماق. بۇنىڭدا ئادەتتە مۇنداق ئوقۇلىدۇ: "ياتقان يېرىڭلار جەننەت بولغاي! ئاللاھ سىلەرنى

* ئۈيغۇرلاردا چاجۇپ (تاۋۇتنىڭ ئىچىدىكى مېيىت سالىدىغان ئەسۋاب) تېكى مۇرىدىنى ئاستىدىكى كىگىز ياكى گىلەمنىڭ تۆت ئۇچىدىن كۆتۈرۈپ ئېلىشنى "مۇرىدىنى ئۆچلىماق" دەپ ئاتايدىغان ئادەتمۇ بار — تەرجىمانىدىن.

ئەمىن قىلغاي! ئاللاھ ئامانىتىنى ئالغان چاغدا بىزمۇ كېلىپ سىلەرگە ھەمراھ بولىمىز! ئاللاھ ھەممىمىزنى مەغپىرەت قىلغاي!"

166. جىنازا نامىزىغا قاتنىشىش ۋە ھازىدارلارغا تەسەللى بېرىش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، مېيىتنى تېز دەپنە قىلماق. بۇ ھازىدارلارنى جۇدالىق ئازابىدىن تېزراق قۇتۇلدۇرۇپ، ئۇلارغا تەسەللى بېرىش ئۈچۈندۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بىراۋ ئالەمدىن ئۆتسە مېيىتنى ئۆيىدە ئۇزاق ساقلىمالماي، دەرھال يەرلىكدە قويۇۋېتىڭلار".

ئىككىنچى، بوزلاپ يىغلاش، زىيادە ھەسرەت چېكىش ۋە ياقا يىرتىپ پەريات ئۇرۇشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "مېيىتقا زىيادە ھەسرەت چېكىپ، ئۆزىنى شاپىلاقلاپ، ياقا يىرتىپ، جاھىلىيەت دەۋرىدىكىدەك دەرد ئوقۇپ يىغلايدىغانلار مېنىڭ ئۈممىتىمدىن ئەمەس!"

ئىككىنچى، جىنازا نامىزى ئوقۇغانلار مېيىتنى يەرلىكدە قويۇشقىمۇ ئىشتىراك قىلماق.

ــ كىمكى جىنازا نامىزىنى ئوقۇسا ئۇ بىر قىيرات ساۋاب تاپىدۇ، ــ دېگەنىدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ــ كىمكى جىنازا نامىزىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، مېيىتنى يەرلىكدە قويۇشقىمۇ ئىشتىراك قىلسا ئىككى "قىيرات ساۋاب تاپىدۇ.

ــ ئىككى قىيرات ساۋاب قانچىلىك بولىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى بىرەيلەن.

ــ ئىككى تاغ بىلەن باراۋەر، ــ دەپ جاۋاب بەردى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام.

تۆتىنچى، مەرھۇمنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى ئەزۇەيلەپ يۇرمەي، ياخشى ئەمەللىرىنى تىلغا ئالماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاخىرەتكە كەتكەنلەرگە ئاھانەت قىلماڭلار؛ چۈنكى، ھەر كىم قىلمىشلىرىنىڭ دەردىنى ئۆزى تارتىدۇ".

ISLAMIC MORALITY AND ETIQUETTE

بەشىنچى، دەپنە مۇراسىمى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، مەرھۇم ئۇچۇن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىمەك. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىراۋنى يەرلىكىدە قويۇپ بولغاندىن كېيىن قەبرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ 'ئى جامائەت! بۇ قېرىندىشىمىز ئۇچۇن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەيلى! مانا ھازىر لەھەتتە سوئال-سوراق باشلاندى؛ شۇڭا، ئاللاھنىڭ ئۇنىڭغا چىدام-تاقەت بەخش ئېتىشنى ئىلتىجا قىلايلى!' دەيتتى".

ئالتىنچى، ھازىدارلارغا تەسەللى بېرىپ، تاماق سۇنماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "جەنئەمرىنىڭ ئۆيىدىكىلىرىگە تاماق سۇنۇڭلار! ئۇلار جۇدالىق قايغۇسىدا تەمتىرەپ قېلىشتى".

167. قەبرە يوقلاش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

قەبرە يوقلاش، مۇسۇلمانلارنىڭ مەرھۇملارنى ياد ئېتىشتىكى ئەنئەنىۋى ئادەتلىرىدىن بولغاچقا، مۇسۇلمانلار ئۇنىڭغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدۇ. قەبرە يوقلاشنىڭ ئەھمىيىتىنى مۇنداق ئۇچ نۇقتىغا تۇگەللەشكە بولىدۇ: 1. مەرھۇمنى ياد ئېتىش؛ 2. ئاللاھتىن مەرھۇمغا مەغپىرەت تىلەش؛ 3. ئۆزىنى كىشىلىك ھاياتىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى چۇشىنىپ، ئاخىرەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۇرۇپ، قىلغانلىرىغا دەرھال تەۋبە قىلىپ، ساۋابلىق ئەمەللەرنى بەجا كەلتۇرۇشكە دالالەت قىلىپ، ئاللاھتىن ئىككى ئالەملىك سائادەت تىلەش.

مۇسۇلمانلارنىڭ قەبرە يوقلاش يوسۇنلىرى مۇنداق:

بىرىنچى، ئاخىرەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۇرۇپ، ئاللاھتىن مەرھۇمغا مەغپىرەت تىلەش ئۇچۇن قەبرە يوقلىماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئىلگىرى سىلەرنى قەبرە يوقلاشتىن توسقانىدىم؛ ئەمدى يوقلىساڭلار بولىدۇ؛ چۇنكى، قەبرىنى كۆرۇپ ئاخىرەتنى كۆز ئالدىڭلارغا كەلتۇرىسىلەر".

ئىككىنچى، قەبرىستانغا كەلگەندىن كېيىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوقۇغان تۆۋەندىكى دۇئانى ئوقۇماق: "ئى لەھەتتىكى ئەر-ئايال

مۆمىنلەر! ئاللاھ تائالا سىلەرنى ئەمىن قىلسۇن! ئاللاھ ئامانىتىنى ئالغان چاغدا بىزمۇ ئارقائىلاردىن كېلىمىز! ئاللاھ ھەممىمىزنى مەغپىرەت قىلغاي!"

ئۇچىنچى، قەبرىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرۇش ياكى دەسسەشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئارائىلاردا كىمكى قەبرىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرۇشنىڭ زىيىنىنى بىلسە ئىدى، ئۇ چاغدا ئۇ لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تېرىلرىنىڭ كۆيۈپ كېتىشىگە رازى بولسا بولىدۇكى، قەبرىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرۇشنى ھەرگىز خالىمىغان بولاتتى".

تۆتىنچى، قەبرىنى چۆرگىلەشتىن ھەزەر قىلماق. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاندىن ئۇلار كىرلىرىنى تازىلىسۇن (يەنى ئېھرامىدىن چىققاندىن كېيىن چاچلىرىنى ۋە تىرناقلىرىنى ئالسۇن)، ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىبادەتلىرىنى ئادا قىلسۇن، قەدىمىي ئۆي ــ كەئبىنى تاۋاپ قىلسۇن﴾ ["ھەج" سۈرىسى، (22 ـ سۈرە، 29 ـ ئايەت)].

بەشىنچى، قەبرىدىكى مۇردىلاردىن يارىدەم تىلەپ دۇئا قىلىش ياكى ئۇلارنى ئاللاھقا يېقىن ۋاسىتىچى دەپ تونۇشتىن پەرھىزلەنمەك. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاللاھنى قويۇپ قىيامەتكىچىلىكمۇ دۇئانى ئىجابەت قىلىشقا قادىر بولالمايدىغان بۇتلارغا چوقۇنىدىغان ئادەمدىنمۇ گۇمراھ ئادەم بارمۇ؟ بۇتلار ئۇلارنىڭ دۇئا قىلغانلىقىنى ئۇقمايدۇ. (قىيامەت كۈنى) ئىنسانلار توپلانغان چاغدا، بۇتلار ئۇلارغا دۈشمەن بولىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ ئىبادەت قىلغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ﴾ ["ئەھقاف" (46 ـ سۈرە، 5 ــ 6 ـ ئايەتلەر)].

ئالتىنچى، يات دىنىدىكىلەرنى دوراپ گۈلچەمبىرەك قويۇش، ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈشتىن پەرھىزلەنمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئادەم كىمنى دوراسا شۇنىڭغا تەئەللۇق بولۇپ قالىدۇ" دېگەنىدى.

يەتتىنچى، قەبرە قاتۇرۇش، قەبرىنى بېزەش ۋە قەبرە ئۈستىگە ھەمدەپنە بۇيۇملارنى قويۇشتىن پەرھىزلەنمەك. چۈنكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قەبرە ئۈستىگە تاش ئابىدە قاتۇرۇش، ئىمارەت سېلىش ۋە قەبرىنى بېزەشنى چەكلىگەنىدى. دېمەك، ئادەتتە قەبرە زۇمچىكىگە بىرەر

تال تاش بىلەن بەلگە سېلىپ قويسىلا كۇپايە..

168. سەپەر يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، يولغا چىقىش ئالدىدا خاس مۇستەھەب ئەمەللەرنى بەجا كەلتۈرمەك. بۇنىڭدا، يولۇچى سەپىرىگە ئاق يول تىلەش ئۈچۈن ئىككى رەكەت نەپلە نامىز ئوقۇپ، تۆۋەندىكى دۇئا بىلەن ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىدۇ: "ئى رەببىم! دانا پاراسىتىڭ بىلەن ھەممەتلىرىڭدىن بەھرىمەن قىلغايسەن! كامالىي قۇدرىتىڭ بىلەن ماڭا كۇچ-مادار ئاتا قىلغايسەن! مەندەك قۇلۇڭنى مېھىر پاناھىڭغا ئالغايسەن! كامالىي قۇدرىتىڭ ئالدىدا بىقۇۋۇل بەندىمەن! تەڭداشسىز ئىرادەڭ ئالدىدا ئەرزىمەس قۇلۇڭمەن! تىلسىملىرىڭ بىلەن ھەممىنىڭ بىلگۈچىسى ئۆزۈڭ! ئى رەببىم! بۇ ئىشىمنى دىنىم بىلەن ھاياتىمغا، بۇگۈنۈم بىلەن ئەتەمگە ھەر جەھەتتىن پايدىلىق دەپ بىلسەڭ، مەندىن ئىلتىپاتلىرىڭنى ئايىمغايسەن؛ جەبىر-جاپانى يېڭىپ، نۇسرەت قۇچۇشۇمغا شاپائەت قىلغايسەن، ئاللاھ! مۇبادا بۇ ئىشىمنى دىنىم بىلەن ھاياتىمغا، بۇگۈنۈم بىلەن ئەتەمگە ھەر جەھەتتىن پايدىسىز دەپ بىلسەڭ، بۇنىڭدىن قول ئۈزۈشۈمگە مەدەت قىلغايسەن، ئاللاھ! ماڭا ياخشى ئەمەللەرنى بەجا كەلتۈرۈپ، خۇرسەنلىك تېپىش قۇدرىتى بېغىشلىغايسەن!"

ئىككىنچى، ئاتلىنىش ئالدىدا قىلغان-ئەتكەنلىرىگە ئىخلاس بىلەن تەۋبە قىلىپ، ئاللاھتىن چىن دىلىدىن مەغپىرەت تىلىمەك. چۈنكى، سەپەر داۋامىدا نېمە ئىشلارنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى ھېچكىم ئۇقمايدۇ.

ئۈچىنچى، خەقنىڭ ئامانىتىنى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ، قەرزلىرىنى بېۋاستە ئۆزۈپ ياكى تۇغقانلىرىنىڭ ئۆزۈۋېتىشىگە ھاۋالە قىلىپ، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرماق.

تۆتىنچى، سەپەر غېرىبلىقىنى تۇيۇپ، ئۆزگىرا ھەمدەم بولۇش ئۈچۈن، ئېسىل كىشىلەر بىلەن ھەمسەپەر بولماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "يېگانە سەپەرنىڭ مەن چۈشىنىدىغان زەخمىتىنى بىلسەڭلار ئۇ چاغدا ھەرگىزمۇ كېچىدە يالغۇز سەپەر قىلمىغان

بولاتتىڭلار".

بەشىنچى، بىر نەچچەيلەن بىللە سەپەرگە چىققاندا ئاراددىن بىرەيلەننى يولباشچى قىلماق. بۇ سەپەر داۋامىدىكى ئىش-كۆشلەرنى تەرتىپلىك تاماملاشقا پايدىلىق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: "ئۈچەيلەن بىللە سەپەرگە چىققاندا، ئاراڭلاردىن بىرەيلەن باش بولسۇن" دېگەنىدى.

ئالتىنچى، تاڭ سەھەر يېقى گۈگۈم پەيتىدە يول يۈرۈشىنى مۇستەھەب ئەمەللەردىن دەپ بىلمەك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئى ئاللاھ! ئۈممەتلىرىمگە تاڭ سەھەر ۋە گۈگۈم پەيتلىرىدە ھىممەت قىلغايسەن!" دەپ دۇئا قىلاتتى ۋە: "يەر-زېمىننىڭ غەلۋە-غوۋغالىرى كېچىسى تىنچيدۇ؛ شۇنا، يولنى كېچىدە مېڭىڭلار" دەپ تاپىلىغانىدى.

يەتتىنچى، يولغا چىقىش ئالدىدا ئائىلە ئەزالىرى، ئۇرۇق-تۇغقانلار ۋە دوست-بۇرادەرلەر بىلەن خوشلىشىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوقۇغان تۆۋەندىكى دۇئا بىلەن ئۇلارغا ئامانلىق تىلىمەك: "ئىمان-ئېتىقادىڭلار، ئابرۇي-ئىناۋىتىڭلار ۋە ياخشى ئەمەللەر بىلەن تاپقان ساۋابلىرىڭلار ۋەجىدىن ئاللاھ سلەرنى ئۆزى پاناھىدا ساقلىغاي!"

سەككىزىنچى، سەپەرگە ئات-ئۇلاغ، ماشىنا، ئايروپىلان قاتارلىق قاتناش قوراللىرى بىلەن ئاتلانغاندا سەپەر دۇئاسى ئوقۇماق. بۇنىڭدا مۇنۇ دۇئانى ئوقۇسا مۇۋاپىق بولىدۇ: "بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم! بارلىق ھەمدۇسانا تەڭداشسىز قۇدرەت ئىگىسى ئاللاھقا خاستۇر! ئاللاھ تائالا ئەسلىدە بىزنى بىقوۋۇل قىلغان نەرسىلەرنى بىزگە بويسۇندۇرۇپ بەردى؛ بارلىقىمىز ئاللاھقا تەئەللۇقتۇر! ئى ئاللاھ! بۇ سەپەردە ئۆزۈڭنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ساۋاب تاپىدىغان ياخشى ئەمەللەرنى بەجا كەلتۈرۈشۈمگە مەدەت قىلغايسەن! سەپىرىمىزنى ئوڭۇشلۇق، يولىمىزنى ئاق قىلغايسەن! ئى ئاللاھ! سەپىرىمىزنىڭ شاھىدى، ئائىلىمىزنىڭ باش پاناھى ئۆزۈڭ! ھەممىمىزنى يول ئازابى ۋە غۇربەتچىلىكتىن، ئائىلە تاۋابئاتلىرىمىز ۋە تەئەللۇقاتلىرىمىزنى خەۋپ-خەتەردىن ساقلىغايسەن!"

توققۇزىنچى، كۆلۈك دۆڭگە ياماشقاندا "ئاللاھۇئەكبەر" دەپ تەكبىر

ئېيتماق؛ پەسكە ئېچىشكەندە "سۇبھانەللاھ" دەپ زىكر قىلماق.

ئونىنچى، سەپەردە دۇئا-تەكبىرنى كۆپرەك قىلماق. چۈنكى، سەپەر ئۇستىدە قىلىنغان دۇئا-تەكبىر ئاسان قوبۇل بولىدۇ.

ئون بىرىنچى، كېچىدە دالىدا قونۇش ياكى ئارام ئېلىشقا توغرا كەلسە، يولدىن يىراقراق جايىنى تاللىماق. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "يىرتقۇچلار كېچىلىرى ئوزۇق ئىزدەپ يولدىن ئۆتىدۇ؛ شۇڭا، دالىدا قونۇش ياكى ئارام ئېلىشتا يولدىن يىراقراق جايىنى تاللاڭلار".

ئون ئىككىنچى، مەنزىلگە يېتىپ بېرىپ، ئىش-كۈشلىرىنى تاماملىغان ھامان ئۆيگە دەرھال قايتماق. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "ــ كىمدىكىم بولسا سەپىرىنى تاماملىغان ھامان ئۆيىگە دەرھال قايتقاي!"

ئون ئۈچىنچى، سەپەردىن قايتىپ كەلگەن يولۇچى، ئالدى بىلەن مەسچىتكە كىرىپ ئىككى رەكەت نامار ئوقۇماق. كەئىپ ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەتكى: "مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سەپەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن مەسچىتتە ئىككى رەكەت نامار ئوقۇپ، ئاللاھنىڭ ئامان-ئېسەن قىلغىنىغا شۈكۈر ئېيتاتتى".

169. مۇسۇلمانلارنىڭ يول يۈرۈش يوسۇنلىرى قايسىلار؟

بىرىنچى، ئىشىكتىن چىقىشتا ئاتا-ئانىنىڭ رۇخسىتىنى ئالماق؛ ئاتا-ئانىنىڭ ئىجازىتىسىز ئۆيدىن ئايرىلىشتىن ھەزەر قىلماق.

ئىككىنچى، يولدا تەكەببۇرلارچە غادىيۇالماسلىق، كەمتەرلىك ۋە چەبدەسلىك بىلەن سىپايە ۋە تەمكىن ماڭماق.

ئۈچىنچى، قاتناشقا چىققاندا تۆۋەندىكى دۇئانى ئوقۇماق: "بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم! بارلىق ھەمدۇ-سانا ئاللاھقا بولسۇن! ئاللاھ تائالا ئەسلىدە بىزنى بىقوۋۇل قىلغان بۇ قاتناشنى بىزگە بويسۇندۇرۇپ بەردى؛ ئاداقتى قارارگاھىمىز ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر!"

تۆتىنچى، تونۇش بولسۇن-بولمىسۇن ئۈچرىغان مۇسۇلمانىنىڭ

ھەممىسگە: ''ئەسسالامۇئەلەيكۇم!'' دەپ سالام قىلماق.

بەشىنچى، يولدا قاتناش قائىدىسگە ئەمەل قىلماق؛ ئۇياق-بۇياققا ئەلەڭلەپ قاراش ۋە يات ئاياللارغا تىكىلىپ كۆز سېلىشتىن پەرھىزلەنمەك.

ئالتىنچى، تار يوللاردا باشقىلارغا ئەدەپ بىلەن يول بەرمەك؛ ئاياللار ۋە بالىلارنى قەستەن قىستاپ قويۇشتىن ھەزەر قىلماق.

يەتتىنچى، ئاياللار ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە ئىمكان بار ئاز قاتنىشىپ، ئەرلەرگە سۈركۈشۈپ كېتىشتىن ھەزەر قىلماق. ئايال زاتى يولنىڭ چېتى بىلەن ئېغىر-بېسىق مېڭىشى، نازلىنىپ كۈلۈش ۋە سەت گەپ قىلىشتىن ساقلىنىشى لازىم.

سەككىزىنچى، يولنى بۇلغۇچىتىش، يولغا ئەخلەت دۆۋىلەپ قويۇشتىن، بولۇپمۇ كىشىلەر سايىدايدىغان خالىي يەرلەرگە تاھارەت قىلىپ قويۇشتىن ساقلانماق.

توققۇزىنچى، يولدا ئۇچرىغان ھاجەتمەنلەرگە چامىنىڭ يېتىشىچە ياردەم قىلىپ، يامان ئىشلارنى توسۇپ، ئۇۋالچىلىققا يولۇققانلارنى قوغدىماق.

ئونىنچى، مەنزىلگە يېتىپ بارغاندا ئاللاھقا شۈكۈر ئېيتماق.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ كىتاب گەنسۇ مىللەتلەر نەشرىياتى 2011-يىل 12-ئايدا نەشر قىلغان 1-نەشرى 1-باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

تەكلىپلىك تەھرىر : مۇھەممەد ئەمىن مەھمۇد
مەسئۇل مۇھەررىر : مۇھەممەتجان ھەسەن
مەسئۇل كوررېكتور : مەدىنە سېيىت

ئىسلامىي ئەدەپ - يوسۇن ھەققىدە سوئال - جاۋابلار

تەرجىمە قىلغۇچى: سېيىت تىلۋالدى

نەشر قىلغۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى: بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14- قورۇ
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون نومۇرى: 64290862 - 010
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: بېيجىڭ مىللەتلەر باسما چەكلىك ھەسسىدارلىق شىركىتى
نەشرى: 2014-يىل 6-ئايدا 1- قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى: 2014-يىل 6-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى: 880× 1230م م. 32 كەسلەم
باسما تاۋىقى: 9.625
باھاسى: 15.00 يۈەن
ISBN 978-7-105-13206-5/B • 615 维 63

本书根据甘肃民族出版社2011年12月第一版第一次印刷版本翻译出版。

图书在版编目（CIP）数据

伊斯兰道德礼仪问答:维吾尔文 / 孔德军主编；色依提·铁力瓦地译. — 北京 : 民族出版社, 2014.4

（伊斯兰常识问答丛书）

ISBN 978-7-105-13206-5

Ⅰ.①伊…Ⅱ.①孔…②色…Ⅲ.①伊斯兰教－道德规范－问题解答－维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①B96-44

中国版本图书馆CIP数据核字(2014)第098225号

特约编辑 ：买买提明·买合木提
责任编辑 ：买买提江·艾山
责任校对 ：麦迪娜·色依提
出版发行 ：民族出版社 http://www.mzcbs.com
社　　址 ：北京市和平里北街14号 邮编：100013
电　　话 ：010-64290862（维文室）
印　　刷 ：北京民族印务责任有限公司
版　　次 ：2014年6月第1版
　　：2014年6月北京第1次印刷
开　　本 ：880×1230毫米
印　　张 ：9.625
定　　价 ：15.00元

ISBN 978-7-105-13206-5/B·615 维 63

«ئىسلامىي ئەدەپ ـ يوسۇن ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار»غا تۇزىتىش

1. مۇندەرىجىدىكى 84 ـ سوئال تەكرار بېرىلىپ قالغان.

2. مەزكۇر كىتاب 15 ـ بەت يۇقىرىدىن 8 ـ قۇردىكى "جەننەت ئاتا ـ ئاناڭنىڭ ئايىغىدىدۇر" دېگەن جۈملىنى "جەننەت ـ ئانىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا" دەپ تۇزىتىپ ئوقۇشۇڭلارنى سورايمىز.

3. 242 ـ بەت 12 ـ تارماق مەزمۇن مۇسۇلمانلار رايونلىرىدا مەسچىتكە كىرىش ئۈرپ ـ ئادىتى بار جايلاردىكى ئايالار مەسچىتكە كىرگەندە دەققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئەدەپ ـ يوسۇنلارغا قارىتىلغان.

4. 249 ـ بەت تۆۋەندىن 9 ـ قۇردىكى "بازاردىكى ھارام ماللارنى چامنىڭ يېتىشچە يوقاتماق" دېگەن جۈملە مەخسۇس مۇسۇلمانچە بېمەك ـ ئىچمەك تاللا بازارلىرىغا قارىتىلغان.